

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ALÎ İBN DERVÎŞ EL-BOSNEVÎ'NİN TERCEMETÜ'L-
ESMÂİ'L-HÜSNÂ'SI
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURSEMİ KARAKAYA

İSTANBUL, 2024

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

ALÎ İBN DERVÎŞ EL-BOSNEVÎ'NİN TERCEMETÜ'L-
ESMÂİ'L-HÜSNÂ'SI
(İNCELEME-METİN-DİZİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NURSEMİ KARAKAYA
(220101017)

Danışman
(Prof. Dr. Dursun Ali Tökel)

İSTANBUL, 2024

28/06/2024

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi 220101017 numaralı Nursemi KARAKAYA'nın hazırladığı "Esmâü'l-Hüsna Türü ve Müellifi Meçhul Mensur Bir Örneği: Terceme-i Esmâi'l-Hüsna" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 28/06/2024 Cuma günü saat 11:30'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çoğunluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının ALÎ İBN DERVİŞ EL-BOSNEVÎ'NİN TERCEMETÜ'L-ESMÂİ'L-HÜSNÂ'SI (İNCELEME-METİN-DİZİN) şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1. (Danışman) Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL	Kabul
2. Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK	Kabul
3. Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ	Kabul
4.
5.
6. (İkinci Danışman)*

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağılı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Nursemi Karakaya

TEŞEKKÜR

Evvel emirde yüksek lisans hayatımda tanıştığım ve iki yıllık eğitim sürecimde engin bilgi birikiminden fazlasıyla istifâde ettiğim, uzaktan ve yakından her vakitte yardımlarını esirgemeyen, çok kıymetli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Dursun Ali TÖKEL'e tezime sunmuş olduğu katkılarından ötürü müteşekkirim. Tez sürecine girmeden kendilerinden almış olduğum derslerin tezime büyük katkısı olan, yüksek lisans sürecimde kendilerinden fazlasıyla istifâde ettiğim ve rahle-i tadrîslerinden geçtiğim için son derece mutlu olduğum çok kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Kemal YAVUZ ve Sayın Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK'a müteşekkirim. Tezimin Arapça duâ kısımlarında bilgi birikimlerinden yararlandığım ve anlamadığım noktalarda kendilerine başvurduğum hâfız dostum Sündüz BEKTAŞ ve sevgili BüŐra YILDIZ'a müteşekkirim.

Hayatımın her aşamasında, her anında yanımda olan, maddî ve mânevî desteklerini esirgemeyen, bana dâimâ yol gösteren çok sevgili aileme minettarım.

Yüksek Lisans sürecimde üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma ve duâlarını esirgemeyen tüm büyüklerime, arkadaşlarıma gönülden Őükranlarımı sunarım.

Nursemi Karakaya

ALÎ İBN DERVÎŞ EL-BOSNEVÎ'NİN TERCEMETÜ'L-ESMÂİ'L-HÜSNÂ'SI

(İNCELEME-METİN-DİZİN)

Nursemi Karakaya

ÖZET

İslâmiyetin kabulünden bu yana Allah Teâlâ'yı bilmek, tanımak hasebiye birçok eser kaleme alınmıştır. Bu durum ise hadîs-i kudsî de geçen, "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim, mahlûkâtı yarattım." sözünün birer tecellisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Allah Teâlâ'yı bilmek ile ilgili yazılan eserler Arap ve Fars edebiyatlarında fazlaca olmakla beraber Türk edebiyatındaki eserler de hayli fazladır. Türk edebiyatının bir kolunu oluşturan Klasik Türk edebiyatı, Allah ile ilgili türler bakımında oldukça zengin bir muhtevâyâ sahiptir. Bu türler besmele-nâme, tevhîd, münâcât, tehlîl, hamdiyye, devriyye, şükür-nâme, vahdet-nâme, tefvîz-nâme, ilâhî, nefes, şathiyye, Esmâ-i Hüsnâ... vb. olarak sıralanabilir. İncelemiş olduğumuz eserin te'lif türünü oluşturan Esmâ-i Hüsnâ şüphesiz Allah Teâlâ'yı tanımakla ilgili en önemli kaynağı teşkil etmektedir. İlâhî isimler, O'nu (c.c.) tanımakta birinci derecede önem arz etmektedir. Bu sebeple Klasik Türk edebiyatında çoğunlukla Allah Teâlâ'nın doksan dokuz ism-i şerîflerin mânâlarının açıklandığı, onları sayıp ezberlemenin mükâfatlarından, güzelliklerinden ve meziyetlerinden bahsedildiği manzûm ve mensûr olarak birçok Esmâ-i Hüsnâ şerhi yapılmış; bâtinî anlamlarını ve husûsiyetlerini ilgilendiren havâssı anlatılmıştır. Bunlardan başka Esmâ-i Hüsnâ'nın ta'dâd ve muammâ türleri de mevcuttur. Edebiyatımızda Esmâ-i Hüsnâ türü genellikle manzûm şekilde verilmiştir lâkin mensûr verilenlerde azımsanmayacak kadar çoktur. Çalışmamıza konu olan *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*, Esmâ-i Hüsnâ'nın mensûr bir örneği olmakla beraber Esmâ-i Hüsnâ'nın şerhi ve havâssı üzerine yazılmış bir risâledir. Müellifi Alî İbn Dervîş el-Bosnevî olan yazar hakkında tezkirelerde herhangi bir bilgiye rastlanılamamıştır. Eserin dili ve üslûbu sebebiyle 16. yüzyılda veya 17. yüzyılın başlarında kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Eserin elimizde tek nüshası mevcut olup Süleymâniye Kütüphânesi Tirnovalı koleksiyonu 319 numaralı demirbaşta kayıtlıdır.

Anahtar Kelimeler: Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ, Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, Esmâ-i Hüsnâ, Şerh, Havâss.

**ALI IBN DERVIŞ AL-BOSNEVI'S TERCOMETÜ'L-ESMAİ'L-
HÜSNA**

(REVIEW-TEXT-INDEX)

Nursemi Karakaya

ABSTRACT

Since the acceptance of Islam, many works have been written to know and recognize Allah. This situation appears as a manifestation of the hadith Qudsī saying, ‘I was a hidden treasure, I wanted to be known, so I created the creatures’. Although the works written about knowing Allah are abundant in Arabic and Persian literature, the works in Turkish literature are also quite numerous. Classical Turkish literature, which constitutes a branch of Turkish literature, has rich content in terms of genres related to Allah. These genres can be listed as besmele-name, tawhid, münajat, tehlil, hamdiyye, devriyye, şükür-name, vahdet-name, tefviz-name, ilahi, nefes, shathiyye, Esmā-i Hüsna... etc. Esmā-i Hüsna, which constitutes the genre of the work we have analyzed, undoubtedly constitutes the most important source for knowing Allah. Divine names are of primary importance in recognizing Him. For this reason, in classical Turkish literature, many commentaries on Esmā-i Hüsna have been made in verse and prose, mostly explaining the meanings of the ninety-nine names of Allah, mentioning the rewards of counting and memorizing them, their beauty and virtues, and describing their spiritual meanings and qualities. In addition to these, there are also ta'dad and muamma types of Esmā-i Hüsna. In our literature, Esmā-i Hüsna is usually given in verse, but there are also many prose versions. The subject of our study, *Tercemetü'l-Esmā-i'l-Hüsna*, is a prose example of Esmā-i Hüsna, but it is also a treatise on the commentary and havass of Esmā-i Hüsna. There is no information about the author, whose author is Ali Ibn Derviş al-Bosnevi, in the tezkires. Due to the language and style of the work, it is estimated that it was written in the 16th or early 17th century. We have only one copy of the work registered in the Süleymaniye Library, Tirnovalı collection, fixture number 319.

Keywords: Tercemetü'l-Esmā-i'l-Hüsna, Ali Ibn Derviş al-Bosnevi, Esmā-i Hüsna, Commentary, Havass.

ÖN SÖZ

Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarından bahseden Esmâ-i Hüsnâ, İslâm kültür ve medeniyetinde fevkalâde bir konumda bulunmaktadır. İslâmiyeti kabul eden her toplumun ilmî ve sanat dalındaki eserlerine baktığımızda Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili yazılmış eserlere rastlamak mümkündür. Pek tabii bu durum da Rabb'ini tanıma ve O'nu (c.c.) bilme arzusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî-edebî tür olarak da Klasik Türk edebiyatında birçok örneği bulunan Esmâ-i Hüsnâ, manzûm ve mensûr olarak pek çok şair ve nâsir tarafından tercih edilmiştir. Çalışmamıza bahis olan *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'da bu türün mensûr örneklerinden biridir.

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ, 16. yüzyılda veya 17. yüzyılın başlarında yaşadığımızı düşündüğümüz Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'ye ait olup Süleymâniye Kütüphanesi Tırnovalı Koleksiyonu 319 numaralı demirbaşta kayıtlıdır. İncelemelerimiz sonucunda eserin 1B'den 10B'ye kadar olan bölümünde Allah'ın doksan dokuz ismini sayan kişilerin cennete gireceğini haber veren Esmâ-i Hüsnâ hadisi şerh edilmiş, İsm-i A'zamdan bahsedilmiş, "Hüve" lafzından ve kelime-i tevhîdin faziletinden söz edilmiştir. 10B'den 48B'ye kadar olan bölümünde Tirmizî rivâyetinde geçen 99 ism-i şerîflerin tamamının şer'î ve tasavvufî şerhi yapılmıştır. 48B'den 59A'ya kadarki bölümde ise Esmâ-i Hüsnâ'nın havâssından bahsedilmiştir.

Yazma eser iki bölümden müteşekkil olup birinci bölümü Esmâ-i Hüsnâ'nın şerhi; ikinci bölümü ise Esmâ-i Hüsnâ'nın havâssıdır. *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* üzerine yaptığımız bu çalışma ise dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, eserin türünü oluşturduğu için "Esmâ-i Hüsnâ" üzerinde durulmuş, lügat ve ıstılah mânâları açıklanmıştır. Akabinde Allah'ın doksan dokuz ismini sayan kişilerin cennete gireceğini haber veren Esmâ-i Hüsnâ hadisi, eserle ilişkilendirilerek özet hâlinde beyân edilmiş, ihsâdan (Esmâ-i Hüsnâ'nın sayısı) bahsedilmiştir. Yazma eserin 1B ve 10B'ye kadar olan bölümünde Esmâ-i Hüsnâ hadisi ve sayısı teferruatlı bir şekilde anlatıldığı, esmâların isim-müsemma ilişkisine girildiği ve alanımızı ilgilendirmeyen bazı Arapça gramer kurallarından söz edildiği için fazla üzerinde durulmamış, müellifin anlattıkları bu bölümde kısaca özetlenmiştir. -Ayrıca tezin ikinci bölümünün içerisinde olan muhtevâ kısmında, "Allah" lafzı

açıklanırken de bu bölüme kısaca değinilmiştir.- Ardından Esmâ-i Hüsnâ, edebî tür olarak ele alınmış, Klasik Türk edebiyatındaki yerinden bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin kim olduğuna dâir bilgiler verilmiştir. Nâsirin kimliği tam olarak tespit edilemediğinden dolayı eserden tespit edebildiğimiz kadarıyla Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin hayatına dâir bilgiler vermeye çalışılmış, ilmî şahsiyeti ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* 'nın nüsha tavsifi yapılmış, dili ve üslûbundan bahsedilmiş, muhtevâsı açıklanmıştır.

Eserin muhtevâsında yazma eserin iki bölümü açıklanmıştır. Eserin birinci bölümünde, esmâların şer'î ve tasavvufî muhtevâsına değinilirken, Esmâ-i Hüsnâ'nın havâs bölümünü teşkil eden ikinci bölümünde ise ilm-i tencîmden bahsedilmiş ve esmâlar ile yedi seyyârenin arasındaki ilişki açıklanmıştır. Eserde geçen âyet-i kerîmeler, sûre adları ve âyet numaralarıyla beraber verilmiş, müellif tarafından bir kısmı alıntılanan âyetlerin tamamı dipnotta verilip metinde yer alan kısım altı çizili olarak belirtilmiştir. Müellif tarafından iktibas edilen hadîs-i şerîfler ise kaynaklarıyla beraber verilmiş; eserde adı geçen şahsiyetlerden ve kitaplardan bahsedilmiştir. Muhtevânın son bölümünü oluşturan “Esmâ-i Hüsnâ ve Eserle Arasındaki Anlam İlişkileri” bölümünde de esmâların lûgat ve ıstılah mânâları açıklanmış, eserle arasındaki ilişki incelenmiş ve her açıklamanın sonunda Esmâ-i Hüsnâ'nın havâsı (husûsiyetleri) verilmiştir. Ayrıca bu bölümde, anlatılan esmâyla ilgili müellifin eklemiş olduğu, âlimlerden rivâyetle gelen hikâyeler de mevcuttur.

Müellif eserde “er-Rahmân/er-Rahîm”, “el-Vâhid/el-Ehad”, el-Kâdir/el-Muktedir”, “el-Mukaddim/el-Muahhir”, “el-Evvel/el-Âhir; ez-Zâhir/el-Bâtın” ve “ed-Dârr/en-Nâfi” esmâlarını beraber verip açıklamıştır. Biz de yazma eserdeki bu düzene sâdik kalarak çalışmamızda bu şekilde yer vermeyi uygun bulduk. Eserin birinci bölümünde “Kavî” şeklinde yazılan esmâ, eserin ikinci bölümünde “Kaviyy” şeklinde yazılmıştır. Bu sebeple çalışmamızda iki kullanım şeklini de beraber verdik. Yine “Kâbız/Kâbıd” gibi iki türlü de okunabilen esmâyı iki şekliyle de çalışmamızda yer vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamızın giriş, birinci ve ikinci kısmında geçen âyet ve hadisler paragraf içinde ve dipnotta *italik yazı* stiliyle verilmiş olup âyetlerin sûre ve numaraları, hadislerin kaynakları dipnotta belirtilmiştir. Ayrıca paragrafta tek âyete atıf varsa

dipnotta bahsedilen âyetin meâli verilmiştir; birden fazla âyete atıf varsa dipnotta yalnızca sûre isimleri ve âyet numaraları verilmiştir. Aynı durum hadisler için de geçerlidir. Âyet meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı <https://kuran.diyaret.gov.tr/> alınmakla beraber <https://www.kuranmeali.com/> sitesinin “Diyanet İşleri Başkanlığı Meali (Yeni)” kısmından da alınmıştır. Hadislerin kaynakları için “جامع الكتب التسعة” isimli hadis uygulamasına ve <https://www.hadisveritabani.info/> isimli güvenilir hadis sitesine başvurulmuştur. Aynı hadisin birçok sahîh hadis kaynağında geçtiği durumlarda birkaç tanesinin yazılmasıyla yetinilmiştir. Kaynağına ulaşamayan hadislerin sadece mânâları verilmiştir.

Üçüncü bölümde, *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsna*'nın transkripsiyonlu hâli verilmiştir. Eserin sayfa numaraları, varak numaralarıyla birlikte metnin içinde koyu olarak [1B] şeklinde gösterilmiştir. Metnin satır numaralandırmaları yazma esere göre düzenlenmiş ve (¹) şeklinde numaralandırılmıştır. Başlıklar, âyetler, hadisler ve Esmâ-i Hüsna'daki isimler koyu renk olarak gösterilmiştir. Eserde yer alan âyetler, hadisler ve onlardan alıntı olan kelimeler önce Arap harfleriyle gösterilmiş, ardından transkribe edilmiştir. Arap harfleriyle verilen âyet metinleri <https://kuran.diyaret.gov.tr/> sitesinden alınmıştır. Metinde geçen âyetlerin mealleri ve hadislerin anlamları *italik* yazı stiliyle dipnotta verilmiştir. Metinde geçen Arapça duâların tercümesi dipnotta verilmiştir. Ayrıca metin içinde, müellif tarafından tercümesi yapılmayıp doğrudan verilen Arapça ve Farsça cümle ve deyişlerin de tercümesi dipnotta verilmiş, müellif tarafından tercüme yapılan kısımları yeniden çeviri yapma gereği duyulmamıştır. Metin içinde açıklanılması gerekli olan kısımlar dipnotta açıklanmıştır. Metindeki eksik kısımlar köşeli parantez [] içine alınarak gösterilmiştir. Arapça ve Farsça tamlamalar kuralına göre kullanılmıştır. Arapça ve Farsça ön ekler kelimelere (-) koyularak bağlanmıştır. Meselâ; bi'z-zât, ke-zâlik. Aynı veya bitişik yazılan bağlaç ve edatlar (ile, ise, iken, için vs.), eserde ayrı veya bitişik nasılsa metne de aynı şekilde intikal ettirilmiştir. Eklerin ses uyumu gözetilmeye çalışılmıştır. Meselâ; hak-ıla. Eserde bazı kelimeler bitişik olarak yazılmıştır. Bu gibi kullanımlarda iki kelime arasına (-) konulmuştur. Meselâ; andan-sonra. Türkçe kelimelerin okunuşu dönemin dil özelliklerinden dolayı yazıldığı gibi bırakılmıştır. Meselâ; anun, senün, kendü. Zaman eklerinden “-ınca, -ince”nin metindeki yazılımları

korunmuştur. Meselâ; olinca, déyince. Metinde “e-i” uyumundan ötürü “e” ve “i” harfleri kapalı “e” (é) olarak gösterilmiştir. Meselâ; étmek, démek. “Eylemek” kelimesi ise yazıldığı gibi bırakılmıştır. Atıf vavları cümlenin yapısına göre “ve, vu, vü, u, ü” şeklinde verilmiştir. Elif-i maksûre olan “ma’nî, hattî, takvî, mevtî, müsemmî, Îsî” gibi kelimeler metin içerisinde “ma’nâ, hattâ, takvâ, mevtâ, müsemmâ, Îsâ,” olarak yazılmıştır. Müstensih metin içerisinde “hemze (ء)” olan bazı kelimeleri “ye (ﻲ)” ile yazmıştır. Böyle yazılan kelimeler dipnotta belirtilmiştir. Meselâ; kebâ’ir/kebâyir. Eserde geçen “hıdmet, behâlevân” gibi kelimeler korunmuş, metne aynı şekilde aktarılmıştır. Metinde parantez (), köşeli parantez [], kısa çizgi (-) ve eğik çizgi (/) haricinde noktalama işareti kullanılmamıştır. Metni anlaşılır kılmak için bölüm ve mısra başlarındaki kelimeler ile birlikte özel isimlerin ve Esmâ-i Hüsnâ’nın ilk harfleri büyük yazılmıştır. Esmâ-i Hüsnâ’nın havâs bölümünde yer alan zikir adetleri parantez () içinde gösterilmiştir. Metinde okunamayan kısımlar üç nokta (...) şeklinde gösterilmiş, bazı yerlerde ise orijinal nüshadaki hâli verilmiştir.

Sonuç bölümünün akabinde müellifin tercüme ve şerhini yaptığı esmâların ve metinde isimleri geçen şahsiyetlerin dizini verilmiştir.

Ekler kısmında ise *Tercemetü’l-Esmâi’l-Hüsnâ*’nın dijital ortamdan görüntülenen orijinal nüshası verilmiştir.

Haziran, 2024

Nursemi Karakaya

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ.....	vii
TABLO LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1
1. ESMÂ-İ HÜSNÂ.....	1
2. EDEBÎ TÜR OLARAK ESMÂ-İ HÜSNÂ.....	8
2.1. TÜRK EDEBİYATINDA ESMÂ-İ HÜSNÂ.....	10
2.1.1. Mensûr Esmâ-i Hüsnâ'lar.....	11
2.1.1.1. Ta'dâd-ı Esmâ-i Hüsnâ.....	12
2.1.1.2. Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ.....	13
2.1.1.3. Mu'ammâ-i Esmâ-i Hüsnâ.....	18
2.1.1.4. Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM.....	20
1. ALÎ İBN DERVÎŞ el-BOSNEVÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	20
1.1. HAYATI.....	20
1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ.....	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
2. TERCEMETÜ'L-ESMÂİ'L-HÜSNÂ.....	27
2.1. NÜSHA TAVSİFİ.....	27
2.2. DİLİ VE ÜSLÛBU.....	30
2.3. MUHTEVÂSİ.....	30
2.3.1. Eserde Geçen Âyet-i Kerîmeler.....	40
2.3.2. Eserde Geçen Hadîs-i Şerîfler.....	45
2.3.3. Eserde Adı Geçen Şahsiyetler.....	48
2.3.3.1. Peygamberler ve Sahabeler.....	48
2.3.3.1.1. Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v).....	48
2.3.3.1.2. Hazret-i İsâ (a.s.).....	49
2.3.3.1.3. Hazret-i Yûnus (a.s.).....	50
2.3.3.1.4. Hazret-i Yûsuf (a.s.).....	52
2.3.3.1.5. Hazret-i Ali (k.v.).....	53
2.3.3.1.6. Ebû Hüreyre (r.anh).....	54

2.3.3.2. Âlimler	56
2.3.3.2.1. Hasan-ı Basrî	56
2.3.3.2.2. Ca'fer es-Sâdık	57
2.3.3.2.3. Abdullâh b. Mübarek	57
2.3.3.2.4. Bâyezîd-i Bistâmî	58
2.3.3.2.5. Muhammed b. İsmâil Buhârî.....	59
2.3.3.2.6. Müslim b. Haccâc	61
2.3.3.2.7. İbn Mâce	62
2.3.3.2.8. Tirmizî.....	64
2.3.3.2.9. Ebû İshâk ez-Zeccâc	65
2.3.3.2.10. Ebû Bekir eş-Şiblî	65
2.3.3.2.11. Şeyh Ebû Alî ed-Dekkâk	66
2.3.3.2.12. Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî	67
2.3.3.2.13. Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî.....	68
2.3.3.2.14. İmâm Gazâlî	69
2.3.3.2.15. Ferrâ Begavî	70
2.3.3.2.16. Fahreddîn er-Râzî.....	71
2.3.3.2.17. Ahmed b. Alî Bûnî.....	72
2.3.3.2.18. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî	73
2.3.3.2.19. Şeyh Sadreddîn Konevî	75
2.3.3.2.20. İmâm Nevevî	76
2.3.3.2.21. Kâdî Beyzâvî.....	77
2.3.3.2.22. Tîbî	78
2.3.3.2.23. İbn-i Melek Muhammed b. Abdüllatîf	79
2.3.3.2.24. Hacı Bayrâm-ı Velî	80
2.3.3.2.25. Akşemseddîn.....	81
2.3.3.2.26. Şeyh Muhyiddîn Akhisârî (Münşî).....	82
2.3.3.3. Padişahlar ve Vezirler	83
2.3.3.3.1. Yavuz Sultan Selim (I. Selim)	83
2.3.3.3.2. Kanûnî Sultan Süleyman (I. Süleyman).....	84
2.3.3.3.3. Maktûl İbrâhim Paşa.....	85
2.3.4. Eserde Adı Geçen Kitaplar	87
2.3.4.1. Câmiu't-Tirmizî (el-Câmiu's-Sahîh).....	87
2.3.4.2. Tâcü'l-Luga (es-Sihâh)	89
2.3.4.3. el-Esmâ' ve's-Sifât.....	89

2.3.4.4. ed-Da'avâtü'l-Kebîr (ed-Da'avâtü'l-Beyhakî)	90
2.3.4.5. et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ.....	91
2.3.4.6. Mefâtihu'-Hıcc.....	91
2.3.4.7. el-Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ	91
2.3.4.8. Meâlimü't-Tenzîl.....	91
2.3.4.9. Şerhu's-Sünne	92
2.3.4.10. Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl	92
2.3.4.11. el-Ezkâr	93
2.3.4.12. Tuhfetü'l-Ebrâr.....	93
2.3.4.13. el-Kâşif an Hakâ'iki's-Sünen (Şerhu/Hasiyetü Mişkâti'l-Mesâbîh)	94
2.3.4.14. Şerhu Mesâbîhi's-Sünne.....	94
2.3.4.15. Ahterî-i Kebîr	95
2.3.5. Esmâ-i Hüsnâ ve Eserle Arasındaki Anlam İlişkileri.....	96
2.3.5.1. Allâh (c.c.)	97
2.3.5.2. er-Rahmân /er-Rahîm (c.c.)	102
2.3.5.3. el-Melik (c.c.)	104
2.3.5.4. el-Kuddûs (c.c.).....	105
2.3.5.5. es-Selâm (c.c.)	106
2.3.5.6. el-Mü'min (c.c.)	108
2.3.5.7. el-Müheymin (c.c.)	109
2.3.5.8. el-Azîz (c.c.).....	110
2.3.5.9. el-Cebbâr (c.c.)	111
2.3.5.10. el-Mütekebbir (c.c.).....	112
2.3.5.12. el-Bâri' (c.c.)	114
2.3.5.13. el-Musavvir (c.c.).....	115
2.3.5.14. el-Gaffâr (c.c.).....	116
2.3.5.15. el-Kahhâr (c.c.).....	117
2.3.5.16. el-Vehhâb (c.c.).....	118
2.3.5.17. er-Rezzâk (c.c.)	118
2.3.5.18. el-Fettâh (c.c.)	119
2.3.5.19. el-Alîm (c.c.).....	120
2.3.5.20. el-Kâbız/el-Kâbıd (c.c.).....	121
2.3.5.21. el-Bâsıt (c.c.)	122
2.3.5.22. el-Hâfid (c.c.)	121

2.3.5.23. er-Râfi' (c.c.).....	123
2.3.5.24. el-Muizz (c.c.).....	123
2.3.5.25. el-Müzill (c.c.).....	124
2.3.5.26. es-Semî' (c.c.).....	125
2.3.5.27. el-Basîr (c.c.).....	126
2.3.5.28. el-Hakem (c.c.).....	126
2.3.5.29. el-Adl (c.c.).....	127
2.3.5.30. el-Latîf (c.c.).....	128
2.3.5.31. el-Habîr (c.c.).....	129
2.3.5.32. el-Halîm (c.c.).....	130
2.3.5.33. el-Azîm (c.c.).....	131
2.3.5.34. el-Gafûr (c.c.).....	132
2.3.5.35. eş-Şekûr (c.c.).....	133
2.3.5.36. el-Aliyy (c.c.).....	134
2.3.5.37. el-Kebîr (c.c.).....	135
2.3.5.38. el-Hafîz (c.c.).....	135
2.3.5.39. el-Mukît (c.c.).....	137
2.3.5.40. el-Hasîb (c.c.).....	137
2.3.5.41. el-Celîl (c.c.).....	139
2.3.5.42. el-Kerîm (c.c.).....	140
2.3.5.43. er-Rakîb (c.c.).....	141
2.3.5.44. el-Mücîb (c.c.).....	142
2.3.5.45. el-Vâsi' (c.c.).....	143
2.3.5.46. el-Hakîm (c.c.).....	143
2.3.5.47. el-Vedûd (c.c.).....	144
2.3.5.48. el-Mecîd (c.c.).....	145
2.3.5.49. el-Bâ'is (c.c.).....	147
2.3.5.50. eş-Şehîd (c.c.).....	147
2.3.5.51. el-Hakk (c.c.).....	148
2.3.5.52. el-Vekîl (c.c.).....	149
2.3.5.53. el-Kavî/el-Kaviyy (c.c.).....	150
2.3.5.54. el-Metîn (c.c.).....	150
2.3.5.55. el-Veliyy (c.c.).....	151
2.3.5.56. el-Hamîd (c.c.).....	151
2.3.5.57. el-Muhsî (c.c.).....	152

2.3.5.58. el-Mübdî' (c.c.)	152
2.3.5.59. el-Mu'îd (c.c.)	153
2.3.5.60. el-Muhyî (c.c.).....	154
2.3.5.61. el-Mümît (c.c.)	154
2.3.5.62. el-Hayy (c.c.)	155
2.3.5.63. el-Kayyûm (c.c.)	156
2.3.5.64. el-Vâcid (c.c.)	157
2.3.5.65. el-Mâcid (c.c.)	157
2.3.5.66. el-Vâhid / el-Ehad (c.c.)	158
2.3.5.67. es-Samed (c.c.)	158
2.3.5.68. el-Kâdir /el-Muktedir (c.c.)	159
2.3.5.69. el-Mukaddim /el-Muahhir (c.c.)	160
2.3.5.70. el-Evvel/el-Âhir; ez-Zâhir/el-Bâtın (c.c.).....	161
2.3.5.71. el-Vâlî (c.c.)	163
2.3.5.72. el-Müte'âlî (c.c.)	164
2.3.5.73. el-Berr (c.c.)	164
2.3.5.74. et-Tevvâb (c.c.)	165
2.3.5.75. el-Müntakım (c.c.).....	166
2.3.5.76. el-Afüvv (c.c.).....	166
2.3.5.77. er-Ra'ûf (c.c.).....	167
2.3.5.78. Mâlikü'l-Mülk (c.c.).....	168
2.3.5.79. Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm (c.c.)	169
2.3.5.80. el-Muksıt (c.c.).....	170
2.3.5.81. el-Câmi' (c.c.)	171
2.3.5.82. el-Ganî (c.c.).....	172
2.3.5.83. el-Muğnî (c.c.).....	173
2.3.5.84. el-Mâni' (c.c.).....	174
2.3.5.85. ed-Dârr / en-Nâfi' (c.c.).....	174
2.3.5.86. en-Nûr (c.c.)	176
2.3.5.87. el-Hâdî (c.c.).....	177
2.3.5.88. el-Bedî' (c.c.)	178
2.3.5.89. el-Bâkî (c.c.)	178
2.3.5.90. el-Vâris (c.c.).....	179
2.3.5.91. er-Reşîd (c.c.).....	180
2.3.5.92. es-Sabûr (c.c.)	181

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	183
3. TERCEMETÜ'L-ESMÂÎ'L-HÜSNÂ METNİ	183
3.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	183
3.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN	184
SONUÇ	255
DİZİN	259
KAYNAKÇA	264
EKLER	280

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ Eserinin Havâs Bölümünde Yer Alan Yedi Seyyârenin Tekâbül ettiği Günler ve Geceler 37

Tablo 2: Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ Eserindeki Esmâların Mensup Olduğu Seyyâre/Seyyâreler ve Zikir Adetleri 37

KISALTMALAR

a.e.	Aynı eser
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
a.s.	Aleyhisselâm: Allah'ın selâmı üzerine olsun
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
c.c.	Celle Celâluhu: Onun şânı ne yücedir
çev.	Çeviren
ed./haz.	Editör/yayına hazırlayan
H./h.	Hicri
Hal.	Halifelik yılı
k.v.	Kerremalâhu veche: Allah yüzünü ak etsin
M./m.	Miladi
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
r.anh	(Erkekler için) Radıyallâhu anh: Allah ondan râzı olsun
r.anhâ	(Kadınlar için) Radıyallâhu anhâ: Allah ondan râzı olsun
r.anhüm	Allah onlardan râzı olsun
r.anhümâ	Allah o ikisinden râzı olsun
S.	Sayı
s.	Sayfa/sayfalar
s.a.v.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem: Allah O'na salât ve selâm etsin
salt.	Saltanat yılı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
tel.	Telif tarihi
v.	Vefat tarihi
v.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
vb.	Ve benzeri
y.y.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsan, hayatını hangi evresinde ve hangi konumunda bulunursa bulunsun Allah Teâlâ'yı tanımakla mükelleftir. Allah Teâlâ'yı bilmeden, O'na hakkıyla yönelmeden ve bağlanmadan insanın ne kendisini kavraması ne de dinini öğrenmesi mümkün olur.

İnsanın Rabb'ini tanınması için O'nun isim ve sıfatlarını en doğru şekilde bilmesi gerekir. Bu sebeple her mü'minin Esmâ-i Hüsnâ'yı anlamlarıyla öğrenmesi lâzımdır.¹ Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurmuştur: “*En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimlerle duâ edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.*”² Allah Teâlâ, içermiş olduğu anlamlar; delâlet ettiği yücelik, azamet ve kibriya sıfatlarından dolayı isimleri en güzel olma sıfatıyla nitelendirmiştir ya da bu isimleri en güzel isimler olarak nitelendirmesinin nedeni; zikreden ve bu isimlerle duâ eden kişinin müstahak olduğu sevabın bolluğu ve elde edeceği karşılığın güzelliğidir.³ Bu güzelliği derûnunda hisseden nice şair ve nâsirler Allah Teâlâ'nın esmâ ve sıfatlarını konu edinen manzûm ya da mensûr çeşitli eserler kaleme almış ve okuyucuların istifâdesine sunmuştur. Böylece Türk edebiyâtında “Esmâ-i Hüsnâ” isminde telif bir tür ortaya çıkmıştır.

1. ESMÂ-İ HÜSNÂ

İsmi'nin çoğulu olan *esmâ* ile tafdil sîgâsıyla “güzel, en güzel” anlamındaki *hüsnâ* kelimelerinden oluşan Esmâ-i Hüsnâ⁴ terkibi naslarda Allah Teâlâ'ya nisbet edilen isimleri ifade eder.⁵ İki kelimenin terkihiyle oluşturulan Esmâ-i Hüsnâ daha çok

¹ Mevlânâ Ya'kub-i Çerhî, *Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ*, çev. Mehmet Ali Özkan, Şadırvan Yayınları, İstanbul 2021, s.7.

² A'râf Sûresi 7/180.

³ Abdülkerîm Kuşeyrî, *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ: O'nun Güzel İsimleri*, çev. Cevher Caduk, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2012, s.13.

⁴ “Esmâ-i Hüsnâ”, Farsça bir terkiptir. Bu ibârenin Arapçası “el-Esmâül-Hüsnâ”dır. Klasik Türk edebiyâtında “Esmâü'l-Hüsnâ” şeklinde kullanıldığı da görülür. Biz de Klasik Türk edebiyâtında en çok “Esmâ-i Hüsnâ” terkihi kullanıldığı için bu terkihi kullanmayı tercih ettik.

⁵ Bekir Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, s.404.

Allah'ın sıfat ve isimlerini anlatmak için kullanılan dinî bir terimdir.⁶ Esmâ-i Hüsnâ tabiri, Kur'ân-ı Kerîm'de dört yerde geçmektedir:

*“En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimlerle duâ edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.”*⁷

*“De ki: “İster Allah diyerek, ister Rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur, çünkü bütün güzel isimler O'na mahsustur...”*⁸

*“Allah, O'ndan başka hiçbir ilâh bulunmayandır. En güzel isimler O'nundur.”*⁹

*“O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerlerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹⁰

Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın yüce sıfatlar (mesel-i a'lâ) ile muttasıf olduğu da bildirilmektedir. Bu âyet-i kerîmelerden birkaçı şöyledir:¹¹

*“Kötü sıfatlar ahirete inanmayanlara aittir. En yüce sıfatlar ise Allah'ındır. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹²

*“...Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹³

Esmâ-i Hüsnâ'nın sayısı konusunda başvurulacak ilk kaynaklar, hiç şüphesiz ki Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli kelime kalıplarıyla Allah Teâlâ'ya nispet edilmiş olarak yer alan muhtelif kavramların sayısını 313'e kadar ulaştıran âlimler vardır. Mesela, Abdülkâdir el-Kureşî (v.775/1373)'nin, Hattâbî (v.388/998)'den naklen Ebû Abdullah ez-Zübeyrî (v.236/851)'ye nisbet ettiği listede Kur'ân-ı Kerîm'den çıkarılan esmânın 313 olduğu ifade edilmekte ve bunlar alfabetik

⁶ Seydi Kiraz, “Fezâyî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.22, S.2, 2018, s.1006.

⁷ A'râf Sûresi 7/180.

⁸ İsrâ Sûresi 17/110.

⁹ Tâ-hâ Sûresi 20/8.

¹⁰ Haşr Sûresi 59/24.

¹¹ Kadir Paksoy, “Allah'ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.11, S.1, 2011, s.93.

¹² Nahl Sûresi 16/60.

¹³ Rûm Sûresi 30/27.

sıraya konularak verilmektedir. Ancak *el-Cevâhirü'l-Mudıyye*'nin yazma ve matbu nüshalarından yapılan tespitte bu sayının 302-305 arasında değiştiği görülmüştür. Ayrıca bu isimlerden 35 kadarının Kur'ân-ı Kerîm'de kök olarak Allah'a nisbet edilmediği, bir o kadarının da sadece fiil sîgâlarıyla O'na izâfe edildiği, buna karşılık “râmi”¹⁴, “tarîk”¹⁵, “mâhî”¹⁶ gibi kavramların Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı halde listeye alınmadığı tesbit edilmiştir. J.W. Redhouse (1811-1892) tarafından kaleme alınan bir makalede Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığı bildirilen, ayrıca bazı Batılı araştırmacılara düzenlediği ifade edilen listelerden çıkarılıp alfabetik olarak sıralanan isimlerin sayısı ise 552'ye kadar ulaşmaktadır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de fiil şeklinde geçen ve bu listeye alınan kavramların bir kısmı için “Kur'ân'da geçmiyor” kaydı konulurken birçok isim de bazı eklerin getirilmesiyle tekrar edilmiştir. Bazı âlimler ise bu sayıyı 1000'e kadar çıkarmaktadır.¹⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in edebî üslûbunun bir gereği olarak, aynı kökten gelen veya ayrı köklerden olmakla birlikte, eş anlamlar taşıdığı düşünülen bazı isimlerin de bulunduğu görülmektedir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a nisbet edilen çeşitli fiillerden birçok isim veya sıfat türetildiğini söyleyebiliriz. Bu yüzden de Kur'ân-ı Kerîm'e dayalı olarak tespit edilmiş ve değişik sayılardan teşekkül etmiş olan birçok Esmâ-i Hüsnâ listesiyle karşılaşmak mümkündür.¹⁸

Esmâ-i Hüsnâ hakkındaki hadislerde ise en yaygın ve meşhur olanı, Allah'ın 99 isminden haber veren Ebû Hüreyre rivâyetidir. Mezkûr rivâyet şu şekildedir:

“Allah'ın -yüzden bir eksik- doksan dokuz ismi vardır. Kim bu isimleri öğrenip sayarsa, cennete girer. (Bu isimler şunlardır): O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'dır; O, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymîn, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-Râfi', el-Muizz, el-Müzill, es-Semî', el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-

¹⁴ Enfâl Sûresi 8/17.

¹⁵ Kehf Sûresi 18/99.

¹⁶ Ra'd Sûresi 13/39.

¹⁷ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.409; Metin Yurdagür, *Esmâ-i Hüsnâ'yı Anlama Kılavuzu*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2021, s.20.

¹⁸ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.20, 21.

Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Alî, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kavî, el-Metîn, el-Velî, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdi, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müte'âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntakım, el-Afüvv, er-Raûf, Mâlikü'l-mülk, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksıt, el-Câmi', el-Ganî, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr."¹⁹

Müslümanlar arasında meşhur olan, Ebû Dâvud (v.275/889) ve Nesâî (v.303/915)'nin sünenleri dışındaki *Kütüb-i Sitte*'de, Ahmed b. Hanbel (v.241/855)'in *el-Müsned*'inde, Nesâî'nin *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında, Hâkim (v.405/1014)'in *el-Müstedrek*'i ile çeşitli hadis mecmûalarında yer alan ve hepsi de Ebû Hüreyre'ye ulaşan bu konuyla ilgili rivâyetlerin muhtevâsı iki kısma ayrılır:

Söz konusu hadîs-i şerîfin bütün rivâyetlerinde ortaklaşa kaydedilen birinci kısmının meâlî şu şekildedir: “*Allah'ın doksan dokuz (yüzden bir eksik) ismi vardır. Bunları ezberleyip sayarak benimseyen (ihsâ) cennete girer.*” Hadîs-i şerîfin bu kısmını içeren bazı rivâyetlerin sonunda, “*O tektir, tek olanı sever*” şeklinde bir ilâve de vardır. Bundan başka bazı metinlerde doksan dokuz sayısını te'kîd için “*yüzden bir eksik*” açıklaması yer alır. Bedruddîn el-Aynî (v.855/1451), bunun râvi tarafından metne derc edildiğini; nitekim Arapça'da harflerde noktaların kullanılmadığı dönemlerde 99 ile 77'nin veya 79'un benzer şekilde yazılması sebebiyle birbiriyile karışmaması için eklenmiş olabileceğini kaydeder.²⁰ Bu hadîs-i şerîfin metnindeki *ahsâhâ* ifadesi, bazı rivâyetlerde *hafîzehâ* ibaresiyle nakledilmiştir. Hadîs-i şerifte cennete girmeye vesile olarak gösterilen *ihsâ* kelimesinin buradaki anlamı üzerinde Buhârî'den itibaren önemle durulmuş ve kelimenin “saymak, ezberlemek, anlamak” şeklindeki sözlük anlamının ötesinde, daha farklı ve ince bir mânâ taşıdığı görüşü ağırlık kazanmıştır. Öyle anlaşılıyor ki bu kelime “İslâm'ın ulûhiyyet inancını naslara başvurmak suretiyle tesbit edip anlamak, benimsemek ve bu inanca uygun bir ruhî

¹⁹ Tirmizî, “De'avât”, 82 [nr:3430].

²⁰ Kadir Paksoy, *a.g.m.*, s.99.

yetkinlik kaydetmek” şeklinde özetlenebilecek olan “anamlı ve keyfiyetli bir sayım faaliyeti” anlamına geldiği sonucuna ulaşılmıştır.²¹

Tezimizin konusunu oluşturan *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'nın müellifi Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'de mezkûr hadisteki “*Kim onları sayarsa cennete girer*” ifadesindeki *ihsâ* (sayma) ile neyin kastedildiğini âlimlerin görüşlerinden derleyerek üç kısımda açıklamıştır. *İhsân*ın birinci anlamını, “saymak” olarak vermekle beraber bir kimsenin Esmâ-i Hüsnâ'yı acele etmeden eksiksiz, doğru yol üzere, teberrüken ve ihlâsen teker teker sayıp okunduğunda cennete girileceğini söylemiştir. Bunun ise avâmın vazifesi olduğunu vurgulamıştır. İkinci anlamını, “ilim ve bilmek” şeklinde vermiştir. İkinci anlama göre bir kimse îmânen Esmâ-i Hüsnâ'nın anlamlarını etraflıca düşünüp tefekkür etmelidir. Bir kimsenin esmâların hakikatlerine muttali olup bu esmâlarla duâ ettiğinde cennete gireceğini dile getirmiş ve bunun âlimlerin vazifesi olduğunu vurgulamıştır. Üçüncü anlamını ise “tâkat ve kudret” olarak vermiştir. Bu anlama göre bir kimsenin Esmâ-i Hüsnâ'nın içinde olan rubûbiyet sıfatını ve kulluğun hükümlerini anlayıp hukuklarına güzelce riâyet göstererek ve muktezâlarıyla ahlaklanmış olarak amel ettiğinde cennete gireceğini dile getirmiş ve bunun ârifin vazifesi olduğunu vurgulamıştır.

Meşhur Esmâ-i Hüsnâ hadisinin ikinci kısmında 99 isimden oluşan ilâhî isimler listesinin, asıl metinde bulunmayıp hadisin râvilerinden biri tarafından metne sonradan eklendiği görüşü, birçok âlim tarafından benimsenmiştir. Nitekim söz konusu listenin Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eserlerinde yer almayışı bu listenin müdrec²² oluşuyla açıklanmaktadır. Ayrıca bu listeye yer veren iki muhaddisten biri olan Tirmizî'de 25 isim İbn Mâce'de, onda bulunan 100 isimden 26'sı Tirmizî'de mevcut değildir. İki listenin toplamı ise 125 isme çıkmaktadır.²³

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ'da Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, Tirmizî'nin listesindeki sırayı takip etmekle beraber fark olarak *el-Vâhid* isminin yanına İbn Mâce'nin rivâyetinde geçen *el-Ehad* ismini beraber verip şerh etmiştir.

²¹ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.22.

²² **Müdrec:** Senedine veya metnine aslında olmayan bir şey ilâve edilen hadis (Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Efendioğlu, “Müdrec”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.472, 473).

²³ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.406, 407; Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.21, 22.

Ayrıca müellif eserde mezkûr hadîs-i şerîfteki isimlerden başka Kur'ân-ı Kerîm'de var olan isimleri de sıralamıştır. Sıralama şu şekildedir: *er-Rabb, el-Ekrem, el-A'lâ, Ahkemü'l-Hâkimîn, Erhamü'r-Râhimîn, Ahsenü'l-Hâlikîn, el-Hâfız, el-Hallâk, Zü'l-tûl(ün), Zü'l-kuvve(ti), Zü'l-me'âric, Zü'l-arş, Refi'u'd-dececât(i), es-Sâtir, es-Settâr, eş-Şâkir, el-Âdil, el-Alleme, el-Âlim, Gâfiri'z-zenbi, el-Gâlib, el-Fâtır, el-Fâlık, el-Fa'âlun limâ-yürîd, Kâbili't-tevbi, el-Kadîr, Fe'innî karîb, el-Kâhir, el-Kefîl, el-Kâfî, el-Münîr, el-Muhîl el-Melîk, el-Mevlâ, Muhricu'l-hayye, en-Nasîr.*

Ebû Hüreyre rivâyetine dercedilen 99 listede bulunmayıp da Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) duâlarında yer alan başka Esmâ-i Hüsnâ da vardır. İmâm Nevevî'nin *el-Ezkâr* isimli eserinde zikrettiği duâlardaki bazı isimler ve sıfatlar ise şu şekildedir: *el-Muğîs, el-Karîb, el-Mübîn, Subbûh, Mukallibe'l-kulûb, Rabbu'l-melâiketi ve'r-rûh, el-Hannân, el-Mennân.*²⁴ Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçmeyen bu ilâhî isimlerle de Allah Teâlâ'ya duâ etmektedir.²⁵

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ'da 99 ismin zikredildiği hadîs-i şerîfi Buhârî ve Müslim'in rivâyet etmelerinin yanı sıra İbn Mâce'nin de rivâyet ettiği dile getirilmiştir. Tirmizî'nin isimleri saydığı gibi İbn Mâce'nin de isimleri saydığını söylemekle beraber İbn Mâce'nin saymasında ziyâde, değişiklik ve ihtilâfın olduğu belirtilmektedir. Ardından İbn Mâce'nin rivâyetinde bulunan isimlerin tamamı sıralanmıştır:

“ *Hû (Hüve) Allâh, el-Vâhid, es-Samed, el-Evvel, el-Âhir, el-Zâhir, el-Bâtın, el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir, el-Melik, el-Hakk, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, er-Rahman, er-Rahîm, el-Latîf, el-Habîr, es-Semî', el-Basîr, el-Âlim, el-Azîm, el-Bârr, el-Müte'âlî, el-Celîl, el-Cemîl, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Kâdir, el-Kâhir, el-Âliyy, el-Hakîm, el-Karîb, el-Mücîb, el-Ganiyy, el-Vehhâb, el-Vedûd, eş-Şekûr, el-Mâcid, el-Vâcid, el-Vâlî, er-Râşid, el-Halîm, el-Kerîm, et-Tevvâb, er-Rabb, el-Mecîd, el-Veliyy, eş-Şehîd, el-Mübîn, el-Burhân, er-Ra'ûf, el-Mübdi', el-Mu'id, el-Bâ'is, el-Vâris, el-Kaviyy, eş-Şedîd, ed-Dâr, en-Nâfi', el-Bâkî, el-*

²⁴ Müslim, “Salât” 223 [nr:487]; Ebû Dâvûd, “İstiskâ” 2 [nr: 1169], “Vitr” 26 [nr:1522]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, [nr:158] (Bkz. İmâm Nevevî, *el-Ezkâr*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yayınları, İstanbul 2020, C.1, s.192, 203, 305, 623, 564.; İmâm Nevevî, *a.g.e.*, C.2, s.52, 552).

²⁵ Kadir Paksoy, *a.g.m.*, s.105.

Vâfî, el-Hâfid, er-Râfî', el-Kâbız/Kâbîd, el-Bâsıt, el-Mu'izz, el-Müzill, el-Muksıt, er-Râzık, Zü'l-kuvve, el-Metîn, el-Kâ'im, ed-Dâ'im, el-Hâfız, el-Vekîl, el-Fâtır, es-Sâmi', el-Mu'tî, el-Mâni', el-Muhyî, el-Mümît, el-Câmi', el-Hâdî, el-Kâfî, el-Ebed, el-Âlim, es-Sâdık, en-Nûr, el-Münîr, et-Tâmm, el-Kadîm, el-Vitr, el-Ehadü's-Samedüllezî lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lekü küfüven ehad."

Müellif, İbn Mâce'nin Esmâ-i Hüsnâ listesindeki isimlerle beraber diğer Esmâ-i Hüsnâ rivâyetlerinde farklılık gösteren listelerdeki isimlerin toplamının 140 isimden fazla olacağını vurgulamıştır.

Netice itibariyle müdrec rivâyette kaydedilen Esmâ-i Hüsnâ yahut Esmâ-i Hüsnâ'nın büyük bir kısmının Kur'ân-ı Kerîm'den seçilen isimlerden olduğu tespit edilse bile, âlimlerin büyük çoğunluğu Allah Teâlâ'nın isimlerinin sadece 99 isimle ibaret olmadığı görüşündedirler. Fahreddîn er-Râzî *Levâmiu'l-Beyyinât Şerhu Esmâillâhi'l Teâlâ ve's-Sıfat isimli* eserinde, 99 ismin hangileri olduğuna dair Hazret-i Peygamber'den (s.a.v.) sahîh bir beyân bulunmamasını, beş vakit namaz içinde orta namazın (es-Salâtü'l-vüstâ), Ramazan içinde Kadir Gecesi'nin gizlenişi gibi doksan dokuz ismin bütün ilâhî isimler içinde gizli tutulmuş olmasıyla açıklama tarafına gider.²⁶ Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur: “*Ramazan geldi demeyin. Çünkü Ramazan Allah Teâlâ'nın isimlerinden bir isimdir. Ramazan ayı geldi, deyin.*”²⁷

İmâm Nevevî ise 99 sayısının, “sınırlandırıcı ve tahsis bildiren” bir ifade olmayıp bunun “kesretten (çokluk) kinâye” bir ifade olduğunu kaydeder. Nitekim aynı müellife göre Hazret-i Peygamber'de (s.a.v.) duâ mahiyetindeki bir hadisinde, “Allah'ın, yüce kitabında beyân buyurduğu veya yarattığı varlıklardan herhangi birine bizzat öğrettiği bilinen yüce isimleri dışında, O'nun gayb ilminde bırakmayı tercih edip de sadece kendisi tarafından bilinen birçok isminin daha bulunduğunu” belirtmek suretiyle, bir peygamber olarak kendisinin bile muttali olmadığı birçok ilâhî ismin mevcut olduğuna işaret etmiştir. Nitekim Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı bu duâ bu durumu kanıtlar niteliktedir: “*Allah'ım! Senden kendine verdiğin her isimle ve katındaki gayb ilminde saklayıp da kullarına muttali kılmadığın isimlerinle Sana*

²⁶ Kadir Paksoy, *a.g.m.*, s.105.

²⁷ Hücetti'l-İslâm İmâm Gazâlî, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Harun Tanır, Semerkand Yayınları, İstanbul 2022, s.208.

niyazda bulunuyorum.”²⁸ Yine Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) bir başka duâsı da şöyledir: “Allah’ım! Sana karşı senâyı sayıp bitiremem; Sen yüce zâtını nasıl senâ ettiysen öylesin.”²⁹ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî (v.543/1148) gibi âlimlerin bu rakamları az gördüklerini ve neticede Esmâ-i Hüsnâ’yı belli rakamlarla sınırlandırmanın mümkün olmadığı görüşüne vardıklarını belirtir. İmâm Nevevî, kendisinin de bu görüşe destek verdiğini ifade ederek Allah Teâlâ’nın zâtı tek ise de isimlerinin sonsuz olduğunu kaydeder.³⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de yüzlerce Esmâ-i Hüsnâ geçmekle beraber hadîs-i şerîflerde zikredilen isimlerle beraber bu sayının fazlasıyla yüksek olduğu âşikârdır. Bu ise Esmâ-i Hüsnâ’nın 99 rakamıyla sınırlı olmadığını ortaya koymaktadır. Bunların haricinde edebî ürünlerde farklı isimlere de yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türk edebiyatındaki manzûm Esmâ-i Hüsnâ’lar üzerinde bir çalışma yapan Halil İbrahim Şener, doksan dokuz ismin dışında Türkçe’de kullanılmış 66 ismin listesine de yer verildiğini ifade etmektedir. Arapça, Farsça ve Türkçe kelime veya terkiplerden oluşan bu isimlerin bir kısmının ilâhî fiillerden türetildiği, bir kısmının da övgü ifade ettiği görülmektedir.³¹ Çalışmamıza konu olan *Tercemetü’l-Esmâi’l-Hüsnâ*’da 99 isminin tercüme ve şerhi yapılmıştır.

2. EDEBÎ TÜR OLARAK ESMÂ-İ HÜSNÂ

Edebî tür olarak Esmâ-i Hüsnâ, Allah Teâlâ’nın 99 esmâsını konu edinen, onların mânâlarını açıklayan, ezberleyip okumanın faziletlerinden bahseden manzûm, mensûr ve müşterek eserleri ifade eder. Esmâ-i Hüsnâ’lar muhtelif eserlerin içerisinde yer alabildikleri gibi sadece bu konuya tahsis edilmiş manzûm, mensûr ve müşterek birçok eser bulunmaktadır. Bu vesileyle Allah Teâlâ’nın esmâsı ile ilgili yazılan eserlerin bir edebî tür çerçevesinde ele alınması gerekli hâle gelmiştir. Esmâ-i Hüsnâ’nın tamamını veya bir kısmını ihtiva eden manzûmeler, Esmâ-i Hüsnâ’yı manzûm ve mensûr şerheden eserler, Esmâ-i Hüsnâ’nın muammaları ve Esmâ-i

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 391, 452; İbn Hibbân, *Sahih*, III, 253; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 690 (bkz. Kadir Paksoy, *a.g.m.*, s.105).

²⁹ Müslim, “Salât” 222 [nr: 487].

³⁰ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.20, 21; Kadir Paksoy, *a.g.m.*, s.105.

³¹ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.410.

Hüsna'nın havâssı (husûsiyetleri) bu türün muhtelif tezâhürleridir.³² İlerleyen bölümlerde bu kısımlar açıklanacaktır.

Başlangıçta Arap edebiyatında ve akabinde Fars edebiyatında kıymetli örneklerle literatüre yerleşen Esmâ-i Hüsna türü, Türk edebiyatında en fazla rağbet gören türlerden biri olmuştur. Halil İbrahim Şener Arapça, Türkçe, Farsça ve İngilizce de otuz biri manzûm olmak üzere 144 eserin mevcûdiyetini tespit etmiştir.³³

Arap edebiyatında yazılanların bir kısmı müstakil olmamakla beraber Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (v.333/944) *Kitâbü't-Tevhîd*'i, Ebû Abdullah el-Halîmî (v.403/1012)'nin *el-Minhâc fî Şu'abi'l-Îmân*'ı müstakil olmayan Esmâ-i Hüsna'ların başında gelir. Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın *Tefsîru Esmâillâhi'l-Hüsna*'sı, Ahmed b. Hüseyin Beyhakî (v.458/1066)'nin *el-Esmâ ve's-Sıfât*'ı, İmâm Kuşeyrî'nin *et-Tahbîr fî't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsna*'sı İmâm Gazâlî'nin *Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsna*'sı, Fahreddîn er-Râzî'nin *Levâmiu'l-Beyyinât*'ı bu türün önemli müstakil eserleridir. Bu eserler esmâları izah ve şerh etmeyi amaçlayan mensûr eserlerdir. Abdülkâdir Geylânî (v.561/1166), ed-Dimyâtî (v.921/1515) ve en-Nâblusî (v.1143/1731) tarafından yazılanlar başta olmak üzere Arap edebiyatı bünyesinde değerlendirilen başka manzûm örneklerde kaleme alınmıştır.³⁴

Fars edebiyatında bu türün manzûm ve mensûr örnekleri hayli fazladır. Ya'kûb-i Çerhî (v.851/1447)'in *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsna*'sı, Abdurrahman b. Ahmed el-Câmî (v.898/1492)'nin *Risâle-i Mu'ammâ-yı Nefise*'si mensûr Esmâ-i Hüsna türünün en mühim örnekleridir. Mîr Hüseyin b. Muhammedü'l-Hüsna eş-Şîrâzî en-Nîşâbûrî (v.904/1498)'nin *Risâle der-Esmâ'-i Hüsna*'sı, Nasrullah Şîrâzî (v.16./17. yüzyılın ikinci yarısı)'nin *Esmâü'l-Hüsna*'sı, Seyyid Abdülkâdir Belhî (v.1341/1922)'nin *Esrâr-ı Tevhîd*'i Esmâ-i Hüsna türünün manzûm en mühim örnekleridir.³⁵

³² Ali Öztürk, "İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsna", *İslâmî İlimler Dergisi*, C.14, S.2, 2019, s.29.

³³ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.417.

³⁴ Seydi Kiraz, *a.g.m.*, s.1007; Muhammet Kuzubaş, "Fahreddin Rûmî'nin Esmâü'l-Hüsna Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C.12, S.68, 2019, s.243.

³⁵ A'râf Süresi 7/180.

³⁵ Seydi Kiraz, *a.g.m.*, s.1007; Hacer Reisoğlu, *Râhî'nin Misbâhu'l-Ma'ârif'i (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s.5.

2.1. TÜRK EDEBİYATINDA ESMÂ-İ HÜSNÂ

Esmâ-i Hüsnâ'yı oluşturan ilâhî isimlerin bütün Müslüman milletlerin dinî yaşantısının yanında, onların kültür, edebiyat ve sanat hayatında da büyük tesirler icrâ ettiği tarihî bir gerçektir. Türk kültür ve edebiyatında diğer milletlerin kültür ve edebiyatlarına nazaran Allah Teâlâ ile alakalı özgün ve zengin bir birikime sahip olan, bu bağlamda günlük konuşma dilinden, müstakil edebî türlere kadar oldukça geniş bir alana yayılmış muazzam bir edebiyat külliyyatı oluşmuştur. Allah Teâlâ hakkında eserler kaleme almak şair ve nâsirler için şeref vesilesi kabul edilmiştir. Bu vesileyle Klasik Türk edebiyatında hemen hemen bütün şair ve nâsirler Allah Teâlâ ile ilgili tevhîd, münâcât, Esmâ-i Hüsnâ, ilâhî, devriyye, nefes, nutuk, zikir, tesbîh, şathiye gibi müstakil türlerde yazılmış eserler ortaya koymuş; ayrıca Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatları etrafında da pek çok edebî mazmûn teşekkül etmiştir. Bir bakıma Allah Teâlâ hakkında olan türlerdeki bu zenginlik, mü'minin dâimâ Allah Teâlâ ile oluşunun, Allah'ı ta'zim ve kendi aczini idrak etmesinin yaradanına sığınma ihtiyacının huzuru, maddede, fenâda ve mâsivâ da değil mânâda, bekâda ve mâverâda aramasının, inancını şevk ve aşk hâline getirmesinin tabii bir sonucudur.³⁶

Birçok dinî-tasavvufî muhtevâlî edebî türlerin ana kaynağı âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler olduğu gibi Esmâ-i Hüsnâ'nın da muhtevâsını sözü edilen kaynaklar oluşturmaktadır. Allah Teâlâ'nın 99 esmâsını okuyup, ezberleyen kimselerin cennete gireceği bildirilmektedir. Bu müjdeye nâil olmak isteyen şair ve nâsirler Esmâ-i Hüsnâ hakkında birçok eseri literatüre kazandırmışlardır. Bir diğer sebep ise, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının halk tarafından daha iyi idrak edilmesini sağlamaktır.³⁷ Bu sebeple Esmâ-i Hüsnâ'nın mânâlarını açıklayan birçok Esmâ-i Hüsnâ şerhi yazılmıştır.

Klasik Türk edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ'lar manzûm, mensûr ve müşterek olarak kaleme alınan eserlerdir. Manzûm olanların mesnevî nazım şekliyle müstakil olarak yazıldığını görmekte beraber dîvânların ve mesnevîlerin içinde kaside, gazel, rubâî nazım şekilleri ile tevhîd ve münâcât türlerinde beyitler ve dörtlükler hâlinde de yazıldığını görmekteyiz. Meselâ Süleyman Çelebi (v.826/1422) mesnevî nazım

³⁶ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, 66, 67; Âmil Çelebioğlu, "Kültür ve Edebiyatımızda Allah (C.C.)", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s.93.

³⁷ İlyas Kayaokay, "Klasik Türk edebiyatında Esmâü'l-Hüsnâ şerhleri ve müellifi bilinmeyen mensur bir örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.30, 2022, s.621.

şekliyle yazmış olduğu *Vesiletü'n-Necât* isimli mevlidinde 120 kadar Esmâ-i Hüsnâ'yı saymıştır. Dede Ömer Rüşenî (v.892/1487), *Der Kasemiyet ü Münâcât* isimli münâcâtına Esmâ-i Hüsnâ'yı sayarak başlamıştır. Semiz-zâde (Yemez-zâde) Süleyman Rüşdî (v.1250/1834)'nin dîvânının birinci terkeb-bentinde *Hezâ Terkîb-Bent Bi-Esmâi'l-Hüsnâ Min Yahsâhâ Dahele'l-Cennete* başlığı altında Cenab-ı Allah'ın vasıf ve isimlerine yer verilen bir münâcâtı mevcuttur. Klasik Türk edebiyatı şairlerinden Ahmedî (v.816/1413), Şeyhî (v.835/1431), Fuzûlî (v.964/1556), Sadrî (v.993/1585), Nâbî (v.1124/1712) gazellerinde Esmâ-i Hüsnâ'yı konu edinmiştir.³⁸

Türkçe manzûm Esmâ-i Hüsnâ'ların en tanınmış örneği İbn İsâ b. Mecdüddîn İsâ Saruhânî (v.967/1559)'nin *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*'sıdır. Türkçe mensûr Esmâ-i Hüsnâ'ların en bilinen örnekleri de Niyâzî-i Mısrî (v.1105/1693)'nin *Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ*'sı ve Ahmed-i Dâ'î (v. 824/1421'den sonra)'nin *Vesiletü'l-Mülûk fî Ehli's-Sülûk* isimli eseridir.³⁹ Tez çalışmamızın konusunu teşkil eden *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'da mensûr Esmâ-i Hüsnâ türünün örneklerindedir. Bu nedenle çalışmamızın bundan sonraki kısmında mensûr Esmâ-i Hüsnâ'lar daha ağırlıklı olacaktır.

2.1.1. Mensûr Esmâ-i Hüsnâ'lar

Mensûr Esmâ-i Hüsnâ'ların hacim ve muhteva bakımından en zengin örnekleri Arap ve Türk edebiyatında verilmiştir. Fars edebiyatında hacimsiz ve kısa risâleler halinde ortaya konulmuştur. Klasik Türk edebiyatında manzûm olanlara nisbetle mensûr Esmâ-i Hüsnâ'lar daha az yazılmıştır. Genel olarak mensûr eserlerin edebî değeri daha düşük olsa da sade ve anlaşılır örneklerini kapsamı açısından kıymetlidir. Mensûr Esmâ-i Hüsnâ'ların çok az bir kısmı secî sanatının gereklerini taşımaktadır. Mensûr olanların bazıları müstakil olmakla beraber eserler içinde bölüm hâlinde de bulunabilir. Hızır b. Yakub (15. y.y.)'un *Cevâhirü'l-Me'ânî* isimli eseri 809/1406 tarihinde Anadolu sahasında mensûr olarak telif edilen ilk eserdir. Eserin büyük bir kısmını oluşturan Esmâ-i Hüsnâ, mensûr şekilde ayrıntısıyla anlatılmıştır.

³⁸ Kenan Semiz, *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2010, s. 438-445; Ali Öztürk, *a.g.m.*, 30.

³⁹ İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.624, 625.

Mensûr şeklide anlatılan her ism-i şerîfin sonunda anlatılan kısım manzûm şekilde özetlenmiştir.⁴⁰ Ardından Ahmed-i Dâ'î (v.824/1421'den sonra)'nin *Vesiletü'l-Mülûk fî Ehli's-Sülûk*'u, Fahreddîn Rûmî (v.864/1460)'nin *Ferâ'idü'l-Le'alî fî-Beyâni Esmâi'l-Hüsnâ*'sı, Abdullah es-Simâvî (v.893/1487)'nin *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'sı, Vardarî Hâfız Mahmûd (v.1040-45/1630-35)'un *Muhtasar-ı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ*'sı, Niyazî-i Mısrî'nin *Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ Risâlesi*, Serrâc-zâde Hasan Hâtif (v.17-18. y.y)'in *Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ'sı*, Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddîn (1850-1881)'in *Şerh-i Viridi's-Settâr*'ı, Abdurrahman Sâmî (v.1934)'nin *Vesiletü'l-Kübrâ Şerh-i Esrâr-ı Esmâü'l-Hüsnâ*'sı, Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (v.1877-1939)'nun *Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'sı gibi isimli eserler takip eder.⁴¹

Manzûm-mensûr müşterek Esmâ-i Hüsnâ şerhleri de mevcut olmakla beraber Selâmî Mustafâ Efendi (v. 993/1585)'nin *Risâletü'r-Reşâd fî-Tahkîki Sebîli's-Sedâd*'ı, Abdülhalim Efendi'nin *Cevâhirü'l-Esmâ*'sı ve İsmail Hakkı Bursevî (v.1137/1725)'nin *Tuhfe-i Recebiyye'si* bu şerh türüne örnektir.⁴²

Klasik Türk edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ konusu ile alakalı telif edilmiş birçok manzûm ve mensûr eserler Ta'dâd-ı Esmâ-i Hüsnâ (Esmâ-i Hüsnâ'nın sayıp sıralanması), Esmâ-i Hüsnâ şerhleri, Esmâ-i Hüsnâ muammâları ve Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ gibi başlıklar altında sınıflandırılmaktadır.

2.1.1.1. Ta'dâd-ı Esmâ-i Hüsnâ

Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının hiçbir ilave olmaksızın sıralandığı eserlerdir. Genellikle müstakil olarak değil dîvân ve mesnevîlerin içinde yer alırlar. Şairler tevhîd ve münâcâtlarında da bu türü kullanmışlardır. Diğer Esmâ-i Hüsnâ türlerine nazaran bu tür daha az sayıdadır. Cemâl-i Halvetî (v.903-4/1497-8)'nin *Cevâhirü'l-Kulûb* isimli eserinde ebced harflerinin sırasına göre her bir harfle başlayan isimleri içeren bir manzûmesi vardır.⁴³ Müellifi bilinmeyen *Hâzâ Şerhu'l-Esmâ-yı*

⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Direkci, "Hızır Bin Yakub'un Cevâhirü'l-Me'ânî Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.28, 2010, s. 109-129.

⁴¹ Seydi Kiraz, *a.g.m.*, 1009; İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.624, 625; Ali Öztürk, *a.g.m.*, 35.

⁴² Ali Öztürk, *a.g.m.*, 35.

⁴³ Ali Öztürk, *a.g.m.*, s.31

Hüsnâ isimli mensûr eserde de ilk iki sayfada 99 ism-i şerîflerin hepsi sıralandıktan sonra teker teker hepsinin şerhi yapılmıştır.⁴⁴

2.1.1.2. Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ

Sözlük anlamı “açma, ayırma, açıklama, genişletme, eti kesme ve îzâh etme” olan Arapça kökenli *şerh* kavramı; ıstılah mânâsında “bir kitabın ibâresini kelime kelime açıp izah ederek yazma”⁴⁵, “bir metnin daha iyi anlaşılmasını diye, o metni, başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması”⁴⁶ anlamına gelir. Bu bağlamda Klasik Türk edebiyatında, Allah Teâlâ’nın doksan dokuz esmâsının işin ehli müellifler tarafından açıklandığı, onları okuyup ezberlemenin mükâfatlarından ve meziyetlerinden bahsedildiği telif eserlere Esmâ-i Hüsnâ şerhi denir. Bu şerh geleneğinin başlıca sebepleri Esmâ-i Hüsnâ’nın Türkçeye tam mânâsıyla tercüme edilemeyeceğinin mümkün olmadığıdır. Bu sebeple bu ilimde yol almış şair ve nâsirlere, Esmâ-i Hüsnâ’nın mânâ ve medhûlünü açıklama yoluna girmiş, buna mecbur olmuşlardır. Arap edebiyatında devam edegelen Esmâ-i Hüsnâ’yı şerh geleneğiyle beraber bu esmâların Türkçeye aktarılırken de açıklama yapma gereği duyulması Klasik türk edebiyatında bu türdeki şerh geleneğinin oluşmasına kaynak teşkil etmiştir.⁴⁷ Şerh türünün manzûm olarak en mühim eserlerinin bazıları şunlardır: Şeyhoğlu (v.804/1401)’nin manzûm *Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ*’sı, İbn İsbâ b. Mecdüddîn İsbâ Saruhânî’nin *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*’sı, Bursalı Derviş Subhî (v.16.y.y.)’nin *Mukaddime-i der-İktizâ-i Şerh-i Nazmü’l-Esmâi’l-Hüsnâ*’sı, Hâkim Seyyid Efendi (v.1184/1770)’nin *Esmâ-yı Hüsnâ*’sı, Ahmed Şâkir Paşa (v.1234/1818)’nin *Ravz-ı Verd*’i, Trabzonlu İbrâhim Cûdî (v.1345/1926)’nin *el-Kenzü’l-Esnâ fî Şerhi’l-Esmâi’l-Hüsnâ*’sı, Bıçakçızâde İsmail Hakkı b. Osman (v.1352/1933)’ın *Esmâü’l-Hüsnâ’nın Nazmen Tefsîri*.⁴⁸

⁴⁴ İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.625,

⁴⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2016, s.1157.

⁴⁶ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.8, 1994, s.1.

⁴⁷ Ali Öztürk, *a.g.m.*, s.33.

⁴⁸ Manzûm Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin birkaç örneği verilmiştir. Daha fazlası için bkz. Hacer Reisoğlu, *a.g.t.*, s. 9, 10, 11.

Klasik Türk Edebiyatında tespit edebildiğimiz mensûr Esmâ-i Hüsnâ şerhleri aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

Mensûr Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri:⁴⁹

1. Sadreddîn Konevî, **Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ⁵⁰**
2. Hızır bin Yakûb, **Cevâhirü'l-Me'ânî fî Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ** (tel.809/1406)⁵¹
3. Ahmed-i Dâ'î, **Vesîletü'l-Mülûk fî Ehli's-Sülûk** (tel.816/1414)⁵²
4. Fahreddîn Rûmî, **Ferâ'idü'l-Le'alî fî-Beyâni Esmâi'l-Hüsnâ⁵³**
5. Sinânüddîn Yûsuf (Sinân Paşa) (v.891/1486), **Tazarru-nâme⁵⁴**
6. Muhammed b. Yûsuf Senûsî (v.895/1490), **Risâle fî İzâh Cümleti Muhtasar fî Şerhi İsmâi'l-Hüsnâ (Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ)⁵⁵**
7. Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi** (tel.918/1512)⁵⁶
8. Abdullah es-Simâvî (Şeyh-i İlähî), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ⁵⁷**
9. Lâmiî Çelebi (v.938/1532), **Şerh-i Muammeyât Alâ Esmâ-i Hüsnâ⁵⁸**

⁴⁹ Kayakokay, Sinan Paşa'nın *Tazarru-nâme*'sinin Esmâ-i Hüsnâ şerhi olmadığını; Sinan Paşa'nın konu neyi gerektirmiş ise Allah Teâlâ'nın o isim ve sıfatlarını kullandığını dile getirmiştir. Aynı şekilde Şeyh Şabân Velî'ye Türkçe bir Esmâ-i Hüsnâ şerhi atfedilmekte olduğunu ancak *Vird-i Settâr*'ın Arapça bir eserin içinde yer alan bölüm olduğundan bahsetmiştir. Yine Şeyhülislâm Ebu's-Su'ûd'un *Duâ-nâme*'sinin Esmâ-i Hüsnâ şerhleri arasında zikredilse de yalnızca bir varağının der-kenârında 99 ismin sıralandığından söz etmiştir (Bkz. İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.624). Biz de çoğu kaynaktan adı geçen eserler Esmâ-i Hüsnâ şerhi olarak ele alındığı için çalışmamızda yer vermeyi uygun bulduk.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sadreddin Konevî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ: Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Direkci, "Hızır Bin Yakub'un Cevâhirü'l-Me'ânî Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2010, S.28, s. 109-129.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Orhan Pekçetin, *Ahmed-i Dâ'inin Vesîletü'l-Mülûk Adlı eseri (Ib-58b)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammet Kuzubaş, "Fahreddin Rûmî'nin Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C.12, S.68, 2019, s.241-261.

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinan Paşa, *Tazarru-nâme*, haz. Mertol Tulum, Millî Eğitim Bakanlığı Büyük Türk Yazarları ve Şairleri Komisyonu Yayınları, İstanbul 1971.

⁵⁵ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih Koleksiyonu, Demirbaş nr: 03150.

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Ceyhan, "Şirvanlı Habîbullâh'ın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2016, s.13-54.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Simâvî, *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, haz. Müzeyyen Muradoğlu Ağrıkın, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.

⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Münire Kevser Baş, *Lâmiî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât Alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.

10. Abdülmecîd b. Nasûh Tosyevî (v.960-973/1552-1565), **Matlab-ı A'lâ** (tel. 972/1564/65)⁵⁹
11. Şeyh Şâ'bân-ı Velî (v.976/1568), **Vird-i Settâr ve Tercümesi**
12. Ebu's-Su'ûd el-İmâdî (v.982/1574), **Duâ-nâme-i Ebû's-Suûd** (tel. h.1044)⁶⁰
13. Şifâ'î Mehmed Dede (v.1082/1671-72), **Hediyyetu'l-Fukarâ** (tel. 1072 /1661-62)⁶¹
14. Muhammed Niyâzî-i Mısrî, **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ Risâlesi**⁶²
15. Vardarî Hâfız Mahmûd Efendi, **Muhtasar-ı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ**⁶³
16. Seccâc-zâde Hasan Hatîf, **Şerhi Esmâü'l-Hüsnâ** (tel. 1148/1735)⁶⁴
17. Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi (v.1202/1788), **Tarhu'l-Ma'nâ fî Şerhi'l-Esmâi'l-Hüsnâ** (tel. 1150/1737-38)⁶⁵
18. Ebû Muhammed Alî el-Hıbrî Kızılhisârî, **Şifâ-i Ebdanü'l-Marza fî Sırrî Menafî'l-Kur'ân ve'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ** (İstinsah Tarihi. 1227/1811)⁶⁶
19. İbrâhîm Nüreddîn Efendi (v.1260/1844), **Ferâ'id'ül-Le'âlî fî Beyânî Esmâi'l müte'âlî** (tel. 1257/1841)⁶⁷

⁵⁹ Ayrıntılı bil için bkz. Ekrem Sakar, *Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlab-ı A'lâ Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Kaleli, *Du'â-nâme (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Özel Adlar Dizini-Tıpkıbasım)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman 2014.

⁶¹ Halim Yar v.d., “Şifâî Mehmed Dede'nin Hediyyetu'l-fukarâ İsimli Esmâ-i Hüsnâ Şerhi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.31, S.3, 2020, s.529-566.

⁶² Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Tatçı, “Niyâzî Mısrî'nin Tasavvufî Bir Risalesi: Şerh-i Esmâ-i İsnâ Aşare”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.8, S.12, 1988, s.28-32;

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seda Şeref, *Vardarî Hâfız Mahmûd Efendi'nin Muhtasar-ı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Tıpkıbasım)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selami Ece, “Serrâc-zâde Hasan Hatîf (Hayatı ve Eserleri)”, *Turkish Studies*, C.2, S.1, 2007, s.84-103.

⁶⁵ Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Demirbaş nr: 01426-002.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fatma Zehra Donat, “Ali Hıbrî Efendi ve Havâssu'l-Kur'ân Tarzında Bir Eseri: Şifâü'l-Ebdân”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (DEUIFD)*, S.59, 2024, s.153-175.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Toka İbrahim Mohamed Mohamed Aboeazz, *Arap ve Türk Edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhîm Nüreddîn Efendi'nin “Ferâ'idü'l-Le'âlî” Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.

20. Seyyid İbrahim-i Enverî (v.1870'den sonra), **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**⁶⁸
21. Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddîn, **Şerh-i Viridi's-Settâr** (tel. 1287/1870-71)⁶⁹
22. Ali Salâhaddîn Yiğitoğlu, **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ** (tel.1342/1924)⁷⁰
23. Terceme-i Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ⁷¹
24. Terceme-i Esmâ-i Hüsnâ⁷²
25. Hâzâ Şerhü'l-Esmâ-yı Hüsnâ⁷³
26. Hâzâ Esmâ-yı Hüsnâ⁷⁴
27. Fî Kitâb-ı Şifâ'ü'l-Mü'min Terâcim-ı Ma'ânî Esmâ'ü'l-Hüsnâ⁷⁵
28. Mehmed İbrâhim, **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ** (tel.1326/1908)
29. Mehmed Hamdi Edhem, **Esmâül-Hüsnâ yahut Tanrının Güzel İsimleri Şerhi** (tel. İstanbul 1945)
30. Muhammed İhsan Oğuz, **Şerhu Risâle-i Esmâü'l-Hüsnâ** (tel. Kastamonu 1963)
31. Ali Osman Tatlısu, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi** (tel. Ankara 1957, 1963, 1990)
32. Metin Yurdagür, **Allah'ın Sıfatları Esmâü'l-Hüsnâ** (tel. İstanbul 1984)

Çalışmamızın konusunu teşkil eden Alî İbn Derviş el-Bosnevî'nin *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'sı da Esmâ-i Hüsnâ'nın şerh türündeki bir eserdir.

Son dönemlerde yazılmış bazı mensûr Esmâ-i Hüsnâ şerhleri aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yunus Yazıcı ve Halim Yar, "Seyyid İbrahim Enverî'nin Esmâ-i Hüsnâ Şerhi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.29, 2022, s.1396-1467.

⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, *Şerh-i Virid-i Settâr*, haz. Muzaffer Ergür <https://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/virdi-settar-serhi-transkripsiyon.pdf> [Erişim Tarihi: 23.05.2024].

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahâüddinzâde Muhyiddin Mehmed, *Şerhü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*, çev. Ali Salâhaddîn Yiğitoğlu, haz. Maruf Toprak, Serhat Gültaş ve Fakirullah Yıldız, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.

⁷¹ Bkz. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, Demirbaş nr: 19 Hk 872/2, Varak: 37b-76b (Bkz. İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.625).

⁷² Bkz. Erzurum İl Halk Kütüphanesi, Demirbaş nr: 25 Hk 1791 (Bkz. İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.625).

⁷³ Bkz. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları Demirbaş, Nr: 07255 (Bkz. İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.625).

⁷⁴ Bkz. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları, Demirbaş Nr: 09308 (Bkz. İlyas Kayaokay, *a.g.m.*, s.625, 626).

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Kayaokay, "Klâsik Türk edebiyatında Esmâü'l-Hüsnâ şerhleri ve müellifi bilinmeyen mensur bir örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.30, 2022, 619-643.

1. Mahmut Toptaş, **el-Esmâ'ül-Hüsnâ Şerhi**, Cantaş Yayınları, 2000.
2. İzzeddin Cemel, **Ayet ve Hadislerle el-Esmâü'l-Hüsnâ**, Medine Yayıncılık, 2001.
3. Arif Pamuk, **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi: Havas ve Esrârı**, Pamuk Yayıncılık, 2001.
4. Nurettin Uzunoğlu, **Allah'ın 99 Sıfatı Esmâ-ül Hüsnâ Açıklaması**, Zembil Basın Yayın, 2003.
5. Rauf Pehlivan, **Yüce Allah (c.c.)'ın Güzel İsimleri Esmâ'ül-Hüsnâ**, Motif Yayınları, 2005.
6. Ayhan Yalçın, **Esmâ'ül Hüsnâ: Fazilet ve Esrârı**, Alioğlu Yayınevi, 2005.
7. Süleyman Bosnalı, **En Güzel İsimler O'nu (celle celâluhû) Anlatıyor: Esmâ-i Hüsnâ, Tecellileri, Sırları**, Rehber Yayınları, 2006.
8. Ömer Faruk Hilmi, **Esmâü'l-Hüsnâ Havas ve Esrârı**, Sultan Yayınevi, 2006.
9. M. Selim Arık, **Lâleler ve Güller Esmâ-i Hüsnâ ile 99 Ehâdîs-i Büşrâ**, Payitaht Yayınları, 2006.
10. İsmail Karagöz, **Âyet ve Hadislerin Işığında Allah'ın İsim ve Sıfatları**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
11. Hasan Gümüş, **Esmâ'ül-Hüsnâ ve Sırları (Allah'ın Güzel isimleri)**, Ensar Yayıncılık, 2008.
12. Mustafa Necati Bursalı, **Âyet ve Hadislerle Esmâül-Hüsnâ Şerhi**, Gayem Yayın Dağıtım, 2011.
13. Ahmet Ziyaettin Sulu, **Esmâü'l-Hüsnâ Tasavvufî Şerhi**, Enes Basın Yayın, 2015.
14. Ramazan Altıntaş, **Allah'ın Güzel İsimleri Esmâü'l-Hüsnâ**, Nasihat Yayınevi, 2016.
15. Metin Yurdağür, **Esmâ-i Hüsnâ'yı Anlama Kılavuzu**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.

2.1.1.3. Mu'ammâ-i Esmâ-i Hüsnâ

Muammâ sözlükte, “gizlenmiş, gizli ve güç anlaşılır söz” mânâsına gelir. İstilahta ise “bir kişi isminin gizlendiği manzûm ve mensûr bilmece”dir. Muammâlar başlangıçta Esmâ-i Hüsnâ için yazılmış ardından insan isimleri içinde yazılmaya başlanmıştır. Arap edebiyatında doğan muammâ, Fars şairlerinin yanı sıra Türk şairlerinin de ilgi odağı olmuştur. Çoğunlukla muammâlar dîvânların sonunda “muammeyât” başlığı altında verilir. Genellikle gazel ve kıt’a nazım şekliyle yazılırlar. Fars edebiyâtında Molla Câmi’nin *Risâle-i Sagîr der Mu’ammâ* isimli eseri Esmâ-i Hüsnâ muammâsına örnektir. Mîr Hüseyin en-Nîşâbûrî’nin Esmâ-i Hüsnâ’yı konu alan 100 beyitlik *Risâle der-Esmâ’-i Hüsnâ* isimli eserini Lâmi’î Çelebi (v.938/1532), *Şerhu Mu’ammâ-i Esmâ’ü’l-Hüsnâ*, *Mir’âtü’l-Esmâ’*, *Câm-ı Cihân-nümâ* isimleriyle mensûr olarak Türkçe’ye tercüme etmiştir.⁷⁶ Aynı zamanda Aliyyü’l-Arabî (v.981/1573), Mîr Hüseyin en-Nîşâbûrî’nin muammâlarını, *Şerh-i Muammâ-i Esmâ-i Hüsnâ* isimindeki eseriyle mensûr olarak şerh etmiştir. Bunlardan başka Fuzûlî’nin, Sürûrî (v. 969/1561-62)’nin, İbrahim Nazîr Çelebi (v.1188/1774-75)’nin muammâ risâleleri vardır. Klasik Türk edebiyatında Mu’ammâyî Ali Çelebi (v.1543) ve Emrî Çelebi (Emrullah Emrî) (v.983/1575) muammâ türünde ün kazanan şairlerdendir.⁷⁷

2.1.1.4. Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ

Sözlük anlamı olarak havâs, “bir nesnede bulunup başkalarında bulunmayan hal, kuvvet, tesir, tabiat, özellik ve üstün kılan nitelik”⁷⁸ mânâsına gelen *hâssa* kelimesinin çoğuludur. *Avamın* karşıtı olarak kullanılan havâs, “nitelikli kişiler, aydınlar, ârifler ve seçkinler” mânâsında kullanılır. Tasavvuftaki mânâsıyla, Allah

⁷⁶ Mustafa Özkat, “Bursalı Lâmi’î Çelebi’nin Karıştırılan Bir Eseri: Esmâ’ü’l-Hüsnâ Tefe’ül-nâmesi” isimli makalesinde Lâmi’î Çelebi’nin *Mir’âtü’l-Esmâ’* ve *Câm-ı Cihân-nümâ* ya da *Şerhu Mu’ammâ-i Esmâ’ü’l-Hüsnâ* adlarıyla anılan mensur Esmâ-i Hüsnâ şerhi ile manzum *Esmâ’ü’l-Hüsnâ Tefe’ül-nâmesi* aynı eser olmadığını söyler. “Lâmi’î Çelebi, *Şerefü’l-İnsân* adlı eserinde manzum ve mensur olarak yazdığı 24 eserinin listesini verirken bu iki eseri de türlerine göre ayrı ayrı zikretmiş olmasına rağmen, muhtemelen isim benzerliği nedeniyle her ikisi tek bir esermiş gibi değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak da bu iki esere ait yazmalar aynı eserin nüshaları olarak algılanmıştır.” (Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Özkat, “Bursalı Lâmi’î Çelebi’nin Karıştırılan Bir Eseri: Esmâ’ü’l-Hüsnâ Tefe’ül-nâmesi”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C.60, 2023, s.202).

⁷⁷ Bayram Ali Kaya v.d., *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2019, s.202, 203; Ali Öztürk, *a.g.m.*, s.36.

⁷⁸ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.63.

Teâlâ'nın kendilerine hakikatler, hâller ve makamlar bahşettiği seçkinler zümresidir. Bu seçkin zümredeki velilere *ehl-i husûs* ve *havâs* da denilir. Makamı en üstün olanlara ise *husûsu'l-husûs* veya *hassu'l-havâs* denilir.⁷⁹ Havâs ilmi ise, “Kur’ân-ı Kerîm âyetlerinden, harf, kelime ve duâlardan, yüzük taşlarından, tılsımdan, diğer varlık âlemlerinden, feleklerden, günlerdeki saat dilimlerinden, özellikle de Esmâ-i Hüsnâ'nın herkesçe bilinmeyen gizli veya gizlenmiş özelliklerinden faydalanılarak gayb âlemine ilişkin bilgiler verdiğine inanılan ve cümle kâinat üzerinde tesirli olduğu ileri sürülen bir ilim dalıdır.⁸⁰ Esmâları günlerin belirli vakitlerinde, belirli sayılarda, belirli tarz ve şekillerde zikreden ya da yazan kişilerin bu ism-i şerîflerden fayda göreceğine inanılır.⁸¹ Öyle ki esmâlar, “*zikir ve viridler dışında hastalık, savaş, muhtelif felâketler, tılsım, nazar gibi korunma veya tesir etme gayesiyle okunmuş veya vefk, muska, hamâyil ve bazubendlere yazılmış, hatta bu yazılarda yer yer cifr, remil ve benzeri şifre alfabelerinde dahi kullanılmıştır.*”⁸² Geçmişten bugüne esmâlar maddî ve mânevî her hâcet için okunmuş ve yazılmıştır. Esmâ-i Hüsnâ havâssı tam da bu konular için yazılmış eserlerdir. Bu eserlerde ilgili esmâların hangi vakitlerde, hangi mekânlarda ve hangi durumlarda ne kadar zikredileceği yazmakta ve sonunda da alınacak fayda dile getirilmektedir. Zikrin adedi ise genellikle ebced hesabına göre belirlenmektedir. Esmâ-i Hüsnâ havâssını anlatan Arap ve Türk edebiyatına ait eserlerin bazıları şunlardır: Zünnûn el-Mısırî (v.245/859 [?])'nin *Risâle fî Havâssi'l-İksîr*'i, İmâm Gazâlî'nin *Havâssü'l-Kur'ân*'ı, Şehâbeddin Yahya b. Habeş es-Sühreverdî (v.632/1234)'nin *Havâssu Esmâillâhi'l-Hüsnâ*'sı, İbn İsâ b. Mecdüddîn İsâ Saruhânî'nin *Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*'sı, Vardarî Hâfiz Mahmûd Efendi'nin *Muhtasar-ı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ*'sı, Nahîfî (v.1151/1738)'nin *Şerh-i Şâfî ez-an Nahîfî'si*, İmâm Şebrâvî (v.1304/1886)'nin *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ ve Havâssuhâ*'sı⁸³ ve incelemiş olduğumuz *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'da bu türe örnektir.

⁷⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2016, s.161, 174.

⁸⁰ Metin Yurdağ, *a.g.e.*, s.64.

⁸¹ Seydi Kiraz, *a.g.m.*, s.1009.

⁸² Âmil Çelebioğlu, *a.g.e.*, s.96.

⁸³ Seydi Kiraz, *a.g.m.*, s.1009, 1010; Ali Yılmaz, “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, 1998, s.3.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ALÎ İBN DERVÎŞ el-BOSNEVÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. HAYATI

16. yüzyılda veya 17. yüzyılın başlarında yaşamış olduğunu tahmin ettiğimiz Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin hayatı hakkında kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. “el-Bosnevî” nisbesinden Bosnalı olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin aynı zamanda yazma metnin havâs bölümünde “el-Vedûd” isminin hassasını açıklarken “Halvetî karındaşlar”⁸⁴ ifadesini kullanması Halvetî tarikatına mensup olduğunu göstermektedir. Hayatı hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımız müellifin künyesine nisbetle kim olduğuna dâir iki çıkarımda bulunulmuştur. Bu çıkarımlardan ilki müellifin Ali Dede Bosnevî (v.1007/1598) olma ihtimali, ikincisi ise “İbn Dervîş (Dervîş'in oğlu)” ibaresinden Bosnalı Dervîş Paşa'nın oğlu olma ihtimalidir.

1. Künyesinin benzerliğinden ötürü Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin, Ali Dede Bosnevî olma ihtimali üzerinde durulabilir. Ali Dede Bosnevî'nin ismi kaynaklarda Ali Dede Bosnevî, eş-Şeyh Ali Dede, Şeyh Alî, Alî Efendi -Türbe Şeyhi-, Şeyh Bosnevî Ali Dede, Alâeddin Ali Dede b. Mustafa el-Mostarî ez-Sigetvârî, Alî b. Mustafa el-Bosnevî, Ali Dede b. Mustafa, Alî Harirî Bosnevî olarak geçmektedir.⁸⁵ 16. yüzyılın önemli mutasavvıflarından biri olan Ali Dede Bosnevî hakkında bilgi veren biyografik kaynakların hemen hemen hepsi, onun tam isminin Alâeddin Ali Dede b. Mustafa el-Mostarî el-Sigavârî olup “türbe şeyhi” anlamına gelen *şerhü't-türbe* lakabıyla tanındığı ve Bosna'da yer alan Mostar şehrinde dünyaya geldiği konusunda ittifak etmişlerdir.⁸⁶ Hangi tarihte doğduğu belli olmayan, ancak 16.

⁸⁴ Bkz. [54B].

⁸⁵ Nihal Çağman Türkmen, *Ali Dede Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Fezâilü'l-Cihâd'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s.10.

⁸⁶ Hassan Abdallah Alzyout, “Ali Dede Bosnevî'nin İbn Sînâ'ya Ait Kasîde-i Rûhiyye'ye Yaptığı Manzum Tercüme”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.24, S.44, 2022, s.21.

yüzyılın ilk yarısında dünyaya geldiği bilinen Ali Dede Bosnevî'nin babasının adı Mustafa'dır.⁸⁷ Ali Dede Bosnevî ilk eğitimini memleketinde tamamlamış daha sonra tahsiline İstanbul'da devam etmiştir. Hayatının özellikle bu devresi hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamamakla birlikte kaynaklarda İstanbul'da Ayasofya Medresesi'nde, Sofyevî Bâlî (ö. 960/1553) Hazretleri hulefâsından Nureddinzâde Muslihiddin Efendi'nin (ö. 981/1574) talebesi olduğu kayıtlıdır. Bir yandan medrese eğitimine devam ederken öte yandan Halvetiye tarikatı şeyhlerinden olan hocası Nureddinzâde'nin etkisiyle tasavvufî eserleri de okumaya başlamış ve tasavvufa meyletmiştir.⁸⁸ Birkaç kere hac farîzasını ve Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) kabrini ziyaret vazifesini yerine getirmiştir. *Muhâdarât* isimli eserinde Ali Dede Bosnevî, h.974/m1566 yılında Sigetvar Seferi'nde vefat eden Kânûnî Sultan Süleyman için inşa edilen türbede bir süre türbedârlık yaptığını söylemiş ve türbenin yanındaki Halvetî Tekkesi'nde uzun süre şeyhlik yaptığı için "Türbe şeyhi" namıyla tanınmıştır.⁸⁹

Ali Dede Bosnevî, Bosnalı Derviş Paşa (v.1012/1603)'nın önerisiyle h.1001/m.1592 yılında, Sultan III. Murâd (salt.1574-1595) tarafından teftiş ve Makâm-ı İbrâhim'i yenilemek amacıyla Mekke'ye gönderilmiştir. Burada sahasında ehil kişileri toplayan Ali Dede Bosnevî, o devir için cesur bir karar vererek makamın yıkılıp yeniden inşâsını gerçekleştirmiş olup makamın üzerine kendisinin kaleme aldığı manzumeyi yazmıştır. Makamdaki tamiratın ve yapılan işlerin raporunu hazırlayan Ali Dede Bosnevî, hac dönüşü bunu *Temkinü'l-Makam fî Mescidi'l-Haram*, olarak isimlendirerek Sultan III. Murâd'a takdim etmiştir.⁹⁰ Ali Dede Bosnevî, Mekke ve Medine'ye yakınlığından dolayı şiiirlerinde *Harîmî* (Kâbe Muhafazakârı) mahlasını kullanmıştır. Varad Seferi'nde Satırcı Mehmed Paşa (v.1599)'nın davetiyle cihad farîzasını edâ eden, vaaz ve nasihatla gazileri gayrete getiren Ali Dede Bosnevî, h.1007 yılı Rebûlevvel ayı başlarında (2-11 Ekim 1598) ikindi namazını kılarken, secde esnasında vefat etmiş ve Sigetvar'daki makâmına defnedilmiştir.⁹¹

⁸⁷ Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, "16. Asır Osmanlı Şairlerinden Harîmî'nin Mevlidi: Kitâb-ı Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî", *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C.8, S.4, 2022, s.749.

⁸⁸ Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.11.

⁸⁹ Mehmet Serhan Tayşi, "Ali Dede Bosnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s.386; Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, *a.g.m.*, s.750.

⁹⁰ Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.12.

⁹¹ Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, *a.g.m.*, s.750; Hassan Abdallah Alzyout, *a.g.m.*, s.22; Mehmet Serhan Tayşi, *a.e.*, s.386.

Aslen Boşnak olan Ali Dede eğitimi sırasında Farsça ve Türkçeyi anadili gibi öğrenmiş ve bu dillerde de eserler vermiştir. Onun eserlerinde Süyûtî (ö. 911/1505) ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin etkisi fark edilir derecededir. *Muhadarat* adlı eseri için Süyûtî (ö. 911/1505)'nin eserini kaynak olarak kullanmış ve bunu da açıkça belirtmiştir. Ali Dede Bosnevî, birçok kitap yazmıştır. Eserlerinde çoğunlukla Arapça, bazen Türkçe, bazen de Farsçayı kullanmış, döneminde revaçta olan ilimlerde ihtisasını derinleştirmiş ve bu konularda eser verdiğinde de Arapçayı tercih etmiştir. O, ilmî literatüre vâkıf, bu eserleri kendi dilinde okuyup tercüme eden, yazdığı kitaplarda kaynak olarak kullanan, döneminde ilmi ve tasavvufî kişiliği ile itibar edilmiş bir şahsiyettir.⁹²

Nihal Çağman Türkmen'in tespitine göre Ali Dede Bosnevî 11'i Arapça, 15'i Türkçe olmak üzere 26 eser kaleme almıştır. Ali Dede Bosnevî'nin Arapça eserlerinin bir kısmı basılmış, bir kısmının yazma nüshaları bulunmamıştır. Evâ'il (tarihte ilkler), tasavvuf, kelâm meseleleri, Osmanlı Hanedanı ve devletinin faziletleri, Kâbe ve Mekke tarihi gibi konularda yazdığı bu eserler mensûr tarzda kaleme alınmıştır.⁹³ Arapça eserleri; *Muhâdaratü'l-Evâil ve Müsâmerâtü'l-Evâhir*, *Es'iletü'l-Hikem*, *Risâtü'l-İntisâr li Kudveti'l-Ahyâr*, *Temkînü'l-Makam fi'l-Mescidi'l-Harâm*, *Fazlü'l-Makam ve'l-Mescidi'l-Harâm*, *Letâifü'l-Fâhire fi Mevâkıfi'l-Âhire*, *Risâletün fi Beyâni Ricâli'l-Gayb*, *Envârü'l-Meşârik*, *Usûlü's-Sebâ'iyât fi'l-Furu'*, *Esrârü'l-Hakk ve Hakâyikü'l-Âyâtü'l-Mekkiyye*, *Risâletü's-Seyfiyye*'dir.⁹⁴

Ali Dede Bosnevî'nin Türkçe eserlerinin büyük çoğunluğu manzumdur. Yalnızca *Fezâilü'l-Cihâd* manzûm-mensûr karışık bir eserdir. Türkçe eserlerini mevlid, kırk hadis, hikmet sözleri ve *Kasîde-i Rûhâniyye* tercümesi, Kur'an bilgileri, nasihatname, mersiye, silsile-name türlerinde yazmıştır.⁹⁵ Türkçe eserleri; *Kitâb-ı Mevlid-i Meşâhid-i Ahmedî*, *Ehâdis-i Erba'in*, *Kelimât-ı Alî*, *Çihil (Kelimât-ı) Hikmet*, *Gencîne-i Levâiyih*, *Hadîs-i Erbaîn Der-Fazl-ı Kur'ân-ı Mübîn*, *Hadîs-i Erbaîn Der-Fazl-ı Kur'ân-ı Mübîn Kur'ân-ı Hakîmün ve Furkân-ı Kerîmün Fazilet ve Sevâbı Beyânundadır*, *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih*, *Kasîde-i Unsur-ı A'zam*, *Mersiye-i Mîve-*

⁹² Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.13, 17.

⁹³ Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, *a.g.m.*, s.750.

⁹⁴ Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.21-25.

⁹⁵ Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.18; Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, *a.g.m.*, s.750.

i Dil Oğlum Mustafa Rahimehu'llah, Silsile-nâme-i Meşâyih Rahmetü'llâhi Aleyhim Ecmaîn, Kasîdetü'l-Ayniyyetü'r-Rûhiyye fi'n-Nefs Tercümesi, Kasîde-i Münferice Tercümesi, Fezâilü'l-Cihâd' dır.⁹⁶

Ali Dede Bosnevî'nin Arapça eserlerinde didaktik bir dil hâkimken, Türkçe eserlerinde dönemin kitlelerin ahlakî ve dinî tavırlarını belirleyen tasavvufî düşüncesinin yönlendirmesinden kaynaklanan bir anlayışla eserini geniş kitlelerin okuması için kaleme aldığından gayet sade ve akıcı bir dil kullanmıştır.⁹⁷ Bu tavrıyla Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'yle örtüşmektedir. Müellifimizde *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'nın sebep-i te'lîf kısmında, Esmâ-i Hüsnâ'nın halk tarafından daha iyi anlaşılması için bu eseri sade bir dille yazdığını belirtmiştir.

Alî İbn Dervîş el-Bosnevî ile Ali Dede Bosnevî'nin hemen hemen aynı yüzyıla denk gelmeleri, Boşnak asıllı olmaları, künye benzerlikleri, her ikisinin de Halvetî tarikatına mansup olup dinî-tasavvufî bilgi açısından zengin olup bu literatürdeki eserleri çok iyi bilmeleri, Arapça, Farsça ve Türkçe'yi eserlerinde çok iyi kullanmaları ve dönemin devlet adamlarıyla yakın irtibat hâlinde olmaları bu iki kişinin aynı kişi olma ihtimalini göz önüne sermektedir.

2. Yine künyesine nisbetle Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin babasının Bosnalı Dervîş Paşa olma ihtimali üzerinde de durulabilir. Bosnalı Dervîş Paşa'nın asıl adı bazı kaynaklarda Hasan bazısında ise Hacı olarak geçer. II. Selîm zamanında (salt.1566-1574), küçük yaşlarda İstanbul'a getirilerek İbrahim Paşa Sarayı'nda eğitim görmüştür. Tahsili sırasında edebiyatta kendini gösteren Bosnalı Dervîş Paşa, III. Murâd'a yazmış olduğu gazel ve kasidelerden, Farsçaya olan yatkınlığı anlaşılmış ve kendisine Benâî (v.918/1512)'nin Farsça manzûm *Sehâ-nâme*'sini Türkçe'ye çevirme görevi verilmiş ve bu eseri *Murâd-nâme* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Vazifesini hakkıyla yerine getirmenin mükâfatı olarak da doğancıbaşılığa, bir rivâyete göre ise doğancılar kethüdâlığına alınmıştır. Muhâsib ve güvenilir bir adamı olarak padişahın yanında bulunup önemli toplantılara iştirâk etmiştir. Dervîş Paşa'nın ne zaman saraydan ayrıldığı bilinmese de muhtemelen III. Murâd vefat edip III. Mehmed

⁹⁶ Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.25-31; Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, *a.g.m.*, s.750-753.

⁹⁷ Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.18, 19.

(salt.1595-1603) tahta geçene kadar sarayda kalmıştır. Derviş Paşa Doğancılığı sırasında hacca gitmiş, daha sonra şahincibaşılığa getirilmiştir. Bu görevdeyken III. Mehmed'in Eğri ve Haçova seferine katılmış, savaşta gösterdiği kahramanlık üzerine küçük mîrâhur olmuştur, fakat bir sonra sonra eski görevine geri getirilmiştir. Akabinde çakırcıbaşılığa yükseltildiği anlaşılan Dervîş Paşa, 1599'da Bosna beylerbeyliğine tayin edilmiştir. Bu görevde iken İstolni Belgrad'ın barış yoluyla teslim alınmasında aracılık yapmış ve buranın muhafızlığında bulunmuştur. Celâlî Deli Hasan Paşa (v.1015/1606)'nın Bosna beylerbeyliğine getirilmesi üzerine 1603 yılı ortalarında bu görevden azledilmiştir. Osmanlı-Habsburg savaşlarının bütün şiddetiyle sürdüğü bu tarihlerde Budin'e yardıma gelen Lala Mehmed Paşa (v.1015/1606)'nın emrinde Csepel adasını (Kızlaradası) düşmeden geri almaya çalışırken h.4 Safer 1012/14 Haziran 1603 tarihinde şehit düşmüştür. Fehim Bayraktareviç (v.1889/1970), Bosnalı şairleri sayarken Dervîş Paşa'nın yanında oğlu Ahmed Bey Sabûhî'yi de saymaktadır. Bosnalı Dervîş Paşa'nın Sabûhî'den başka oğlu olup olmadığı kaynaklarda geçmemektedir. Bosnalı Dervîş Paşa 16. yüzyılın önemli lâkin az tanınmış şairlerinden biridir. Eserinin baş tarafına kendi hayat hikayesini verdiği için bir bakıma otobiyografisi olarak nitelendirilebilecek *Murâd-nâmesi*'si sade, akıcı, güzel üslûbuyla önemli şairler arasında olduğunu söyleyebiliriz.⁹⁸

Hayat hikayesine kısaca yer verdiğimiz Bosnalı Dervîş Paşa'nın Alî ibn Dervîş el-Bosnevî'nin babası olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz. Bir ihtimal olarak tezimizde yer verdik.

Hazırlanan tezde incelenen *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsna* isimli Esmâ-i Hüsna şerhinin sebeb-i te'lif kısmında, döneminde yaşadığı ve bu eseri yazmada en büyük vesile kabul ettiği "Ahmed Paşa" isminde bir devlet adamından bahsetmektedir. 16. ve 17. yüzyıllar da birden fazla "Ahmed" isminde devlet adamı bulunduğundan hangi paşadan bahsettiği kesin olarak bilinmemekle beraber metinde geçen "...iqlîm-i Mışıra 'azîz ve aqtâr-ı Hicâza hâfız ve taht-ı Yûsuf 'aleyhi's-selâma cülûs u qarâr édüp 'âleme tûlû'-ı şems gibi tûlû' eyledi kimdür dërseñ veliyy-i

⁹⁸ Mahmut Ak, "Dervîş Paşa Bosnevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.9, s.196-197; Beyhan Kesik, "Dervîş Paşa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dervis-pasa>) [Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2024].

ni‘metimiz ve şāhib-i sa‘ādetimiz āşafı’z-zamān şāhib-ķırān şāhib-i ezyālū’l-mekārim vāriş-i menāşibū’l-e‘āzim Ahmed Paşa yessera’l-lāhu lehu mine’l ħayrāti mā-yurīdu ve mā-yeşā ħazretleri” ibāresi 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başlarında yaşamış olan Hadım Hâfız Ahmed Paşa’yı anımsatmaktadır. Hadım Hâfız Ahmed Paşa III. Murād, III. Mehmed ve I. Ahmed (salt.1603-1617) dönemlerinde yaşamış bir devlet adamıdır. İstanbul başta olmak üzere Mısır, Anadolu, Hicaz, Rumeli ve bazı adalarda kurduğu vakıflar ve yaptığı hayırlar ile anılan bir sadrazamdır. İdârî görevleri sırasında elde ettiği servetini tamamına yakınına kurduğu vakıflara bağışlamıştır. III. Murād tarafından Kıbrıs beylerbeyliğinden sonra Mısır valiliğine getirilen Hadım Hâfız Ahmed Paşa, hacı adaylarının yaşadığı sıkıntılara yakından şahit olmuş ve Mısır’da su vakıfları kurduşmuştur.⁹⁹ “...iķlīm-i Mışıra ‘azīz ve aķtār-ı Hicāza ħāfız ve taĥt-ı Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma cūlūs” ibāresinden bu çıkarımı yapmaktayız. Osmanlı Devleti’nde paşaların yaptırdığı tarihî eserlerin kitābesinde genellikle “yessera’l-lāhu lehu” ibāresi yer almaktadır. Bu ibāre genellikle övgü ve duā için kullanılmaktadır. Bu dönemde yaşamış olacağını düşündüğümüz müellifimiz de Hadım Hâfız Ahmed Paşa’yı bu vasıflarıyla methetmiş ve yazdığı Esmâ-i Hüsnâ şerhinden istifāde edenlerin hem Hadım Hâfız Ahmed Paşa’ya hem de kedisine duā etmelerini arzu etmiştir.

Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, Esmâ-i Hüsnâ’nın derin anlamlarını, inceliklerini ve havâssını bu türde eser verebilecek kadar iyi bilen âlim bir kimsedir. Kezâ *Tercemetü’l-Esmâi’l-Hüsnâ* şekil itibariyle hacmi küçük lâkin içinde yer alan bilgilerle büyük bir eserdir. Eseri yazarken çeşitli İslâm büyüklerinin Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinden, mesâbîh-i şeriflerinden, hadis kitaplarından yararlanması müellifin hiç de avâm birisi olmadığını göstermektedir.

Müellif sebab-i te’lif kısmında ismi haricinde kendisini tanıtmaktan kaçınmış, sonraki bölümlerde kendisini hep “hakîr, fakîr” olarak nitelendirmiştir.

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Meral Bayrak (Ferlibaş) ve Meryem Kaçan Erdoğan, “Hadım Hafız Ahmed Paşa’nın İstanbul ve Diğer Yerlerdeki Hayratı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.37, 2017, s.1-96.

1.2. İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin şu ana kadar bilinen tek eseri *Tercemetü'l Esmâi'l-Hüsnâ* isimli Esmâ-i Hüsnâ şerhidir. Eserin hâlihazırda tek nüshası elimizdeki bu eser olup, Süleymâniye Yazma Eser Kütüphanesi Tırnovalı Koleksiyonu 319 numarada kayıtlıdır. Nüsha hakkında bilgiler ilgili tezin II. bölümünde verilecektir. Müellif eserin sebab-i te'lîf kısmında Esmâ-i Hüsnâ'nın 99 ism-i şerîfinin mânâlarını Arapça kisvesinden çıkarıp Türkçe'ye aktararak şerh ettiğini beyân etmektedir. Şerhinde ise ulemânın esmâlara verdiği mânâlardan, nüktelerden ve bu konuyla ilgili çeşitli rivâyetlerden, hikâyelerden yararlandığını dile getirmektedir. Ardından Arapça'yı ve ulemânın Arapça olarak yazdığı Esmâ-i Hüsnâ şerhlerini anlamakta zorluk çekenler için bu şerhi yazdığını açıklamıştır. Müellif şerhi yazarken sanat yapma gayesinde değildir. Müellifin tek arzusu okuyacak kişilerin bu eserden hakkıyla istifâde etmeleridir. Bu sebeple eserde kullanmış olduğu dili sade ve anlaşılır hâle getirmiştir. "Her şey vaktinde zuhûr eder" kavline uyarak zamanı geldiği için bu eseri yazdığını söylemiştir. Eser vâir olup okundukça hem bu eseri sunmuş olduğu Hadım Hâfız Ahmed Paşa'ya hem de kendisine hayır duâ edilerek yâd edilmelerini istirhâm etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TERCEMETÜ'L-ESMÂİ'L-HÜSNÂ

2.1. NÜSHA TAVSİFİ

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ, Süleymâniye Yazma Eser Kütüphanesi Tırnovalı Koleksiyonu 319 demirbaş numaralı koleksiyonda kayıtlı bulunmaktadır. Eserin müellifi katalogda “Ali Dede Bosnevî, Ali b. Mustafa el-Mostârî el-Bosnevî” olarak kaydedilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ali Dede Bosnevî'nin Esmâ-i Hüsnâ tercümesi ve şerhine dâir bir eseri bulunmamaktadır.¹⁰⁰ Eserin 16. yüzyılda veya 17. yüzyılın başlarında Alî İbn Dervîş el-Bosnevî¹⁰¹ tarafından telif edilmiştir. Kitabın te'lif ve istinsah tarihi belli değildir. Eserin serlevhasında *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* adı geçmektedir. Böylece kitabın ismi *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* olarak tescillenmiştir. Arapça'daki “terceme”, Türkçe'ye “tercüme” olarak geçmiş bir kelimedir. Bu bağlamda bu terkinin mânâsı “Esmâ-i Hüsnâ Tercümesi”dir. Eserin temellük kaydındaki “Terceme-i mensûcât Alî Minhâcü's-Sedâd ketebe'l-Abdu'l-Ömer sehâvetli Abdullah el-Gâzî li-Mısrû'l Mahrûse ğafera leh” ifadesi yer almaktadır. Yine kitabın temellük kaydında “el-Mütevekkil alellâh Abduhû Abdullah el-Gâzî (Allah'a mütevekkil, kulu Abdullah el-Gâzî)” isminde bir mühür de mevcuttur. Kitabın başındaki ve sonundaki fevâid kayıtlarında kitabı sahiplenen

¹⁰⁰ Ali Dede Bosnevî ile ilgili Yüksek Lisans tezi hazırlayan Nihal Çağman Türkmen, Ali Dede Bosnevî'nin eserlerinin tespiti için, “Kâtip Çelebi (v.1067/1657)'nin *Keşfü'z-Zünûn*'u, Bağdatlı İsmail Paşa (v.1839/1920)'nin *İzahü'l-Meknun fi Zeyl-i ala Keşfü'z-Zünûn an Esamiü'l-Kütüb*'ü ile *Esmâi'l-Müellifin*'i, Bursalı Mehmed Tahir (v.1861/1925)'in *Osmanlı Müellifleri ve Meşâyih-i Osmaniyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, Muhammed el-Hancî (v.1364/1944)'nin *el-Cevherü'l-Esnâ fi Terâcimi Ulemâi ve Şuârâi Bosna*'sı ile İsmet Kasumovic (1948/1995)'in *Ali Dede Bošnjak* isimli eseri gibi temel biyografya ve bibliyografya kaynakları'nın tarandığını belirtmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihal Çağman Türkmen, *a.g.t.*, s.21-33). Ayrıca tarafımızca birçok tezkire taranmış lâkin bu kaynaklarda bulunan eserler içerisinde Ali Dede Bosnevî'nin Esmâ-i hüsnâ tercüme ve şerhine dâir bir eserine rastlanılmamıştır. Bu sebeple çalışmamızı yaptığımız bu eserin doğrudan Ali Dede Bosnevî'ye ait olduğunu söyleyemeyiz. Ali Dede Bosnevî'nin eserleri için ayrıca bkz. Âdem Ceyhan ve Okan Doğan, *a.g.m.*, s.750-753.

¹⁰¹ *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'nın [2A] varlığında müellif ismini “Alî İbn Dervîş el-Bosnevî” şeklinde vermiştir.

kişilerin almış olduğu notlar mevcuttur. Notlarda çeşitli âlimlerden aktarılan sözler ve yıldız ilmiyle ilgili bilgiler mevcuttur.

Eserin cildi kahverengi deri olup üst kapak, alt kapak, sırt, mıkleb ve sertab olmak üzere beş unsurdan oluşmaktadır. Cildin çevresi bordüllemiş olup zencireklerle bezenmiştir. Cildin üst kapağının ortasında ve mıkleb kısmında dörtgen formunda iç içe geçmiş zencirek motifi bulunmaktadır. Müstensih 59 varaktan oluşan mensûr eserde nesih yazı türünü tercih etmiştir. Kâğıt türü olarak samanî tür tercih edilmiştir. Başlıklarda, âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şerîflerin bazılarında, Esmâ-i Hüsnâ'nın tamamında, eserlerinden atıf yapacağı ulemânın isimlerinde, kelimeleri ve cümleleri vurguladığı yerlerde, alıntılarda ve duâlarda kırmızı; metnin diğer kısımlarında ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Bazı âyetleri, hadîsleri ve esmâları belli etmek içinde alt kısımlarına kırmızı çizgi çekilmiştir. Eserin ilk varağının mihrâbiye kısmı tığ motifiyle müzeyyen olup aşağıya indikçe içinde kırmızı, mavi, altın sarısı ve siyah tonlarında süslü bir kubbe şekli karşılar. Kubbenin altında ise eser isminin yazılı olduğu dikdörtgen bir serlevha mevcuttur. Eserin her sayfası cetvellemiş olup satır aralığı 15 ila 16 arasında değişmektedir. Eserin sayfa yapısı temiz ve tertipli olup bazı kısımlar haricinde okumaya engel teşkil edecek başka bir kısım yoktur.

Eserde beş adet der-kenâr mevcut olup kısa metinler hâindedir. Der-kenârların olduğu varak ve sayfa numaraları şu şekildedir: [18B], [20A], [23A], [26A], [54B].

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ diye adlandırılan bu eserin geneli mensûr olup içerisinde manzûm olarak sadece iki beyit vardır. Eser iki bölümden müteşekkil olup birinci bölümü Esmâ-i Hüsnâ'nın şerhi, ikinci bölümü ise havâssıdır. Şerh bölümünde müellif, Allah Teâlâ'nın 99 esmâsının tamamını şerh etmiş, şerhin sonunda kulun veya ârifin bu isimlerden alacağı nasip dile getirilmiştir. İkinci bölümde ise esmâların hangi vakitlerde kaç adet zikredileceği söylenmiş ve faydaları sıralanmıştır.

Eser Arapça olarak besmele, salvele, hamdele faslıyla başlamaktadır. Ardından sebab-i te'lif kısmına geçilmektedir. Akabinde medhiye kısmı gelmektedir. Sonrasında Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) Allah Teâlâ'nın 99 esmâsını sayıp ezberleyen cennete gireceğini haber veren hadîs-i şerîf şerh edilmekte, İsm-i

A'zamdan, "Hüve" lafzından ve kelime-i tevhîd'in faziletinden bahsedilmektedir. Bu kısımdan sonra esmâların şerh bölümü gelmektedir. Bir sonraki bölüm ise havâs bölümüdür. Bu bölümün sonunda da eser imanın esaslarından, derecelerinden bahseden Arapça bir metinle sona ermektedir. Eser, sayılan bu özelliklerinden ötürü müretteb bir eser hüviyetine sahiptir. Yapılan taramalar neticesinde eserin başka bir nüshasına ulaşılamamıştır. Metnin baş ve son kısımları şu şekildedir:

Metnin Başı:

Bismi'l-lâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm el-ḥamdu li'l-lâhi'l-lezî menne 'aleyne bi-beyâni esmâihi'l-ḥüsnâ ve şerafenâ bi-luṭfihi ve keramihi bi-ifhâmi me'ânî esmâihi'l-ḥüsnâ ve ekramenâ bi-emrihi li-inzâli raḥmetihi bi'd-du'â bi-esmâihi'l-ḥüsnâ ve ş-şalâtü 'alâ men beyyene fazle iḥşâ'i esmâihi'l-ḥüsnâ ve 'alâ âlihi'l-lezîne teḥallekû bi-esmâihi'l-ḥüsnâ feşâru ve ehimmen kıle fî-ḥakḳihim li'l-lezîne aḥsenü'l-ḥüsnâ amma ba'de edâ'-yı ḥıdmet-i meḥâmid-i ilâhiyye ve kazâ-yı ḥuḳûḳ risâlet-i şer'iyeye eyledükden soñra sebep-i te'lîf-i risâle budur ki nev'-i benî âdem luṭf u kerem-i sübhânî ve fazl u iḥsân-i raḥmânîye mazḥar düşmişdür öyle olsa insâna elyaḳ olan oldur ki 'ömrünü zâyî' étmeyüp cihân-ı bî-beḳâda bir eṣer koyup **كُلُّ حَزْبٍ بِمَا لَمْ يُحْمَدْ فَرَحُونَ Küllü hızbın bimâ ledeyhim ferihün[e]** mazmûn üzre sa'y édüp mechûdunı yazuyı himmete getürüp şaḥife-i 'âlemde kendüsine bâ'is ḥayr du'â olmağa bir eṣer kıлмақdur

Metnin Sonu:

Esâsü'l-îmân işnân ittîşalu ve'l-bülûğ rüknü'l-îmân işnân iḥrâru bi'l-lisân ve taşdıḳu bi'l-cenân sebepü'l-îmân işnân ḥudûşü'l-'âlem nüzülü'l-Ḳur'ân ḥükmü'l-îmân işnân şıyânetü'l-mü'mini fi'd-dünyâ ve duḥûluhu'l-cenneti fî'l-ğayyi cenâhü'l-îmân işnân el-emr-i bi'l-ma'rûf ve'n-nehyi 'ani'l-münker yedü'l-îmân işnân ta'zîmü'l-emri'l-lâhi te'âlâ ve ş-şefḳatu 'alâ ḥalkı'l-lâhi te'âlâ üznu'l-îmân işnân el-ḥubbu fi'l-lâh ve'l-buğzu fi'l-lâh 'aynü'l-îmân işnân eṣ-şükrü 'alâ ni'mâi'l-lâhi ve şabru 'alâ belâi'l-lâhi ra'su'l-îmân el-veḳâr 'unuḳu'l-îmân et-tevâzu' vechü'l-îmân el-ḥayâ'u fi'l-îmân er-rızâ'u bi-ğadâi'l-

lāhi te‘ālā lisānū’l-īmān el-‘ilm zahru’l-īmān er-riyāzatuḥu cenbū’l-īmāni el-
edeb

2.2. DİLİ VE ÜSLÛBU

Eserde 16. ve 17. yüzyılın Klasik Osmanlı Türkçesinin özelliklerini görmekteyiz. Bu yüzyıllar mensûr eserlerin çoğunda Arapça ve Farsça unsurların baskın olduğu ve en hacimli eserlerin verildiği yüzyıllardır. 16. yüzyıldaki eserlerde Arapça ve Farsçanın artışı sebebiyle orta (mutavassıt) ve zaman zaman süslü (müzeyyen) nesir belirginleşmiş, birçok eser verilmiştir. 17. yüzyıl ise süslü nesrin en üst seviyeye ulaştığı bir dönemdir. En önemli temsilcileri ise Veysî (v.1628) ve Nergisî (v.1635)’dir. Hikemî tarzındaki eserlerin dili ise sade ve anlaşılırdır.

Tercemetü’l-Esmâi’l-Hüsnâ’nın dili cümle yapısı olarak gayet sade ve anlaşılırdır. Lâkin metinde Arapça çoğunlukta olmak üzere Arapça ve Farsça birçok tamlama da bulunmaktadır. Eserin birinci bölümünde cümleler uzun tercih edilmekle beraber genellikle “ve” bağlacıyla bağlanmıştır. Meselâ, “[14B] eger eşyâda ḥalk ve ibdâ‘ ve ihyâ ve imâte ile taşarrufdan ‘ibâret olursa esmâ’ ef‘âlden olur ya nî kimini ihyâ ve kimini imâte ve kimini ‘azîz ve kimini zelîl ve kimini mülk şâhibi éder ve kiminden mülki alur ve âḥir ḳuluna iḥsân éder”. Eserin genelinde kurallı cümleler hâkimdir lâkin devrik cümleler de azımsanmayacak kadar çoktur. Eserin ikinci bölümünde ise cümleler kısa tutulmuş, “ve” bağlayıcıyla bağlanmıştır.

Eserde “ve” bağlayıcı bazen bağlaç bazen virgül bazen de nokta yerine geçmiştir. Eserin bazı yerlerinde cümleleri ayırmak için kırmızı nokta kullanılmıştır.

Bazı esmâların kelime anlamları açıklanırken Arapça ve Türkçe aynı anlamlı kelimeler beraber kullanılmıştır. Meselâ, “[30A] iyilik iḥsân keşret” ya da “[35A] öğilmiş maḥmûd” ya da “[26A] yüce yüksek refî”.

2.3. MUHTEVÂSI

Tercemetü’l-Esmâi’l-Hüsnâ, Klasik Türk edebiyatının mensûr bir örneğidir. Eser iki bölümden meydana gelmektedir. Bölümleri özet hâlinde ele alalım:

1. Bölüm

Eserin birinci bölümü Arapça olarak besmele, hamdele, salvele ile başlamaktadır. Bu fasıldan sonra eserin sebab-i te'lif kısmına geçilmektedir.

Sebeb-i Te'lif:

Eserin 1b bölümünde yer alan bu kısımda Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, insanoğlunun Sübhân olan Allah'ın kerem ve lütfuna; Rahman olan Allah'ın ihsan ve fazlına mazhar olduğunu dile getirmiştir. İnsana lâyük olanın ise ömrünü zâyî etmeyip fânî dünyaya bir eser bırakmak olduğunu vurgulamıştır. Mü'minûn Sûresi 53. âyetinde geçen, “*Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir*” meâline uyararak gayretini yazıya dökmüş, âlem sayfasında kendisine hayır duâ sebebi olacak bir eser bırakmak istediğini dile getirmiştir. Esmâ-i Hüsnâ'nın 99 ism-i şerîfini Arapça libâsından çıkarıp Türkçe kisvesiyle süsleyip şerh ettiğini söyleyip, âlimlerin Esmâ-i Hüsnâ'ya verdikleri mânâları, nükteleri, rivâyetleri, hikâyeleri bir araya getirerek beyan ettiğini dile getirmiştir. Böylelikle Arapça'yı anlamakta zorluk çekenlerin bu eserden istifâde edeceğini vurgulamıştır. Daha sonra kendinden bahsederek, kendisini dünya hâlinden bu hâle dönüştürenin mâni ve duâ sebebinin açık olmadığını söylemiş, “her iş vaktinde zuhur eder” kavlince vakti ve zamanı gelmeyince bir işin olmasının mümkün olmadığını söylemiştir.

Eseri ise asrın sahibi bildiği ve çeşitli vasıflarıyla övdüğü Ahmed Paşa'nın vesilesiyle yazdığından ve ona sunduğundan söz etmiştir. Böylelikle eser vâir olup okundukça hem Ahmed Paşa'nın hem de kendisinin hayır duâsıyla yâd olunmasını istemiştir. Akabinde bir beyit verilmiştir:

Bir gayr-ı hıdmete elim irmezki eyleyüm

Ey dil-i mekr ki hayr du'ân ele alam

Vezni: Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Müellif eserini yazma sebebini, sebab-i te'lif kısmından sonra yukarıdaki beyitle tekrarlamıştır. Beyite göre müellifin, halka hizmet konusunda elinden bu eseri yazmaktan başka bir şey gelmemektedir. Eseri okuyanlardan da tek isteği hayır duâsıyla yâd edilmesidir. Müellif, bol kereme, Hazret-i Ali'nin himmetlerine, ömrün

uzunluğuna, saâdete, yüce makâma, düzgün bir yaşantıya, sıhhatin devamlılığına vb. daha birçok güzelliğe kavuşmak ve kederlerden kurtulmak için Esmâ-i Hüsnâ'yı şerh ettiğini dile getirmiştir. Ardından Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) Allah'ın 99 ism-i şerîflerinden söz ederek bu isimleri sayan ve ezberleyen kişilerin cennete gireceğine haber veren hadîs-i şerîfin şerhini yapmıştır.¹⁰² Sonrasında İsm-i A'zam konusuna değinmekle beraber, “Hüve” ve “Lâ ilâhe illallâh” lafzının faziletinden de bahsetmiştir.¹⁰³ Bu bölümün akabinde ise esmâları teker teker ele alıp şerhetmiş, şerhin sonunda ârifin ve kulun alacağı nasibi söylemiştir. Ayrıca şerhin bazı noktalarında müellif, kısa duâlar da etmiştir. Esmâların tamamını şerhettikten sonra anlattıklarını kısaca özetlemiş, esmâları şerh ederken kullanmış olduğu kaynakları sıralamıştır.

Müellif esmâları şerh ederken çeşitli âlimlerin kitaplarından faydalanmıştır. Mesâbîh-i şerîf¹⁰⁴ üzerine olan şerhlerden Kâdî Beyzâvî, Tîbî ve Muhammed b. Abdüllatîf'in kitapları; Esmâ-i Hüsnâ şerhi üzerine olan kitaplardan ise İmâm Gazâlî'nin ve Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin eserlerinden yararlanmıştır. Sözlük olarak da en fazla Ahterî lûgatından faydalanmıştır¹⁰⁵ Bu âlimlerden başka Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın, Ferrâ Begavî'nin, Fahreddîn er-Râzî'nin, İmâm Kuşeyrî'nin ve İmâm Nevevî'nin kitaplarından da faydalanmıştır. Bu fasıldan sonra, bu eseri okuyan kişilerden sürç-i lisan ettiyse affedilmesini talep etmiş ve Allah'a hamd ve duâ ile birinci bölümü sonlandırmıştır.

2. Bölüm

Bu bölüm Esmâ-i Hüsnâ'nın havâs bölümünü teşkil etmektedir. Bölümü açıklamadan evvel havâs bölümünün içinde yer alan ilm-i tencîmden bahsedilecektir.

¹⁰² Eserdeki bu kısmı tezin birinci bölümünde yer alan “Esmâ-i hüsnâ” maddesinde özetlemiş bulunmaktayız, yeniden değinilmesine bir mahal yoktur.

¹⁰³ Bu kısmı ise tezimizin “Esmâ-i Hüsnâ ve Eserle Arasındaki Anlam İlişkileri” bölümündeki “Allah” maddesinde özetlenmiş şekilde verdik.

¹⁰⁴ *Mesâbîh* sözlükte, “kandiller, چراغlar, aydınlatma âletleri” anlamına gelir (bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2016, s.723). İstilahta ise, “Kütüb-i Sitte ve güvenilir hadis mecmualarından alınan hadislerin sahîh olanlarının tespit edilip derlendiği zayıf olanların ise ayrıştırıldığı eserler”dir.

¹⁰⁵ Bkz. [48B].

Allah Teâlâ kâinâtı öylesine mükemmel bir düzen ve ahenk içinde yaratmış ki her şey birbirine bağlı şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunun en bâriz örneği ise yıldızlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de, "Biz yakın semâyı yıldızların güzelliğiyle bezedik"¹⁰⁶ buyurulmaktadır. Yine başka bir âyet-i kerîmede, "O geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır."¹⁰⁷ buyurarak insanoğlunu tefekkür edip ibret almaya davet etmektedir.¹⁰⁸

Bugünkü karşılığı astroloji (astronomi) olan ve *ilm-i tencim*, *ilm-i ahkâm-ı nücûm*, *ilm-i ahkâm* ya da *ahkâm-ı nücûm* olarak adlandırılan yıldızlar ilmi; *ilm-i felek*, *ilm-i hey'et*, *ilm-i hey'eti'l-âlem* diye de isimlendirilir. Daha çok *ilm-i nücûm* diye yaygınlık kazanmıştır. İlm-i nücûm ortaya çıktığı günden bu yana fazlasıyla rağbet görmüş ve insanlar tarafından çok önemsenmiştir. Tarihte Nebâtîlerin yıldızlara taptıkları için yıldızlara ilgi gösterdikleri bilinmekle beraber yıldız ilminin temelinin de onlar döneminde atıldığı söylenegelmıştır. Türklerde ve Yahudilerde tarihten bu yana ilm-i nücûm yaygındır. Hattâ Yahudilerin *Zühre* isminde tarihi bir kitapları olduğu da bilinmektedir. Osmanlı toplum hayatında ise her alanda bu ilim kullanılmıştır. Bu sebeple saray ve halk tabakasında müneccimbaşlıların şöhreti artmıştır.¹⁰⁹ Bu ilme göre her ruh için gökyüzünde sâbit bir yıldız ile ana rahmine düşer düşmez yaratılan bir yıldız vardır. Bu iki yıldızın birbirlerine olan konumu ise insanın üzerinde etkili olmaktadır. Daha teferruatlı olarak şöyle açıklanır: "*Eskilerin telâkkilerine göre bütün rûhlar sekizinci kat gökteki yıldızlardan ayrılarak bu âleme gelmişler ve yine oraya gideceklerdir. Yani her ruh o gökteki bir yıldızdan kopmuştur. Binaenaleyh insanların üzerinde, ayrılan sâbit bir yıldızla ana rahmine düştüğü dakikada doğan bir seyyâr yıldızın tesirleri vardır. Bu kâinatı kaplayan arşın ise tesiri*

¹⁰⁶ Sâffât Sûresi 37/6.

¹⁰⁷ Nahl Sûresi 16/12.

¹⁰⁸ Kur'ân-ı Kerîm'de felekler ve yıldızlardan bahseden bazı âyet-i kerîmeler şöyledir: A'râf Sûresi 7/54, Yûnus Sûresi 10/5, Ra'd Sûresi 13/2, İbrâhîm Sûresi 14/33, Enbiyâ Sûresi 21/33, Hac Sûresi 22/18, Furkân Sûresi 25/61, Lokmân Sûresi 31/29, Fâtır Sûresi 35/13, Yâsîn Sûresi 36/39-40, Zümer Sûresi 39/5, Fussilet Sûresi 41/37, Kamer Sûresi 54/1, Rahmân Sûresi 55/5, Nuh Sûresi 71/15-16, Kıyâmet Sûresi 75/7-9, İnşikâk Sûresi 84/18-19, Şems Sûresi 91/1-2.

¹⁰⁹ Dilek Işıkhân, "Divân Şâirlerinde İlm-i Tencim Tesiri", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.4, 2014, s.111; Gülçin Tunalı Koç, "Osmanlı Siyaset Kültürünü Anlamada Kaynak Olarak İlm-i Nücûm: Sadullah el-Ankaravî", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.1, 2004, s.184.

olacağı tabiidir. Bu yedi yıldız her biri haftanın bir gününe ve her gününün sıra ile bir saatine hâkim farz edilirdi. Bir iş görüleceği zaman hâkim yıldızın saati beklenirdi, ki muvaffakiyet için şart sayılırdı. Bir çocuk doğunca saate göre hâkim yıldız tespit olunur, çocuğun yıldızı sayılırdı. Bu yıldızın vaziyetine göre çocuğun hayatında inkılâblar olacağına inanılırdı.”¹¹⁰

Sözlükte, “semâ, gök, gökyüzü; taht, baht, kader; her gezegene mahsus gök tabakası” gibi mânâlara gelen *felek*, *seyyâre* ve yıldızlara ev sahipliği yapmaktadır. Batlamyus sisteminden çıkarılan bir düşünceye göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı soğan zarı misali iç içe dokuz felek çevreler ve dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay (Kamer) olmak üzere sırasıyla Utârid, Zühre, Güneş (Şems), Merih (Mirrîh), Müşterî ve Zuhâl gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sâbit yıldızlar ve burçlar feleğidir. Dokuzuncu felek ise cisimden arınmış ve bütün felekleri kapsayan en büyük felektir. Atlas feleği (felek-i atlas), en büyük felek (felek-i a’zam) ve felekler feleği (felekü’l-eflâk) isimleriyle de anılır. Hükemâ felsefesine göre sekizinci feleğe Kürsî, dokuzuncu feleğe ise Arş denir.¹¹¹ İlm-i ahkâm-ı nücûma göre esas itibariyle yedi seyyare ile kastedilen on iki burçtur. Yıldız ilminin ehli olan kişilere göre insan, hayvan, bitki ve madenler bile yıldızların tesiri altındadır. Seyyârelerin her birinin hissiyât, ahlâk, tabiat ve sıhhat üzerine tesirleri vardır. Her birinin delâlet ettiği renk ve hususiyet başka başkadır. İnsanlar, tesiri altında buldukları yıldızların hususiyetine göre iyi veya fena, cömert veya cimri, tâlihli veya tâlihsiz olabilirler. Bu tesirler o yıldızın etkisinde doğan kişiler üzerinde farklı hâller ile zuhur eder. Meselâ Güneş ve Müşterî uğurlu; Merih ve Zuhâl uğursuz yıldızlardır. Diğer yıldızlar ise bazen uğurlu bazen de uğursuzdur.¹¹²

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri (v.1194/1780) insan âleminin felekler âlemine benzerliğini şöyle anlatmaktadır: “*İnsan vücudunun göklere bir benzerliği şudur ki gökyüzünün on iki burcu olduğu gibi, insan bedeninin de dışarıdan içeriye on iki yolu vardır. Bunlar; iki kulak, iki göz, ağız, iki meme, göbek ile ön ve arka boşaltım*

¹¹⁰ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Bilge Kültür-Sanat Yayın, İstanbul 2023, s.388.

¹¹¹ İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2017, s.149.

¹¹² Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s.197, 198; İskender Pala, *a.g.e.*, s.150.

yerleridir. Bir benzerliği de şudur ki gökte yedi tane gezegen (seyyâre) olduğu gibi insan bedeninde de yedi tane organ vardır: İnsanın akciğeri Ay'a, midesi Utârid'e, böbreği Zühre'ye, yüreği Güneş'e, safrası Merih'e, karaciğeri Müşteri'ye, dalağı Zuhâl'e benzer bulunmuştur. Gökyüzünde pek çok yıldız olduğu gibi insan bedeninde de pek çok sinirler vardır. Gökyüzünde yirmi sekiz tane meşhur menzil olduğu gibi bedende de yirmi sekiz tane hisler ve kuvvetler vardır. Gökyüzünde üç yüz altmış derece olduğu gibi insan bedeninde de üç yüz altmış kan damarı vardır. Göklerin tamamının ve kısımlarının, sabit ve hareketli yıldızların türlü türlü, tabiî ve zorunlu hareketleri olduğu gibi, bedenin ve kendi isteğine bağlı ya da zorunlu muhtelif hareketleri vardır. Gökler dört unsuru (su, toprak, hava, ateş) ihtiva ettiği gibi, bedende dört karışımı (ahlât-ı erba'a) ihtiva etmiştir. Bunlar; safra, kan, balgam ve sevdâdır. Safra, ateş gibi kuru ve sıcak; kan, hava gibi sıcak ve yaş; balgam, su gibi ıslak ve soğuk; sevdâ, toprak gibi ağır ve kurudur."¹¹³

İnsanoğlunun feleklerle irtibatı olduğu gibi doğrudan doğruya Esmâ-i Hüsnâ'nın da hem insanla hem de feleklerle irtibatı vardır. Esmâ-i Hüsnâ'daki her bir isim, yedi seyyârenin belirli gezegenlerine mensuptur. Havâs ilmiyle meşgul olanların bazıları esmâların hangi gezegenlere mensup olduğunu açıklamış, hangi gün ve vakitlerde zikredilmesi gerektiğini söylemişlerdir. İncelemiş olduğumuz *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* isimli eserin ikinci bölümünde bu konu ele alınmaktadır.

Esmâ-i Hüsnâ'nın havâs bölümünü oluşturan ikinci bölüm besmele ile başlamaktadır. Müellif kitabına bu bölümü neden koyduğunu şöyle açıklamaktadır: Evkâf¹¹⁴sahipleri ve Hurûfilîge¹¹⁵ bağlı kimseler bütün esmâların hâssaları olduğunu kabul ettiler ve bütün esmâların havâssını açıklayıp dediler ki, bütün uhrevî ve dünyevî

¹¹³ Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri, *Mârifetnâme*, sadeleştirme: Cafer Durmuş ve Dr. Kerim Kara, Erkam Yayınları, İstanbul 2020, C.2, s.62-63.

¹¹⁴ Sözlükte, "uygun olma, uygunluk" anlamına gelen *vefkten* türemiş olan *evfâk*, "çok daha uygun" mânâsına gelir. Terim olarak ise hurûf ilminin bir kolu olup harflerin tek olarak ya da terkip şeklinde havâssını (özelliklerini) konu edinen ilmin adıdır. Sayıların, sayı değerindeki harflerin, kelimelerin veya hepsinin belli kurallarla, belirli zaman ve şartlarda bir tablonun içerisinde yer alan kare veya dikdörtgen kutucuklar içerisinde yazılmasıyla elde edilen bir ilimdir. Bu ilimde sağdan sola, yukarıdan aşağıya, bir köşeden diğer köşedeki kutucuklardaki sayıların toplamının birbirine eşit olması gerekir (Ayrıntılı bilgi için bkz. İlyas Çelebi, "Vefk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, s.605-607).

¹¹⁵ Hurûfilik, Fazlullah Hurûfî (v.796/1394)'nin kurup geliştirdiği, harflerin ve sayıların esrârına dayanan bâtnî bir akımdır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüsamettin Aksu, "Hurûfilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.18, s.408-412).

istekler Esmâ-i hüsnâ ile elde edilir. Ancak dünyevî isteklerin her birisi yedi seyyâreden bir yıldız mensup olmakla beraber dünyevî faydalara mensup olan yıldızın saatinde talep etmek gerekir ki isteği kabul olsun. Bende doğru yol üzere Esmâ-i Hüsnâ'nın hâssalarını, her birisinin kaç adet olduğunu ve hangi ismin hangi yıldızın saatinde okunacağını açıklamak istedim. Akabinde sunduğu kişiye ithâfen şöyle devam eder: Nimetler ihsan eden, kerem sahibi efendim hazretleri bu ilm-i şerîfi görüp ve bilip hâl sahibi olsun. Gerektiği vakitte hâli hangi isme uygunsa o isimle meşgul olup, gayesine kavuşsun. Bu bölümden sonra da konuya yavaş yavaş giriş yapar: Şimdi bildiğiniz üzere Hurûfilik yolunu takip edenler buyurdular ki; bir kimse ehlinden izin alarak hâceti için Allah Teâlâ'nın esmâsından bir isim seçsin. Sonra tam ve mükemmel bir doğrulukla teveccüh gösterip Allah'a yönelerek evvelâ iki rekât namaz kılsın. Selâm verdikten sonra tertip üzere 7 kere Lâ ilâhe illallâh, 7 kere Salavât-ı şerîfe, 100 kere İhlâs-ı şerîfe, 99 kere de Fâtîha-i şerîfe ve bir kere de Âyete'l-kürsî okuyup ism-i şerîfenin zikrine başlasın. Her ismin devamında saati, rakamları ve adedi verilmiştir.

Müellif ism-i şerîflerin hâssaları verdikten sonra bölümü imanın esaslarından, derecelerinden, faziletinden bahseden Arapça bir metinle sona erdirmektedir. Esmâ-Hüsnâ'nın hâssaları (husûsiyetleri) ilgili tezin "Esmâ-i Hüsnâ ve Eserle Arasındaki Anlam İlişkileri" bölümünde verilmiştir.

Kitabın son varacağındaki bilgiye göre¹¹⁶ yedi seyyârenin tekâbül ettiği günler ve geceler aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:

¹¹⁶ Bkz. [60B].

Tablo 1: Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ Eserinin Havâs Bölümünde Yer Alan Yedi Seyyârenin Tekâbü'l ettiği Günler ve Geceler

	1.Felek Kamer (Ay)	2.Felek Utârid (Merkür)	3.Felek Zühre (Venüs)	4.Felek Şems (Güneş)	5.Felek Mirrîh (Mars)	6.Felek Müşterî (Jüpiter)	7.Felek Zuhal (Satürn)
Gün	Yevm-i İsneyn (Pazartesi)	Yevm-i Erba'a (Çarşamba)	Yevm-i Cum'a (Cuma)	Yevm-i Ehad (Pazar)	Yevm-i Selâse (Salı)	Yevm-i Hamse (Perşembe)	Yevm-i Sebt (Cumartesi)
Gece	Cuma	Pazar	Salı	Perşembe	Cumartesi	Pazartesi	Çarşamba

Esmâ-i Hüsnâ'daki isimlerin mensup olduğu seyyâre ve zikir sayısı aşağıda tablo hâlinde verilmiştir:¹¹⁷

Tablo 2: Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ Eserindeki Esmâların Mensup Olduğu Seyyâre/Seyyâreler ve Zikir Adetleri

Esmâ-i Hüsnâ	Seyyâre/Seyyâreler	Zikir Adedi
Yâ Allâh	Şems	66
Yâ Rahmân	Şems	298
Yâ Rahîm	Şems	258
Yâ Mâlik	Şems	91
Yâ Kuddûs	Müşterî	170
Yâ Selâm	Müşterî	131
Yâ Mü'min	Zühre	136
Yâ Müheymin	Müşterî	145
Yâ Azîz	Mirrîh/Müşterî	94
Yâ Cebbâr	Mirrîh	206
Yâ Mütekebbir	Müşterî	262
Yâ Hâlık	Şems	731
Yâ Bâri'	Şems	213
Yâ Musavvir	Kamer	336

¹¹⁷ Metinde verilen esmâların zikir adetleri esmâların ebced değerlerine göre verilmiştir.

Ebced hesabı: Arap alfabesindeki harflerin her birine belirlenmiş birer sayı vererek bir kelimenin sayısal değerini hesaplama ve bu değerden yola çıkarak kelimeyle aynı sayısal değere sahip başka kelimeler veya şeyler arasında bağlantı kurup yorumda bulunma (Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s.114). Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Mustafa İsmet Uzun, "Ebced", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, s.68-70.

Yâ Gaffâr	Zühre	1281
Yâ Kakhâr	Mirrîh	306
Yâ Vehhâb	Zühre	14
Yâ Rezzâk	Zühre	308
Yâ Fettâh	Utârid	489
Yâ Alîm	Müşterî	150
Yâ Kâbız/Kâbid	Şems	903
Yâ Bâsıt	Zuhal	72
Yâ Hâfid	Zuhal	1481
Yâ Râfi'	Şems	351
Yâ Mu'izz	Şems	117
Yâ Müzill	Mirrîh	770
Yâ Semî'	Müşterî	180
Yâ Basîr	Şems	302
Yâ Hakem	Şems	68
Yâ Adl	Şems	104
Yâ Latîf	Kamer	129
Yâ Habîr	Şems	812
Yâ Halîm	Zuhal	88
Yâ Azîm	Utârid	1020
Yâ Gafûr	Şems	1286
Yâ Şekûr	Şems/Zühre	526
Yâ Aliyy	Şems	110
Yâ Kebîr	Müşterî	232
Yâ Hafîz	Şems	998
Yâ Mukît	Şems	550
Yâ Hasîb	Zühre	80
Yâ Celîl	Şems	73
Yâ Kerîm	Zühre/Müşterî	270
Yâ Rakîb	Zühre/Şems/Müşterî	312
Yâ Mücîb	Müşterî	55
Yâ Vâsi'	Kamer	137
Yâ Hakîm	Kamer/Zühre	78
Yâ Vedûd	Kamer	20
Yâ Mecîd	Zühre	57
Yâ Bâ'is	Şems	573
Yâ Şehîd	Müşterî	319
Yâ Hakk	Kamer	108
Yâ Vekîl	Zühre/Müşterî	66
Yâ Kaviyy	Mirrîh	116
Yâ Metîn	Zühre	500
Yâ Veliyy	Mirrîh	46
Yâ Hamîd	Müşterî	62
Yâ Muhsî	Şems	148
Yâ Mübdi'	Müşterî	56

Yâ Mu'îd	Utârid	124
Yâ Muhyî	Zühre	68
Yâ Mümît	Mirrîh	490
Yâ Hayy	Şems	18
Yâ Kayyûm	Müşterî	156
Yâ Vâcid	Zuhal	14
Yâ Mâcid	Zühre	48
Yâ Vâhid	Mirrîh	19
Yâ Ehad	Müşterî/Mirrîh	-
Yâ Samed	Müşterî	134
Yâ Kâdir	Şems	305
Yâ Muktedir	Şems	744
Yâ Mukaddim	Zuhal	184
Yâ Mu'ahhir	Zuhal	846
Yâ Evvel	Şems	37
Yâ Âhir	Mirrîh	801
Yâ Zâhir	Zuhal	1106
Yâ Bâtın	Kamer	62
Yâ Vâlî	Şems	47
Yâ Mûte'âlî	Zuhal	551
Yâ Berr	Zühre	202
Yâ Tevvâb	Müşterî	409
Yâ Müntakım	Mirrîh	630
Yâ Afüvv	Şems	156
Yâ Ra'ûf	Utârid	286
Yâ Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm	Şems	108 [?] ¹¹⁸
Yâ Muksıt	Müşterî	209
Yâ Câmi'	Müşterî	114
Yâ Ganî	Şems	1060
Yâ Muğnî	Zühre	1100
Yâ Mâni'	Şems	161
Yâ Dârr	Mirrîh	1001
Yâ Nâfi'	Zuhal	201
Yâ Nûr	Kamer/Zühre/Şems/Müşterî	256
Yâ Hâdî	Şems	20
Yâ Bedî'	Müşterî	86
Yâ Bâkî	Şems	113
Yâ Vâris	Zühre	707
Yâ Reşîd	Şems	514
Yâ Sabûr	Şems	298

¹¹⁸ Metinde Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm ism-i şerîfinin zikir adedinin bir kısmı karalanmış olduğu için ihtilaf vardır. Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm ism-i şerîfinin ebced değeri 1098'dir.

2.3.1. Eserde Geçen Âyet-i Kerîmeler

Kur'ân-ı kerîm, âlemlerin rabbi Rahmân ve Rahîm olan Allah Teâlâ'nın eşsiz kelâmıdır; mü'minlere en kutlu selâmı ve en güzel hitâbıdır. Kur'ân-ı Kerîm, kâinâtın sahibi tarafından kâinâtın efendisi Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) indirilmiş, bütün insanlığa gönderilmiş bir hidâyet rehberidir. Baştan sona nûr, ilim, hikmet ve şifâ dolu mübarek bir kitaptır. Allah Teâlâ'nın bütün insanlığa en şerefli daveti ve emanetidir. İlimin kaynağını teşkil eden, son din İslâm'ın iman, ibadet, hukuk ve ahlâk esaslarını öğreten en muteber kitaptır. Nitekim İbn Mesûd (r.a.) şöyle demiştir: “Kim öncekilerin ve sonrakilerin ilmini elde etmek istiyorsa Kur'ân-ı Kerîm'e sarılsın.”¹¹⁹

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsna'da müellif anlattığı konuyu desteklemek için Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyet-i kerîmelerden alıntı yapmıştır. İlgili âyet-i kerîmeler aşağıda sıralanmıştır:

[2A]'da Mü'minûn Sûresi 23/53:

كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

“... Her kesim kendi inancını beğenmektedir.”¹²⁰

[2B]'de Nisâ Sûresi 4/78:

مِنْ عِنْدِ اللَّهِ

“... Allah tarafındandır.”¹²¹

¹¹⁹ Ku'ân-ı Kerîm okumanın fazilet ve edebi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, çev. Yakup Çiçek ve Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2003, C.1, 16. ve 17. bölümler.

¹²⁰ **Âyetin tamamı:** *Ama insanlar, aralarındaki inanç bağlarını keserek gruplara ayrıldılar. Her kesim kendi inancını beğenmektedir.*

¹²¹ **Âyetin tamamı:** *Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. Onlara bir iyilik gelirse, “Bu, Allah'tandır” derler. Onlara bir kötülük gelirse, “Bu, senin yüzündendir” derler. (Ey Muhammed!) De ki: “Hepsi Allah'tandır.” Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!*

[3A]'da Âl-i İmrân Sûresi 3/41:

بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

“...akşam ve sabah.”¹²²

[3A]'da Âl-i İmrân Sûresi 3/113; Zümer Sûresi 39/9:

أَنَاءَ اللَّيْلِ

“...gece saatlerinde.”¹²³

[3A]'da Tâ-hâ Sûresi 20/130:

وَأَطْرَافِ النَّهَارِ

“...gündüzün iki ucunda.”¹²⁴

[9B-10A]'da Haşr Sûresi 59/22-23:

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

“O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır.”¹²⁵

¹²² **Âyetin tamamı:** “Rabbim, dedi, bana bir alâmet göster.” Şöyle buyurdu: “Senin için alâmet insanlara üç gün ancak işaretle konuşmandır. Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”

¹²³ **Âyetlerin tamamı:** Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde ayakta duran, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır (Âl-i İmrân Sûresi, 3/113).

(Böyle bir kimse mi Allah katında makbuldür,) yoksa gece vakitlerinde, secde hâlinde ve ayakta, ahiretten korkarak ve Rabbinin rahmetini umarak itaat ve kulluk eden mi? De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar (Zümer Sûresi, 39/9).

¹²⁴ **Âyetin tamamı:** O hâlde, onların söylediklerine sabret ve güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbin hamd ile tespih et. Gece vakitlerinde ve gündüzün uçlarında da tespih et ki hoşnut olasın.

¹²⁵ **Âyetlerin tamamı:** O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybıda, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir. O, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip islah eden ve dilediğini yaptırıp ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır (Haşr Sûresi, 59/22-23).

[10B]'de A'râf Sûresi 7/180:

وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا

“En güzel isimler Allah’ındır; bu güzel isimlerle O’na duâ edin.”¹²⁶

[11B]'de Kasas Sûresi 28/88:

كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا وَجْهَهُ

“O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.”¹²⁷

[12A]'da Fecr Sûresi 89/29:

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي

“Böylece has kullarımın arasına sen de katıl.”

[12A]'da Fecr Sûresi 89/30:

وَادْخُلِي جَنَّتِي

“Cennetime gir.”

[12A]'da Tâ-hâ Sûresi 20/98; Haşr Sûresi 59/22-23:

الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ

“...O’ndan başka ilâh yoktur.”¹²⁸

¹²⁶ **Âyetin tamamı:** *En güzel isimler Allah’ındır; bu güzel isimlerle O’na dua edin, O’nun isimleri hakkında doğru inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekecekler!*

¹²⁷ **Âyetin tamamı:** *Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hükmüm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.*

¹²⁸ **Âyetin tamamı:** *Sizin yegâne ilahınız o Allah’tır ki O’ndan başka ilâh yoktur. O ilmiyle her şeyi kuşatmıştır (Tâ-hâ Sûresi, 98). Haşr Sûresi 22-23. âyetlerin mealleri daha önce verildiği için tekrar verilmeyecektir.*

[13A]'da Rahmân Sûresi 55/46:

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ

“Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır.”

[15B]'de Yâsîn Sûresi 36/58:

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ

“Engin merhamet sahibi rabden gelen söz şu olacak: “Selâm size!”

[16A]'da Fussilet Sûresi 41/30:

أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

“...Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!”¹²⁹

[17A]'da Yûnus Sûresi 10/64:

لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ

“...Allah’ın sözlerinde değişme olmaz.”¹³⁰

[34B]'da Âl-i İmrân Sûresi 3/173:

حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

“...Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!”¹³¹

¹²⁹ **Âyetin tamamı:** “Rabbimiz Allah’tır” deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!”

¹³⁰ **Âyetin tamamı:** Dünya hayatında da, ahirette de onlar için müjde vardır. Allah’ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. İşte bu büyük başarıdır.

¹³¹ **Âyetin tamamı:** Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler.

[36B]'da Mülk Sûresi 67/2:

خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ

“...Ölümü ve hayatı yaratan.”¹³²

[36B]'da Bakara Sûresi 2/28:

وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ

“...Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek.”¹³³

[37A]'da Âl-i İmrân Sûresi 3/169:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا

“Allah yolunda öldürülenlere sakın ölümler sanma!”¹³⁴

[44A]'da Meryem Sûresi 19/40:

إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا

“Yeryüzü ve onun üzerindikiler sonunda yalnız bize kalır.”¹³⁵

[46B]'da İhlâs Sûresi 112/3-4:

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

“Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi yoktur.”

¹³² **Âyetin tamamı:** *O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.*

¹³³ **Âyetin tamamı:** *Sizler cansız iken size O hayat verdiği halde Allah'ı nasıl inkâr edebiliyorsunuz? Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek, sonra O'na götürüleceksiniz.*

¹³⁴ **Âyetin tamamı:** *Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.*

¹³⁵ **Âyetin tamamı:** *Yeryüzü ve onun üzerindikiler sonunda yalnız bize kalır ve hepsi bize dönerler.*

2.3.2. Eserde Geçen Hadîs-i Şerîfler

Allah Teâlâ, hidâyet rehberimiz Kur’ân-ı Kerîm’i gönderdikten sonra Hazret-i Peygamber’de (s.a.v.) sözleri ve hayat tarzıyla yaşayan Kur’ân olmuş ve ümmetine yüce kitabımızı açıklayıp tefsir etmiştir. Hadîs-i şerîfler, Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) sözlerinin, fiillerinin, takrîrinin yazıldığı metinlerdir. Nitekim Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Vedâ Hutbesinde şöyle buyurmuştur: “*Burada bulunanlar bulunmayanlara tebliğ etsin. Belki kendisine bilgi ulaştıran kimse, onu bizzat işitenden daha iyi anlar ve tatbik eder.*”¹³⁶ Başka bir hadîs-i şerîfte ise Hazret-i Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “*Allah Teâlâ bizden bir hadis işitip onu muhafaza edenin ve sonra da bir başkasına onu ulaştıranın yüzünü ak etsin.*”¹³⁷ Bu müjdeye nâil olmak için nice İslâm âlimleri Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini muhafaza edip, insanlara tebliğ etmeye çok ehemmiyet göstermişlerdir.

Tercemetü’l-Esmâi’l-Hüsnâ’da da müellif anlattığı konuyu desteklemek amacıyla aşağıda verilen hadîs-i şerîflerden yararlanmışır:

[3B]’de:

إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَتٌ إِلَّا وَاحِدَةً مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ

“Allah’ın doksan dokuz -yüzden bir eksik- ismi vardır. Bu isimleri ezberleyen (ve gereği gibi amel eden) cennete girer.”¹³⁸

[3B]’de:

إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا مِائَتٌ إِلَّا وَاحِدَةً مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهُوَ وَثُرٌ يُجِبُّ الْوَثْرَ

¹³⁶ Buhârî, “İlim”, 9 [nr:67].

¹³⁷ Tirmizî, “İlim”, 7.

¹³⁸ Buhârî, “Şurû” 18 [nr:2736], “De’avât” 68 [nr:6410], “Tevhîd” 12 [nr:7392]; Müslim, “Zikir ve Duâ” 5, 6 [nr:2677-2678]; Tirmizî, “De’avât” 82 [nr:3428-3430]; İbn Mâce, “Duâ” 10 [nr:3860-3861]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 258, 267, 314, 427, 503.

“Allah’ın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksiktir. Bu isimleri ezberleyen (ve gereği gibi amel eden) cennete girer. O tektir, teki sever.”¹³⁹

[5B]’de:

مَنْ قَرَأَ الْأَسْمَاءَ الْحُسْنَى جَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أَهْلِ الْيَقِينِ

“Bir kimse Esmâ-i Hüsnâ’yı okusa Allah Teâlâ o kimseyi yakîn ehlinde kılardı yani yakîn zümresine ilhâk eder.”¹⁴⁰

[9A]’da:

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ أَتِ مُحَمَّدَانَ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالذَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ
مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ

“Ezânı işittiğiniz zaman, onun dediğini tekrarlayın. Sonra bana salât getirin. Çünkü gerçekten kim bana bir defa salât getirirse, Allah onu on rahmet ile anar. Sonra da benim için Allah’tan vesile isteyin. Çünkü vesile Cennet’te bir makamdır ki, ancak Allah’ın kullarından bir kula layık görülmüştür, umarım ki o kul ben olayım. Artık kim benim için Allah’tan vesile isterse, şefaati ona helal olur.”¹⁴¹ “Her kim ezânı işittiğinde ardından; اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ أَتِ مُحَمَّدَانَ الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالذَّرَجَةَ الرَّفِيعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ ‘Ey bu eksiksiz ve kılınan namazın Rabbi! Hazret-i Muhammed’e vesileyi ve fazîleti ver. O’nu (s.a.v.) vadettiğin Makâm-ı Mahmûd’a ulaştır!’ derse, ona kıyâmet gününde benim şefaati ona helal olur.”¹⁴²

[14A]’da:

يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَرَجِيمَ الْآخِرَةِ

¹³⁹ Buhârî, “De’avât” 68 [nr:6410]; Müslim, “Zikir ve Duâ” 5 [nr:2677]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 258, 267.

¹⁴⁰ Kaynağı tespit edilememiştir.

¹⁴¹ Müslim, “Salât” 11 [nr:384].

¹⁴² Buhârî, “Ezân” 8 [nr:614], “Tefsîr” 11 [nr:4719]; Ebû Dâvûd, “Salât” 37 [nr:529]; Tirmizî, “Salât” 43 [nr:211]; Nesâî, “Ezân” 38 [nr:681]; İbn Mâce, “Ezân” 4 [nr:722].

“Ey dünyada fark gözetmeden herkese rahmet eden Rahmân, ey âhirette mü'minleri rahmetiyle kuşatan Rahîm!”¹⁴³

[17B]'de:

كِبْرِيَاءِ رِدَائِي وَالْعِظْمَةَ إِزَارِي فَمَنْ نَزَّ عَنِّي وَاجِدًا مِنْهُمَا أَدْخَلْتُهُ نَارِي

“Kibriya benim ridâm (belden yukarı giyilen elbise, bir anlamda gömlek), azâmet ise izârımdır (belden aşağı giyilen elbise). Kim bu iki şeyde benimle nizâ ederse ona azap veririm.”¹⁴⁴

[42A]'da:

لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتِي وَلَا مُعْطِيٍّ لِمَا مَنَعْتُ

“...Senin verdiğine mâni olacak, Sen'in mâni olduğuna da verecek hiç kimse yoktur.”¹⁴⁵

[46B]'de:

الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

“...Birsin, Samedsin, hiçbir şeye ihtiyacın yok. Her şey sana muhtaç, doğurmadın, doğmadın. Bir eşin ve benzerin yoktur.”¹⁴⁶

¹⁴³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, s.154.

¹⁴⁴ Müslim, “Birr” 136 [nr:2620]; Ebû Dâvud, “Libâs” 25 [nr:4090]; İbn Mâce, “Zühd” 16 [nr:4174-4175].

¹⁴⁵ Buhârî, “Ezân” 155 [nr:844], “De'avât” 18 [nr:6330], “Kader” 12 [nr:6615], “İ'tisâm” 3 [nr:7292]; Müslim, “Salât” 194 [nr:471-477-478], “Mesâcid” 137, 138 [nr:593]; Ebû Dâvud, “Salât” 139 [nr:847]; Tirmizî, “Salât” 224 [nr:298-299].

¹⁴⁶ Ebû Dâvud, “Salât” 358 [nr:1493-1494]; Tirmizî, “De'avât” 65 [nr:3471]; Nesâî, “Sehv” 57 [nr: 3-52].

2.3.3. Eserde Adı Geçen Şahsiyetler

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ'da dört peygamberin, iki sahabenin, yirmi altı âlimin, iki padişahın ve bir sadrazamın adı geçmektedir. Eserde geçen peygamber isimleri Hazret-i Muhammed (s.a.v.), Hazret-i İsâ (a.s.), Hazret-i Yûnus (a.s.) ve Hazret-i Yûsuf (a.s.)'tur. Sahabeler; Hazret-i Ali (k.v.) ve Ebû Hüreyre (a.anh)'dir. Âlimler; Hasan-ı Basrî, Ca'fer-i Sa'dık, Abdullah b. Mübârek, Bâyezîd-i Bistâmî, Muhammed b. İsmâil Buhârî, Müslim b. Haccâc, İbn Mâce, Tirmizî, Ebû İshâk ez-Zeccâc, Ebû Bekir eş-Şiblî, Şeyh Ebû Alî ed-Dekkâk, Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî, Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, İmâm Gazâlî, Ferrâ Begavî, Fahreddîn er-Râzî, Ahmed b. Alî Bûnî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî, İmâm Nevevî, Kâdî Beyzâvî, Tîbî, İbn-i Melek Muhammed b. Abdüllatîf, Hacı Bayrâm-ı Velî, Akşemseddîn, Şeyh Muhyiddîn Akhisârî (Münşî)'dir. Padişahlar; Yavuz Sultan Selim (I. Selim), Kanûnî Sultan Süleyman (I. Süleyman)'dır. Sadrazam ise Maktûl İbrâhim Paşa'dır.¹⁴⁷ Bu bölümde ismi geçen şahsiyetlerin hayatlarından kısaca bahsedilecektir.

2.3.3.1. Peygamberler ve Sahabeler

2.3.3.1.1. Hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v) (v. 11/632)

571 yılında Mekke'de doğdu. Doğmadan önce babası Hazret-i Abdullah'ı (r.anh); 6 yaşındayken annesi Hazret-i Âmine (r.anhâ) vefat etti. Sonra dedesi Abdülmuttalib'in himayesine girdi. Dedesinin vefatından sonra amcası Ebû Tâlib'in yanında yetişti. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) nübüvvet gelmeden önce insanlar arasında güzel ahlakı, dürüstlüğü, adâleti ile tanınarak "el-Emîn" sıfatını aldı. 25 yaşında iken Hazret-i Hatice (r.anhâ) ile evlendi. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Hazret-i Hatice'den (r.anhâ) Hazret-i Kasım, Hazret-i Zeynep, Hazret-i Rukiyye, Hazret-i Ümmü Gülsüm, Hazret-i Fatıma, Hazret-i Abdullah; Hazret-i Mariye validemizden Hazret-i İbrahim (r.anhüm) adlarında evladı olmuştur. Ara sıra yanına azığına alarak Nur Dağı'ndaki

¹⁴⁷ Bu isimler haricinde "Bâbâ Ahmed" adında bir isim de geçmektedir. İsmi kaynağına ulaşamadığımız için bölümde yer vermedik.

Hira Mağara'sında inzivaya çekilirdi. 610 senesinde Hira Mağarası'nda vahiy meleği Cebrail (a.s.) geldi ve ilk vahiy "oku" emrini verdi. Böylece 40 yaşında Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) peygamberlik verilmiş oldu. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) tebliğ en yakınlarından başladı. İlk eşi Hazret-i Hatice (r.anhâ) sonra kızları iman etti. Ardından Hazret-i Ali (k.v.) daha sonra Hazret-i Zeyd bin Harise ve Hazret-i Ebubekir (r.anhümâ) iman etti. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) 13 yıl Mekke'de insanları İslâmiyet'e davet etmiş ancak çok eziyet ve sıkıntı çekmiştir. İlk müslümanlar Mekkeli putperestlerin hakaret, alay, eziyet, işkence ve boykot gibi kötü tavır ve davranışlarına maruz kalmıştır. Müslümanlar Mekke'de oturamayacak hâle geldikleri zaman Allah'ın izniyle Hazret-i Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı 622 senesinde Mekke'den Medine'ye hicret etti. Hazret-i Ebubekir, Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) yol arkadaşı oldu. Medineli müslümanlar (Ensar) Mekkeli muhâcirleri çok iyi karşıladılar. Ensar ile muhâcirler kardeş ilan edildi. Böylece Medine İslâm Devleti kuruldu. İslamiyet gün ve gün intişar olmaya başladı. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) döneminde 27 tane gazve gerçekleştirilmiştir. Seriyelerin sayısı ise tam bilinmemekle birlikte 35-66 arasında bir rakamdır. 630 yılında Mekke'nin fethi gerçekleşti. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) 10 yıl Medine'de kaldıktan sonra 632 yılında 63 yaşında dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâya irtihal etti. Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) kabri Medine-i Münevvere'de Ravza-i Mutahhara'dadır.

2.3.3.1.2. Hazret-i İsâ (a.s.)

Hazret-i İsâ (a.s.), Hazret-i Yahyâ'nın (a.s.) doğumundan 6 ay sonra Kudüs'te dünyaya gelmiştir. Hazret-i İsâ (a.s.), İsrâiloğulları'na gönderilen peygamberlerin sonuncusudur.

Peygamberler içinde en yüksekleri olan ve kendilerine *ülü'l-azm* denilen beş peygamberin dördüncüsüdür. Kendisine *Rûhullâh* denmesi, Allah Teâlâ'nın, Hazret-i Âdem'i yarattığı gibi O'nu (a.s.) da rûhundan üfleyerek yaratması sebebiyledir.

Kur'an-ı Kerîm'de *İsâ* kelimesi farklı bağlamlarda 25 defa zikredilmiştir. Hazret-i İsâ'nın (a.s.) lakabı olan *Mesih* kelimesi ise 11 yerde geçmektedir. Aynı

zamanda “Meryem’in oğlu” anlamına gelen *İbn Meryem* tamlamasıyla da zikredilmektedir.

Hazret-i İsâ (a.s.) 30 yaşındayken kendisine peygamberlik görevi verilmiş ve *İncil* vahyedilmiştir. Yahudiliğin ifsada uğrayıp yüksek derecede tahrife mazruz kaldığı bir dönemde insanları tevhid dinine davet etmek üzere görevlendirilmiştir. Ancak kavminin içerisindeki görevini ancak 3 yıl gibi kısa bir zaman sürdürebilmiş, 33 yaşında ilâhî koruma altına alınarak göğe kaldırılmıştır.¹⁴⁸

2.3.3.1.3. *Hazret-i Yûnus (a.s.)*

Hazret-i Yûnus’un (a.s.) adı ve kavmiyle ilgili kıssalar, Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli yerlerinden geçmekle beraber¹⁴⁹, Kur’ân-ı Kerîm’deki sûrelerden birine isim olarak da verilmiştir. Hazret-i Yûnus’un (a.s.) lakabı *Zünnûndur*.¹⁵⁰ Balık sâhibi anlamına gelir. Ona bu lakap, kendisini balık yuttuğu için verilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in 10. sûresinin adı Yûnus Sûresidir. Bu sûrede, kendilerine azap geleceği bildirilince iman etmeleri sayesinde azaptan kurtulan tek kavmin Hazret-i Yûnus’un (a.s.) kavmi olduğu bildirilir.

Hazret-i Yûnus’un (a.s.) soyu Hazret-i Yakup’a (a.s.) ve onun vasıtasıyla da Hazret-i İbrahim’e (a.s.) dayanmaktadır. Nisâ Sûresi 163. âyet-i kerîme de Hazret-i Yûnus’un (a.s.) Hazret-i Yakup’un (a.s.) torunlarından olduğu bildirilmiştir.¹⁵¹

Hazret-i Yûnus (a.s.) Âsur Devleti’nin başkenti olan Ninova halkına gönderilmiş bir peygamberdir. M.Ö. 8. asırlarda yaşadığı tahmin edilmektedir. Babası Mettâ isminde sâlih bir insandı. Hazret-i Yûnus (a.s.), Ninova’da doğup büyümüş, 30 yaşına gelince, Allah Teâlâ O’nu (a.s.) peygamber olarak vazifelendirmiştir.

¹⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Nuri Topbaş, *Kur’ân-ı Kerîm Işığında Nebîler Silsilesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2020, C.3, s.220-258.

¹⁴⁹ En’âm Sûresi 6/86,87; Yûnus Sûresi 10/98; Enbiyâ Sûresi 21/87,88; Sâffât Sûresi 37/139-148 arası; Nisâ Sûresi 4/163; Kalem Sûresi 48-50 arası.

¹⁵⁰ Âyet-i kerîmede buyrulur: “*Zünnûn’u da (Yûnus) zikret. Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı...*” (Enbiyâ Sûresi 21/87).

¹⁵¹ “*Biz Nûh’a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve İbrâhim’e, İsmâil’e, İshak’a, Ya’kûb’a, torunlara, İsâ’ya, Ebbûb’a, Yûnus’a, Hârûn’a ve Süleyman’a vahyettik. Dâvûd’a da Zebûr’u verdik.*” (Nisâ Sûresi 4/163).

Hazret-i Yûnus (a.s.) milletini 33 yıl Allah'a iman etmeye davet etmiş, tebliğde bulunmuştur. Ancak sadece iki kişi ona iman etmiştir. Hazret-i Yûnus (a.s.) kavmine kızarak, onların başına gelecek bir musibetten kendisini kurtarmak için gemiye binip şehirden uzaklaşmıştı. Ancak geminin batma tehlikesi geçirmesi üzerine gemidekilerden kimin atılacağını tespit için kura çekilmiş ve kura Hazret-i Yûnus'a (a.s.) isâbet etmiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle haber verilir: “*Gemidekilerle kur'a çekmiş ve kaybedenlerden olmuştu.*”¹⁵²

Hazret-i Yûnus'u (a.s.) denize atmışlar ve onu bir balık yutmuştur. Balığın karnında karanlıklar içinde tevbe-istiğfâr ederek, zikir ve tesbihle meşgul olmuştur. Bu hâl âyet-i kerîmelerde şöyle ifade edilmektedir: “*...Derken karanlıklar içinde, 'Senden başka ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum.' diye duâ etti.*”¹⁵³ “*Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı.*”¹⁵⁴

Allah Teâlâ Hazret-i Yûnus'un (a.s.) duâsını kabul ederek onu bu sıkıntıdan kurtarmış, balık onu hasta bir hâlde sahile bırakmıştır. O'nun kurtuluşu ve daha sonraki hâli Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle haber verilir: “*Sağlığı bozulmuş olarak onun ıssız bir kıyıya bırakılmasını sağladık; üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik.*”¹⁵⁵ Hazret-i Yûnus (a.s.) iyileştikten sonra tekrar kavmine dönmüştür. Kendilerinden ümit keserek terkettiği kavmi ise, sonunda hakkı görerek putperestliği bırakmışlar, tövbe edip tevhid inancına döndükleri için şiddetli azaptan kurtulmuşlardır.¹⁵⁶

¹⁵² Sâffât Sûresi 37/141.

¹⁵³ Enbiyâ Sûresi 21/87.

¹⁵⁴ Sâffât Sûresi 37/143, 144.

¹⁵⁵ Sâffât Sûresi 37/145, 146.

¹⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Nuri Topbaş, *Kur'ân-ı Kerîm Işığında Nebîler Silsilesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2020, C.3, s.161-170; Osman Kabakçılı, “Hz. Yunus Kıssasında İşari Anlamlar”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.36, 2011, s.370, 371.

2.3.3.1.4. Hazret-i Yûsuf (a.s.)

Hazret-i Yûsuf (a.s.), Hazret-i Yakub'un (a.s.) 12 oğlundan en çok sevdiği oğludur. Annesinin adı Rahîl'dir. Kenan diyârında doğmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de adı 27 defa geçer ve Kur'ân-ı Kerîm'de 12. sûrenin adı Yûsuf Sûresi'dir.

Hazret-i Yûsuf'un (a.s.) kıssası, Ku'ân-ı Kerîm'de *Ahsenü'l-Kasas* (kıssaların en güzeli) diye ifadelendirilir ve müstakil bir sûre olan Yûsuf Sûresi ile anlatılır.

Hazret-i Yûsuf (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'de dürüstlük ve güvenilirlik bakımından övülür. Hazret-i Yûsuf (a.s.) güzelliği ile meşhurdur ve darb-ı mesel hâline gelmiştir.

Hazret-i Yakub'un (a.s.) sevgisinden dolayı kardeşleri kendisini kıskandılar ve sinsi bir plan kurarak onu kuyuya atıp ölüme terk ettiler. Oradan geçen bir kervan Hazret-i Yûsuf'u (a.s.) kuyuda buldu ve onu köle olarak sattı.

Hazret-i Yûsuf (a.s.), hizmetinde bulunduğu Züleyha ile nefis imtihanı geçirdi. Bu imtihanı kazanan Hazret-i Yûsuf (a.s.), Züleyha'nın iftirası ile zindana atıldı. Kendisine rüyaları yorumlama kabiliyeti verilen Hazret-i Yûsuf (a.s.) bu yeteneği sayesinde zindandan çıkarıldı ve Mısır'a yönetici oldu.

Kıtlık sebebi ile kendisini kuyuya atan kardeşleri ile karşılaşan Hazret-i Yûsuf (a.s.) onlara yardım etti ve kendilerini affetti.

Kardeşleri ile buluşmasından sonra Hazret-i Yakub (a.s.) en çok sevdiği evlâdına, Bünyamin'de öz kardeşi Hazret-i Yûsuf'a (a.s.) kavuştu. Oğlunun hasreti ile âmâ olan Hazret-i Yakub'un (a.s.) gözleri açıldı.

Mısır Meliki Reyyân bin Velîd bütün devlet işlerini Hazret-i Yûsuf'a (a.s.) bıraktı ve ona îmân ederek müslüman oldu. Hazret-i Yûsuf'a (a.s.) iftira atan Züleyha yine onun duâsı hürmetine yeniden gençlik ve güzelliğine kavuştu ve onunla evlendi.

Hazret-i Yûsuf (a.s.) babasından sonra yirmi üç yıl daha yaşamış ve O'nun nâşını Mısırlılar mermer bin sandık içine koyarak Nil'e gömmüşlerdir. Mısırlılar O'nu (a.s.) çok sevdikleri için Hazret-i Yûsuf'un (a.s.) kendi memleketlerinde kalmasını

istemişler fakat daha sonra Hazret-i Mûsâ (a.s.), O'nun nâşını bularak babası Hazret-i Yakub'un (a.s.) yanına götürüp defnettiği rivâyet edilir.¹⁵⁷

2.3.3.1.5. *Hazret-i Ali (k.v.) (v.40/661)*

Hazret-i Ali'nin hicretten yaklaşık 22 yıl önce (m.600) Mekke'de doğduğu rivâyet edilmektedir. Babası Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib, annesi de Fâtıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Hazret-i Ali'nin, kendisine Hazret-i Peygamber (s.a.v.) tarafından verilen *Ebû Türâb* dışındaki diğer lakâpları *Haydar*, *Aliyyü'l-Murtezâ*, *Emîrü'l-Mü'minîn*, *Şâh-ı Merdân*, *Allah'ın Arslanı*, *Şâh-ı Velâyet*, *Sultânü'l-Evliyâ*, *Esedü'llâhi'l-Gâlib*'dir. Kılıcı *Zülfikar*, atı *Düldül*'dür. Çocukluğunda puta tapmadığı için daha sonraları “kerremallâhu vecheh (Allah yüzünü mükerrem kılsın, şereflendirsin!)” duâ cümlesiyle anılmıştır. Hazret-i Ali; ilim, takva, fedâkarlık, şefkat, kahramanlık, şecaat ve İslâm'ı tebliğ gibi yüksek ahlâkî ve insânî vasıflar bakımından müstesnâ bir mevkiye sahiptir.

Mekke'de baş gösteren kıtlık üzerine Hazret-i Peygamber (s.a.v.) Ebû Tâlib'in yükünü hafifletmek için onu himâyesini almış, Hazret-i Ali 5 yaşından itibaren hicrete kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında büyümüştür. Resûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliğine ilk iman edenlerdendir. Aşere-i Mübeşşere'nin içerisinde yer alan müstesnâ bir sahabedir. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) tarafından kızı Fatıma ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve ölü doğan Muhsin adlı erkek çocukları ile Zeyneb ve Ümmü Gülsüm isimli kız çocukları olmuştur.

Hazret-i Ali, Bedir, Uhud, Hendek ve Hayber başta olmak üzere hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katılmış, bu savaşlarda Resûlullah'ın (s.a.v.) sancaktarlığını yapmış ve büyük kahramanlıklar göstermiştir. Uhud ve Huneyn savaşlarında çeşitli yerlerinden yara almasına rağmen Hazret-i Peygamber'i (s.a.v.) bütün gücüyle korumuş, Hayber Savaşı'nda ağır bir demir kapıyı kalkan olarak kullanmış ve bu seferin zaferle sonuçlanarak Yahudilere galebe çalınmasına büyük payı olmuştur.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Osman Nuri Topbaş, *Kur'ân-ı Kerîm Işığında Nebîler Silsilesi*, Erkam Yayınları, İstanbul 2020, C.2, s.33-108.

Hazret-i Ali, Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) kâtiplik ve vahiy kâtipliği yapmış, Hudeybiye Antlaşması'nı da o yazmıştır. Evs, Hazrec ve Tay kabilelerinin taptıkları putlarla Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'deki putları imha etme görevi ona verilmiştir.

Hazret-i Ali ilk üç halife döneminde ne bir idarî görevde bulunmuş ne de yapılan savaşlara katılmıştır. Sadece Halife Hazret-i Ömer'in Filistin ve Suriye seyahati sırasında Medine'de askerî vali olarak kalmış, Medine'de ikâmet edip dinî ilimlerle uğraşmayı diğer görevlere tercih etmiştir. Hazret-i Ali, Ashâb-ı Kirâm arasında Kur'ân, hadis, tefsir ve özellikle fıkıh alanındaki bilgileriyle kendini kabul ettirmiş bir otoritedir. İlim sahibi olduğu için daha sonra da ilmine, fıkıhına, tefsirine ve hadisine itibar edilmiş ve referans alınmış bir şahsiyettir. Kur'ân ve hadis konusundaki derin ilminden dolayı Hazret-i Ebû Bekir'in hem de Hazret-i Ömer'in özellikle fikhî meselelerde fikrine müracaat ettikleri bir sahabe olmuştur. Hazret-i Ömer zamanında, Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret ettiği günün İslâm tarihi için başlangıç kabul edilmesine dair teklif de Onun tarafından yapılmış ve kabul edilmiştir. Üçüncü halife Hazret-i Osman'ın şehit edilmesinden sonra kendisine yapılan hilafet teklifini orada bulunan Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm'a yöneltilmiş, fakat ısrar üzerine 24 Haziran 656'da hilâfete geçmiştir. İslâm'ın dördüncü halifesi olmuştur.

Hazret-i Ali, Kûfe'de, Haricî Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle sabah namazında yaralanmış, aldığı yaranın tesiriyle 26 Ocak -bazı kaynaklara göre 28 Ocak- 661'de vefat etmiş, Kûfe'ye (bugünkü Necef) defnedilmiştir.¹⁵⁸

2.3.3.1.6. Ebû Hüreyre (r.anh) (v. 58/678)

Asıl ismi Abdurrahmân bin Sahr ed-Devsî'dir. Lakabı Ebû Hüreyre'dir. Bu lakap kendisine koyun güderken bulduğu kedi yavrularını kıyafetinin eteğine koyup onlarla oynadığı için verilmiştir. Yemen'de Ezd kabilesinin Devs koluna mensuptur. Kabilesinin ileri gelen kişilerinden ve şairliğiyle meşhur olan Tufeyl bin Amr ed-Devsî

¹⁵⁸ Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s.371, 374; Necati Demir, "Türk Düşünce Dünyasında Hazret-i Ali", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.60, 2011, s.87.

(r.anh) vasıtasıyla müslüman olmuştur. Tufeyl bin Amr ed-Devsî'nin (r.anh) önderliğinde 70 kişilik kabileyle beraber Yemen'den yola çıkmış, Medine'ye vardığında, Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) Hayber Kalesi'ni kuşatmak için seferde olduğunu öğrenince yanına gitmiştir. Orada Hayber Kalesi'nin fethine katılmış ve ganimetten hisse almıştır.

Müslüman olduktan sonra cihad vazifesini hakkıyla yerine getirmiş ve bütün savaflara katılmıştır. Ebû Hüreyre (r.anh), gecenin üçte birini uyuyarak, üçte birini ibadet ederek, geriye kalan üçte birini de hadis müzâkere ederek geçirirdi. 30'undan sonra müslüman olduğu için, geçmiş senelerin telafisi için hem ibadet hem ilim sahasında çok gayret sarf etmiştir.

Ebû Hüreyre (r.anh), Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) yanında devamlı ilim tahsili ile meşgul oluyordu. Dünyalık başka şeylerle ilgilenmez, sürekli hadis dinler ve ezberlerdi. Bu sebeple sahabeler arasında en çok hadis rivâyet eden sahabe olmuştur. Bu durumuyla ilgili, *“Muhacirler çarşıda ticaretle, ensar bağ ve bahçelerinde ziraatla uğraşırken ben karın tokluğuna Resûlullah'a hizmet eder, hadislerini toplar, böylece başkalarının bilmediği şeyleri öğrenirdim.”*¹⁵⁹ buyurmuştur.

Ezberlediği ilimleri unuttuğunu Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) söylediği zaman, ona üzerindeki kıyafetini yere sermesini söylemiş ve içine iki avucuyla bir şey atar gibi yaptıktan sonra toplattırılmış ardından ona kıyafetini tekrar geri giydirmiştir. Ebû Hüreyre (r.anh) bu hadiseden sonra ezberlediği ve duyduğu hiçbir şeyi unutmamıştır.¹⁶⁰ Rakamlar farklılık göstermekle beraber kendisinden 5370 adet hadis rivâyet edilmiştir. Bunların çoğu Buhârî ve Müslim'de mevcuttur. Abdullah b. Ömer'in (r.anh) ona hitâben, *“Resûlullah'ın (s.a.v.) sohbetine en fazla devam edenimiz, onun hadislerini en iyi ezberleyenimiz sensin”*¹⁶¹ demiştir.

H.58/m.678 yılında 78 yaşlarında vefat etmiştir. Birçok sahabenin iştirâk ettiği cenaze namazını Medine Valisi Velîd bin Utbe kıldırması ve Cennetü'l-Bakî'ye defnedilmiştir.¹⁶²

¹⁵⁹ Buhârî, “İlim”, 42.

¹⁶⁰ Buhârî, “İlim”, 42.

¹⁶¹ Tirmizi, “Menâkıb”, 46.

¹⁶² M. Yaşar Kandemir, “Ebû Hüreyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, s.160-164.

2.3.3.2. Âlimler

2.3.3.2.1. *Hasan-ı Basrî (v.110/728)*

Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) vefatından yaklaşık 10 yıl sonra Medine'de h.21/m.642 yılında dünyaya gelen Hasan-ı Basrî Hazretleri, tâbiîn döneminin ileri gelenlerindedir. Tam künyesi Ebû Saîd el-Hasen b. Yesâr el-Basrî el-Ensârî'dir. Halk içerisinde zâhid olarak bilinmektedir.

Hasan-ı Basrî Hazretleri'nin çocukluk döneminden itibaren yetişmesinde, Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) eşi Hazret-i Ümmü Seleme'nin (r.anhâ) büyük katkısı olmuştur. Zira annesi Hayre, Hazret-i Ümmü Seleme'nin (r.anhâ) azatlısı ve hizmetkârıdır. Dolayısıyla kendisiyle Hazret-i Ümmü Seleme (r.anhâ) bizzat ilgilenmiş, kendisinin âlim olarak yetişmesinde büyük rolü olmuştur. Hazret-i Ömer (r.a.) başta olmak üzere birçok sahabenin duâsını alan Hasan-ı Basrî, 12 yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiş, 70'i Bedir gazisi olmak üzere 120 kadar sahabeye görüşme imkânı bulmuştur. Enes b. Mâlik (r.a.) onun en çok istifâde ettiği sahabelerin başında gelir. Böyle bir ortamda yetişmiş Hasan-ı Basrî Hazretleri, aynı zamanda iyi bir hatip ve etkili bir vaizdir. Onun akıcı üslûbu ve hâkimâne sözleri özellikle zâhidler, sûfiler ve vâizler üzerinde etkili olmuştur. Öyle ki onun sözleri tesir bakımından peygamberlerin sözlerine benzetilmiştir.

Hasan-ı Basrî Hazretleri, Hazret-i Ali (k.v.) döneminde ailesiyle birlikte Basra'ya giderek ömrünü burada geçirmiş ve burada Arap olmayan bir hanımla evlenmiştir. Dünya hayatına önem vermeyerek zâhidâne bir hayat süren Hasan-ı Basrî Hazretleri, h.110/m.728 yılında Basra'da vefat etmiştir. Cenaze namazı, bir Cuma namazının akabinde kalabalık bir cemaat tarafından Basra'da kılınmıştır.¹⁶³

¹⁶³ Mehmet Kılıç, "Hasan-ı Basrî Kırâatinin Temel Özellikleri", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2023, s.43-44.

2.3.3.2.2. *Ca'fer es-Sâdık (v.148/765)*

Tam adı ve künyesi Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynil'âbidîn'dir. H.80/m.699 ya da h.83/m.702'de Medine'de doğmuş, h.148/m.765'te Medine'de vefat etmiştir. İlk tahsilini dedesi Zeynelâbidîn ve babası Muhammed el-Bâkır (v.114/733[?])'dan alan Ca'fer es-Sâdık, İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı olarak Ca'ferî fikhının kurucusu kabul edilmiştir. Fakat temsil ettiği fakih, muhaddis ve sûfî kimlikleriyle İslâm tarihinde sadece Şîa'nın değil aynı zamanda Ehl-i Sünnet'in de hürmet ettiği önemli isimlerden birisi olmuştur. Bunda, yaşadığı devrin siyasî karışıklıklarından uzakta kalarak daha çok ilimle meşgul olması da etkili olmuştur. Tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf ve ahlâk gibi çeşitli alanlardaki eserlerinde dile getirdiği görüşleri kendisinden sonraki dönemde de etkili olmuştur. Zürâre b. A'yen (v.150/767), Bekir b. Hamrân (v.?), Cemîl b. Sâlih (v.?), Muhammed b. Müslim et-Tâifî (v.?), Büreyde b. Muâviye (v.?), Hişâm b. Hakem (v.179/795), Hişâm b. Sâlim (v. 8. yüzyılın sonları), Ebû Bâsir (v.6/628), Muhammed el-Halebî (v.?), Abdullah b. Sinân (v.?), Ebû's-Sabbâh el-Kinânî (v.?) gibi isimlere hocalık yapmıştır.¹⁶⁴

2.3.3.2.3. *Abdullâh b. Mübarek (v.181/797)*

Tam adı Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. el-Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî'dir. Hişâm b. Abdülmelik'in (hal.724-743) yönetimde bulunduğu sırada, h.118/m.736 yılında ya da bir yıl sonra Merv'de dünyaya gelmiştir.

Babası Türk, annesi ise Harizm'dendir. Tabiünden birçok kimseye yetişti. Zehebî (v.748/1348)'nin, "İslâmın ve müslümanların tam bir izzet içinde yaşadığı, ilmin çok, cihad ve sünnet önderlerinin meşhur olduğu, bid'atlarınaltının üstüne getirildiği, doğruyu söyleyenlerin ve âbid kulların çok olduğu, insanların emniyet içinde yaşadığı, Muhammedî orduların batının dört bir yanında olduğu asır" olarak nitelediği parlak bir dönemde yaşadı. Bu sırada, İbrahim b. Edhem (v.161/778 [?]),

¹⁶⁴ Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, s.1; Mehmet Zahit Tiryaki, "Cafer es-Sadık", *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.1, s.173.

Dâvud et-Tâi (v. 165/781 [?]), Süfyân-ı Sevrî (v.161/778) gibi sâlih kimseler yanında, Ebû Hanîfe (v.150/767), Mâlik (v.179/795) ve Evzâi (v.157/774) gibi fakihler vardı.

Çocukluk ve gençlik yıllarının Merv’de geçtiği bilinmekte, ancak kaynaklarda bu dönem hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. İlk hocası Mervli âlim Rebî b. Enes el-Horasânî (v.53/673)’dir. İlim tahsili için ilk seyahate 23 yaşlarında h.141/m.758 senesinde çıktı. Daha sonraki yıllarda bu seyahatlerini devam ettirdi. Zamanın ilim merkezlerinden olan Basra, Hicaz, Yemen, Mısır, Şam, Kûfe ve Irak’a yolculuklar yaptı. Derin bilgisiyle Basra’nın hadis imamı kabul edilen Hammâd b. Zeyd (v.179/795)’in takdirini kazandı. Ma’mer b. Râşid (v.153/770), Evzâi, A’muş (v.148/765), Süfyân-ı Sevrî, Mâlik b. Enes ve Süfyân b. Uyeyne (v.198/814) gibi meşhur muhaddislerden hadis okudu. Kendisinden de başta hocaları Ma’mer b. Râşid ve Süfyân-ı Sevrî olmak üzere, Abdurrahmân b. Mehdî (v.198/813-14), Abdürrezzâk b. Hemmâm (v.211/826-27), Yahyâ b. Maîn (v.233/848), İshâk b. Râhûye (v.238/853) gibi hadis ilminin önde gelen imamları hadis rivâyet etti. Horasan’dan gelip hadis tedvin eden ilk isimlerden biri olan Abdullah b. Mübârek’in 1600’a yakın rivâyeti içeren *Kitâbü’z-Zühd ve’r-Rekâik*’i bu literatür tarzının ilk ve en yetkin örneklerinden biri kabul edilir. Abbâsî halifesi Hârûn Reşîd (Hal.786-809) devrinde, Misis ve Tarsus civarında Bizans’a karşı savaştı. H.181/m.797 yılı Ramazan ayında altmış üç yaşında iken Tarsus’ta katıldığı bir savaştan dönerken hastalandı ve Fırat nehri kenarında bulunan Hit’te vefat etti ve orada defnedildi. Hârûn Reşîd, Abdullah İbn Mübârek vefat ettiğinde, “Âlimlerin efendisi öldü” demiştir.¹⁶⁵

2.3.3.2.4. *Bâyezîd-i Bistâmî (v.234/848 [?])*

Tam adı ve künyesi Ebû Yezîd Tayfûr b. İsâ b. Sürûşân’dır. Hayatı hakkında bilgiler oldukça kısıtlı ve menkıbe tarzındadır. Eldeki kesin bilgilere göre Horasan’ın Bestâm kasabasında doğmuştur. Dedesi Sürûşân, Mecûsî bir din adamı, sonradan Müslüman olan babası İsâ ise Bestâm’ın ileri gelenlerindedir. Gençlik yıllarında dinî

¹⁶⁵ Raşit Küçük, “Abdullah b. Mübârek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s.122-123; Raşit Küçük, “Abdullâh İbnu’l Mübârek ve Hadîs İlmindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 1985, s.277, 278; Abdullah İbn Mübârek, *Mutluluk yolu Hadisler Işığında Aile İlişkileri*, çev. İshak Doğan, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013, s.7, 8.

tahsil gördü ve Hanefî mezhebini benimseyerek fıkıh okutmuştur. Hadis tahsili gördüyse de birkaç hadis dışında rivâyette bulunmamıştır. Yine bu dönemde kendi ifadesiyle “ümmî” üstâdı Ebû Ali es-Sindî (v.?)’ye bağlanmış ve kendisi ona temel dinî bilgileri öğretirken ondan “fenâ ve tevhîd” ilmini öğrenmiştir Bir süre sonra çeşitli görüşleri ve sözleri sebebiyle tepki çekmeye başlamış ve Bestâm’dan sürülmesi için Kadı Hüseyin b. Îsâ (v.?) tarafından fetva verilmiştir. Bu nedenle bir müddet Bestâm’dan ayrıldı. Önce Şam’a daha sonra hac için Hicaz’a gitti. Ardından Cürcân ve Semerkand’a geçen Bâyezîd-i Bistâmî, Hüseyin b. Îsâ’nın vefat etmesi üzerine tekrar Bestâm’a döndü. Hayatının sonuna kadar burada yaşayan Bâyezîd-i Bistâmî, dönemin önde gelen bazı sûfileriyle şahsen görüşmüş ve zamanla büyük sayıda bir takipçi kitlesi kendisine bağlanmıştır. Bunların en ileri gelenleri kendi ailesindendi. Görüşlerini hep Farsça dile getirdiği için, yeğeni Ebû Musa (v.?)’nın, Bâyezîd-i Bistâmî’in pek çok şathiyesini Farsça’dan Arapça’ya tercüme ederek Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909)’ye gönderdiği bilinir. Şathiyelerinin büyük bir kısmı Serrâc (v.378/988)’in *el-Lümâ’* ve Sehlegî (v.476/1083)’nin *Nûr min kelimât-ı Ebî Yezîd Tayfûr* isimli eserleriyle günümüze ulaşan Bâyezîd-i Bistâmî, h.234/m.848 ya da kuvvetle muhtemel 261/875 yılında Bestâm’da vefat etti.¹⁶⁶

2.3.3.2.5. *Muhammed b. İsmâîl Buhârî (v.256/870)*

Tam adı, künyesi ve nisbeti Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. ek-Muğîre b. Berdizbeh el-Cu’fî el-Buhârî’dir. *Berdizbeh*, bazı rivâyetlerde *Bezizbih* şeklinde rivâyet edilmiştir. Buhârî h.194/m.810 senesinde Şevval ayının on üçü cuma günü, cuma namazından sonra ya da cuma gecesini Mâveraünnehir’in şehirlerinden Buhara’da doğdu. İmâm Zehebî ve diğer âlimlerin kaydettiğine göre, babası takva ehli, hadis rivâyet eden âlimlerdendi. Bu sebeple İmâm Buhârî’nin, takva merkezli bir hânedede doğup büyüdüğü ifade edilmiştir. Babası, İmâm Buhârî küçük yaşlardayken

¹⁶⁶Hacı Bayram Başer, “Bâyezîd-i Bestâmî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.1, s.295, 296.

vefat etmiştir. Küçükken gözleri görmez olmuş, annesinin Hazret-i İbrâhim'i (a.s.) gördüğü rüyadan sonra açıldığı kaydedilmiştir.

Keskin ve kuvvetli bir hafızaya sahipti. Annesinin üzerindeki tesiriyle ilk tahsiline başlayıp Arapça'yı iyi düzeyde öğrendi ve Kur'ân-ı Kerîm'i ezberledi. Buluğ çağına yaklaştığında on birlerce hadisi hıfzetmiş bir duruma geldi.

Kendisinin anlattığına göre, 16 yaşına girdiği zaman Abdullah b. Mübârek ve Vekî' b. Cerrâh (v.197/812)'ın kitaplarını ve Irak müctehidlerinin kavillerini ezberlemiştir. Hadis tahsilinde yetiştiği yerden sonraki durağı Hicaz oldu. Yezîd b. Hârûn (v.206/821), Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (v.204/819), Abdürrezzâk es-San'ânî (v.211/826-27)'ye yetişti. Şam, Mısır, Cezire, Basra'ya ve defalrca Kûfe ve Bağdat'a gitti. 18 yaşına geldiğinde, büyük üstadların kendisinden hadis yazdığı biri hâline gelmişti.

İmâm Buhârî Hazretleri, binden fazla âlimden hadis almıştır. Mekke, Medinr, Şam, Buhara, Merv, Belh, Rey, Bağdat, Vâsıt, Basra, Kûfe, Cezire, Mısır, Herât ve Nîşâbur'da bulunduğu dönemlerde sayısız şeyhten hadis dinlemiş ve yanında isnâdını zikredemeyeceği hiçbir hadisin bulunmadığını ifade etmiştir.

Güvenilirliğini tespit açısından ulema kendisini imtihana tabi tutmak maksadıyla muhaddislerden on kişi, senet ve metinlerini değiştirerek hadisleri ona arz etmişler, o da hepsinin senedini ve metnini düzelterek rivâyet etmeyi başarmıştır.

Büyük bir âbid olarak, çokça ibadet eder, geceleri az uyur, istirahat vakitlerini dahi uzandığı yerden ezberindeki hadisleri mütâlaa ile geçirirdi. Çokça namaz kıldığı ve kıraati uzun tuttuğu, kısa sürede ve sürekli Kur'ân-ı Kerîm'i hatmettiği kaydedilmiştir.

Talebeleri başta olmak üzere, insanlara cömertliğiyle tanınmıştır. Vâriyetine rağmen zühd hayatını benimsemiş, dünya malından ve rütbelere her zaman uzak durmuştur.¹⁶⁷

¹⁶⁷ Muhammed Mustafa el-A'zamî, "Muhammed b. İsmâil Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, s.368-370.

Birçok eseri vardır ve eserlerinden günümüze ulaşanların her biri alanında temel kaynak niteliği taşımaktadır. *el-Câmiu's-Sahîh*'i yazılmış en sağlam, en güvenilir kitap olarak kabul edilmiştir. İmam Buhârî Hazretleri'nin hadisleri alırken gösterdiği titizlik, eserinin hadis literatürü içinde özel bir itibar görmesini sağlamıştır. İmam Buhârî asla kendi zamanına kadar gelen bütün rivâyetleri bir kitapta toplama gayesi içinde olmamış, bu hususta seçici davranmıştır.

Kırk yıl kadar süren ilim yolculuğu sonunda Buhara yakınlarındaki Hartenk'e yerleşmiş ve h.256/m.870 yılında Ramazan Bayramı gecesi 60'lı yaşlarda iken vefat etti.¹⁶⁸

2.3.3.2.6. Müslim b. Haccâc (v.261/875)

Tam adı Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî'dir. H.206/m.821-22 yılında Nişâbur'da dünyaya gelen Müslim, Benî Kuşeyr kabilesindedir. Doğduğu yere nisbetle *Nişâbûrî* diye de anılmaktadır. Nevevî Müslim'i şöyle tanıtmaktadır: “*Nesebi Kuşeyrî, memleketi Nişâbûr, kökeni araptır ve bu ilmin meşhur bir âlimi, mümeyyizlerindedir.*” Babasının eğitimci olması ve yetiştiği ilmî çevrenin erken yaşlarda ilme yönelmesinde etkisi büyüktür. Zîrâ Müslim 12 yaşlarında hadis öğrenmeye başladı. H.218 senesinde ilk defa Nişâbur'da *Muvatta*'nın râvilerinden Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî (v.226/840)'den hadis dinlemiştir. İlk ilim yolculuğu ise 220'de haccetmek üzere gittiği Mekke'dir ve burada en yaşlı hocası Ka'nebî (v.221/836)'den hadis dinlemiştir.

Müslim geçimini ticaretle sağlıyordu. Elbise veya kumaş ticareti yaptığından kendisine *bezzâz* deniyordu. Müslim ticaretle uğraşmasının yanı sıra mülk sahibi zengin bir kimseydi. Ticaretle uğraşması onu ilimle iştigâlden alıkoymamış bilakis dükkânında talebelerine hadis rivâyet etmiştir. Şüphesiz böyle bir servetin sahibi olması onun çeşitli uzak diyarlara defalarca kez ilim yolculuklarına çıkmasını da kolaylaştırmıştır.

¹⁶⁸ İlyas Canikli, “Buhârî'nin Hadis İlimine Getirdiği Bazı Özgün Yaklaşımlar”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.14, S.1, 2022, s.167.

Müslim yardımseverliğinden dolayı “Nîşâbur’un cömerdi” diye de anılırdı ve sabırlı, azimli, çalışkan bir kimseydi. Abdülazîz b. Şah Veliyyullâh Dihlevî (v.1176/1762) ise onun hayatı boyunca kimsenin gıybetini yapmadığından ve kimseyi incitmediğinden bahsetmektedir. Bunun yanı sıra hakkında anlatılanlar Müslim’in cesur, güvenilir, vefâlı, hakkı ve haklıyı her daim savunan bir kimse olduğunu göstermektedir. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühli (v.258/872)’den çekinerek bazı devlet adamları ve âlimler Buhârî’ye cephe aldığında Müslim onu savunmuş ve onunla arkadaşlığa devam etmiştir.

Hayatının büyük çoğunluğu ilmî yolculuklarda geçen Müslim tahsilini bitirdikten sonra Nîşâbur’a geri döndü. H.261/847’de bir hadisi araştırmakla meşgulken burada vefat etti. Şehrin dışındaki Nasrâbâd Kabristanı’na defnedildi.

En mühim eseri *el-Câmiu’s-Sahîh*’dir. *Müsnedü’s-Sahîh* diye isimlendirilmiş olsa da eser *Sahîh-i Müslîm* diye meşhur olmuştur. Bu kitap sahîh hadisleri toplamak üzere yazılmış ve bu şekilde isimlendirilmiş ikinci çalışmadır. *Sahîh-i Buhârî* ile birlikte Kur’ân-ı Kerîm’den sonra en güvenilir iki kaynak kabul edilmiş ve bu iki kaynak *Sahîhayn* diye anılmıştır.¹⁶⁹

2.3.3.2.7. İbn Mâce (v.273/887)

Babasına nisbetle *İbn Mâce* diye bilinen¹⁷⁰ Kazvinli muhaddis Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, h.209/m.824 yılında bir İran şehri olan Kazvin’de doğmuştur. Benî Rebîa’nın mevlâsı olduğundan *Rabâi* nisbesiyle de anılır. Kazvin şehrinin tartışmasız en büyük muhaddisi olan İbn Mâce’nin hadis çalışmalarına hangi tarihte başladığı bilinmemektedir. Ancak Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (v.233/847), hocalarının ilki olması dolayısıyla, onun hadis çalışmalarına h.233 yılından önce devrin geleneğine uygun olarak, yaklaşık 15 ya da 20 yaşlarında başladığı anlaşılmaktadır. Burada daha çok Kazvinli hadis hâfizlarından Ali b.

¹⁶⁹ M. Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.93; Dilek Tekin, “Müslim ve el-Câmiu’s-Sahîh Üzerine”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, 2015, s.50, 51, 56.

¹⁷⁰ Mâce’nin dedesinin veya annesinin adı yahut babasının lakabı olduğu söylenmektedir (Bkz. M. Yaşar Kandemir, “İbn Mâce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.20, s.161).

Muhammed et-Tanâfisî ile Ebû Hucr Amr b. Râfî' el-Becelî (v.237/852)'den faydalandı.

İlmî gelişimini tamamlamak ve özellikle hadis eğitimini sürdürmek üzere, devrin önemli ilim merkezlerinden başta Kazvin olmak üzere, Bağdat, Şam, Rey, Basra, Kûfe, Mekke, Medine, Mısır ve Vâsıt gibi İslâm beldelerine seyahatleri olmuştur. Muhtemelen bu seyahatlere h.230 yılında başlamış olmalıdır. İbn Mâce, yaptığı bu seyahatleri esnasında birçok muhaddisden ders almış ve hadis dinlemiştir. Kûfe'de Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (v.235/849), Osman b. Ebû Şeybe (v.239/853); Basra'da *Bündâr* diye bilinen Muhammed b. Beşşâr (v.252/866), Abdullah b. Muâviye el-Cumahî (v.243/857); Vâsıt'ta Ahmed b. Sinân el-Kattân (v.259/872-73); Bağdat'da Ebû Hayseme Züheyr b. Harb (v.234/849); Dımaşk'ta Hişâm b. Ammâr (v.245/859) ve Duhaym (v.245/859); Humus'ta Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî (v.246/861) ve Ebü't-Takî Hişâm b. Abdülmelik el-Yezenî (v.?); Mısır'da Muhammed b. Rumh (v.242/856), Ebû Tâhir b. Serh ve Yûnus b. Abdüla'lâ (v.264/878); Mekke ve Medine'de Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî (v.236/851) ve Ebû Mus'ab ez-Zührî (v.242/857); Rey'de Muhammed b. Humeyd er-Râzî (v.248/862-863); Nişâbur'da Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî gibi âlimlerden hadis öğrendi. İbn Mâce gerek kendi memleketi Kazvin'de gerekse ilim tahsili için gittiği diğer beldelerde birçok talebe yetiştirmiştir. Ebû Ca'fer Muhammed b. İsâ es-Saffâr el-Ebherî (v.393/1003), Ebu'l-Hasen Ali b. İbrahim b. Bahr el-Kattân (v.345/956) ve daha birçokları bunların arasında yer alır.

Her ne kadar İbn Mâce'nin h.275'te vefat ettiğini söyleyenler varsa da Makdisî (v. 507/1113)'nin, İbn Mâce'nin öğrencisi Ca'fer b. İdrîs'e (v.?) dayanarak verdiği bilgiye göre İbn Mâce, 22 Ramazan 273 pazartesi günü vefat etmiş ve salı günü defnedilmiştir. Buna göre, vefat ettiğinde 64 yaşında olduğu anlaşılmaktadır.

Hadis ilminin en tanınmış sîmâlarından biri olan İbn Mâce, bu ilimle alakalı bütün konulara vakıf olmanın yanında, aynı zamanda müfessir ve tarihçi olarak da tanınmaktadır. En bilindik eseri 4341 hadis ihtiva eden *es-Sünen*'dir.¹⁷¹

¹⁷¹ M. Yaşar Kandemir, "İbn Mâce", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.20, s.161-162; Osman Güner, "İbn Mâce'nin Süneni ve Kütüb-i Sitte'deki Yeri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.8, 1996, s.191, 192.

2.3.3.2.8. *Tirmizî (v.279/892)*

Tam adı Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Yezîd b. Sevre b. Mûsâ b. Dahhâk es-Sülemî el-Bûğî et-Tirmizî'dir. Muhtemelen h.209/m.825 senesinde bugün Özbekistan sınırları içinde ve Afganistan sınırına yakın bir yerde bulunan Tirmiz'de doğdu. Bu sebeple *Tirmizî* diye anılmıştır. Onun Tirmiz'e yedi fersah uzaklıktaki Bûğ köyünde doğduğu, bundan dolayı *Bûğî* nisbesiyle de anıldığı söylenmektedir.

İmâm Tirmizî, râvi tabakalarının dördüncüsünde yer alıp *hafız* unvanına sahiptir. İmâm Tirmizî, 25 yaşlarında hadis tahsiline başlamış, önce Tirmiz'deki, daha sonra Horasan, Irak ve Hicaz başta olmak üzere diğer bölgelerdeki âlimlerden hadis öğrenmiştir.

İmâm Tirmizî'nin hadis ilmini Buhârî'den aldığı ve onunla Kuteybe b. Saîd (v.240/855), Ali b. Hucr (v.244/858), Muhammed b. Beşşâr gibi ortak şeyhleri olduğu ifade edilmektedir. Buhârî, talebesi olmasına rağmen hocaların talebelerine verdiği değeri göstermek için Tirmizî'den bir hadis nakletmiştir. Aynı zamanda Buhârî, onun pek değerli bilgilere sahip olduğunu gördü ve üstün ilminden faydalanmıştır. Buhârî dışında Müslim b. Haccâc ve Ebû Dâvûd'dan da ilim alan Tirmizî, en fazla Buhârî'den istifâde etmiş olacak ki ilel ilmini ondan aldığını ifade etmiştir.

İmâm Tirmizî, yaklaşık olarak h.255 senesine kadar 20 yıl ilim tahsilinde bulunmuştur. Bu süre içerisinde iki yüzden fazla hocadan hadis almıştır. H.250 yılında Nişâbur'a geldiğinde Buhârî ile karşılaşmış ve h.255 senesine kadar buradan ayrılmamıştır. Daha sonra Tirmiz'e yerleşmiş ve Tirmiz'e yakın Bûğ köyünde 13 Receb 279 (m.9 Ekim 892) tarihinde vefat etmiştir; onun Tirmiz şehrinde vefat ettiği de söylenmektedir.

Tirmizî'nin en büyük eseri, altı ünlü hadis kitabından biri olan ve *Sünen-i Tirmizî* diye bilinen *el-Câmiu's-Sahîh*'tir.¹⁷²

¹⁷² M. Yaşar Kandemir, "Tirmizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, s.202,203; Hasan Küçükosman, "Tirmizî'nin Hanefilere Bakışı", *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, 2022, s.53.

2.3.3.2.9. *Ebû İshâk ez-Zeccâc (v.311/923)*

Tam adı Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî olan Zeccâc dil, edebiyat ve tefsir âlimidir. Zeccâc, 241/855 (bir görüşe göre de 230/844) yılında Bağdat'da doğmuş ve burada yaşamıştır. Küçüklüğünden beri cam işleriyle uğraştığı için *Zeccâc* lakabıyla şöhret bulmuştur. Ailesi ve çocukluğu hakkında yeterli bilgiye sahip olunmayan Ebû İshâk ez-Zeccâc, özellikle nahiv ilmi ile meşgul olduğu için *en-Nahvî* diye de anılmaktadır. Lügat ve nahiv ilmini, dönemin Kûfe mektebinin önde gelen temsilcisi olan Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ Sa'leb (v.291/904) ve Basra mektebinin otoritesi kabul edilen Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Müberred el-Ezdî (v.286/900)'den almıştır. İlerleyen yıllarda hocası Müberred'in tavsiyesi ile dönemin Abbâsî veziri Ubeydullah b. Süleyman (v.288/901)'ın oğlu Kâsım'ın eğitimi için sarayda görevlendirilmiş, Kâsım'ın babasının ölümü üzerine saray çevresindeki konumunu iyice pekiştirmiştir.

Birçok öğrenci yetiştirip eserler kaleme alan Zeccâc, h.311/m.923 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. O, tabakat kitaplarında dindar, fazilet sahibi, sağlam itikatlî olarak vasfedilmiştir. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh* adlı eserinde açıkça ifade ettiği üzere Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine çok önem vermiş ve onun mezhebine tabi olmuştur. Hatta ölüm döşegindeki son sözünün "*Allah'ım, beni Ahmed b. Hanbel'in mezhebi üzere haşreyle*" duâsı olduğu rivâyet edilmektedir. Eserlerinde imanının kuvveti, İslâm'ın savunma gayreti açıkça görülmektedir. Ayrıca Müseyne (Müseynîd) isimli bir kişi ile yaptığı tartışmadan sonra hatasını anlayıp ondan özür dilemesi ve hakka dönmesi onun faziletli biri olduğunu göstermektedir.¹⁷³

Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın Esmâ-i Hüsnâ konulu *Tefsîru Esmâillâhi'l-Hüsnâ* isimli eseri mevcuttur.

2.3.3.2.10. *Ebû Bekir eş-Şibli (v.334/946)*

Tam adı Ebû Bekr Dülef b. Cahder (Ca'fer b. Yûnus) eş-Şibli'dir. H.247/m.861'de Sâmerâ'nın Şibliye köyünde doğdu. Şibli'nin kaynaklarda adı farklı

¹⁷³ İbrahim Yıldız, "Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın Esmâ-i Hüsnâ ve Besmele Hakkında İki Eseri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, S.1, 2015, s.40, 41.

şekillerde geçmektedir. Serrâc, Kelâbâzî (v.380/990) ve Hücvârî Dülef b. Ca'fer, Sülemî (v.412/1021) ve ondan naklen birçok müellif ise Ca'fer b. Yûnus adını zikretmiştir. Diğer isimler bu iki isimdeki kelimelerin yanlış okunmasından kaynaklanmıştır. Türk asıllı bir aileden geldiği, babasının Abbâsî sarayında hâcibü'l-hüccâblık ve dayısının İskenderiye'de emîrû'l-ümerâlık görevinde bulunduğu kaydedilir. Şiblî'nin iyi bir öğrenim gördüğü, Abbâsîler'den Muvaffak (v.278/891)'in veliahtlığı sırasında onun arkadaşlarından olduğu ve daha sonra hâcibliğini yaptığı anlaşılmaktadır. Devlet kademelerinde hızla yükselen Şiblî, Rey'e bağlı Dünbâvend'de valilik de yapmış; o süreçte devrin sûfilerinden Hayr en-Nessâc (v.322/934)'ın sohbetine katılmış; ondan etkilenerek valilik görevini bırakıp tasavvufa yönelmiştir. Hayr en-Nessâc ise onu Cüneyd-i Bağdâdî'ye göndermiştir. Böylece Şiblî, tasavvuf eğitimini devrin en ünlü sûfisinin yanında tamamlama imkânına kavuşmuştur. Genç yaşta seyr u sülûkünün başında çokça seyahat eden Şiblî Zilhicce 334/Temmuz 946'da Bağdat'ta vefat etmiştir.

Ebû Bekr Şiblî, İslâm âleminde tasavvuf alanında eser veren ilk müelliflerindendir. Bunun için Muhammed b. İbrâhim Kelâbâzî, onu kitap yazarak tasavvuf ilmini yayan sûfiler arasında zikretmektedir. Şiblî sadece tasavvuf eğitimiyle yetinmeyip dinî ilimlerle de ilgilenmiş, yıllarca hadis ve fıkıh okumuş, İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'*ını ezberlemiştir.¹⁷⁴

2.3.3.2.11. Şeyh Ebû Alî ed-Dekkâk (v.405/1015)

Tam adı Ebû Alî Hasen b. Alî b. Muhammed'dir. Nîşâbur'da dünyaya geldi. Ebû Ali Rûzbârî (v.322/934) ve Ebû Bekir eş-Şiblî'nin sohbetlerinde bulunan Horasanlı sûfi Nasrâbâdî (v.367/978)'ye intisap etti ve onun tavsiyesine uyarak tahsile başladı. Ali en-Nahvî (v.?)'den Arapça öğrendi. Bir süre sonra Merv'e giderek Ebû'l-Heysen Muhammed el-Küşmîhenî (v.389/998-99), Ebû Bekir el-Kaffâl el-Mervezî (v.292/905) ve fakih Ebû Abdullah Ali el-Hıdrî (v.?)'den hadis ve Şafîî fıkıhı okudu. Ebû Ali Muhammed b. Amr eş-Şebbûyî el-Mervezî (v.?)'nin teşvikiyle vaaz vermeye

¹⁷⁴ Dilaver Güner, "Ebû Bekir Şiblî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.39, s.125; Ayşe Değerli ve Yusuf Küçükdağ, "Hatunsaray-Şeyh Şiblî Zaviyesi'ne Dair Yeni Bir Kaynak: Karamanoğlu Süleyman Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S.54, 2020, s.30.

başladı. Daha sonra Nîşâbur'a dönerek tekrar Nasrâbâdî'nin sohbetlerine devam etti ve sülûkünü tamamladı. Cuma günleri halka vaaz vermeye başladı. Bu arada sonradan müslüman olan Ebü'l-Hasan b. Katrân (v.?)'ın kızı ile evlendi. Uzun süren vâizlik döneminden sonra münzevî bir hayat yaşamaya başladı. Her sene bir bölgeye gittiği rivâyet edilirse de seyahatleri hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Bu seyahatlerin birinde Nesâ'ya gitti ve gördüğü bir rüya üzerine Hankâh-ı Sarâvî'yi inşa etti. Bir diğesinde Kâzerûn'a gidip meşhur Şeyh Ebû İshak el-Kâzerûnî (v.426/1035) ile görüştü.

Dekkâk çok tesirli bir hitâbet yeteneğine sahipti. Abdülkerîm el-Kuşeyrî maliye memuru olamak için geldiği Nîşâbur'da Dekkâk ile tanıştıktan sonra mamuriyeti bırakıp ilim tahsiline başlamış, daha sonra kızı Fâtıma ile evlenmiştir.

Halkı genellikle Hanefî olan Nîşâbur'da h.4./m.10. yüzyılın başlarında Şâfiîler de görülmeye başlamıştı. Ebû Alî ed-Dekkâk zamanın Şâfiî âlimleriyle dostluk kurdu. Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. Fûrek el-İsfahânî (v.406/1015) bunlardan biridir.

Kuşeyrî, hayatının sonlarına doğru evinin çatısına çıkıp yüzünü güneşe doğru çeviren ve anlaşılmaz sözler söyleyen Dekkâk'ın uzun süren hastalıktan sonra vefat ettiğini bildirir.¹⁷⁵

2.3.3.2.12. Ebû Mansûr Abdülkâhir el-Bağdâdî (v.429/1037-38)

Tam adı Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Mansûr'dur. Bağdat'da doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. 10. yüzyıl sonları ile 11. yüzyılın başları arasında yaşadığını bilinmektedir. Meşhur bir Eş'arî kalamcısı Şâfiî fakih, matematik bilgini ve edebiyat üstadıdır. İlk tahsilini dönemin âlimlerinden biri olan babasından almış, daha sonra öğreniminin büyük kısmını muhtemelen Bağdat'ta Amr b. Saîd (v.?), Muhammed b. Ca'fer (v.301/913), Ebû Bekir el-İsmâîlî (v.371/982) ve Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî (v.365/976) gibi bilginlerin yanında yaptıktan sonra babasıyla birlikte ilmî yolculuklara çıkan Bağdâdî önce Horasan'a, daha sonra Nîşâbur'a gitmiş, orada ilim tahsiline devam etmiştir. İbn Fûrek (v.406/1015) ile tanışma imkânı bulduğu

¹⁷⁵ Recep Uslu, "Ebû Ali Dekkâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.9, s.112.

Nîşâbur'da bir süre kaldıktan sonra babasının ölümü ve Selçukluların burayı işgal etmesi üzerine İsferyân'e gitmiştir. Orada önemli Eş'arî âlimlerden biri olan Ebû İshâk el-İsferyânî (v.418/1027)'den kelim okumuş, hocasının vefatından onun yerine geçerek Mescîd-i Ukayl'da müderrislik yapmış, vefat edinceye kadar bu işi sürdürmüştür. Tercih edilen görüşe göre h.429/m.1037-38 yılında İsferyân'de vefat etmiş ve hocasının yanına defnedilmiştir.¹⁷⁶

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Esmâ-i Hüsnâ konusunda *el-Esmâ' ve's-Sıfat* isimli eseri mevcuttur.

2.3.3.2.13. *Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî (v. 465/1072)*

Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, H.376/m.986'da İran'ın Türkmenistan sınırı yakınındaki Kûçan kasabasının bulunduğu Üstüvâ yöresinde doğdu. Küçük yaşta babasını kaybedince akrabalarından Ebü'l-Kâsım el-Yemânî (v.?)'nin himayesinde büyüdü. Arapça ve edebiyat bilgilerini ondan öğrendi. Binicilik ve atıcılıkta üstün yetenek sahibiydi. Genç yaşta Nîşâbur'a gidip burada bir rastlantı sonucu dönemin tanınmış sûfîlerinden Ebû Alî ed-Dekkâk'ın sohbet meclisine katıldı. Ondan etkilenerek müridi olmak istediye de Ebû Alî ed-Dekkâk ona önce ilim tahsil etmesini söyledi. Bunun üzerine Kuşeyrî, Ebû Bekir Muhammed et-Tûsî (v.?)'den Şâfiî fikhî öğrendi. Ayrıca bu dönemde Bâkılânî (v.403/1013)'nin eserlerini inceleyerek Eş'arî kelâmını benimsedi. İlimle meşgul olduğu bu yıllarda bir yandan da mürşidi Dekkâk'ın tasavvufî alanda kendini geliştirdi. Dekkâk, onu kızı Fatıma ile evlendirerek medresesinde ders vermesine izin verdi. Kuşeyrî, Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebü'l-Hüseyin el-Haffâf (v.), Ebû Nuaym el-İsferyânî (v.430/1038) ve Ebü'l-Hasan el-Ahvazî (v.446/1055) gibi muhaddislerin derslerine devam etti. Hatîb el-Bağdâdî (v.463/1071) başta olmak üzere birçok tanınmış muhaddis kendisinden hadis rivâyet etti.

Mürşidi Ebû Alî ed-Dekkâk'ın vefatından sonra (405/1015) Ebû Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'ye intisâb etti. Tarikat silsilesi Ebû Alî ed-

¹⁷⁶ Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdülkâhir el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s.245; Ayşe Nur Güdekli, "Abdülkâhir el-Bağdâdî", *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.1, s.201, 202.

Dekkâk, Nasrâbâdî, Ebû Bekir eş-Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sekâtî (v.251/865), Ma'rûf-i Kerhî (v.200/815-16[?]) vasıtasıyla Dâvûd-ı Tâî'ye bağlanır. Tasavvuf tarihi kaynaklarında kendisine Kuşeyriyye adıyla nisbet edilir. Kuşeyrî, 16 Rebûlâhir 465'te (30 Aralık 1072) Nîşâbur'da vefat etti.¹⁷⁷

Eserleri arasında Esmâ-i Hüsnâ konulu *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ* isimli eseri esmâları tasavvufî şerh tekniğiyle incelemesi açısından son derece önemlidir.

2.3.3.2.14. İmâm Gazâlî (v.505/1111)

Tam adı İmâm Zeynüddîn, Hüccetü'l-İslâm, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazâlî¹⁷⁸'dir. İmâm Gazâlî, h.450/m.1058 yılında Horasan Eyaletinin Tûs şehrinde doğdu. İlk tahsilini ileride meşhur bir vaiz ve sûfî olarak tanınacak olan kardeşi Ahmet'le beraber Tûs'ta tamamladı. H.461/1069'da Nîşâbur'daki Nizâmiye Medresesi'ne giderek meşhur Şâfiî fakihî ve Eş'arî kelamcısı İmâmü'l-Harameyn Ebu'l-Me'âlî el-Cüveynî (v.478/1085)'nin talebesi oldu. Cüveynî'den fıkıh tahsil ettiği gibi hocasının kelam alanındaki büyük birikiminden de istifâde etti. Zamanın diğer meşhur âlimlerinden de çeşitli ilim dallarında dersler aldı. Devrin ünlü veziri Nizâmülmülk (v.485/1092)'ün etrafında bulunan ilim ve bilim adamlarının arasında kısa zamanda akli ve zekasıyla öne geçen Gazâlî, tüm âlimler tarafından takdirle karşılandı. Selçukluların başkenti İsfahan'da geçirdiği bu dönemin ardından h.484/m.1091 yılında Nizâmülmülk tarafından başkent Bağdat'taki Nizâmiye Medresesi'ne baş müderris olarak tayin edildi.

Hüccetü'l-İslâm (İslâm'ın kesin delili) unvanıyla tanınmaya başlandığı Bağdat'taki görevi sayesinde buradaki Abbâsî halifesiyle ve idarî zümreyle de yakın ilişkiler kurdu. Tasavvufî neşveye duyduğu iştîyâk sonucunda Gazâlî, medresedeki görevini terk edip bütün servetini dağıtarak h.488/m.1095 yılında Bağdat'tan ayrıldı.

¹⁷⁷ Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.26, s.473-475.

¹⁷⁸ Gazâlî bazı eserlerinde şöyle der: "Bazıları benim nisbetimi 'el-Gazzâlî' şeklinde ifade ederler, halbuki Gazâle köyünden olmam sebebiyle benim nisbetim "Gazâlî" şeklindedir" (bkz. Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *İhyâü Ulûmid'd-dîn*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2019, s.13).

Bağdat'dan ayrılıp Dımaşk ve Kudüs'e gitti, Halil şehrinde Hazret-i İbrâhim'in (a.s) kabrinde bir daha siyasî otoritelere hizmet etmeyeceği ve devlet tarafından kurulan okullarda görev yapmayacağına dair yemin etti. Bundan sonraki dönemde sûfilerin yolunu benimseyerek yaşadı. Yaklaşık olarak 10-12 sene süren uzlet ve tefekkür hayatından sonra h.489/m.1096'da hacca gittikten sonra Dımaşk, Bağdat ve Hemedan üzerinden doğduğu yer olan Tûs şehrine geldi ve orada küçük bir medrese ve dergâh (hankâh) inşa etti. Halk arasında yaygınlaşan itikadî yozlaşmayı gerekçe göstererek tekrar resmî görev alması yönünden Selçuklu yönetiminden gelen baskılara dayanamayıp h.499/m.1106'da bir zamanlar öğrencisi olduğu Nişâbur'daki Nizâmiye Medresesi'nde müderris olma teklifini kabul etti. 3-4 yıl kadar devam eden bu tedarisat dönemine bir daha son vererek tekrar Tûs şehrine döndü. Evinde 2 yıl kadar telif ve tedris faaliyetlerine devam eden Gazâlî, geride insanın okumaya bile zor güç yetireceği sayıda eser bırakarak, memleketi Tûs'ta, h.505/m.1111 tarihinde vefat etti. Bütün eserleri mühim olmakla beraber en meşhur eserleri *İhyâ'ü Ulûmi'd-dîn*, *Kimyâ-yı Saâdet*'tir.¹⁷⁹ Esmâ-i Hüsnâ konulu *el-Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ* isimli eseri bu literatürdeki en meşhur eserlerden biridir.

2.3.3.2.15. *Ferrâ Begavî (v.516/1122)*

Çocukluk ve gençlik yılları hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmayan müfessirin asıl adı, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed'dir. Begavî, h.433/m.1041 yılında Horasan'ın bir kasabası olan Bağşûr (Bağ)'da dünyaya gelmiştir.

Merverrûz ile Herat arasında bulunan Bağşûr (Bağ) kasabasına nisbetle kendisine *Begavî* denmiştir. *Ferrâ* (Kürkçü) lakabı kürkçülük yapan babasına aittir. Bu sebeple *İbnü'l-Ferrâ* (Kürkçünün oğlu) diye de anılır. Bunların dışında birçok lakabı daha bulunup en meşhuru *Muhyissünne*'dir. Öyle ki hayatından bahseden tabakât kitaplarının neredeyse tamamı *Muhyissünne* lakabını zikretmeyi ihmal etmezler.

¹⁷⁹ Mustafa Çağrı, "Gazzâlî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, s.489-505; M. Cüneyt Kaya, "Gazzâlî", *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2, s.529.

Begavî'nin vefat tarihi hakkında ihtilaf vardır. Vefatının h.510 olduğunu söyleyenler varsa da Yâkût el-Hamevî (v.622/1225), Begavî hakkında bilgi veren en eski kaynak olan *Mu'cemu'l-Buldân*'da vefat tarihini Şevval (Aralık) 516 olarak kaydeder. Bununla birlikte ele geçen icâzetnâmelerde, Begavî'nin h.512 yılında icâzet verdiği, talebeleri tarafından yazılan icâzetnâmelerde ise onun h.516 yılında vefat ettiği kayıtlıdır. Dolayısıyla Begavî, 80 küsur yaşlarında iken, h.516 yılının Şevval (Aralık) ayında Merverrûz'da vefat etmiş, hayatında yanından ayrılmadığı hocası Kâdî Hüseyin (v.462/1069)'in yanına, Tâlekân Kabristanına defnolunmuştur.

Hayatını ilme adayan Begavî, selef çizgisinden ayrılmayan, Şâfî mezhebine mensup, fakih, akidesi sağlam, ilmi ile âmil, dindar, muttaki, âbid, sâlih, Allah'a gönülden bağlı bir âlim olup iyi niyetinden ötürü eserleri hüsnükabul görmüş, âlimlerin eserlerini elde etmek için yarıştığı değerli bir ilim adamıdır. Begavî'nin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında bilgi veren tabakat kitapları onun tefsir, hadis, fıkıh, kırâat sahalarda otorite olduğunu belirterek kendisinden övgü ile söz etmekte özellikle hadis sahasındaki otoritesinden dolayı da *Muhyissünne* lakabı ile anmaktadır.¹⁸⁰

2.3.3.2.16. *Fahreddîn er-Râzî (v.606/1210)*

Tam adı Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taveristânî'dir. 25 Ramazan (25 Ocak 1150) yılında Rey'de Eş'arî âlimlerinden Ziyaeddin Ömer'in oğlu olarak doğdu. Cüveynî'nin öğrencileri olan Şâfî ve Eş'arî hocalardan Rey, Nîşâbur, Merâğa gibi Irak Selçuklularının hüküm sürdüğü şehirlerde dinî ilimleri tahsil etti. İslâm dünyasına intikal eden felsefi-bilimsel birikimi ve İbn-i Sînâ felsefesini zamanının ustası Mecdüddin el-Cilî'den (v.584/1188) öğrendi. Meraga, Kazvin, Merv, Serahs, Nîşâbur, Herat gibi birçok doğu İslâm beldelerinde öğrenciler yetiştirdi, dersler ve vaazlar verdi. Hârizm ve Mâverâünnehir bölgelerine yolculuk yaptı. Harzemşah sultanı Alâeddin Tekiş ile irtibat kurdu. Daha sonra Gurlu emîr Bahâüddin Sâm'ın himâyesinde Bâmiyân'da, Sultan Gıyâseddin

¹⁸⁰ Mevlüt Güngör, "Ferrâ Begavî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.340, 341; Adem Çalar, "Beğavî'nin Esbâb-ı Nüzûl'e Yaklaşımı (Meâlimü'l-Tenzil Örneği)", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, C.6, S.11, 2020, s.453, 454.

Muhammed'in himâyesinde Herât'ta ikâmet etti. Sultan Şihâbuddin ile beraber Hint beldelerine yapılan seferlere katıldı. Son birkaç yılını Harzemşah sultanı Alâeddin Muhammed'in himâyesinde Hârizm ülkesinde Gürgenç'te ve Herat'ta geçiren Fahreddîn er-Râzî, 1 Şevval 606/29 Mart 1210 tarihinde Herat'ta vefat etti.

Fahreddîn er-Râzî, özel olarak Eş'arîliğin ve genel olarak İslâm düşüncesinin belirleyicisi olan düşünürlerinden biridir. Onun düşüncesi temel olarak Eş'arî geleneği içerisinde tanımlanabilir. Bununla birlikte hem Eş'arî düşünceye hem İbn-i Sînâ felsefesine yönelttiği eleştiriler büyük önem arz eder. Bu nedenle Râzî geç dönem muhakkikler döneminin başında yer alırken diğer taraftan da bütün sistemli fikirlere yönelttiği eleştirilerle de eleştiri geleneğinin önderi sayılır.¹⁸¹

Fahreddîn er-Râzî'nin Esmâ-i Hüsnâ konulu *Levâmiu'l-Beyyinât fi'l-Esmâ ve's-Sıfât* isimli eserinin yanı sıra Allah Teâlâ'nın sıfatlarıyla ilgili olarak naslarda zikredilen bazı müteşâbih lafızların (sıfât-ı haberiyye) te'vîlini konu edinen *Esâsü't-Takdîs* isimli bir başka eseri de vardır.¹⁸²

2.3.3.2.17. Ahmed b. Alî Bûnî (v.622/1225)

Tam adı Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Alî b. Yûsuf el-Kureşî el-Bûnî'dir. Cezayir sahilinde Konstantin vilâyetine bağlı Bûne kasabasında doğmuştur. Mısır'da yaşadığı, Kahire'de vefat ettiği ve Karâfe Mezarlığı'na defnedildiği dışında hakkında bilgi yoktur. Mesleme b. Ahmed el-Mecrîfî (v.398/1008)'den sonra “garîb ilimler” veya “gayb ilimleri” denilen simya, hurûf, tılsım ve sihir konularında en geniş bilgiye sahip olan müelliflerden biri olan Bûnî'nin bu konuda kaleme aldığı eserlerin sayısı kırktan fazladır. Onun eserleri İslâm âleminde sihir, havâs ilmi ve muskacılık konusunda en çok başvurulan kaynaklardır. Bu eserlerdeki bilgilerin kaynağı geniş ölçüde Süryânî tesirleriyle ortaya çıkan an'anevî telakkiler, sözlü rivâyetler ve daha önce bu konuya dair yazılan çeşitli eserlerdir.

¹⁸¹ Eşref Altaş, “Fahreddin er-Râzî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2, s.536.

¹⁸² Metin Yurdağır, *a.g.e.*, s.56, 57.

Bûnî'nin garîb ilimler konusundaki esas anlayışı, sayı ve harfler arasındaki anlamlı ve etkili münâsebetlerden (vefklerden), bazı geometrik ve girift şekillerden birtakım ruhanî tesirlerin meydana geldiğine, başta Esmâ-i Hüsnâ, besmele, Fâtiha ve Âyete'l-Kürsî olmak üzere bazı sûre, âyet ve duâların esrarengiz ve mânevî bir tesire sahip olduklarına, buna dayanılarak maddî âlemde tasarrufta bulunmanın mümkün ve gerekli olduğu iddiasına dayanır. İbn Haldûn (v.808/1406)'un da işaret ettiği gibi Bûnî harf sayılardaki esrarlı münâsebetlerin ve bunlardan hâsıl olan mânevî tesirin aklın düşünce gücüyle değil sadece keşf ve ilâhî yardımla bilineceğine inanır. En önemli eseri kırk bölümden meydana gelen, içeriğinde; sayılar, harfler, âyetlerle Esmâ-i Hüsnâ'nın özellikleri, tılsımın mahiyeti gibi harf ve vefka ait bilgiler içeren *Şemsü'l-Ma'ârifü'l-Kübrâ*'dır.¹⁸³

2.3.3.2.18. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (v.638/1240)

Tam künyesi Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî'dir. H.17 Ramazan 560/m.28 Temmuz 1165 tarihinde Mürsiye'de doğdu. Kökeni, cömertliği ile meşhur Hâtim et-Tâî (v.578[?])'nin de mensup olduğu, Tay kabilesine ulaşan soylu bir aileye dayanır. Aile Endülüs toplumunun elit kesimini oluşturan hâssa zümresindedir. Babası Ali b. Muhammed yöneticilerle bilhassa İbn Merdenîş (v.567/1172) ve Yûsuf b. Abdülmü'min (v.580/1184) çevresiyle yakın ilişkilere sahip bir kimsedir. Sekiz yaşında iken ailesi, İşbîliye'ye (Sevilla) göç eden İbnü'l-Arabî, Kur'ân-ı Kerîm eğitimine ehl-i tarîk bir zât olan Ebû Abdullah el-Hayyât (v.?)'in nezaretinde başlamıştır. Ebû Bekir el-Lahmî (v.585/1189)'den kıraat-ı seb'a ve aşere-takrib dersleri almış; İbn Şüreyh (v.476/1084) *el-Kâfi*'sini okumuştur. Abdurrahman b. Abdullah es-Süheyli (v.476/1084) *er-Ravzü'l-Ünüf* isimli eserini okumanın yanı sıra derslerine devam ettiği Kâdî İbn Zerkûn (v.586/1190)'dan icazet almıştır. Dönemin meşhur hadis hafızı İbnü'l-Harrât (v.580/1186)'ın derslerine katılmış ve onunla beraber İbn Hazm (v.456/1064)'ın bazı eserlerini okumuştur.

Babasının yakın arkadaşı olan filozof İbn Rüşd (v.595/1198) ile onun talebi üzerine 15 yaşlarında bir genç iken Kurtuba'da görüşmüştür. Zâhirî ilimlere dair aldığı

¹⁸³ Süleyman Uludağ, "Ahmed b. Ali Bûnî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, s.416.

eğitimin yanı sıra İbnü'l-Arabî mânevî ilimlerle de meşgul olmaya başladı ve bu konularda kendisinin yazılarında yer verdiği göre 300'ü aşkın isimden istifade etmiştir. Bunlar arasında ümmî bir zât olan Ebü'l-Abbas el-Uryebî (v.?), İbnü'l-Arabî'nin intisâb ettiği ilk şeyhlerden biridir (h.580/m.1184). Ayrıca başta Mûsâ b. İmrân el-Mirtûlî (v.604/1207), Ebû Muhammed b. Kassûm (v.606/1209 civarı), Fâtıma bintü İbni'l-Müsennâ (v.?) ve Şems Ümmü'l-Fukarâ (v.?) olmak üzere bölgede tanınan tasavvuf ehli kadın-erkek pek çok ismin meclisinde de bulunmuştur.

H.598 yılında Endülüs ve beldelerinden ayrılmış, hac görevini yerine getirmek için Doğuya gitmiş, bir daha da geri dönmemiştir. Aynı yıl Mısır'a gitmiş, fakat Mısırlıların ondan hoşnut olmayışlarından dolayı burada uzun süre kalamamıştır. Hatta bazı kimseler ona suikasta yeltenmişlerdir. Mısır'dan ayrılınca, Kudüs, Mekke, Hicaz, Bağdat ve Anadolu'nun bazı şehirleri başta olmak üzere, Doğunun çeşitli şehirlerini dolaşmıştır.

İbnü'l-Arabî *Fusûsu'l-Hikem*'i telif ettiği (h.627(m1230), *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi de yazıp gözden geçirdiği Şam'a h.620/m.1223 yılında yerleşti. Burada eserlerinden bazılarını Sadreddîn Konevî, Afifüddîn Tilimsânî (v.690/1291) ve İbn Sevdikîn (v.646/1248) gibi seçkin bir talebe grubuna okutma imkânı bulmuştur. H. 638 senesinin Rebülâhir ayının 28'inde (m.10 Kasım 1240) vefat etmiş, Kasıyun dağı civarında Benî Zekî kabristanına defnedilmiştir. Bir süre sonra kendisine muhalefet edenlerin aleyhte propagandaları dolayısıyla kaybolmaya yüz tutan kabri, Mısır Seferi dönüşünde Yavuz Sultan Selim'in emriyle tespit edilmiş ve buraya İbnü'l-Arabî adına türbe, câmi ve tekkeden oluşan bir tesis yaptırılmıştır.

İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini takdir edenler onun tasavvufta otorite oluşunu kendisine *Şeyhü'l-Ekber*, dinî ilimlere müceddid oluşunu da *Muhyiddîn* lakaplarını vererek ifade etmişlerdir.¹⁸⁴

İbnü'l-Arabî'nin Esmâ-i Hüsnâ konusuna telif ettiği kaydedilen *en-Nûru'l-Esnâ bi-Münâcâtillâhi bi-Esmâillâhi'l-Hüsnâ* adlı eseri ile *Keşfü'l-Ma'nâ an Sırrı*

¹⁸⁴ Mahmud Erol Kılıç, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.20, s.493-495; Ercan Alkan, "İbnü'l-Arabî", *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2, s.878, 879; İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli, Alfa Yayınları, İstanbul 2022, s.1.

Esmâillâhi'l-Hüsnâ adlı eserleri mevcuttur. Ancak konuyla ilgili çalışmalarda, onun tasavvufî görüşlerini çok geniş boyutlarda açıkladığı *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'si başta olmak üzere, *İnşâü'd-Devâir* ve *Kitâbü Ankâi Mugrib fî Ma'rifeti Hatmi'l-Evliyâ ve Şemsi'l-Magrib* gibi eserlerinde, bu konuya çeşitli vesilerlerle temas ettiği de bilinmektedir.¹⁸⁵

2.3.3.2.19. Şeyh Sadreddîn Konevî (v.673/1274)

Tam adı Ebü'l-Meâlî Sadrüddîn Muhammed b. İshâk b. Muhammed b. Yûsuf Konevî'dir. H.605/m.1209 yılında Malatya'da doğmuştur. Babası Mecdüddin İshak b. Muhammed (v.618/1221[?]), Anadolu Selçuklu sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev (salt.1237-1246) ve oğulları İzzeddin Keykâvus (salt.1246-1249,1249-1262) ve Alâeddin Keykûbad (salt.1249-1254)'a hocalık yapan ve idarî işlerde yardımcı olan etkili bir devlet adamıdır. Sadreddîn Konevî, babasının yakın çevresi veya himâyesinde bulunan bilginlerin gözetiminde eğitime başladı. İlk hocalarından birisi kendisinden Kur'ân-ı Kerîm'i de öğrendiği amcası Burhâneddin İsmâil b. Muhammed (v.?)'dir. Sadreddîn Konevî'nin eğitiminde hadis ilmine ayırdığı mesai önemli yer tutmaktadır. Amcasından Silefî (v.576/1180)'nin *el-Erbaûne'l-Büldâniyye* isimli kırk hadis kitabını, Ebü'l-Hasan Ali el-İskenderânî (v. 611/1214)'den *Ahkâmü'l-Kübrâ fî'l-Hadîs*'i ve Kudâî (v.454/1062)'nin *Şihâbü'l-Ahbâr*'ını, Şerefüddîn Ya'kûb b. Muhammed el-Mevsîlî'den (v.?) Mecdüddin İbnü'l-Esîr (v.606/1210) 'in *Câmiu'l-usûl*'ünü ve Şemseddin Yûsuf b. Halîl ed-Dımaşkî (v.?)'den Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l-Evliyâ*'sını okumuştur.

Sadreddîn Konevî, tasavvuf konusunda Evhadüddîn-i Kirmânî (v.635/1238) ve İbnü'l-Arabî'den istifâde etmiştir. Babası Mecdüddin İshak, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin öğrencisidir. Sadreddîn Konevî, babasını küçük yaşta kaybetmiş ve babasının vasiyeti üzerine annesi İbnü'l-Arabî ile evlenmiştir. İbnü'l Arabî, yedi yaşlarında olan Sadreddîn Konevî'nin eğitimiyle bizzat kendisi ilgilenmiştir. İbnü'l-Arabî'nin başta *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* olmak üzere pek çok eserini kendisinden okumuştur. Bir sıra Şam'a yolculuk yapmış, orada Evhaüddîn Kirmânî'nin kendisi

¹⁸⁵ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, 56, 57.

üzerinde etkisi olmuştur. Sonra Konya'ya yerleşmiş, ünü yayılarak kendisine *Konevî* adı verilmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (v.672/1273) ile tanışarak ona hocalık yapmıştır. Maddî imkânlarının da iyi olması nedeniyle önemli dinî ve ilmî şahsiyetleri evinde toplayarak sohbetler gerçekleştirmiştir. H.673/m.1274'te Konya'da vefat etmiş ve adına inşa edilmiş olan zâviyeye defnedilmiştir.¹⁸⁶

Sadreddîn Konevî'nin Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili eserler arasında önemli yeri olan *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ* adlı bir eseri mevcuttur.

2.3.3.2.20. İmâm Nevevî (v. 676/1277)

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî h.631/m.1234 yılında Suriye'nin Havran bölgesindeki Nevâ köyünde dünyaya geldi. Doğduğu köye nisbetle *Nevevî*, o bölgeye nisbet edilerek *Havrânî*, Hîzâm adındaki dedesine nisbetle de *Hizâmî* diye anıldı. İslam dinine olan hizmetlerinden dolayı kendisine, “dini ihya eden kişi” anlamında *Muhyiddîn* lakabı verildi. Hiç evlenmediği halde *Ebû Zekeriyâ* künyesini aldı. İslam âleminde *İmâm Nevevî* diye şöhret buldu.

İmâm Nevevî, on yaşında babasının dükkanında çalışmaya başladı. Fakat o ticaretle uğraşmayı istemedi ve sevmedi. Sürekli Kur'ân-ı Kerîm okurdu. Alışveriş onu Kur'ân-ı Kerîm tilavetinden hiçbir zaman alıkoymadı. İlme olan iştihâkından dolayı çevredeki âlimlerden temel İslâmî ilimleri öğrendi. Ondaki zekâ ve ilme olan istek çevresindekilerin gözünden kaçmadı. Bu nedenle babası onu Şam'a götürüp Revâhiyye Medresesi'ne yerleştirdi. İshak b. Ahmed el-Mağribî(v.?), Dımaşk müftüsü Ebû Muhammed Abdurrahmân el-Makdisî (v.665/1267), Ebü'l-Hasan Kemâleddin Sellâr el-İrbîlî (v.670/1271-72) gibi âlimlerden fıkıh öğrendi. Kadı Ebü'l-Feth Ömer b. Büндâr et-Tiflîsî (v.672/1273-74)'den fıkıh usulünü okudu. İbn Mâlik et-Tâî (v.672/1274)'den de gramer okudu. Ebû İshak eş-Şîrâzî (v.476/1083)'nin Şâfiî fikhına dair *et-Tenbih* adlı eserini dört buçuk ayda ezberledi. Senenin geri kalan aylarında da yine Şîrâzî'ye ait *el-Mühezzeb* adlı eserin dörtte birini hıfzetti.

¹⁸⁶ İbrahim Gümüş, “Sadreddin Konevî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/konevi-sadreddin>) [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024]. Ercan Alkan, “Sadreddin Konevî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2, s.885, 886.

Kendini yetiştirdikten sonra talebe okutmaya başladı ve pek çok âlim yetiştirdi. Bu uğurda çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. H.665/m.1267 yılında Ebû Şâme el-Makdisî'nin vefatıyla boş kalan Eşrefiyye Dârülhadisi şeyhliğine getirildi. Burada meşihat (rektörlük) makamını da üstlenen Nevevî, ömrünün sonuna kadar bu görevde kaldı ve fakir olmasına rağmen görevi karşılığında maaş almadı.

Zehebî'nin "hadis âlimlerinin efendisi" dediği Nevevî hem hadis hâfızı idi hem de hadis ilimlerinde otorite sayılıyordu. Sahîh hadisleri zayıf ve uydurma rivâyetlerden kolayca ayırır, râvilerin durumlarını, hadislerde geçen garîb kelimeleri çok iyi bilirdi; hadislerden fikhî hüküm çıkarmada mahirdi.

İmâm Nevevî, hayatının sonlarına yaklaştığında üzerinde emanet olarak ne varsa hepsini sahiplerine teslim etti, bütün borçlarını kapattı. Kitaplarını medreseye vakfetti. "Artık sefer vaktidir" diyerek üstatlarının türbelerini ve dostlarını ziyaret etti. En son Kudüs'ü de ziyaret edip köyüne döndü ve burada hastalandı. Günlerce hasta yattı ve h.676/m.1277 yılında henüz kırk dört yaşında iken vefat etti. Nevâ'da defnedildi.¹⁸⁷

2.3.3.2.21. Kâdî Beyzâvî (v. 685/1286)

Kâdî Beyzâvî, bugün İran sınırları içerisinde bulunan Şîraz yakınlarındaki Beyzâ'da doğdu ve çocukluğu orada geçti. Kâdî Beyzâvî'nin üst soyunda çok sayıda âlim, müderris ve kadı bulunmaktadır. Babasının kadılık görevi gereği ailesiyle birlikte Şîraz'a gitti ve hayatının çoğunu burada Salgurlular himayesinde geçirdi. Moğol istilâsına uğramamış olan Şîraz istilâdan kaçan âlimlere sığınak teşkil ettiğinden Beyzâvî burada geniş bir ilmî çevre buldu. Kâdîlkudât olan babasından icazet aldıktan sonra Şîrâz'daki âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bizzat kendisi Hazret-i Peygamber'e (s.a.v.) kadar varan bir ulemâ zincirini sayarak bağlı bulunduğu ilmî silsileyi zikreder.

Babasının vefatından sonra Fas Emîri Abaka tarafından Şîraz kâdîlkudâtlığına tayin edildi (h.673/m.1274-75). Beyzâvî bu görevi yanında bir taraftan da talebe

¹⁸⁷ M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.33, s.45-49.; İmâm Nevevî, *et-Tibyân*, çev. Muhammed Danişman, Semerkand Yayınları, İstanbul 2021, s.15-23.

yetiştirdi. Beyzâvî, kısa bir dönem de olsa Moğol Devleti'nin başşehri Tebriz'de yaşamıştır. İlim meclislerindeki münâzalarıyla büyük bir şöhret kazandı. Çağdaşlarından İbn Mutahhar el-Hillî (v.726/1325) ile yazılı münâzaralarda bulundu. Bölgedeki dengelerin bir gereği olarak kadılık görevinden azledilince h.681/m.1282'de yılında Tebriz'e gitti. Vezirin huzurunda icra edilen bir ilim meclisindeki başarısından dolayı görevine iade edildi. Ancak Beyzâvî sohbetlerine katıldığı Şeyh Muhammed el-Kütahtâî(v.?)'den etkilenerek görevinden ayrıldı. Tebriz'de telif faaliyetlerini sürdüren Beyzâvî h.685/m.1286 yılında vefat etti.

İslâmî ilimlerin hemen hepsine dair birçok eser telif ederek *allâme* unvanını kazanan Beyzâvî'nin güçlü bir ilmî şahsiyeti vardır. Hayatından bahseden müellifler onun ileri derecede ilmî kabiliyete ve geniş bir kültüre sahip olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Daha çok tefsir, kelâm, fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasında meşhur olmuştur.¹⁸⁸

Kâdî Beyzâvî'nin Esmâ-i Hüsnâ konulu *Münthe'l-Münâ fi Şerhi Esmâillâhi'l-Hüsnâ* isimli eseri mevcuttur.

2.3.3.2.22. *Tîbî* (v.743/1343)

Tam adı Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed et-Tîbî'dir. Aslen İranlı olup Vâsıt ve Hûzistan arasında bulunan ve muhtemelen doğum yeri olan Tîb kasabasına nisbetle *Tîbî* diye anılır. Ticaretle uğraşan varlıklı bir aileden gelmektedir. Hayatına dair İbn Hacer'in (v.852/1449) *ed-Dürerü'l-kâmine*'sinde yer alan sınırlı bilgiler sonraki müelliflerin çoğu tarafından tekrar edilmiştir. Tîbî, Şâfiî fakihî ve dil âlimi Çârperdî (v.746/1346)'den ders aldı. H.8. asır müelliflerinden Hatîb et-Tebrîzî (v.502/1109)'nin tasnif ettiği *Mişkâtü'l-Mesâbih*'e ilk şerhi eserin telifine de vesile olan hocası Şerefüddîn et-Tîbî yazmıştır. Tîbî talebesi Tebrîzî'nin eserine, telifinden hemen sonra yazdığı *el-Kâşif* isimli bu şerhinin yanında Zemahşerî (v.538/1144)'nin *el-Keşşâf*'ı üzerine yapmış olduğu çalışma ile de meşhurdur. Ömrü boyunca öğrenim ve öğretimle meşgul olan Tîbî tanımadığı kişilere dahi kıymetli kitaplarını ödünç verecek kadar cömertti. Ailesinden kalan serveti öğrencilerine ve

¹⁸⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, s.100-103; Eşref Altaş, "Kadı Beyzâvî", *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2, s.544.

ihtiyaç sahiplerine harcadı; bu sebeple ömrünün sonlarında muhtaç duruma düştü. Yaşlılığında gözleri iyice zayıfladı. Tîbî, hayâ sahibi, cömert, mütevazi biri olarak tanındı.

Kendisinin de yaşadığı Tebriz'i merkez edinen İlhanlılar'ın desteğiyle revaç bulan felsefî akımlara ve bid'at ehline karşı Ehl-i sünnet'in görüşlerini savundu. Tefsir, hadis ve Arap dili alanlarında ileri gelen bir âlim kabul edilen Tîbî, Kur'ân'da ve hadislerdeki dil inceliklerini fark etmesiyle şöhret buldu. Sabahtan öğleye kadar tefsir, öğleden ikindiye kadar hadis dersleri verdi, derslerini hayatının sonuna kadar hiç aksatmadı. Kalabalık bir grup tarafından takip edilen hadis derslerinde Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'ini okuttu. Kendisine ait bazı eserler üzerine ihtisar ve şerh türü çalışmalar yapmaları için öğrencilerine talimat verdiği gibi bazı öğrencilerinin eserlerini bizzat şerh etti. Muhtasar bir hadis usulü telif etti. Aynı zamanda kudsî hadisi terim anlamıyla tanımlayan ilk kişi olarak bilinir. 13 Şâban 743 (11 Ocak 1343) tarihinde vefat eden Tîbî'nin nerede öldüğüne dair açık bilgi bulunmamakla birlikte Tebrîz'de yaşadığına göre burada vefat etmiş olmalıdır. Her gün yaptığı gibi sabahleyin tefsir dersi verdikten sonra Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'ini okutmak için evinin yakınındaki câmiye gittiği ve öğle namazını beklerken aniden vefat ettiği kaydedilmektedir.¹⁸⁹

Tîbî'nin Esmâ-i Hüsnâ konulu *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ* isimli eseri mevcuttur.

2.3.3.2.23. *İbn-i Melek Muhammed b. Abdüllatîf (v.797/1394)*

Muhammed b. Abdüllatîf hayatı hakkında yeterli düzeyde bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ele geçen sınırlı sayıdaki kaynaktan şu bilgiler elde edilmiştir. Muhammed b. Abdüllatîf, “meleğin oğlu” anlamlarına gelen *İbn-i Melek*, *İbn-i Ferište*, *Ferişteoğlu*, *Melekzâde* adı Muhammed'dir. H.854/M.1450 yılında vefat etmiştir. Kabri de Tire'de babasının kabrinin yanındadır. Babası İzzettin Abdüllatîf'tir. Tire'nin yetiştirdiği en büyük fıkıh, meal, tefsir âlimi olmasının yanı sıra iyi bir hukuk

¹⁸⁹ Halit Özkan, “Tîbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, s.125; Selim Demirci, “Şerafüddin et-Tîbî ve Eserleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.5, 2015, s.233.

adamı olan İzzettin Abdüllatîf'in fıkıh, tasavvuf ve lügata dair eserleri mevcuttur. Tasavvuf yolunun sâliklerindedir. Mezar taşında vefatı h.797/m.1394 olarak yazılıdır. Muhammed ve Cafer isminde ilmiyyeye mensup iki oğlu vardır. Kaynaklarda, İzzettin Abdüllatîf'in Abdülmecid isminde bir kardeşinin olduğu da geçmektedir.¹⁹⁰

2.3.3.2.24. *Hacı Bayrâm-ı Velî (v. 833/1429)*

Hacı Bayrâm-ı Velî Hazretleri, h.740/m.1339-40 yılı civarında Ankara-Solfasıl'da doğdu. Solfasıl'da başladığı eğitimini Bursa, Kayseri ve Aksaray'daki medreselerde devam ettirdi. Tahsilini tamamladıktan sonra Ankara'ya döndü ve müderrislik yapmaya başladı. Ayrıca Yıldırım Bâyezîd (salt.1389-1403)'ın kapıcıbaşısı olma vazifesini deruhte etti. H.805/m.1403 tarihinde Somuncu Baba'ya (Hamîdeddin Aksarâyî) (v.815/1412) intisâb etti ve uzun yıllar onunla birlikte oldu. Somuncu Baba'nın işareti ile Ankara'ya döndü ve çiftçilikle uğraştı. Bununla beraber nüfuzu da artmaya başladı. Öyle ki bu durum II. Murad (salt.1421-1444, 1446-1451) devrinde devlet mercilerini rahatsız edecek bir hâle geldi. Bunun üzerine II. Murad saltanatının başlarında (1421-1424) kendisini devletin merkezi olan Edirne'ye çağırdı. Edirne yolculuğu esnasında Gelibolu'da *Muhammediyye* müellifi Yazıcızâde Mehmed (v.855/1451) kendisine intisâb etti. Hacı Bayrâm-ı Velî Hazretleri görüşen II. Murad, hakkında söylenenlerin iftira ve dedikodudan ibaret olduğunu anlayınca kendisine hürmet etti ve ondan Eskicâmi'de vaaz vermesini istedi. Ankara'ya dönüşü sonrasında tekrar irşad faaliyetlerine devam etti; Ankara ve çevresinde tarikatı gittikçe yaygınlık kazandı. Osmanlı padişahlarından Orhan Gazi (salt.1324-1362), I. Murad (salt.1362-1389), Yıldırım Bâyezîd, Çelebi Mehmed (salt.1413-1421), II. Murad devirlerinde hayat süren ve Anadolu'nun mânevî yapısının teşekkülünde katkıları bulunan Hacı

¹⁹⁰ Turgut Akarslan, *İbn-i Melek Muhammed Bin Abdüllatif Bahrü'l-Hikem (Giriş-Çeviri Yazılı Metin-İnceleme-İndeks)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2010, s.2.

Bayrâm-ı Velî Hazretleri Ankara’da h.833/m.1430 yılında vefat etti. Kendi adıyla anılan câminin yanına defnedildi.¹⁹¹

2.3.3.2.25. Akşemseddîn (v.863/1459)

Asıl adı Şemseddin Muhammed olduğu bilinen Akşemseddîn Hazretleri’in bazı kaynaklarda *Mehmed*, bazı kaynaklarda ise *Akşemseddîn Muhammed b. Hamza* olduğu bildirilmektedir. Ancak *Akşemseddîn* veya kısaca *Akşeyh* adıyla şöhret bulmuştur. Akşemseddîn Hazretleri, yapmış olduğu tasavvufi ibadetlerden dolayı yüzü ve sakalı beyazladığı için ve bu dönemde beyaz elbise giyme alışkanlığı yaygın olduğundan kendisine *Akşemseddîn* lakabının verildiği bildirilmektedir.

Akşemseddîn Hazretleri h.792/m.1389 yılında Şam’da doğmuş ve h.863/m.1459 yılında Bolu ilinin Göynük ilçesinde vefat etmiştir. Bazı rivâyetlerde ise onun Çorum’un Osmancık ilçesinde doğduğu ileri sürülmüştür. Akşemseddîn Hazretleri’nin babası Şeyh Hamza’dır. Bazı kaynaklarda Akşemseddîn Hazretleri’nin soyunun Hazret-i Ebûbekir’e (r.a.) kadar dayandığı rivâyet edilmiştir.

Akşemseddîn Hazretleri daha küçük yaşlardan itibaren devrinin bütün ilimlerini öğrenmiştir. O, Kur’ân-ı Kerîm’i hıfzmesinin yanı sıra tefsir, fıkıh, hadis, mantık gibi dinî ilimlerin yanında tıp eğitimi de almıştır. Akşemseddîn Hazretleri bu eğitiminden sonra Çorum’un Osmancık ilçesine müderris olarak görevlendirilmiştir. Akşemseddîn Hazretleri’nin dönemin okutulan tüm ilimlerine hâkim olmasının yanında iyi bir tıp doktoru olduğuna yönelik pek çok kaynakta kayıtlar bulunmaktadır. Hatta Akşemseddîn Hazretleri hakkında Fatih Sultan Mehmed (salt.1444-1446, 1451-1481)’in kızlarından birini tedavi etmesi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Akşemseddîn Hazretleri Hacı Bayrâm-ı Velî Hazretleri’ne intisâb etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî Akşemseddîn Hazretleri’ni sıkı bir disipline sokarak riyâzet ve mücâhede sayesinde nefsinin tezkiye etmiştir. Akşemseddîn Hazretleri’nin Fatih Sultan Mehmed ile tanışması Hacı Bayrâm-ı Velî sayesinde olmuştur. İstanbul’un fethinde bizzat

¹⁹¹ Fatma Ahsen Turan, “Hacı Bayram-ı Velî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haci-bayrami-veli>) [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024]; Ercan Alkan, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2, s.906.

bulunmuştur. Kuşatmanın sürdüğü en sıkıntılı zamanlarda askere moral ve mânevî güç kazandıran Akşemseddîn Hazretleri, fetih gerçekleşikten sonra ilk Cuma namazını Ayasofya’da kendisi kıldırılmıştır.¹⁹²

2.3.3.2.26. Şeyh Muhyiddîn Akhisârî (Münşî) (v.1001/1592)

Manisa’nın Akhisar kazasında doğdu. Asıl adı Muhyiddîn Mehmed, babasının adı Bedreddin'dir. *Cemâleddin* lakabı ve *Saruhânî*, *Akhisârî* nisbeleriyle de anılmış, muhtemelen Türk, Arap ve Fars edebiyatlarına vukufu ve bu dillerde edebî risâleler kaleme alması sebebiyle *Münşî* diye meşhur olmuştur. Kâtib Çelebi (v.1067/1657) onu Mevlânâ, Evliya Çelebi (v.1095/1684 [?]) ise Rum Mollası ve Medine mollası diye zikretmiştir.

İlk öğrenimini Akhisar ve Manisa’dan alan Mehmed Münşî Efendi, daha sonra İstanbul’a gelerek öğrenimini tamamlamış ve Ebü'l-Leys Alîsî (v.?) ve Câ’fer Efendi (v.1053/1643) gibi müderrislerden icâzet alarak mülâzım olmuştur. H.958/m.1551 yılında hocası Ca’fer Efendi Şam kadısı olunca Münşî de onunla birlikte Şam’a gitmiştir. Bir müddet sonra tekrar İstanbul’a geri dönmüştür. H.963/m.1555-56 yılında Mısır’a kadı olarak atanmıştır. Uzunca bir süre kadılık yaptıktan sonra memlekete dönerek tedris ve telifle meşgul olan Mehmed Münşî Efendi, 1 Ramazan 981/25 Aralık 1573’te başladığı *Tenzîlü’t-Tenzîl (Nezîlü’t-Tenzîl)* adlı eserinin telif çalışmalarını sürdürürken Rebiülâhir 982/ Temmuz-Ağustos 1574 tarihinde Medine’ye *Şeyhü'l-Harem* (Haremeyn Şeyhi) tayin edilmiştir. H.1000/m.1591-92 yılında Medine’de vefat etmiş ve Bâkî Mezarlığı’na defnedilmiştir. Nakşibendî tarikatına mensup âlim, fazıl Arapça, Farsça ve Türkçe üç dilde şiirler yazabilen; aynı zamanda edebî ilimlerde usta olan Mehmed Münşî Efendi, birçok eserin sahibidir. En mühim eseri *Tenzîlü’t-Tenzîl*dir.¹⁹³

¹⁹² İlyas Pür, “Akşemseddin’in Dindarlık ve İnsan Anlayışı”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C.11, S.31, 2022, s.136.

¹⁹³ Adem Yerinde, “Münşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.22; Yunus Kaplan, “Mehmed Münşî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/munsi-mehmed-mehmed-munsi-efendi>) [Erişim Tarihi: 21 Nisan 2024].

2.3.3.3. Padişahlar ve Vezirler

2.3.3.3.1. *Yavuz Sultan Selim (I. Selim) (v.926/1520)*

Osmanlı Devleti'nin dokuzuncu padişahı Yavuz Sultan Selim; II. Bâyezîd (salt.1481-1512)'in oğlu, Kanûnî Sultan Süleyman'ın babasıdır. H.874-75/m.1470 yılında II. Bâyezîd'in sancak beyi olarak bulunduğu Amasya'da doğmuştur. Annesi Dulkadiroğlu Alâüddeve Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'dur. Yavuz Selim'in ismi Osmanlı belgelerinde *Selîm Şah* olarak geçmektedir. Ancak daha kendi döneminde sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle *Yavuz* lakabıyla tanınmıştır. Küçük yaşlardan itibaren özel hocalar elinde iyi bir eğitim almıştır. Dedesi Fatih Sultan Mehmet, torunlarını İstanbul'a çağırıp sünnet ettirmiştir. Selim, dedesiyle vakit geçirme fırsatı bulmuş ve bu güzel günleri ömrünün sonuna kadar unutmamıştır. H.893-916/m.1487-1510 yılları arasında Trabzon sancak beyliği yapmıştır. Sancak beyliği döneminde Gürcü krallığına ve özellikle Safevî şahlığına karşı faaliyetleri ile dikkat çekmiştir. Yavuz Sultan Selim, II. Bâyezîd saltanatının son demlerinde onunla, vefatından sonra da kardeşleri Ahmed ve Korkud'la taht kavgasına girişmiş h.918/24 Nisan 1512 tarihinde tahta geçmiştir. Şehzade Korkud Manisa, Ahmed de Konya sancağında hükümdar gibi davranmaya başlayınca önce Korkud'u ardında Ahmed'i ortadan kaldırmıştır. Yavuz Sultan Selim, 8 yıl 5 aylık hükümdarlık süresince pek çok başarılar kazanmıştır. İlk iş olarak Şah İsmail üzerine sefer düzenlemiştir. Çaldıran Savaşı'nın (h.920/m.1514), ardından Memluklara karşı Mercibadık (h.922/m.1516) zaferi kazanılmıştır. Ridâniye Savaşı'yla (h.924/m.1518) Mısır fethedilmiştir. Mısır'ın fethiyle halifelik Osmanlı Devleti'ne geçmiş oldu. Yavuz Sultan Selim Osmanlı Devleti'nin ilk İslâm halifesi olmuş, Haremeyn'deki mukaddes emanetleri İstanbul'a getirmiştir. Yavuz Sultan Selim'den önce de Osmanlı sultanları halife unvanını kullanmaktadır. Yine de Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethi artık Osmanlı sultanlarının *halife-i rûy-ı zemîn* olarak anılmasını sağlamıştır. H.925/m.1519 yılında Haçlı ittifakının yeni savaş hazırlığına başladığını haber alan Yavuz Sultan Selim, sefer hazırlığına başlamış, ancak o sırada çıkan salgın hastalığın neticesi sırtında çıkan

bir ur sebebiyle yaklaşık iki ay tedavi görmüş ve 8 Şevval 926/21 Eylül 1520 tarihinde Çorlu civarında vefat etmiştir.¹⁹⁴

2.3.3.3.2. *Kanûnî Sultan Süleyman (I. Süleyman) (v.974/1566)*

6 Safer 900/6 Kasım 1494 tarihinde Trabzon'da doğmuştur. Yavuz Sultan Selim'in oğludur. Annesi Hafsa Sultan'dır. Onuncu Osmanlı padişahıdır. Kanûnî'ye isimlerin gökten indiği hakkındaki inanişaya uyularak Kur'ân-ı Kerîm'den bu hususta faydalanılmış, açılan sayfadaki "innehu min süleymân"¹⁹⁵âyetinden mülhem kendisine *Süleyman* adı verilmiştir. İlk öğrenimini Trabzon'da tamamlamış, sırasıyla Karahisar ve Bolu sancakbeyliği yapmıştır. Sonra Kefe'ye (h.915/m.1509) nakledilmiş, daha sonra bir müddet İstanbul'da kaymakam olarak kalmıştır. H. 919/m.1513'te Saruhan sancakbeyliğine gönderilen Kanûnî, babasının ölümü üzerine h.926/m.1520'de padişah olmuştur.

Kanûnî, devlet idareciliği, kanun yapıcılığı, muhteşem hükümdarlığı ve her biri bir büyük hadise değerindeki çok sayıda seferleri ve zaferleri ile tanınmıştır. Tahta geçtiğinin sekizinci ayında ilk seferine çıkmış ve Belgrad'ı fethetmiştir. Ardından Rodos (m.1522-23), Mohaç (m.1526) ve Viyana (m.1529) seferlerini başlatmıştır. Hayatının büyük bir kısmı seferlerde geçen Kanûnî Sultan Süleyman zamanında, Osmanlı Devleti'nin sınırları oldukça genişlemiştir. Yabancılar tarafından *Muhteşem Süleyman* olarak tanınan Kanûnî Sultan Süleyman, toplam 46 yıllık saltanat süresinin 10 yıla yakın bir kısmını seferlerde geçirmiştir. H.974/m.1566 yılında on üçüncü ve son seferine çıkan Kanûnî Zigetvar'da kalenin alındığını göremeden 20-21 Safer 974/6-7 Eylül 1566 tarihinde vefat etmiştir. Sokollu Mehmed Paşa (v.987/1579), kuşatmanın başarısızlığa uğramaması için kalenin fethine kadar padişahın vefatını

¹⁹⁴ Ahmet Tanyıldız, "Selîmî, Yavuz Sultan Selim, Sultân Selîm-i Evvel, I. Selim", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selimi-yavuz-sultan-selim-sultan>) [Erişim Tarihi: 17.05.2024]; Ersen Ersoy, "Selîmî (Sultan II. Selim)", *Osmanlı Hanedan Şairleri: Osman Bey'den Sultan Vahdettin'e*, ed. Nihat Öztoprak, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021, C.1, s.125, 126.

¹⁹⁵ Neml Sûresi 27/30.

askerden, hatta vezirlerden dahi gizlemiştir. Daha sonra İstanbul'a getirilen naaşı kendi inşa ettirdiği Süleymâniye Camii'nin avlusuna defnedilmiştir.¹⁹⁶

2.3.3.3.3. *Maktûl İbrâhim Paşa (v.942/1536)*

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Parga yakınlarında bir köyde doğduğu ve 6 yaşında İstanbul'a getirildiği genellikle kabul edilirse de hayatının ilk yılları hakkında kesin bilgi yoktur. Ayrıca II. Bâyezîd devrinde bir akın sırasında ele geçirilip Kefe'de bulunan Şehzade Süleyman'a takdim edildiği veya Pargalı bir gemicinin oğlu olup Türk korsanları tarafından esir alınarak Manisa civarında bir dul kadına satıldığı ardından Manisa'da bulunan Şehzade Süleyman'ın hizmetine girdiği rivâyet edilir. Aslının Rum, İtalyan, Frenk veya Arnavut olduğu hakkında ihtilaf olan İbrahim Paşa, Müslüman ve Türk terbiyesi alarak Türkçeyi öğrenmiştir. *Pargalı*, *Frenk* ve *Makbûl* gibi lakâplarla da anılır. İbrahim Paşa gençlik yıllarında Manisa'da Şehzade Süleyman'ın hizmetinde bulunmuştur. Şehzade Süleyman'ın tahta geçmesi üzerine onunla birlikte İstanbul'a gitmiştir. Padişaha olan yakınlığı sebebiyle sarayda önemli görevlerde bulunmuştur. Belgrad Seferi'ne (h.927/m.1521) kapıağası rütbesi ile katılmıştır. Rodos Seferi'nde (h.928/m.1522) ise has odabaşı ve iç şahinciler ağası olarak padişahın yanında bulunmuştur. Pîrî Mehmed Paşa (v.939/1532)'nin görevden alınması ile h.929/m.1523'te has odabaşılığında Rumeli beylerbeyliğiyle sadrazam olmuştur. Sadrazam olduktan 9 ay sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın kız kardeşi Hatice Sultan'la evlenmiştir.

Pîrî Mehmed Paşa'dan sonra sadrazamlığa kendisinin getirileceğini uman ve İbrahim Paşa ile birlikte hareket edip onun vasıtasıyla Pîrî Mehmed Paşa aleyhinde bazı ileri sürerek onun görevden alınmasında pay sahibi olan ikinci vezir Ahmed Paşa (Hain Ahmed Paşa) (v.930/1524), bu usulsüz tayine karşı çıkararak dîvânda huzursuzluğa sebep olmuş ve Mısır beylerbeyliğini istemiştir. Onu İstanbul'dan uzaklaştırmak isteyen İbrahim Paşa'nın da desteğiyle bu isteği kabul edilmiştir. Fakat bir müddet sonra, isyan eden Mısır beylerbeyi Ahmed Paşa'yı cezalandırmak üzere

¹⁹⁶ Gülay Durmaz, "Muhibbi", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhibbi>) [Erişim Tarihi: 17.05.2024]; Mustafa İsen v.d., *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s.109.

Mısır'a gitmiştir. Mısır'da kaldığı müddet içinde idârî ve mâlî ıslahatlar yaparak Mısır'daki asayişî sağlamıştır. Kendisine ayrıca *Mısır beylerbeyi* unvanı verilmiştir. Mısır'da gösterdiği başarı ile şöhretini ve nüfuzunu daha da arttıran İbrahim Paşa, h.932/m.1526 yılında Macaristan Seferi'ne serdar tayin edilmiş ve hazırlıkların yapılmasına memur kılınmıştır. Mohaç Meydan Muharebesi'ni kazanan İbrahim Paşa, elde ettiği ganimetleri İstanbul'a getirmiştir. Bu ganimetler arasında olan Herkül, Diyana ve Apollon'un heykellerini kendi sarayının bahçesine diktirmiştir. Kendisine karşı duyulan hoşnutsuzluğun eseri olarak Figânî (v.938/1531-32)'ye nisbet edilen, “Dü İbrâhim âmed bedâr-ı cihân/Yekî büt-şiken şüd dîger büt-nişân” şeklindeki hiciv dolayısıyla ona *büt-nişân* (put dikici) sıfatı yakıştırılmıştır.

Macaristan Seferi'nin ardından h.933/m.1527 yılında Anadolu'da ortaya çıkan isyanları bastırmakla görevlendirilen İbrahim Paşa, aldığı isabetli tedbir ve kararlarla isyanı bastırmaya muvaffak olmuştur. H.935/m.1529 yılında çok geniş yetkiler ve serasker unvanıyla İkinci Macaristan seferine çıkmıştır. Bu sefer sonunda Macaristan krallığı tanınarak Osmanlı himayesinde Macar krallığı kurulmasını sağlanmıştır.

İkbal ve gücü doruk noktasına ulaşan İbrahim Paşa için Safevîler'e karşı girişilen İrakeyn Seferi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Önce Tebriz'e giren paşa (h.941/m.1534), ardından padişahın kuvvetleriyle birleşip Bağdat'a inerek burayı zapt etmiştir. Sefer sırasında anlaşmazlığa düştüğü, kendisi gibi büyük nüfuz sahibi ve oldukça zengin bir şahıs olan Defterdâr İskender Çelebi'yi önce azlettirip sonra da Bağdat'ta katletmiştir. Bu hadise ve büyük yetkilerine güvenerek kendisini sultan unvanıyla anması saray çevresinde ve padişah üzerinde olumsuz bir etkiye yol açmıştır. İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra h.942/m.1536 yılında iftar için çağrıldığı sarayda hiçbir sebep gösterilmeden ansızın boğularak idam edilmiştir. Saraydan gizlice çıkarılan cesedi, Galata'da Tersane ardındaki Canfedâ (Canfezâ) Zâviyesi yanına “müstakil bir suffe üzerine” defnedilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Feridun Emecen, “Makbul İbrâhim Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.21, s.333, 334; Yunus Kaplan, “İbrahim Paşa, Pargalı İbrahim Paşa”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*(<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ibrahim-pasa-pargali-ibrahim-pasa>) [Erişim Tarihi: 17.05.2024].

2.3.4. Eserde Adı Geçen Kitaplar

Müellif *Tercemetü'l-Esmâil'l-Hüsnâ*'da hadis ve Esmâ-i Hüsnâ türünde bazı âlimlerin kitaplarından faydalanmış, onlardan çeşitli alıntılar yapmıştır. Ayrıca başta *Ahterî-i Kebîr* olmak üzere ismini belirtmediği çeşitli sözlüklerden de yararlanmıştır.

Âyet-hadis kaynaklı yararlandığı eserler; *Câmiu't-Tirmizî (el-Câmiu's-Sahîh)*, *Tâcü'l-Luga (es-Sihâh)*, *ed-Da'avâtü'l-Kebîr (ed-Da'avâtü'l-Beyhakî)*, *Meâlimü't-Tenzîl*, *Şerhu's-Sünne*, *Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl*, *el-Ezkâr*, *Tuhfetü'l-Ebrâr*, *el-Kâşif an Hakâ'iki's-Sünen (Şerhu/Haşiyetü Mişkâti'l-Mesâbîh)*, *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne*'dir.

Esmâ-i Hüsnâ kaynaklı yararlanılan eserler ise *el-Esmâ' ve's-Syfât*, *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ*, *el-Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ*'dır. Bu eserler haricinde kaynaklarda izine rastlanılamayan İmâm Kuşeyri'ye ait olduğunu düşündüğümüz *Mefâtihu'-Hıcc* isimli eserden de yararlanılmıştır. Bu bölümde müellifin yararlandığı eserler kısaca tanıtılmıştır.

2.3.4.1. Câmiu't-Tirmizî (el-Câmiu's-Sahîh)

Kaynaklara *Sünenü't-Tirmizî*, *Câmiu't-Tirmizî*, *Sahîhu't-Tirmizî*, *el-Câmiu's-Sahîh*, *el-Müsnedü's-Sahîh*, *el-Câmiu'l-Kebîr* gibi değişik adlarla geçmiş olan eser daha çok *Sünenü't-Tirmizî* adıyla meşhur olmuştur. Sadece ahkâm hadislerini değil camilerde bulunan diğer konulara dair hadisleri de ihtiva ettiği için *el-Câmiu's-Sahîh* veya *el-Câmiu't-Tirmizî* ismi de yaygın olarak kullanılmaktadır. İncelediğimiz yazma eserde *Câmiu't-Tirmizî* ismiyle ifade edildiği için başlığa bu ismi koymayı uygun bulduk. Tirmizî'nin h.270/m.883 yılında tamamladığı esere "sahîh" denilmesinin sebebi, eserin ihtiva ettiği hadislerin büyük kısmının sahîh nitelikli olmasıdır. Bu itibarla bazı muhaddisler hadis kitapları hakkında yeterli bilgiye sahip olmayanların isme aldanıp eserde mevcut olan tüm rivâyetlerin sahîh olduğu kanısına kapılabileceklerini belirtmişlerdir.

Tirmizî, *Câmiu't-Tirmizî*'i yazdıktan sonra Onu Hicaz, Irak ve Horasan âlimlerinin tenkîdine sunmuş ve hepsinin takdirini kazanmıştır. Bunun üzerine eserini, “*Kimin evinde bu kitap bulunursa onun evinde konuşmakta olan Peygamber var demektir*” sözüyle ilim âlemine takdim edilmiştir. Tirmizî bu sözü övünmek için değil eserine olan güvenini belirtmek için söylemiştir. *Câmiu't-Tirmizî, Sahîhayn*'ın aksine telif edildiği yıllarda meşhur olmamış, ancak h.5/m.11. yüzyıldan sonra rağbet kazanarak *Kütüb-i Sitte* arasında yerini almıştır. Yaygın kanaate göre *Câmiu't-Tirmizî, Kütüb-i Sitte* içinde Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'inden sonra dördüncü sırayı almaktadır.

Tirmizî'den pek çok kişi rivâyette bulunmakla beraber eseri kaç kişinin rivâyet ettiği bilinmemektedir. Eserin râvisi olarak özellikle şu altı kişinin ismi nakledilmiştir. Ebü'l-Abbâs b. Muhammed b. Ahmed b. Mahbûb el-Mahbûbî (v.346), Ebû Said Heysem b. Küleyb eş-Şâî (v.335/946), Ebû Zer Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed et-Tirmizî (v.?), Ebû Muhammed Hasan b. İbrahim et-Kattân (v.?), Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah et-Tâcir (v.?), Ebü'l-Hasan el-Fezarî (v.?)'dir.

Eser İlel bölümü de dâhil 46 evbâb, 2496 bâbtan oluşmaktadır. Ahmed Muhammed Şakir (v.1892-1958)'e göre eserde 3956 hadis, *Tuhfetü'l-Ahvezî* ile neşredilen nüshaya göre 4051 rivâyet yer almaktadır.

İstanbul kütüphanelerinde birçok yazma nüshası bulunan *Câmiu't-Tirmizî* ilk defa iki cilt halinde Bulak'ta basılmıştır (1292). Daha sonra *Ârizatü'l-Ahvezî* şerhiyle birlikte on üç cilt olarak Kahire'de yayımlanmıştır (1350-1352). Ayrıca Leknev'de (1876, 1310, 1317), Delhi'de (1269, 1270, 1302, 1315) ve ilk iki cildi Ahmed Muhammed Şâkir (v.1892-1958) (Kahire 1356/1937), III. cildi Muhammed Fuâd Abdülbâkî (v.1882-1968) (Kahire 1356/1937), IV ve V. ciltleri de İbrâhim Utve Avd tarafından olmak üzere Kahire'de (1382/1962) neşredilmiştir. Eserin I. cildi Abdülvehhâb Abdüllatîf, diğerleri Abdurrahman Muhammed Osman tarafından tahkik edilen beş ciltlik baskısı ile (Medine 1384-1387/1964-1967) İzzet Ubeyd tarafından son cildi fihrist olmak üzere on cilt halinde yayımlanan bir başka baskısı daha vardır. *Câmiu't-Tirmizî, Sünen-i Tirmizî*

Tercemesi adıyla Osman Zeki Mollamehmetoğlu sened zincirinde sadece sahâbî olan râvileri kaydederek Türkçe'ye tercüme etmiştir (1-6, İstanbul, 1981).¹⁹⁸

2.3.4.2. Tâcü'l-Luga (es-Sihâh)

İsmâil b. Hammâd el-Cevherî'ye (v.400/1009'dan önce) ait Arapça sözlüktür. Tam adı *Tâcü'l-luga* ve *Sihâhu'l-Arabiyye* olmakla beraber daha çok *Sihâhu'l-luga* ve kısaca *es-Sihâh* diye anılır. Eserin adını *sihâh* yanı sıra müfred olarak *sahâh* şeklinde tertip edenler de vardır. Cevherî es-Sihâh'ı ile, özgün tertibi ve Buhârî'nin hadis ilminde yaptığı gibi yalnız sahih, fasih ve meşhur kelimelere yer vermesi bakımından Arap sözlük bilimi tarihinde yeni bir çığır açmış, aranan kelimeye ulaşmada daha kolay bir yöntem geliştirmiştir. Yazıldığı günden bugüne kadar tekmile, zeyil, şerh, ihtisar ve tercüme gibi birçok çalışmaya konu olan Tâcü'l-luga ilk defa h.1270/m.1853 tarihinde Tebriz'de basılmış daha sonra h.1282/m.1865 ve h.1292/m.1875 yıllarında Bulak'ta yayımlanmıştır. Ayrıca Ahmed Abdülgafûr Attâr (v.1915-1991) tarafından da neşredilmiştir (1-6, Kahire, 1376/1956).¹⁹⁹

2.3.4.3. el-Esmâ' ve's-Sıfât

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eseridir. Müellifi hakkında bilgi veren kaynaklar onun Allah'ın isim ve sıfatlarına dair eser telif ettiği hususunda görüş birliğine varmakla beraber bunun adını farklı şekillerde kaydederler. Meselâ Kütübî (v.764/1363) *Tefsîrü'l-Kur'ân* ve *es-Sıfât* olmak üzere iki ayrı kitap olarak göstermiş, Tâceddin es-Sübkî (v.771/1370) *Kitâbü't-Tefsîr* ve *Kitâbü's-Sıfât* şeklinde yine ayrı ayrı zikretmiş, Kâtib Çelebi de *Tefsîru Ebî Mansûr* adıyla vermiştir. Süyûtî (v.911/1505) yaptığı nakillerin başında kitabı *Şerhu'l-Esmâ'* olarak kaydetmiştir. Brockelmann (v.1956) ise British Müzesi'nde mevcut nüshanın

¹⁹⁸ İsmail Lütfi Çakan, "el-Câmiu's-Sahîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, s.129,131; Bilge Kılıç, *Hadis Edebiyatında Câmi' Türü Kaynaklar ve Câmi' Kavramının Sorunları (Hicri I-IV. Asır)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Diyarbakır 2021, s.121, 122.

¹⁹⁹ Hulusi Kılıç, "Tâcü'l-Luga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.39, s.356; Hulusi Kılıç, "İsmâil b. Hammâd Cevherî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, s.459.

sonundaki kayda dayanarak *Tefsîru Esmâillâhi'l-Hüsnâ* adını kullanmıştır. Sonraki bazı çalışmalarda da tekrarlanan bu farklı isimler müellifin kitabının adını açıkça zikretmemesinden kaynaklanmıştır. Ancak eserin muhtevâsına bakıldığında Zebîdî (v.1205/1791)'nin de belirttiği gibi asıl adının *el-Esmâ' ves's-Sifât* olması gerektiği anlaşılır.

El-Esmâ ve's-Sifât başlıca iki bölümden oluşur. Mukaddime niteliğindeki birinci bölümü kitapta uygulanan yöntemle dair çok kısa bir girişle Esmâ-i Hüsnâ hakkında genel konuların açıklandığı 18 bâbdan meydana gelir. Müellif bu bölümde isim-müsemma, sıfat-mevsuf hakkında çeşitli tarif ve taksimler yaptıktan başka Esmâ-i Hüsnâ eserlerinde görülmeyen gramer bilgileri de vermekte ve Arapça'da isimlerin bulabileceği sülâsî, rubâî, humâsî vezinleri ayrıntılı bir şekilde ele alarak Esmâ-i Hüsnâ'dan bu vezinlerde olanlara işaret etmektedir. Ardından Allah'a nisbeti vâcib, câiz ve müstahîl olan sıfatlar, mutlak mânâda isim, sıfat ve mevsuflardan kadîm ve hâdis olanlar üzerinde durduktan sonra Arap gramerindeki mu'reb-mebnî, sahîh-illetli kelimeler konusuna geçmekte ve Esmâ-i Hüsnâ'yı bu açıdan da incelemektedir.²⁰⁰

2.3.4.4. ed-Da'avâtü'l-Kebîr (ed-Da'avâtü'l-Beyhakî)

Eser Ahmed b. Hüseyin Beyhakî'ye aittir. Eserde Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) bizzat yaptığı veya sahabelerden birine öğrettiği duâlar bir araya getirilmiştir. Tâceddin es-Sübkî bu eserin bir benzerinin daha bulunmadığını yeminle söyler. Eserin yarısı olduğu belirtilen ve 260 hadisi ihtivâ eden bir bölümü Bedr b. Abdullah el-Bedr tarafından rivâyetler değerlendirilmek suretiyle yayımlanmıştır (Kuveyt 1409/1989). Kaynaklarda Beyhakî'nin bir de *ed-Da'avâtü'l-Sağîr* adlı eserinden söz edilmektedir. Eserin Haydarâbâd ve Kütahya nüshası olmak üzere iki nüshası mevcuttur.²⁰¹

²⁰⁰ Muhammed Aruçi, "el-Esmâ ve's-Sifât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, s.420.

²⁰¹ M.Yaşar Kandemir, "Ahmed b. Hüseyin Beyhakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, s.60.

2.3.4.5. et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ

Esmâ-i Hüsnâ'yı şerh ettiği bu eserinde Kuşeyrî tasavvufî görüşlere geniş yer vermiştir. Kitap bu alanda yazılan ilk tasavvufî şerh olup bu tür şerhlere örnek olması bakımından önemlidir (nşr. İbrâhim Besyûnî, Kahire 1968; nşr. Abdülvâris Muhammed Ali, Beyrut, 1999).²⁰²

2.3.4.6. Mefâtihu'-Hıcc

İmâm Kuşeyrî'nin bilinmeyen bir eseridir. Kaynaklarda kitaba dair bir bilgiye rastlanılamamıştır.

2.3.4.7. el-Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ

İmâm Gazâlî'nin Allah'ın 99 isminin mânâsını açıklamak üzere kaleme aldığı eser Kahire'de basılmış (1324/1906), daha sonra da baskıları tekrarlamıştır. Eser mukeddime ile üç bölümden meydana gelmektedir. Müellif eserin kısa mukaddimesinde, insan gücünü ilâhî sıfatları irdelemesinin imkânsız denecek kadar zor olduğunu, ayrıca kitleleri alışageldikleri kanaatlerinden uzaklaştırıp onlara gerçeği anlatmanın önemli bir problem oluşturduğunu bununla birlikte Allah'ın lütfuna güvenerek işe başladığını söylemekte ve kitabın muhtevâsını kısaca tanıtmaktadır. Raimond Lull (v.1315)'un bundan faydalanarak kaleme aldığı aynı adı taşıyan eseri Orta Çağ'da çok etkili olmuştur.²⁰³

2.3.4.8. Meâlimü't-Tenzîl

Ferrâ Begavî'nin en tanınmış eseri olup âyetleri hadislerle, sahabe ve tâbiîn müfessirlerinin ve daha sonraki âlimlerin görüşleriyle açıklamaktadır. Müellif mukaddime de eserin telif sebebini ve orta hacimde bir tefsir yazmayı amaçladığını

²⁰² Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.26, s.474.

²⁰³ H. Bekir Karlığa, "Gazzâlî Eserleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, s.520; Bekir Topaloğlu, "el-Maksadü'l-Esnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.27, s.451.

belirtmiştir. Burada ayrıca tefsir, siyer, ahbâr ve kıraatle ilgili rivâyetlerin kimlerden, hangi isnadlarla alındığı zikredilmiş, Kur’ân-ı Kerîm okumanın ve öğretmenin faziletleri, tefsir, te’vil ve yedi harf gibi konuların hakkında bilgi verilmiştir. Muhaddis olması sebebiyle daha önce yazılan tefsirlerdeki zayıf ve uydurma rivâyetleri tenkîd etmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır. İran’da taş baskısı olarak dört cilt hâlinde tarih belirtilmeden, Bombay’da (1269, 1296, 1309) ve Kahire’de *Lübâbü’t-Te’vîl* ile birlikte (1305, 1331) ve son olarak Beyrut’ta (1407/1987) basılmıştır.²⁰⁴

2.3.4.9. Şerhu’s-Sünne

Ferrâ Begavî, tanınmış muhaddislerin eserlerinden seçtiği hadisleri konularına göre sıraladıktan sonra az kullanılan kelimeleri açıklayarak ve âlimlerin ihtilaf ettiği fikhî problemleri, hadisten elde edilen hükümleri belirterek şerh etmiştir. Müellife *Muhyissünne* lakabını kazandıran bu eser, Züheyr eş-Şâvîş (v.?) ve Şuayb el-Arnaût (v.1928-2016) tarafından son cildi fihrist olmak üzere 16 cilt hâlinde Dımaşk (1390-1400/1970-1980) ve Beyrut’ta (1403/1983) yayımlanmıştır.²⁰⁵

2.3.4.10. Câmiu’l-Usûl li-Ehâdîsi’r-Resûl

İbnü’l-Esîr Mübârek b. Muhammed’in *Kütüb-i Sitte*’deki hadisleri bir araya toplayan eseridir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İmam Mâlik’in eserlerinden derlenip konularına göre alfabetik olarak sıralanan hadislerden meydana gelen, çeşitli âlimler tarafından üzerinde çalışmalar yapılan eser Muhammed Hâmid el-Fıkî (v.1882/1959) (1-13, Kahire, 1368-1375/1949-1955, 1400/1980), Abdükâdir el-Arnaût (v.1425/1929) ve diğerleri (1-15 Dımaşk, 1389/1969, 1403/1983) tarafından neşredilmiştir. İbnü’l-Kıftî (v.646/1248)’nin müellife nisbet ettiği *Kitâb fi İlmi’l-Hadîs* muhtemelen *Câmiu’l-Usûl*’e giriş mahiyetindeki hadis terimlerini ihtivâ eden kısım’dır.²⁰⁶

²⁰⁴ Mevlüt Güngör, “Ferrâ Begavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.340-341; Saffet Bakırcı, “Meâlimü’t-Tenzîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.28, s.203.

²⁰⁵ Mevlüt Güngör, “Ferrâ Begavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.340.

²⁰⁶ Ali Osman Koçkuzu, “Mecdüddin İbnü’l-Esîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.21, s.28.

2.3.4.11. el-Ezkâr

Tam adı *Hilyetü'l-Ebrâr ve Şi'ârü'l-Ahyâr fi Telhîsi'd-Da'avât ve'l-Ezkâri'l-Müstehabbe fi'l-Leyl ve'n-Nehâr* olup h.665/m.1266-67 yılında İmâm Nevevî tarafından kaleme alınmıştır. İmâm Nevevî, bu eserinde, bir insanın hayatı boyunca karşılaçağı çeşitli durumlar ve yapacağı ibadetlerle ilgili olarak topladığı duâ ve zikirleri konularına göre 19 bölüm, 356 bâb hâlinde sıralamış, ayrıca eserin sonuna genel duâlarla ilgili otuz kadar hadis ilâve etmiştir. Günlük hayattaki çeşitli davranışlar, namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetler, cihad, sefer, evlenme gibi olaylarda yapılması uygun olan duâ ve zikirleri verirken yer yer hadisleri açıklamış, hadis ilimleriyle ilgili bilgiler vermiş, fikhî kâidelerden ve ahlâk kurallarından bahsetmiştir.

el-Ezkâr'daki hadislerin seçiminde Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîhleri*yle Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin *es-Sünen*'leri esas alınmış, bu arada diğer hadis kitaplarına da başvurulmuş, İmâm Nevevî ifadesine göre cüzler ve müsnedlerdeki hadislerle çok az yer verilmiştir. Umûmiyetle sahîh hadisler tercih edilmekle beraber sahîh hadis bulunamayan konularda bazen zayıf hadisler de alınmış, fakat çok defa bunların zayıf olduğu belirtilmiştir.

Muhtelif şerhleri ve muhtasarları bulunan *el-Ezkâr*'ın birçok baskısı Mustafa Hüseyin Ahmed (Kahire, 1356), Abdülkâdir el-Arnaût (Dımaşk, 1391/1971; Riyad 1409), Ahmed Râtıb Hamûş (Dımaşk, 1403/1983) ve M. Enver Ahmed el-Baltâcî (Kahire,1406) neşirleri anılabilir. Eserden yapılan pek çok seçme arasında Muhammed Abdülazîz el-Hellâvî (v.1434/2013)'nin *ed-Da'vetü'l-müstecâbe mine'l-Ezkâr ve'l-ed'iyetü's-sahîha*'sı önemlidir (Bulak, 1986).²⁰⁷

2.3.4.12. Tuhfetü'l-Ebrâr

Beyzâvî'ye ait olup *Şerhu Mesâbîhi's-Sünne* adıyla da bilinen kitap, Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne* adlı hadis mecmuasının şerhidir. Giriş kısmında İslâm ilimlerinin taksimi ve hadis usulüne dair bilgilerin yer aldığı şerhte itikadî

²⁰⁷M.Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.33, s.46, 47; Selman Başaran, "el-Ezkâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.12, s.66.

ve fikhî mezheplerin farklı görüşleri belirtilir. Eserin birçok yazma nüshası vardır.²⁰⁸

2.3.4.13. el-Kâşif an Hakâ'iki's-Sünen (Şerhu/Haşiyetü Mişkâti'l-Mesâbih)

Tîbî, talebesi Hatîb et-Tebrîzî (v.?)'yi Begavî'nin *Mesâbihu's-Sünne*'de eksik bıraktığı bazı kısımları tamamlaması için görevlendirmiş, bunun üzerine Hatîb et-Tebrîzî, Begavî'nin sahih ve hasen başlıkları altında tasnif ettiği hadisleri yeniden düzenledikten sonra kitaba onun şartlarına uygun üçüncü bölüm eklemek suretiyle *Miškâtü'l-Mesâbih*'i kaleme almıştır. Tîbî de bu eser üzerine *el-Kâşif an Hakâ'iki's-Sünen* adlı şerhini yazmış, hâşiye olarak da anılan eser *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-Mesâbih* adıyla şöhret bulmuştur. Eseri hazırlarken daha çok İmâm Nevevî'nin *el-Câmiu's-Sahih* şerhinden faydalandığını söyleyen Tîbî, şerhte alıntı yaptığı kaynakları kısaltmalarla göstermiştir. *Mesâbihu's-Sünne*'de görülen ve ona göre Arapça'yı hadis rivâyetini yeterince bilmeyen râvilerin tasarrufundan kaynaklanan ifade bozukluklarını da düzelten Tîbî eserin mukaddimesine hadis usulüne dair bir muhtasar derc etmiştir.²⁰⁹

2.3.4.14. Şerhu Mesâbihî's-Sünne

İbn-i Melek Muhammed b. Abdüllatîf'e ait Arapça bir eserdir. Ebû Hanîfe ile ilgili bir kıssa, bazı âyetler hakkında açıklamalar, Şeyh İmâm el-Abbâs'dan bir hadis nakli, es-Süyûtî'den tasavvuf konulu bir alıntı, kelime-i tevhîdi zikretmenin fazileti ve çeşitli şiirler bulunmaktadır. Eserin İstanbul, Manisa ve Ankara illerinde nüshaları mevcuttur.²¹⁰

²⁰⁸ Bkz. Süleymâniye Kütüphanesi, Beşir Ağa, nr.149; Fâtih, nr.968; Hasan Hüsnü Paşa, nr.235 (Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, s.102).

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Halit Özkan, "Tîbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, s.125,126.

²¹⁰ Turgut Akarslan, *a.g.t.*, s.4.

2.3.4.15. Ahterî-i Kebîr

Ahterî (v.968/1560-61)'nin *Ahterî-i Kebîr* diye de anılan bu Arapça-Türkçe sözlük onun en meşhur eseridir. Belli başlı Arapça kaynaklardan faydalanarak h.952/m.1545 yılında tamamladığı eser, yaklaşık 40.000 kelime ihtiva etmektedir. Her ne kadar muhteva ve sağlamlık bakımından Mütercim Âsım Efendi (v.1235/1819)'nin Kâmus Tercümesi ile kıyaslanamazsa da bazı özelliklerden dolayı haklı bir ün kazanmıştır. Eserde Eski Türkiye Türkçesi devresine (13.-15. yüzyıllar) ait olup Osmanlı Türkçesi'nde ihmal edilen öz Türkçe kelimelerin kullanılması ve ayrıca eserin ağız özellikleri taşıması sözlüğe çağdaş dilcilik ve Türkoloji araştırmaları bakımından ayrı bir değer kazandırmaktadır. Ahterî'nin diğer Arapça-Türkçe sözlüklerden daha fazla tutulması, “kebîr (büyük)” sıfatıyla anılmasına sebep olmuştur. Bu durum bazı yazarlarda, Ahterî'nin bir de “sağîr (küçük) ve “evsat (orta)” boylarının mevcut olduğu zannını uyandırmıştır. Fakat eldeki yazma nüshalar arasında hiçbir fark bulunmaması ve ayrıca muhtelif baskıların daima aynı hacimde yapılmış olması bu görüşü çürütmekte ve bunun “kebîr” sıfatından kaynaklanan bir yanlış çağrışım olduğunu ortaya koymaktadır.

Pek çok kütüphanede çeşitli yazma nüshaları bulunan Ahterî, h.1242/m.1826 yılından beri İstanbul, Mısır, İran, Hindistan ve Kırım'da değişik boylarda, bir veya iki cilt hâlinde, alında olduğu gibi maddeleri satır içinde veya satır başlarında alınarak sütunlar hâlinde birçok defa basılmıştır. İlk baskılarda yazma nüshalar, muhteva ve dil itibarıyla aynı ise de daha sonraki bazı sütunlu baskılarda ekleme ve çıkarmalar yapıldığı, eserin dilini sadeleştirme yoluna gidildiği görülmektedir. Ahterî'nin, kelimeler üzerinde yapılan filolojik açıklamaların çıkarılarak yalnız sözlük karşılıklarının verildiği *Lugat-ı Ahterî-Cedîd* isimli, basıldığı yer ve yıl gösterilmeyen muhtasar bir baskısı daha bulunmaktadır ki bu çalışma aslından çok farklı hâle getirilmiş olduğu için bir *Ahterî Lugatı* sayılamaz. *Lugat-ı Ahterî-i Cedîd*'in İbrahim Ulaş ve Abdülkâdir Dedeoğlu tarafından hazırlanan ve kelime karşılıkları yeni harflerle verilen bir baskısı da yapılmıştır (İstanbul, 1979).²¹¹

²¹¹ Hulusi Kılıç, “Ahterî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s.184,185.

2.3.5. Esmâ-i Hüsnâ ve Eserle Arasındaki Anlam İlişkileri

Klasik Türk edebiyatının mensûr bir örneği olan *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'da Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, metnin asıl bölümünü oluşturan şerh kısmında esmâları teker teker şerh etmiş, her ismi açıkladıktan sonra ârifin veya kulun alacağı nasibi söyleyerek okuyanlara nasihat vermiştir. Ayrıca bazı isimleri açıklarken o isimlerle ilgili âlimlerden rivâyetle gelen çeşitli hikâyelerden alıntı yapmıştır. Bu bölümde Allah'ın 99 ism-i şerîfinin tamamı şerhedilmiş; fark olarak *el-Vâhid* ism-i şerîfinin yanına Tirmizî rivâyetinde olmayıp İbn Mâce rivâyetinde olan *el-Ehad* ism-i şerîfi getirilip beraber açıklanmıştır. İki ismi yan yana koymasının sebebi ise, ister *el-Vâhid* ister *el-Ehad* olsun iki rivâyette de 99 esmâyı tamamlayan mânânın tevhid olduğudur. Biz de bu bölümde müellifin de esas aldığı Tirmizî rivâyetindeki esmâların her birisini açıklayıp eserdeki esmâların anlamlarıyla olan ilişkisini inceleyeceğiz.

Bu eserde Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, esmâları ehl-i sünnet temelinde şer'î olarak açıklamakla beraber, vahdet-i vücûd anlayışının hâkim olduğu tasavvufî bir bakış açısıyla da beyân etmiştir. Müellife göre kâinat, hiç şüphesiz esmâ-i ilâhiyenin tecellisinden ibarettir. Bütün varlıklar, hadiseler, Allah Teâlâ'nın esmâlarının tecellisinden meydana gelmektedir. Aynı şekilde her insan da Allah Teâlâ'nın isimlerine mazhardır. İlâhî isimlerin bir yörüngesi konumunda ve tecellî merkezi hükmündedir. İşte müellif böyle bir anlayışla eserini yazmıştır. Müellif esmâları açıklarken mü'min kimsenin bu konuya dair ihtiyaç duyacağı çoğu detayı enfes üslûbuyla açıklama yoluna girmiştir. Kulun kemâliyet ve saâdetinin, Allah Teâlâ'nın ahlâkıyla ahlaklanmakta ve kul için düşünülebileceği ölçüde O'nun isim ve sıfatlarının mânâlarıyla süslemekte olduğunu beyân etmiştir.²¹² Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, eserinde en çok Abdülkâhir el-Bağdâdî, İmâm Kuşeyrî ve İmâm Gazâlî'nin Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinden yararlanmış. Biz de esmâları açıklarken mezkûr şerhleri okuyarak esmâların mânâ boyutlarını daha iyi anlamlandırdık. Her ismi açıkladıktan sonra da o isme ait olan hâssaya (husûsiyete) yer verdik.

²¹² Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.33.

2.3.5.1. Allâh (c.c.)

Allah kelimesinin etimolojisi üzerinde İslâm bilginleri, Arap dili uzmanları ve müsteşrikler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelimenin herhangi bir kökten türemiş olmayıp sözlük mânâsı taşımadığı ve gerçek mâbudun özel adını teşkil ettiği yahut sözlükte bir anlamı olsa bile gerçek mâbuda ad olunca bu anlamı kaybettiği genellikle benimsenmiştir. Nitekim İmâm Gazâlî Hazretleri, “*Varlığı hak, ulûhiyyet vasıflarının tümüne sahip ve rubûbiyyet sıfatlarıyla tamamıyla muttasıf olan zâtın ismidir. Varlığı kendinden olan tek zâttır. Çünkü O’nun dışındaki şeylerin varlığı kendinden değildir. Bilakis varoluşları O’ndandır. O hariç her şey yok olacaktır. Bu ism-i şerîfi anlamak için şu benzerliği yapalım; lafzatullah, bu mânâyâ delâleti açısından özel isimler gibidir. Dolayısıyla bu kelimenin etimolojisi ve tanımı hakkında söylenenler yanlış olur*”²¹³ diye ifade etmiştir. Aynı şekilde Abdülkâhir el-Bağdâdî’de, *Allah* isminin tüm sıfatlarının mânâsını kapsayan bir mahiyette olması hasebiyle, herhangi bir kelimedenden türemediğini, Allah Teâlâ’nın özel ismi olduğunu savunur.²¹⁴ Bununla birlikte onun çeşitli köklerden türemiş olabileceğini söyleyenler de vardır. Bu ikinci grubun görüşleri şöyle özetlenebilir: a) *Îlâh* kelimesinden türemiş olup başına harf-i ta’rif getirilmiş, bir taraftan *el-ilâh* şeklinde dildeki yerini almışken diğer taraftan kullanım sırasında dile kolaylık sağlamak maksadıyla asıl kelimenin hemzesi kaldırılmış, lâmlar birleştirilerek idgam yapılmış ve azamet ifade eden kalın bir ses verilerek *Allah* tarzında okunmuştur. Ancak *ilâh*, hak mâbud için olduğu için bâtil tanrılar için de kullanılmıştır. b) “Gizlenmek, duyu idrakinin fevkinde olmak” anlamındaki *lâhe-yelihu* kökünden *leyh*, *lâh* kelimesinden türemiş olup “duyu idrakinin ötesinde bulunan” demektir. *Lâh* kelimesinin başına harf-i ta’rif getirilerek lâmlar birleştirilmiş ve *Allah* kelimesi elde edilmiştir. c) Daha çok yabancı yazarların gösterdiği bir temâyüle göre Allah lafzı, Cahiliye Araplarının putlarından olan *el-Lât* (اللات) veya Ârâmîce *elâhâ* (الاه) kelimelerinden alınmıştır.²¹⁵ *el-Lât*, “levâ” kökünden gelmekte olup mânâsı “dönmek”tir. Etrafında dönülen, erkek suretinde bir put olduğu

²¹³ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.57.

²¹⁴ Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ’ ve’s-Sıfât*, Dârü’t-Takvâ, Dimaşk 2020, C.1, s.498.

²¹⁵ Bekir Topaloğlu, “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s.471.

için ona *Lât* ismi verilmiştir. *Allah* ismi-i şerîfin *el-Lât* ismiyle ne mânâ ne de kök açısından en ufak bir benzerlik göstermemektedir.

Müellif eserde, *Allah* lafzınının İsm-i A'zam olduğunu, delilinin de kelime-i tevhîd olduğunu vurgulamaktadır. Ebced hesabında “Lâ (31)” “ilâhe (36)” “illâ (32)” harfleri lafza-i celâl (Allah) olmadan 99’a denk düşmektedir. Bu sayı da Esmâ-i Hüsnâ’nın toplam sayısıdır daha sonra lafzatullah (Allah) gelir. Hadîs-i şerîfte geçtiği üzere, “*Kimin sözü, ‘Lâ ilâhe illallah’ cümlesi olursa, o kişi cennete girer.*”²¹⁶ Yine başka bir hadîs-i şerîfte, “*Lâ ilâhe illallah cennetin anahtarıdır. Bu durum, kul ancak kalbiyle söylediğinde, hakikatte ‘Lâ ilâhe illallah’ dediğinde gerçekleşir.*”²¹⁷ Yine bir hadîs-i şerîfte, “*Lâ ilâhe illallah cümlesini ihlâslı olarak söyleyen bir kimse cennete girer*” buyurulmaktadır. Bu durumda kişi ârif olmuş olur. Bunun anlamı “Rabbini tanırsa” demektir. İşaret ehli derler ki; “*Kişi hâlde ve sözünde ihlâslı olursa hâlde cennete girmiş olur.*” Allah Teâlâ, “*Rabbinin huzurundan korkan kimse için iki cennet vardır.*”²¹⁸ buyurmaktadır. Âyet-i kerîme de geçen iki cennetin Cennet-i Muaccel ve Cennet-i Müeccel olduğu söylenmiştir. Cennet-i Muaccel taatlerin tatlılığı, münâcâtın lezzet, mükâşefelerin fenleriyle ünsiyettir. Cennet-i Müeccel ise sevapların fenleri ve yüce yüce derecelerdir.²¹⁹

Müellif, cennetin derecelerinin yüzlerce olduğunu, en yücesinin de vesile derecesi olduğunu söylemiştir. Vesile için Hazret-i Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Her kim ezânı işittiğinde benim için vesile talep etsin ve ardından; ‘Ey bu eksiksiz ve kılınan namazın Rabbi! Hazret-i Muhammed’e vesîleyi ve fazîleti ver. O’nu (s.a.v.) vadettiğin Makâm-ı Mahmûd’a ulaştır!’ derse, ona kıyâmet gününde benim şefaati ona helal olur.*”²²⁰

Vesîle derecesi Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) makâmıdır. 99 isimlerinin her biri bir dereceye eriştirir. Böyle olunca kendisine mahsus olan derecenin ismini kendisinden başka kimseye beyân edilmemiştir. Bu isimlerden başka isimler halka

²¹⁶ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 20.

²¹⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 1.

²¹⁸ Rahmân Sûresi 55/46.

²¹⁹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.26, 27.

²²⁰ Bkz. [9A].

beyân olunmuştur. Böylece 99 esmânın her birini ihlâsla, teslimiyetle ve istikâmetle sayan/okuyan kişinin her bir ismin derecelerine vâsıl olur.

Eserde müellif esmâların hepsinin *Allah* ism-i şerîfine bağlı olduğunu vurgulamakla beraber Allah Teâlâ'nın her isminin azîm olduğunu lâkin a'zam olmadığını ifade etmiştir. Şöyle ki İsm-i A'zam, Allah Teâlâ'nın en yüce ismi demektir. Hadîs-i şerîflerde Allah Teâlâ'nın İsm-i A'zamı olarak birden çok ism-i şerîf zikredilmiştir. Bu ism-i şerîflerin başında lafza-i celâlden (*Allah*) sonra “*Besmele, Rahmân, Rahîm, Mennân, Ehad, Samed, Hayy, Kayyûm, Bedû's-semâvâti ve'l-ard, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, Mâlûkü'l-Mülk, Lâ ilâhe illallah, Lâ ilâhe ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn*” isim ve zikirleri gelmektedir.²²¹ Müellif eserde “*Vâcid, Vâhid, Hâdî*” ism-i şerîflerinin de İsm-i A'zam olabileceğini söylemektedir. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) İsm-i A'zam anılarak yapılan duâların Allah Teâlâ katında kabul olacağını bildirmiştir. Buna ilişkin rivâyet şöyledir: Hazret-i Peygamber (s.a.v.), bir gün câmiye girdi. Bir sahabe namaz kılıyordu. Bu sahabe namazdan sonra şöyle söylerek duâ etmeye başladı:

اللَّهُمَّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ الْمَنَّانُ بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ إِنِّي أَسْأَلُكَ

“*Allah'ım! Her türlü övgü sana mahsustur. Senden başka ilah yoktur. (Sen), Mennânsın (çok nimet veren), gökleri ve yeri yokken vâr edensin, celâl ve ikrâm sahibisin. Ey yaşayan, diri, canlı, ölümsüz, ezeli ve ebedî olan, zâtı ile kâim olan, her şeyin varlığı kendisine bağlı olan uykusu ve uyuklaması olmayan, varlıkları yöneten, koruyan ve ihtiyaçlarını üstlenen Allah'ım! Cümleleri ile sana duâ ediyor, senden talepte bulunuyorum.*” Bu duâyı işiten Hazret-i Peygamber (s.a.v.), “*Bu kimse, Allah'ın ismi İsm-i A'zam ile duâ etti ki İsm-i A'zam ile duâ edildiğinde, Allah bu duâyı kabul eder ve bu isimle istenince verir.*” buyurdu.²²²

İsm-i A'zam hakkında nakledilen hadislerden Esmâ bint Yezîd, Ebû Ümâme, Büreyde b. Husayb, Enes b. Mâlik ve Hazret-i Âişe (r.anhüm) yoluyla gelen rivâyetler İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde mevcuttur.²²³ Bunların dışında kalan ve dolaylı olarak

²²¹ Tirmizî, “De'avât”, 87; Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 258; İbn Mâce, “Duâ”, 9.

²²² Tirmizî, “De'avât”, 112; İbn Mâce, “Duâ”, 9; Nesâî, “Sehv”, 58.

²²³ İbn Mâce, “Duâ”, 9

İsm-i A'zamı ilgilendiren rivâyet ise Üvey b. Kâ'b (r.anh) yoluyla gelmiştir.²²⁴ Adı geçen ilk iki sahabe ile Üvey b. Kâ'b'dan gelen rivâyetlere göre Hazret-i Peygamber (s.a.v.) İsm-i A'zamin Bakara 2/255, Âl-i İmrân 3/2 ve bir rivâyetde Tâ-hâ 20/111 sûrelerinde yer alan (اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ) “Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm” cümlesinden ibaret olduğunu söylemiştir. Büreyde ve Enes b. Mâlik (r.anhümâ) yoluyla gelen rivâyetlerin metinleri farklı kelimelerle de olsa önceki rivâyet gibi tevhis ilkesini içermekte ve Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.) şu ifadesiyle sona ermektedir: “*Bu duâyı yapan Allah'ın İsm-i A'zamı ile dilekte bulunmuş olur. Allah, İsm-i A'zamı anılarak kendisinden talepte bulunulduğunda talebi yerine getirir, İsm-i A'zamla duâ edildiğinde duâyı kabul eder.*”²²⁵ Muhaddis İbn Hacer'in, İsm-i A'zam hakkında nakledilen rivâyetlerin sened açısından tercih edilmeye en uygun olanı diye nitelendiği Büreyde (r.anh) hadisi birkaç kelime farkı ile İhlâs sûresine benzemektedir: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ أَنْتَ اللَّهُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الَّذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ) “*Allah'ım! Senin Allah, Ehad ve Samed oluşunu, doğurmak, doğmak, dengi ve benzeri bulunmak gibi beşerî özelliklerden münezzehtir bulunuşunu vesile edinerek senden talepte bulunuyorum.*”²²⁶

Âlimlerin İsm-i A'zamla ilgili görüşlerini 3 noktada toplamak mümkündür. Birincisi; Başta Cafer-i Sâdık olmak üzere Cüneyd-i Bağdâdî, İbn Cerîr et-Taberî (v.310/923), Ebû'l-Hasan el-Eş'arî (v.324/935), İbn Hibbân (v.354/965), Bakıllânî ve çeşitli İslâm bilginleri İsm-i A'zam diye bir şeyin olmadığını dile getirmişlerdir. Buna göre rivâyetlerde yer alan “a'zam” kelimesi “büyük, yüce” anlamındaki “azîm” yerine kullanılmış olup buradaki yücelik harflerden oluşan isme değil, işaret ettiği zâta aittir. Kul ihlâsla duâ ettiği takdirde duâsı kabul edilir.

İkincisi; İsm-i A'zam aslında var olmakla birlikte ibadetlerin makbul olduğu Kadir gecesi, cuma gecesi ve gündüzü gibi gizlenmiş özel bir vakitte olup sadece Allah Teâlâ tarafından bilinmektedir. Ayrıca bu ismin Esmâ-i Hüsnâ içinde bulunduğunu söylemek veya kulun etkilendiği her ilâhî ismin İsm-i A'zam olabileceğini kabul etmek de mümkündür.

²²⁴ Müslim, “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 258; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 142.

²²⁵ İbn Mâce, “Duâ”, 9; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 120, 158, 245-265; V, 350,360.

²²⁶ Tirmizî, “De'avât”, 112; İbn Mâce, “Duâ”, 9; Nesâî, “Sehv”, 58.

Üçüncüsü; İsm-i A'zam mevcut olup insanlar tarafından bilinmektedir. Bu telakkiye göre sözü edilen isme “en büyük” denilmesinin sebepleri sadece kâinatı yaratan ve yöneten en yüce varlığa nisbet edilmesi, içeriğinin zengin ve sevabının çok olması ve duâların kabulüne vesile teşkil etmesi gibi hususlardır. Nitekim müellif de eserde İsm-i A'zâmın diğer esmâlara nazaran sevabının çok olduğunu zikretmektedir.²²⁷

İbn Hacer ve Süyûtî'nin, İsm-i A'zâmın neden ibaret olabileceği konusunda ileri sürülen görüşleri benzer bir şekilde sıralamışlardır. Bu tür listelerde kaydedilen metinlerin bir kısmı yukarıda sözü edilen hadislerle dayanmakta, bir kısmı da şahsî tahminlerle belirlenmektedir. Süyûtî'nin listesinde 16'ya kadar çıkan bu metinlerin başında *Allah* ismi veya ona râci “hüve (hû)” zamiri gelmektedir.²²⁸ İmâm Kuşeyrî, “hüve” isminin tam bir cümle anlamı ifade ettiğini ve kendisine bağlanılacak veya kelime/kelimeler grubu takdiri gibi başka bir şey söz konusu olmaksızın tam anlam ifade eden bir kelam olduğunu dile getirmektedir. İmâm Ebûbekir İbn Fûrek şöyle der: *“Hüve” kelimesi iki harftir “ha” ve “vav” harfleri. “Ha” harfi boğazın en son noktasından çıkar ve mahreçlerin en sonuncusudur. “Vav” ise dudaktan çıkar ve mahreçlerin ilkidir. Buna göre “Hüve” sözcüğü her sonradan olanın O'ndan başladığına ve her şeyin sonunun O olduğuna ve O'na işaret etmektedir. Allah Teâlâ, “O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtıdır. O her şeyi bilir.”*²²⁹ buyurmaktadır. İşaret ehlinen birisi şöyle dedi: Allah Teâlâ, “Hüve/O” sözüyle sırları açan; “O” isminin dışındaki diğer isimlerle ise kalpleri açandır. Denilmiştir ki, âşıkların keşfi “Hüve/O” sözüyle; Müheymin kulun keşfi, “Allah” lafza-i celâliyle; âlemlerin keşfi, “Ehad” sözüyle; akılların keşfi, “Samed” sözüyle; avamın keşfi ise “Lem yelid ve lem yûled ve lem yekün lehu küfuven ehad” buyruğuydur.²³⁰ Müellif eserde İmâm Kuşeyrî'nin Esmâ-i Hüsnâ şerhinden fazlaca alıntı yaparak bu kısma genişçe yer vermiştir.

Müellif eserde ulemânın İsm-i A'zam olarak lafzatullah da (Allah) hemfikir olduğunu beyân etmiştir. Ardından delillerini sıralamıştır. Şöyle ki, İslâm dininin ahkâmı lafzatullahladır. Ezan ve kamet lafzatullah ile başlar. Akabinde kılınacak

²²⁷ Bkz. [6B].

²²⁸ Bekir Topaloğlu, “İsm-i A'zam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.23, s.75.

²²⁹ Hadîd Süresi 57/3.

²³⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.28, 29.

namazın başlangıç terkibi ise “Allah u Ekber”dir. “İhlâs” kelimesinin dayanağı yine lafzatullahıdır. Dil ile ikrâr, kalp ile tasdîk ederek “Lâ ilâhe illallâh” sözünü söyleyen kimse iman dairesinin içinde olur. Zîrâ kaynağı lafzatullahıdır. Yine *Allah* lafzından bir harf çıkarsan geride kalan kelime zât-ı ilâhiyeye işâret eder. Mesela *Allâhu* lafzından hemzeyi çıkarsan *lillâhi* kalır. “Lam”ı çıkarsan *lehu* kalır. İkinci “lam”ı çıkarsan *hû* kalır. Bu kelimelerin hepsinde zât-ı ilâhiyeye ulûhiyetle işâret vardır.

Yine eserin başka bir yerinde müellif *Allah* lafzının bütün esmâları içinde toplayan bir isim olduğunu ve ismi zikreden kişinin de bunun idrakinde olmasını söylemektedir. Zîrâ *Allah* lafzının üzerinde başka bir isim yoktur. Bütün ism-i şerîfler ona bağlıdır. Zâkir, bunun idrâkinde olarak lafzatullahı zikretmelidir. Zikrederken de dil ile değil kalp ile zikretmelidir. Bu vaziyette zikreden kişi de bâzı haller zuhur eder. Bu hâller düşünce yoluyla değil cezbe eseri ortaya çıkar. Akabinde söylediklerini destekler nitelikte bir beyit vermiştir:

Bu hâlün zevke râci’dür ayânı

Zebân olmaz beyânı tercümânı

Vezni: Mefâ’îlün Mefâ’îlün Fe’ûlün

Hâssası: Şems vaktinde 66 kere zikredilirse kalpleri cezbeder. Gönle nûr, rûha huzur verir. Bütün gam ve üzüntüyü ortadan kaldırır. Kul, ilâhî nûr ile şeref bulur, dünyevî mertebelere tenezzül etmez. Kalp huzuru hâsıl olur. Kırk güne kadar adedince meşgul olunursa şaşkıncı latîf olaylar hâsıl olur ve bu ism-i şerîf ile yüce makâma erişilir.

2.3.5.2. er-Rahmân /er-Rahîm (c.c.)

Sözlükte “merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak” anlamındaki *rahmet* (*ruhm, merhamet*) kökünden türeyen *Rahmân* kelimesi “şefkat ve merhamet eden, acıyan” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’da yer alan isimlerdendir. Allah’a nisbet edildiğinde “sonsuz merhametiyle lütuf ve ihsânda bulunan” şeklinde anlam verilmiştir. *Rahîm* ism-i şerîfi de *Rahmân* gibi “rahmet” kökünden türemiştir. Dünyada *Rahmân* sıfatının tecellisi olarak bütün mahkûkat bol bol rızıklandırılır. *Rahîm* sıfatının tecellisi ise

ahirettedir ve yalnızca mü'minleredir. Bu tanım genel kabul görerek yaygınlık kazanmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah, rahmetinin her şeyi kuşattığını beyan ettikten sonra onu son peygambere iman edip belli niteliklere sahip olan kimselere ileride ayrıca lutfedeceğini belirtmiştir.²³¹

Kulun *er-Rahmân* isminden payının, Allah Teâlâ'nın gafil kullarını vaaz ve nasihatle gafletten uyandırıp Allah Teâlâ'ya yönlendirmesidir. Tabii kul bunu şiddetle değil, yumuşaklıkla yapmalıdır. Günahkâr kullara da kınayarak değil, rahmet nazarıyla bakmalıdır. Yeryüzünde oluşan bir günahı kendisine gelen bir musibet olarak algılamamalıdır.

Kulun *er-Rahîm* isminden payı, gücü nispetinde ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermesidir. Sıkıntılı anlarında kendilerine yardımcı olabilmış olsun diye, yakınında ve yaşadığı yerde buluna her fakir kimsenin fakirliğini gidermeli ve onunla ilgilenmelidir.²³²

Müellif eserde *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatlarını “esirgeyici” olarak ele almıştır. Allah Teâlâ'nın dünyada kullarına nimet ve ihsânda bulunması ve onları zararlardan korumasıdır. Müellif Abdullah b. Mübârek'ten örnek vererek Allah Teâlâ'nın *er-Rahmân* sıfatıyla kendisinden bir şey istenirse elbette vereceğini, *er-Rahîm* sıfatı ile kendisinden bir şey istenilmezse gazap edeceğini ifade etmiştir.

Kulun bu ism-i şerîflerden alacağı nasip, *Rahmân* ve *Rahîm* olan Allah'ı tefekkür ederek tam bir tevekkülle mütevekkil olup, sıkıntıya ve derde düşünce bu ism-i şerîflere sığınması, Allah Teâlâ'nın zikriyle meşgul olmasıdır.

er-Rahmân'ın hâssası: Şems vaktinde 298 kere zikredilirse şehâdet âlemine dâir rahmânî murâdlara müyesser olur. Cimriye okunursa cömert olur. Yüksek

²³¹ “Bize bu dünyada da ahirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik. Allah buyurdu ki: Azabıma dilediğimi uğrattırım; rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır; ayrıca rahmetimi Allah korkusu taşıyanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım. Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler” (A'râf Sûresi 7/156, 157); Bekir Topaloğlu, “Rahmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, s.415, 416.

²³² Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.62.

mevkide bulunanlardan murâdın hâsıl olması ve dünya bolluğu için okuyan devlet²³³ ve saâdete erişir, yüksek rütbelere ulaşır.

er-Rahîm'in hâssası: Şems vaktinde 258 kere zikredilirse ahiret âlemine dâir murâdları müyesser olur. Gazap defolur. Zâlim ve düşman üzerine okunursa zulümleri kesilir ve adâlet çok olur.

2.3.5.3. el-Melik (c.c.)

Sözlükte, “mâlik ve sahip olmak, elinin altında bulundurup tek başına tasarruf etmek” mânâsındaki *mülk* (*melk, milk*) kökünden türemiş bir sıfat olan *melik* “görünen ve görünmeyen âlemlerin sahibi” demektir. Allah Teâlâ bütün varlıkların sahibi, tek ve mutlak sultanıdır. Bütün mevcûdâtı yaratan, yöneten, terbiye eden, koruyan, hayat ve sonsuz rızıklar verendir. Herkes O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Râgıb el-İsfahânî (v.5./11. yüzyılın ilk çeyreği), *Melik* isminde akıl sahibi canlılara emir ve yasaklarıyla hükmetme mânâsı bulunduğu dikkat çeker ve “insanların meliki”²³⁴ denmesine karşılık “nesnelerin meliki” vb. bir ifadenin kullanılmayacağını söyler.²³⁵ Allah Teâlâ bütün varlıkların sahibi, tek ve mutlak sultanıdır. Bütün mevcûdâtı yaratan, yöneten, terbiye eden, koruyan, hayat ve sonsuz rızıklar verendir. Herkes O’na muhtaç, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir.

Müellif eserde *el-Melik* ism-i şerîfini, “mülk sahibi, daimî mülkün sahibi, mâliki olup kullanma hakkına sonsuz sahip, bir işi dilediği gibi yöneten” mânâlarında ele almıştır. Allah Teâlâ zâtı ve sıfatlarında müstağnî olandır. Her varlık, O’na muhtaçtır. Hatta her varlık; her şey için zâtında, sıfatlarında, var olmada ve var olmada devam etmekte O’na muhtaçtır. Her şeyin varlığı O’ndandır ya da O’nun yarattığı bir varlıktan var edilmiştir. Allah Teâlâ dışındaki her şey, zât ve sıfatlarıyla O’nun mülkündedir. O ise tüm varlıklardan müstağnîdir. Bu, mutlak mânâda *Melik* olmanın mânâsıdır. *Melik* yüceliğinden ibaret olursa Allah Teâlâ’nın sıfatından olur lâkin mahlûkâtı meydana getirmede, ihyâ etmede ve yok etmeden ibaret olursa fiillerin

²³³ **Devlet:** Ululuk, büyüklük, büyük rütbe, büyük mevki ve makam; mutluluk, saâdet, tâlih, baht. Devlet için bkz. <https://www.lugatim.com/>.

²³⁴ Nâs Sûresi 114/2.

²³⁵ Bekir Topaloğlu, “Melik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.29, s.50.

esmâsından olur. Şöyle ki kimini ihya eder, kimini yok eder, kimini yüceltip azîz eder, kimini alçaltıp zelîl eder. Kimini mülk sahibi eder ve kiminden mülkü alır. Bu ismi zikreden ârif bilmelidir ki *Melik* müstağnîdir.

Kullardan *Melik* olanlar, sadece Allah Teâlâ'nın kendisine sahip olduğu kimselerdir. Hatta onlar Allah Teâlâ dışında her şeyden müstağnîdirler. Dünyevî ihtiyaçlardan ve dünyaya olan şehvetten müstağnîdirler. Hatta onlar Allah Teâlâ dışında her şeye müstağnîdirler. Onların tüm insanlardan müstağnî olmalarını, insanların ise içinde buldukları anda ve geleceklerinde onlara ihtiyaç duymalarını eklersek, yeryüzünde melik o kullar olacaktır. Bu peygamberlerin ve varisleri olan âlimlerin makâmıdır.²³⁶

Hâssası: Şems vaktinde 91 kere zikredilirse yolculukta ve hazar²³⁷ da belâlardan ve görünmez âfetlerden güvende olur. Padişahlar bu ism-i şerîfi zikrettikçe vilâyet fetholunur. Bu ism-i şerîf kişinin zâhirini ve bânînini kuvvetli yapar.

2.3.5.4. el-Kuddûs (c.c.)

Sözlükte, “temiz olmak” mânâsındaki *kuds* kökünden türemiş mübâlağa bildiren bir sıfat olan *Kuddûs* “tertemiz, pak, kusurdan arınmış” demektir. Allah Teâlâ isnat edildiğinde “her türlü eksiklik ve kusurdan münezzeh olan” mânâsına gelmektedir. *el-Kuddûs* iki âyet-i kerîme de Allah Teâlâ'ya izâfe edilmiş²³⁸, bir âyette de meleklerin Cenâb-ı Hakk'ı takdis ediş ifadesi yer almıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Teâlâ'nın Hazret-i Âdem'i (a.s) yaratıp yeryüzüne göndereceğini beyan etmesi üzerine meleklerin söylediği, “*Biz seni yeterince tesbih ve takdis ederiz*”²³⁹ cümlesinde yer alan takdis de müfessirlerce, “Seni mânevî kirlilerden arınmışlığa nisbet eder, yücelikle niteleriz” veya “Sana lâyük olmak için kendimizi mânevî kirlilerden uzak tutarız” mânâsında kabul edilmiştir.²⁴⁰

²³⁶ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.65, 66.

²³⁷ **Hazar:** Yerleşik olma, şehir ve köyde oturma. Hazar için bkz. <https://www.lugatim.com/>.

²³⁸ Haşr Sûresi 59/23; Cum'a Sûresi 62/1.

²³⁹ Bakara Sûresi 2/30.

²⁴⁰ Bekir Topaloğlu, “Kuddûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.26, s.314, 315.

Kuşeyrî Hazretleri, bu ismin anlamını bilen kişinin, “Allah Teâlâ için nefsinî şehvetlere meyletmekten, kendisinin sahip bulunduğu şüphelerden, vaktini Allah Teâlâ için nefsinî şehvetlere meyletmekten, kendisinin sahip bulunduğu şüphelerden, vaktini Allah Teâlâ’ya muhalefet etmelerin kirliliğinden, kalbini alakaların bulanıklığından, ruhunu sızlanmalardan, sırrını mülâhazalardan ve iltifatlardan temizlemesi edeplerdendir.”²⁴¹ der. Müellif de eserde bu ifadeye benzer bir tanım koyarak *el-Kuddûs* ism-i şerîfini, “temiz ve pak” olarak ele almaktadır. *el-Kuddûs*, Allah Teâlâ’nın tenzih sıfatlarındandır. Allah Teâlâ ayıp ve kusurlardan münezzehtir. *el-Kuddûs*; duyularla algılanabilen, hayal edilen, vehmedilen, kalpte düşünülen ve tefekkür edilen her türlü vasıftan berî olan anlamındadır. Beşer, şehâdet âleminden gayb âlemine çıkmadıkça ve iç dünyasını hayallerden ve duyu organlarıyla algıladığı hislerden arındırmadıkça yani “insan” olmadıkça Allah Teâlâ’ya yakınlığa lâıyk olmaz. İmâm Gazâlî Hazretleri bu hâli şöyle anlatır: “Kulun takdîsi/berî oluşu, irade ve ilmîni nezih kılmaktır. İlminî nezih kılması; onu tahayyül edilen, duyu organlarıyla algılanan, vehmedilen ve hayvanların (bilme noktasında) insanlara ortak olduğu tüm bilgilerden uzak kılmasıdır. Şöyle ki; düşüncesi ve ilmiyle yapacağı tefekkürü, duyu organlarıyla idrak edilmekten münezzehe olan fakat bilinemeyecek kadar da gaybî olmayan ilâhî ve ezeli hususlarda olmalıdır. Hatta kul haddizatında tahayyül edilen ve duyu organlarıyla algılanan tüm ilimlerden soyutlanıp; tahayyül etme ve algılama yetisi kendisinden alınacak olsa dahi ebedî ve ezeli hususlarla ilgili bulunan ilâhî, küllî ve üstün ilimlerle rabbânî bir kul olarak kalacağı ilimlere sahip olmalıdır.”²⁴²

Hâssası: Müşterî vaktinde 170 kere zikredilirse her mecliste hayırla yâd olunur. Bir mekâna ateş düşse bu ism-i şerîfle defolur. Kalbi zapt etmek için hayaller/kuruntular gönülden uzaklaşır. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.5. es-Selâm (c.c.)

Sözlükte, *selâm (selâmet)* “bedenî ve ruhî hastalık, eksiklik ve kusurlardan uzak olma” anlamında kullanılır. Allah’a nisbet edildiğinde “her türlü eksiklik, acz ve

²⁴¹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.35.

²⁴² Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.67, 68.

kusurdan, yaratılmışlara özgü değişikliklerden ve yok oluştan münezzehten olan, selâmetin kaynağı olup esenlik veren” şeklinde açıklanır.²⁴³ Bu açıklamaya göre *es-Selâm* ism-i şerîfi *el-Kuddûs* ism-i şerîfin anlamına da gelmiş olur.

Müellif eserde *es-Selâm* ism-i şerîfinin mânâsını, “ayıptan, sıfatları noksanlıktan ve fiilleri şerden beri ve emîn olan” şeklinde vermektedir. Âlimlerin genellikle kabul ettiğine göre selâmın temel muhtevası belirlenirken kelimenin sıfat anlamında isim olduğu veya “zü’s-selâm” şeklinde terkip mânâsı “yaratılmışlara özgü acz ve eksikliklerden münezzehten olan” şeklindedir. Bu ifade zât-ı ilâhiyyenin zâhiri ve bâtinî kusurlar, değişikliğe maruz kalma ve zeval bulup ortadan kalkma gibi hususlardan münezzehten olduğunu belirtir. Bu ifade Allah Teâlâ’nın zâtî sıfatıdır. *Es-Selâm* ism-i şerîfinin, Müslüman kelimesinin Müslümanların elinden ve dilinden emanda olduğu kimse anlamına geldiği gibi mü’minlerin Allah Teâlâ’nın azâbından emanda olması anlamına geldiği de söylenmiştir.²⁴⁴ Allah Teâlâ kendisine ilticâ eden kullarını belâ ve mûsibetlerden devamlı emîn ve selâmette kılmaktadır. Allah Teâlâ’nın fiilleri şerden beridir. Bu durum Allah’ın sonsuz merhamet ve rahmet sahibi olduğunu göstermektedir. *es-Selâm*’ın bir diğer mânâsı; huzur ve esenlik demektir. Yani cennetteki kullarına esenlik, saâdet ve huzur verendir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de buyurur: “*Engin merhamet sahibi rabden gelen söz şu olacak: ‘Selâm size’*”.²⁴⁵ Bu mânâyâ göre *es-Selâm*, kadîm bir kelâm olur. Yani Allah’ın zâtî sıfatlarından olur. Aynı zamanda selâm, varlıkları karanlıktan kurtaran demektir. Bu mânâ ise Allah Teâlâ’nın fiilî sıfatlarından biridir.

Bu ism-i şerîften ârifin vazifesi, “Selâm” mertebesiyle ahlaklanmış olmasıdır. Böylece kalbi kin ve hasetten güvende olur. Kötülük yapmayı istemeden ve ihanete kastetmeden önce her bir azâsını haramlardan korumalıdır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 131 kere zikredilirse bütün âfetlerden sâlim olup evde ya da başka yerlerde ileri gelenlerin gazâbından; suların geçiminden, ateşin, yıldırımın, yağmurun, eşkıyaların ve zâlimlerin şerrinden emîn olur.

²⁴³ Bekir Topaloğlu, “Selâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, s.341.

²⁴⁴ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.37.

²⁴⁵ Yâsîn Sûresi 36/58.

2.3.5.6. el-Mü'min (c.c.)

Sözlükte, “güven içinde bulunmak, korkusuz olmak” mânâsındaki *emn* (*emân*, *emânet*) kökünün “if’âl” kalıbından türeyen *Mü'min* kelimesi Allah Teâlâ'ya isnat edildiğinde, “inanıp tasdik eden; başkalarının güvenli olmasını sağlayan, vaadine güvenilen” mânâlarına gelir.²⁴⁶

Müellif eserde *el-Mü'min* ism-i şerîfini, “korkudan emîn edici yani Allah Teâlâ'nın kıyamet gününde sâlih kullarını korkudan dolayı inleyip sızlamaktan emîn ve korkusuz kılması” olarak mânâlandırmıştır. Allah Teâlâ güven ve güzel ahlâkın kendisine nisbet edildiği zâttır. Bu da O'nun, güvenin sebeplerini vermesi ve korku yollarını kapatmasıdır. Mutlak olarak *Mü'min* olarak tasavvur edilen zât, var olan güven ve emanın ancak kendisinde olduğu zâttır. O da Allah Teâlâ'dır. Kulu tüm korkulardan emîn kılan; ondan hastalıklarını kaldıracak faydalı ilaçları veren, açlığını bitirecek yiyecekler veren, susuzluğunu giderecek içecekler veren, bedenini koruyacak âzâlar veren ve kendisine yaklaşan tehlikelere karşı onu uyaracak olan duyular veren ancak Allah Teâlâ'dır. Bunların yanı sıra kulun en büyük korkusu ahirette helâk olmaktır. Onu bu helâkten koruyan tek şey de kelime-i tevhîddir. Allah Teâlâ kula bu kelimeyi söylemesi için hidâyet vermiş ve onu bunun için teşvik etmiştir.²⁴⁷ Zîrâ hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: “*Lâ ilâhe illallah benim kalemdir. Benim kaleme giren kimse azâbımdan emin olur.*”²⁴⁸ Âyet-i kerîmede de şöyle buyurulmaktadır: “*'Rabbimiz Allah'tır' deyip dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: "Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!"*”²⁴⁹ Bu hitâptan sonra muhâtaplar emin ve korkusuz olurlar.

Bu ism-i şerîften ârifin vazifesi, hakkı tasdîk edip ve tasdîkinde kesin olup nefsinin zararlardan ve zulümden menederek halkın kendisinden emin olmasıdır. Kullardan *Mü'min* ismine en layık olanı, kulları Allah Teâlâ'nın dinine yönlendirerek Allah Teâlâ'nın gazâbından kurtulmalarına vesîle olan ve kurtuluş yolunu irşâd edendir. Bu da peygamberler ve âlimlerin vazîfesidir. Bundan dolayı Hazret-i

²⁴⁶ Bekir Topaloğlu, “Mü'min”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.556.

²⁴⁷ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.71,72.

²⁴⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Darü'l-Hadis, Kahire 2009, C.3, s.192.

²⁴⁹ Fussilet Sûresi 41/30.

Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizler, ateşe kelebeklerin üşüştüğü gibi üşüyorsunuz. Ben ise (sizleri kurtarmak için) eteklerinizden tutuyorum.”²⁵⁰

Hâssası: Zühre vaktinde 136 kere zikredilirse kalbi iman nûru ile nûrlanır, dünyevî ve uhrevî tüm dilekleri hâsıl olur. Düşmana gâlip olur. Bu ism-i şerîfle meşgul oldukça mal çok olur ve yüksek makâmda olanları emri altına almada fazlasıyla faydalıdır.

2.3.5.7. el-Müheymin (c.c.)

Sözlükte, “bir şeyi gözetimi altına alıp korumak ve onu yönetmek” mânâsındaki *heymane* kökünden türeyen *Müheymin*, “kâinatın bütün işlerini idare eden” demektir. *Mühemim*’in “başkalarını korku ve endişeden emin kılmak” anlamındaki *îmân* masdarından türeyip hemzenin “hâ”ya dönüşmesiyle ortaya çıkmış olması da mümkündür. Bu takdirde “kendisine güvenilen, başkalarını korku ve endişeden koruyup güvenlerini sağlayan” mânâsına gelir.²⁵¹

Müellif eserde *el-Müheymin* ism-i şerîfine, “koruyup gözetim altında tutan; daimî kullarını gözetim altında tutan” mânâlarını vermiştir. Allah Teâlâ’nın ilminden hiçbir şey gizli değildir. Allah Teâlâ bütün kullarını hükmü altına alan; olup biten her şeyden haberdâr olandır. Bir şeyin hakikatine muttali ve hükümran olan, onu koruyan zâttır. Muttali olmak ilme dayanır. Yine kullarına asla zulmetmeyen, her söylediği ve yaptığına güvenilen vaadinde sâdik ve emindir. Bu mânâda kelâma dayanır. O, kullarının amellerini, rızıklarını ve ecellerini vermek suretiyle hâkim olandır. Hükümran olmak ise tam mânâsıyla kudret sahip olmaya dayanır.²⁵² Bu üç mânâyı toplayan Allah Teâlâ’nın *el-Müheymin* ism-i şerîfidir. Bu da mutlak ve tam olarak Allah Teâlâ için geçerli olmaktadır.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay, sırlarına ve derinliklerine varana kadar kalbini murâkabeye almalıdır. Bununla beraber hâl ve vasıflarını düzeltmeye hâkim olup istikâmet üzere olmalıdır. Nefsini ve vücûdundaki organlarını günah işlemekten

²⁵⁰ Buhârî, “Rikâk”, 26 [nr:6483].

²⁵¹ Bekir Topaloğlu, “Müheymin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.516.

²⁵² Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.74.

korunmalıdır. Kısacası kul, kalbini Allah Teâlâ'dan uzaklaştıracak her türlü meşguliyetlerden uzak tutmalıdır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 145 kere zikredilirse düşmanların tamamına gâlip olur. Kelimeleri kuvvetli olur. Okuyan kişi anne ve babasını teshîr²⁵³ eder. Hazret-i Yûnus (a.s) balığın karnında bu ism-i şerîfle meşgul olduğunda kurtulmuştur.

2.3.5.8. el-Azîz (c.c.)

Sözlükte, “dengi ve benzeri bulunmayacak derecede değerli ve şerefli olmak, güçlü ve yenilmez olmak, galip gelmek, saygın olmak; güç, şiddet, üstünlük” mânâlarına gelen *izz/izzet* kökünden sıfat olup “değerli, şerefli, benzersiz olan, güçlü ve dâimâ üstün gelen” anlamındadır. “Zayıf ve güçsüz” anlamına gelen *zelîl*in karşıtı olan *Azîz* ismi, Allah’ın kudret ve kuvvetinin, yücelik ve üstünlüğünün kadîm olduğunu ve yaratılmış varlıklardaki gibi değişikliğe uğramadığını da ifade eder.²⁵⁴

Müellif eserinde *el-Azîz* ism-i şerîfine, “her dâim gâlip ve muhâlefetten uzak; her şeyden yüce, kudreti tam ve eksiksiz olan; benzeri ve dengi olmayan” mânâlarını vermiştir. Benzeri az olup mühim olan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan ve kendisine vusûlün zor olduğu varlık mânâlarına gelir. Şiddetli ihtiyaç duyulması ve değerli olması ise; her şeyin her husus için O’na ihtiyaç duymasıdır. Şöyle ki var olma noktasında, varlığını devam ettirmede ve sıfatlarında bile ona ihtiyaç duyulur. Bu mânâ da tam anlamıyla sadece Allah Teâlâ için geçerlidir. Kendisine ulaşmanın zor oluşu ise, hakikatini bilmek anlamında kendisine ulaşmanın muhâl olması demektir. Bu da tam mânâsıyla sadece Allah Teâlâ için geçerlidir. Zîrâ Allah Teâlâ’yı sadece Allah Teâlâ bilir. O halde Allah Teâlâ, mutlak olarak Hak ve Azîz’dir. Bu vasıfta eşi ve benzeri yoktur.²⁵⁵

²⁵³ **Teshîr:** Ele geçirme, emri altına alma, kendine tâbi kılma, zaptetme. Teshîr için bkz. <https://www.lugatim.com/>.

²⁵⁴ Orhan Şener Koloğlu, “Azîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s.331.

²⁵⁵ Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.75.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay, nefsinin azîz edip zilleti gidermektir. Bu da ancak Allah Teâlâ'nın rızasını gözetip günah ve isyandan şiddetle sakınarak olmaktadır.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 94 kere zikredilirse ulular ve iyiler katında azîz olur. Düşmanı yenilgiye uğratıp mağlup eder. Bu isim teshîr ve kahr için câizdir lâkin teshîr için okunursa Müşterî vaktinde okunsun ki bütün murâd hâsıl olsun.

2.3.5.9. el-Cebbâr (c.c.)

el-Cebbâr sözlükte, “bozuk olan bir şeyi ıslah edip düzeltmek, birine zor kullanarak iş yaptırmak” anlamındaki *cebr* kökünden mübâlağa ifade eden bir sıfattır. Râgıb el-İsfahânî'ye göre *cebr* kelimesinin asıl mânâsı “herhangi bir şekilde zor kullanılarak bir şeyi ıslah etmek”tir. Bununla beraber kelime bazen zor kullanmaksızın düzeltme, bazen de düzeltme söz konusu olmadan zor kullanmayı da ifade etmektedir.²⁵⁶ Allah Teâlâ'ya isnat edildiğinde, “istediğini mutlak yapan, dilediğine muktedir olan” mânâsını almaktadır.

Müellif eserde *el-Cebbâr* ism-i şerîfini “kahredici, ulu, gâlib” mânâlarında vermiştir. Allah Teâlâ yaratılmışların hâlini iyileştiren, hakkı gâlib getiren, her güçlüğü onaran, eksik olanı tamamlayandır. Bir diğer mânâsını da Kuşeyrî Hazretleri şöyle ifade etmiştir: “*Mahlûkatından hiçbir varlık olmasın ki, O'nun dilemiş olduğu şeyi dilemesin veya O'nun kaçınmış olduğu şeyden kaçınmasın.*”²⁵⁷ Buna göre bu isim, Allah Teâlâ'nın fiilî sıfatlarından olmuş olur. Her kişi için dilediğini mecburen gerçekleştiren ve başkasının dilediği ise onda gerçekleşmeyendir. Kimsenin hükmünden çıkamadığı ve kudretlerin kendisine ulaşamadığı zâttır.²⁵⁸ Nitekim âyet-i kerîme de buyurur: “*Dünya hayatında da ahirette de onlar için müjde vardır. Allah'ın sözlerinde hiçbir değişme yoktur. Bu büyük başarıdır.*”²⁵⁹ *el-Cebbâr* ismi aynı zamanda Allah Teâlâ'nın mutlak sıfatlarından biridir. Çünkü Allah Teâlâ ceberûtu ile dilediğini yapandır. Bu kullar açısından nisbî mânâda bir vasıftır. Nisbî sıfatlar iki

²⁵⁶ Bekir Topaloğlu, “Cebbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, s.181.

²⁵⁷ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.49, 50.

²⁵⁸ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.76.

²⁵⁹ Yûnus Sûresi 10/64.

kısma ayrılmaktadır: Birincisi iman, ikincisi küfür ve inkârla ilgili olan sıfattır. İman ile ilgili sıfat şöyle açıklanabilir: Mü'minler *el-Cebbâr* olan Allah Teâlâ'dan güç alarak O'nun ceberûtundan medet beklerler. Bu itibarla hiç kimseye zulüm ve haksızlık etmezler. Bu kimseler peygamberler ve vârisleri olan âlimlerdir. Küfür ve inkârla ilgili sıfat şöyle açıklanabilir: Kalplerinde tekebbür ve büyülenme hâli olan kimselerin yani Allah Teâlâ'ya isyan edenlerin vasfıdır. Çünkü bunlar kuvvetin kaynağı olarak sadece kendilerini sayarlar. Kendilerini ceberût olarak kabul ederler. Sanki üzerlerinde kendilerini yaratan bir yaratıcı yokmuş gibi hareket ederler. İşte bunlar hakikatte hüsrana uğrayanlardır. Bu vasıfta olan kimselere *el-Cebbâr* ism-i şerîfin “kahredici” sıfatı tecellî edecektir.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay, nefsini ikbâl edip faziletler ile noksanlarını tamamlaması, eksikliklerini düzeltmesidir. Nefsini takva boyutuna ulaştırmasıdır.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 206 kere zikredilirse zâlim, münâfık ve yalancı üzerine tenezzül eder. Her biri derde mübtelâ olur ve halkın dilleri bağlanır. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.10. el-Mütekebbir (c.c.)

Sözlükte “büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak” mânâsındaki *kiber* kökünün “tefe’ul” kalıbından türeyen *Mütekebbir* “büyük, ulu” anlamına gelmektedir. *el-Mütekebbir*, Esmâ-i Hüsnâ'dan biri olarak “zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar ulu” mânâsına gelmektedir.²⁶⁰

Müellif eserde *el-Mütekebbir* ism-i şerîfini “büyüklük, ululuk, azamet” olarak mânâlandırmıştır. Kibirleşmenin, eşi ve benzerinin bulunmadığını iddia etmenin hakikatten ve erdemden uzak bir davranış olduğu şüphesizdir. Çünkü her varlık sahip olduğu imkânlarla kendisinden değil yaratıcının lutfu sayesinde nâil olmuştur ve her yaratılmışın üstünde başka yaratılmışlar vardır. Nihayet bütün izzet şeref ve yücelikleri bizâtihi sahip bulunan Allah Teâlâ yegâne güce varlıktır. O'nun kendi yüceliğini ifade etmesi hem gerçeğe uygundur hem de bütün yaratılmışların hakiki konumunu

²⁶⁰ Bekir Topaloğlu, “Mütekebbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.189.

belirlemektedir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ilâhî tekebbürün mânâsını, “*yaratılmışların sıfatlarından münezzeh olmak azgın ve zâlim insanları kahir ve galebesi altına almak*” şeklinde ifade etmiştir.²⁶¹ Zira hadîs-i kudsî de buyuruluyor: “*Kibriya benim ridâm (belden yukarı giyilen elbise, bir anlamda gömlek), azâmet ise izârımdır (belden aşağı giyilen elbise). Kim bu iki şeyde benimle nizâ ederse ona azap veririm.*”²⁶² İmâm Gazâlî Hazretleri, “*Kullardan mütekebbir olan zâhid ve âriflerdir. Ârif kimsenin zühdü kalbini Hak’tan meşgul eden hususlardan sakınmasıdır yine Allah Teâlâ hariç her şeye karşı tekebbür etmesidir dolayısıyla dünyayı da ahireti de hakir görür. Her ikisinin kendisini Hak Teâlâ’dan meşgul etmesinden uzak olur*” der.²⁶³

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay, nefsânî şehvetlere ve dünyanın aldaticılığına kanmadan tekebbürlenmesidir. İmâm Kuşeyrî Hazretleri bu durumu şöyle açıklamaktadır: “*Allah Teâlâ’nın ululuğunu ve kibriyasını bilen bir kişinin tevazu yolunu tutması, tezelliül yoluna girmesi gerekmektedir.*”²⁶⁴

Hâssası: Müşterî vaktinde 262 kere zikredilir. Teshîr için tecrübe edilmiştir. Yüksek mevkilerde bulunanlara, padişahlara, vezirlere ve bütün halka teshîrdir. Bu zikirle meşgul olanlar murâd üzerinde olurlar.

2.3.5.11. el-Hâlık (c.c.)

“Yaratmak, yoktan var etmek” anlamındaki *halk* kökünden türemiş olup “yapan, ortaya çıkaran, yaratıcı” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’dan biri olarak *el-Hâlık*, “varlıkları örneği olmadan icat eden, yaratan, vâd eden, bir şeyden başka bir şeyi icat eden” anlamında yalnızca Allah Teâlâ’ya isnat edilmektedir.²⁶⁵

Müellif eserde *el-Hâlık* ism-i şerîfini, “yaratıcı ve düzücü” olarak mânâlandırmıştır. Şöyle ki eşyayı yoktan yaratmak, ibdâ etmek ve model kullanmaksızın var etmektir.²⁶⁶

²⁶¹ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.190; Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.78.

²⁶² Kaynakları verildiği için tekrar verilmeyecektir.

²⁶³ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.78.

²⁶⁴ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.51.

²⁶⁵ Hacer Reisoğlu, *a.g.t.*, s.60.

²⁶⁶ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.53.

Hâssası: Şems vaktinde 731 kere zikredilsin. Her işin başlangıcında okunursa işin sonu murâdınca olur. Gizli olan âşikâr olur. Hain ve müstakîmin bilinmesi için okunursa düşmanın kalbinde ne varsa açığa çıkar. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.12. el-Bâri' (c.c.)

Kelimenin kökü olan *ber'*, *bür'* veya *bürû'* “yaratmak” mânâsına geldiği gibi “hastalık, kusur ve ayıp türünden olup insana hoş gelmeyen şeylerden uzak bulunmak; borç ve zimmetden berî olmak” mânâlarına da gelir. *el-Bâri'* isminin “yontmak, tesviye etmek” anlamındaki *bery* kökünden türemiş olması da muhtemeldir. *Ber'* kökünden türemiş olduğu takdirde bâri “yaratan, maddesi ve modeli olmadan icat eden; sıfatlarında yaratılmışlara benzemekten berî olan; birçok farklılıklara rağmen evrenin bütün parçalarını âhenksizlik ve düzensizlikten uzak olarak meydana getiren; hiçbir borç ve zimmet altında bulunmayan, bütün nimetleri bir lütuf olarak veren” mânâlarını taşır. *Bery* kökünden türemiş olduğu takdirde ise “yaratılmışları sağlıklı ve dengeli hâle koyan” mânâsına gelir. Nitekim İnfitâr Sûresinin bir âyetinde²⁶⁷ insan yaratılışının bu özelliğine temas edilmektedir.²⁶⁸

Müellif eserde *el-Bâri'* ism-i şerîfini “yaratıcı” olarak mânâlandırmıştır. *el-Bâri'*; bir örneği ve maddesi olmaksızın yaratan, evrenin bütün parçalarını âhenkli ve düzenli olarak meydana getiren demektir. Yarattığı her şeyi hiçbir modele bağlı kalmaksızın yarattığı gibi, tam bir uygunluk ve kusursuzluk hâlinde yaratmıştır.²⁶⁹

Hâssası: Şems vaktinde 213 kere zikrediğinde başkalarının elinden gelmeyen işler yapar. Şeyh Şiblî Hazretleri şöyle söylemiştir: “*Bu isim ile kişi düşmanına gâlip olur.*” Ahmed-i Bûnî şöyle söylemektedir: “*Bu isim ile kişi gamsız ve gamlı olur. Bu isim ile de akıl ziyâde olur.*”

²⁶⁷ “*O rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi.*” (İnfitâr Sûresi 82/7).

²⁶⁸ Bekir Topaloğlu, “Bâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.73.

²⁶⁹ Mehmet Ali Bulut, *Delilleriyle İslam Akaidi: İslam İnanç Esasları*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017, s.272.

2.3.5.13. el-Musavvir (c.c.)

Sözlükte, “bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, onu kesmek; bir şeye yönelmek” anlamlarındaki *savr* kökünün tef’îl kalıbından türemiş bir sıfat olan *musavvir*, “şekil ve özellik veren” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “varlıkları çeşitli şekillerde yaratan; yarattığı her varlığa ayrı bir şekil ve husûsiyet veren” mânâsına gelir.²⁷⁰

Müellif eserde *el-Musavvir* ism-i şerîfine, “eşyaların sûretlerini benzersiz ve kusursuz şekilde ayrı ayrı en güzel şekilde tertip ve tasvir eden” mânâsını vermektedir. *el-Hâlık*, *el-Bâri*’ ve *el-Musavvir* ism-i şerîflerinin, yaratma ve yoktan var etme mânâsında eş anlamlı olduğu bilinmektedir lâkin sahîh olan görüşe göre bu böyle değildir. Çünkü her birisine verilen mânâlar farklıdır. Şöyle ki yoktan var olan bir şey öncelikle bir takdire ihtiyaç duyar. Ardından takdire uygun şekilde var olmaya ve var edilirken de tasvir edilmeye ihtiyaç duyar. Allah Teâlâ, takdir etmesine nazaran *el-Hâlık*, yoktan var etmesine nazaran *el-Bâri*’ ve yarattıklarını en güzel sûrette var etmesine nazaran da *el-Musavvir*’dir.

Ârifin bu üç ism-i şerîften alacağı pay; görünüş ve şekilleriyle tüm varlığı düşüncesinde bulundurmasıdır. Ardından geniş düşünüp ayrıntıya inmesidir. Bedenini ve zâhirî âzâlarını göz önünde bulundurarak insanın sûreti üzerinde düşünmesidir. İnsanın yaratılışını ve nizamındaki hikmeti tefekkür edip, bilmesidir. Sonrasında insanın irade ve idraklerinin kendisiyle gerçekleştiği bâtinî sıfatları ve bu sıfatların üstün mânâları üzerinde düşünmesidir. Aynı şekilde diğer canlıların zâhirî ve bâtinî sûretlerini düşünmesidir. Kainâtı, gökyüzünü seyre dalarak tefekkür etmesidir. Tüm bunlar zâhirî sûretleri bilmekle ilgilidir. Bu da bâtinî nizâmı bilmeye nisbeten kısa bir marifettir.²⁷¹

Hâssası: Kamer vaktinde 336 kere zikredilirse dilediği ve istediği kişinin rüyasında görünür. Aynı şekilde bir kişinin şeklinde düşünmek için de bu zikirle meşgul olunur. Çoğu kişi bu zikirle meşgul olmadan meşgul ol.

²⁷⁰ Bekir Topaloğlu, “Musavvir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.241.

²⁷¹ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.79, 81, 82.

2.3.5.14. el-Gaffâr (c.c.)

Sözlükte, “örtmek, gizlemek, kirlenmekten korumak için bir şeyin üstünü örtmek” mânâsındaki *gafr* kökünden sıfat olup “birinin kusurunu örten, suçunu bağışlayan” anlamına gelir.²⁷² Allah Teâlâ’ya isnat edildiğinde *el-Gaffâr*, “dâimâ affeden; kullarının günahlarını örten, ayıp ve kusurlarını bağışlayan; tekrarlanan günahları bağışlayan; mağfireti bağışlaması sonsuz” mânâlarına gelir.²⁷³

Müellif eserde *el-Gaffâr* ism-i şerîfini, mübâlağa ile “örtücü” mânâsında vermiştir. Allah Teâlâ dünyada kullarının günahlarını affedip onları örtmektedir. Nitekim affetmek, setretmek demektir. Kulun günahlarını ceza tertibiyle açığa çıkartmamaktadır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de *Gâfir*, *Gafûr* ve *Gaffâr* ism-i şerîfleriyle zikrolunmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’de *gafr* kökünden türemiş 234 kelime bulunmaktadır. Bunların beşi “affetmek, bağışlamak” mânâsında olmak üzere insana nisbet edilmiştir. 61’ini muhtelif fiil kalıplarının, diğerlerini de çeşitli sıfat ve isimlerin (*Gâfir*, *Gafûr*, *Gaffâr*, *Gufrân*, *mağfiret*) oluşturduğu toplam 187 kelime doğrudan Allah Teâlâ’ya izâfe edilmiştir. 42 kelime ise *istiğfar* kavramı etrafında şekillenmiştir ki bunlar da sonuç itibariyle Allah Teâlâ’nın *Gafûr* ismine râcidir. Allah Teâlâ’nın *el-Gafûr* (*el-Gaffâr*) oluşunu ifade eden 229 kelime, Kur’ân-ı Kerîm’in 29. cüzünün sonlarında yer alan Müdessir sûresinin sonlarına kadar²⁷⁴ bazı kesintilerle birlikte art arda devam etmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in tamamı göz önüne bulundurulduğu takdirde *Gufrân* kavramının yer almadığı sûreler hacim bakımından yüzde on üç civarında kalmaktadır. Bu kavramı içeren son sûredeki âyetin meâli ise şöyledir: “*O çok bağışlayan (gafûr) ve çok sevendir.*”²⁷⁵ Kur’ân-ı Kerîm’de *Gaffâr* ve *Gafûr* ism-i şerîfleriyle birlikte *Gâfir* ismi de yer almaktadır.²⁷⁶

Bazı âlimler bu ism-i şerîflerin her birisine farklı mânâlar vermişlerdir. *Gâfir*, kulun amel defterinde olan günahları siler. *Gafûr*, kulun fiillerini kirâmen kâtibin

²⁷² Bekir Topaloğlu, “Gafûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.13, s.286.

²⁷³ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.273.

²⁷⁴ “*Ve Allah dilemeksizin onlar öğüt almazlar. Sakınılmaya lâyık olan da O’dur, mağfiret sahibi de O’dur.*” (Müdessir Sûresi 74/56).

²⁷⁵ Burûc Sûresi 85/14.

²⁷⁶ A’râf Sûresi 7/155; Mü’min Sûresi 40/3; Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.286.

meleklerine unutturur. *Gaffâr*, kulun günahını kendisine dahi unutturur hattâ kul o günahı hiç işlememiş gibi olur.

Ârifin bu isimden payı, insanlardan setretmesi gereken hususları setretmesidir. Zîrâ Hazret-i Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: “*Kim (dünyada) bir mü'minin ayıbını örterse Allah Teâlâ da kıyamet günü onun ayıbını örter.*”²⁷⁷

Hâssası: Zühre vaktinde 1281 kere zikredilirse beylerin hışmından ve kadıların zulmünden kurtulur, belalar üzerinden gider. Günahları bağışlanır.

2.3.5.15. el-Kahhâr (c.c.)

Sözlükte, “yenmek, üstün gelmek, zor kullanarak istediğini yapmak” anlamındaki *kahr* kökünden mübâlağa ifade eden bir sıfat olup “yenilmeyen, yegâne kudret ve tasarruf sahibi” demektir. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla *el-Kahhâr*, “yenilmeyen, dilediğini yerine getire, kendisine her şeyin boyun eğdiği yegâne kudret ve tasarruf sahibi”dir.²⁷⁸

Müellif eserde *el-Kahhâr* ism-i şerîfine, “gâlib” mânâsını vermiştir. Her varlık O'nun kudreti ve hükmü altında âciz bir hâlde imdâdına muhtaçtır. İmâm Kuşeyrî Hazretleri bu ism-i şerîfle ilgili, “*Kahhâr ism-i şerîfinin anlamı; yarattıkları hususundaki iradesi ister yarattıkları kaçınınsınlar ister kabul etsinler, ister razı olsunlar ister kerih görsünler gerçekleşen baskın iradedir*”²⁷⁹ demiştir.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay; kullardan kakhâr olan, düşmanını kahredendir. Ârif, kahren nefsi-i emmârenin şehvetlerini kesip nefsi-i mutmainneye itaat ettirmeye çabalamalıdır. Çünkü kendisinin asıl ve en büyük düşmanı bedeninde bulunan kendi nefsidir.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 306 kere zikredilir. Düşmanları kahretmek, zulmü bitirmek için; uğursuzluk, âfetler ve musibet için düşmanın üzerine okunursa tenezzül

²⁷⁷ Buhârî, “Mezâlim”, 3 [nr:2442]; Müslim, “Birr”, 15 [nr:6743].

²⁷⁸ Bekir Topaloğlu, “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, s.169.

²⁷⁹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.65.

eder. Bu isimde sayıya itibar lazım değildir sadece sayısı eksik olmasın. Takdîr fazla olursa harâret de fazla olur. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.16. el-Vehhâb (c.c.)

Sözlükte, “karşılıksız vermek, bağışlamak, daha çok vermek” mânâsındaki *vehb* (*hibe*) kökünden türemiş mübâlağalı bir sıfattır. Esmâ-i Hüsnâ’dan biri olarak “karşılık beklemeden bol bol veren” demektir.²⁸⁰

Müellif eserde *el-Vehhâb* ism-i şerîfine, “cömertçe veren, bol nimetler veren, ihsânı ve lütfu dâimî olan” mânâlarını vermiştir. O cümle cihan halkına, ihtiyaç sahibi herkese ihtiyacını karşılık ve gaye olmaksızın vermektedir. Tüm cihan halkı O’nun ihsân denizine batmış durumdadır.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay; Allah Teâlâ’nın *Vehhâb* olduğunu bilen birisinin ihtiyaçlarını sadece O’na iletmesi ve bütün işlerinde sadece O’na tevekkül etmesi gerekmektedir. Kulun bollukta da darlıkta da yalnızca Allah Teâlâ’ya yönelmesi, O’ndan istemesi ve şükrünü/hamdını O’na yapması gerekmektedir.

Hâssası: Zühre vaktinde 14 kere zikredilir. Dünya tahsili için çok tecrübe edilmiştir. Her dâim bu isme saat gözetmek gerekli değildir. Bir kişi her namazın farzından sonra 14 kere *Yâ Vehhâb* derse o kişi ömründe dünya kıtlığı görmez.

2.3.5.17. er-Rezzâk (c.c.)

Sözlükte, “rızk vermek” mânâsındaki *rezk* kökünden tüeyen *Rezzâk* kelimesi “kesintisiz biçimde çokça rızık veren” demektir.²⁸¹ Esmâ-i Hüsnâ’dan biri olarak, “bedenlerin ve ruhların gıdasını, bütün yarattıklarının rızıkını yaratıp veren” demektir.²⁸²

Müellif eserde *er-Rezzâk* ism-i şerîfini, “yarattıklarının rızıklarını yaratıp her bir mahlûkun rızıkını ulaştıran” mânâsında vermiştir. Rızık iki kısımdır: Bunlardan

²⁸⁰ Bekir Topaloğlu, “Vehhâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, s.610.

²⁸¹ Bekir Topaloğlu, “Rezzâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, s.47.

²⁸² Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.273.

birincisi gıda ve yiyecekler olarak zâhirî rızıklardır. Bunlar zâhirî olanlar içindir ki onlar da bedenlerdir. İkincisi ise marifetler ve keşifler olarak bâtinî rızıklardır. Bu da kalp, ruh, ilimler ve sırlar içindir. *el-Rezzâk*, faydalı lütuflar ile bedenleri rızıklandıran; keşif yoluyla gelenler ile ruhları rızıklandırandır. Nebîlerin ruhlarını tevfiğiyle rızıklandıran; sâlih insanların kalplerini de tasdîkiyle süsleyendir.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı pay; *er-Rezzâk* ism-i şerîfinin mânâsını anlayıp Allah Teâlâ'dan başka *Rezzâk* olmaya lâyük kimsenin olmadığına inanması ve rızık işlerinde kendisini *Rezzâk* olan Allah Teâlâ'ya bırakıp Allah Teâlâ'dan başkasına rızık talebinde bulunmamasıdır. Rızıkın iki çeşidi vardır. *Rızık-ı cismânî* de kullar rızık sadece Allah Teâlâ'dan bekler ve bu hususta sadece O'na tevekkül ederler. *Rızık-ı rûhânî* de şöyle açıklanabilir: Allah Teâlâ'nın kula; hidayete vesile bir ilim, öğretici ve irşad edici bir dil, tasadduk ve infakta bulunan bir el vermesidir. Böylelikle o da amel ve sözleriyle kalplere şerefli rızıkları ulaştırmak için sebep olur. Yine amel ve fiilleriyle, rızıkların bedenlere ulaşmasına da vesile olur. Allah Teâlâ kulunu ne kadar çok severse insanların o kula olan ihtiyacını o kadar artırır. Bu kul da Allah Teâlâ ile kullar arasında rızıkların ulaşmasında ne kadar vasıta olursa bu isimden o kadar nasibini almış olur.²⁸³

Hâssası: Zühre vaktinde 308 kere zikredilir. Borçluysa dînen kazâ eder. Bütün gamları gider. Dünyevî ve uhrevî isteklerinin hepsi ortaya çıkar.

2.3.5.18. el-Fettâh (c.c.)

“Bir şeyi açmak, taraflar arasında hüküm vermek, birine yardım edip zafere ulaştırmak” anlamındaki *feth* kökünden mübâlağa ifade eden bir sıfat olup Esmâ-i Hüsnâ da “iyilik kapılarını açan, bütün anlaşmazlıkları nihaî hakemliğini yapmak suretiyle mutlak adaleti gerçekleştiren, hak ile bâtılı birbirinden ayırıp durumu açıklığa kavuşturan, mazlumlara yardım edip mü'min kullarına zafer veren” mânâlarına gelmektedir.²⁸⁴

²⁸³ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.90, 91.

²⁸⁴ Bekir Topaloğlu, “Fettâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.12, s.482.

Müellif eserde *el-Fettâh* ism-i şerîfine, “kullarına rızık kapılarını açan, rahmete ulaştıran, hakkıyla hâkim olan, zor olanın açılmasını yoktan var eden, yardım eden” mânâlarında vermektedir. Bir diğer mânâsı ise, Allah Teâlâ mü'minlerin kalplerini marifetiyle açması ve kendine isyan edenlerin üzerine mağfiret kapılarını açmasıdır. Bir diğer mânâsı da kullarının üzerine yardım kapısını açmasıdır. Ârif, *el-Fettâh* ism-i şerîfinden nasîpdâr olmak için tevhid konularıyla ilgili kapalı olan hususların kendisinin diliyle çözüleceği, din ve dünya işlerinde mahlûkata zor gelen hususların kendisinin yardımıyla kolaylaşabileceği bir seviyeye gelmek hususunda çaba sarfetmelidir.²⁸⁵

Hâssası: Utârid vaktinde 489 kere zikredildiğinde düşmanların muhabbeti olur. Fetih ve nusret bulur. Ulular katında mütekellim olur. Her sözünde doğruluk ve her zor işinde kapı açık olur.

2.3.5.19. el-Alîm (c.c.)

Alîm kelimesi, *ilm* kökünden türemiş mübâlağalı bir sıfattır. Râgıb el-İsfahânî *ilm* kelimesini, “bir şeyi hakikatte idrâk etmek” diye tarif etmektedir. İbn Fâris (v.395/1004) ise, “bir şeyi kendisinden olmayandan ayırt edebilen iz, belirti ve işaret” şeklinde tanımlamaktadır. Son tanıma göre ilmin aslı temyiz, yani ayırt etmektir.²⁸⁶ Allah Teâlâ'ya isnat edildiğinde, “hakkıyla bilen, zaman ve yer kaydı olmaksızın büyük küçük, gizli açık her şeyi bilen, olmuşu, olanı, olacağı en mükemmel bir şekilde bilen” demektir.²⁸⁷

Müellif eserde, *el-Alîm* ism-i şerîfine mübâlağa ile “âlim, ilmi her şeyi kuşatan, katında hiçbir şey gizli kalmayan” mânâlarını vermiştir. *el-Alîm*, her şeyin öncesiyle sonrasını, âhiriyle evvelini, küçüğüyle büyüğünü ve zâhiriyle bâtınını bilendir.

Rivâyet olunur ki:

Bir adam sâlihlerden birisine:

²⁸⁵ Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.92.

²⁸⁶ Mehmet Altın, “Kur'ân'da 'Alîm İsmi ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.2, 2017, s.377

²⁸⁷ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.274.

- Kul rızkımı talep eder mi? Diye sorunca sâlih cevâben:
- Nerede olduğunu biliyorsa talep etsin, dedi.

O adam:

- Allah Teâlâ'dan rızkımı talep eder mi? Diye sorunca sâlih;
- Nispetini biliyorsa onu hatırlasın, cevabını vermiştir.

Allah Teâlâ *Alîm*'dir. O'nun katında hiçbir şey gizli değildir.

Ârifin *el-Alîm* ism-i şerîfinden nasibi, dindeki ilimleri öğrenmeye istekli olmasıdır. İlâhî ilimler, bütün ilimlerin en şerefliisidir ve sahibini Allah'a yakîn eden vesilelerin en yakınıdır. Zîrâ kulun elde ettiği ilimden dolayı şeref bulması, ilim vasfının Allah Teâlâ'nın sıfatlarından biri olmasından dolayıdır. En şerefli ilim, bilinenlerin en şerefli olduğu ilimdir. Bilinen şeylerin en şerefli de Allah Teâlâ'yı bilmektir. Bundan dolayı marifetullâh en faziletli marifettir.²⁸⁸

Hâssası: Müşterî vaktinde 150 kere zikreden dostu ve düşmanını bilir. İleri gelenlerin ve avâmın gönüllerinde olan düşünceleri bilen kişi olur. “Bakışları temiz midir, değil midir? Bir kişiden fayda olur mu, olmaz mı? Hizmette buna hayır gelir mi?” diyenlere hayır mı şer mi olduğu zikreden kişiye malûm olur. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.20. el-Kâbız/el-Kâbıd (c.c.)

Sözlükte, “almak, tutmak, avucunda tutmak, sahip olmak; daraltmak” mânâlarındaki *kabz* kökünden sıfat kuruluşunda bir isim olup Allah'a nisbet edildiğinde, “rızkı daraltan; canlıların ruhunu alıp hayatlarına son veren” anlamında kullanılır.²⁸⁹

Müellif eserde *el-Kâbız* ism-i şerîfini, “lütuf ve hikmetiyle kullarından dilediği kulu daraltan, ölüm vaktinde bedenlerden ruhları kabzedenden” mânâlarında vermiştir.

²⁸⁸ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.94.

²⁸⁹ Bekir Topaloğlu, “Kâbız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, s.26.

Hâssası: Şems vaktinde 903 kere zikredilir. Kalplerin teshîri için hususen gâib olanı geri getirmek veya bir uludan kurtulup helâk etmeye dahi sebeptir. Kaybolan malı geri almak için okunur. Bir uludan kurtulup helâk etmeye de sebeptir.

2.3.5.21. el-Bâsıt (c.c.)

“Yaymak, genişletmek, uzatmak” anlamındaki *bast* kökünden sıfat kuruluşunda bir isim olup Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “rızkı genişleten, lütuf ve keremini esirgemeyen; ruhları bedenlerine yayan” mânâlarına gelir.²⁹⁰

Müellif eserde *el-Bâsıt* ism-i şerîfine, “cömertçe kullarına rızkı bol veren ve diriltme anında bedenlere ruhu yayan” mânâlarını vermiştir.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı nasip, kabz ve bast hâllerini merak edip bilmesidir. Kabzı Hak Teâlâ’dan bilip, kabz hâlindeyse o hâle sabretmesidir. Aynı şekilde bastı Hak Teâlâ’dan bilip, ömrü bolluk üzerineyse şükreden kimse olmasıdır.

Hâssası: Zuhâl vaktinde 72 kere zikredilirse emeksiz ve zahmetsiz mal ele geçer. Kadir ve kıymet görür. Kudret sofrası bulur. Şeyh Sadreddîn Konyevî bu isim ile sınırsız ve karşılıksız mal ele getirdi.

2.3.5.22. el-Hâfid (c.c.)

Sözlükte, “aşağıya indirmek, alçaltmak, değerini azaltmak” anlamına gelen *hafid* masdarından sıfat olup “aşağıya indiren, alçaltan, değerini azaltan” demektir.²⁹¹ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâlarıyla, “zilleti ve alçaltılmayı hak eden kullarının şan, şeref ve itibarlarını ellerinden alıp onları hakîr, zelil ve rezil duruma düşüren”²⁹² dir.

Müellif eserde *el-Hâfid* ism-i şerîfine, “alçaltmayı istediği her şeyi alçaltan, hakîr eden; zorba firavunları isteyince alçaltan, değersizleştiren; düşmanları kendi rahmetinden uzaklaştırarak alçaltan” mânâlarını vermiştir.

²⁹⁰ Bekir Topaloğlu, “Bâsıt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.101.

²⁹¹ Bekir Topaloğlu, “Hâfid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.73.

²⁹² Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.136.

Hâssası: Zuhal vaktinde 1481 kere zikredilir. Kahırlıktır ama helâk etmez. Ancak uğursuzluk verip düşmanı marazlı eder, zarar ve ziyâna eriştirir.

2.3.5.23. er-Râfi' (c.c.)

Sözlükte, “yukarı kaldırmak, yükseltmek, yüceltmek” anlamındaki *ref'* (*rifâ'*) kökünden türeyen *râfi'* kelimesi “yükselen, değerini arttıran, izzetli ve şerefli kılan” demektir.²⁹³ Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “yücelten, yükselten, yukarı kaldıran, şeref veren” demektir.²⁹⁴

Müellif eserde *er-Râfi'* ism-i şerîfine, “mü'minleri bahtiyar ederek yücelten, rahmetiyle kendisine yakınlaştırıp ikrâmı ve nusretiyle derecelerini yükselten” mânâlarını vermiştir.

Bu iki ism-i şerîften (el-Hâfid/er-Râfi') ârifin alacağı nasip şu ki; bâtılı alçaltıp, hakkı yüceltmesidir. Allah Teâlâ'nın düşmanlarına düşmanlık besleyip onları alçaltması ve Allah Teâlâ'nın dostlarına muhabbet besleyip onları yüceltmesidir.

Hâssası: Şems vaktinde 351 kere zikreden kişi uluları teshîr eder. İleri gelenlere ve padişahlara tesîr eder. Bu zikirle meşgul olan yüksek mertebelere erişir. Bir kişi bir taraftan rüzgâr çöksın diye okursa ve o tarafa üfürse üfürdüğü taraftan rüzgâr çıkar. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.24. el-Muizz (c.c.)

Sözlükte, “dengi ve benzeri bulunamayacak derecede değerli ve şerefli, güçlü ve yenilmez olmak” mânâsında masdar ve “güç, şiddet, yenilmezlik” anlamında isim olarak kullanılan *izz* (*izzet*) kökünün “if'âl” kalıbından türemiş bir sıfat olan *muiz* (*muizz*) “aziz kılan “demektir. Allah Teâlâ nisbet edildiğinde, “dilediği kimseyi yücelten, güçlü ve değerli kılan” mânâsına gelir.²⁹⁵

²⁹³ Bekir Topaloğlu, “Râfi'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, s.391.

²⁹⁴ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.274.

²⁹⁵ Bekir Topaloğlu, “Muiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.94.

Müellif eserde *el-Muizz* ism-i şerîfini, “dilediği kulunu azîz ve şerefli kılan, kemâl sahibi eden” mânâsında vermiştir. Kul kemâl sebebiyle rağbet gösterilen ve benzeri az bulunan kimse olur. Bu kemâl iki kısımdır: Biri, insanın bedeniyle ilgilidir. Kuvvet, güzellik, yüksek rütbe, mal çokluğu, şerefli soy, hizmetkârlar ve yardımcıların desteği gibi vasıflar bedenin kemâliyle ilgilidir. İkincisi ruhla ilgilidir. Bunun kemâli isteklerin alçaklığından ve şehvetlere uymaktan kurtulmaktır. Nefs-i emmâreyi nefs-i mutmainneye itaat ettirmektir. Bazı sâlihler bu ism-i şerîfe bir başka daha mânâ verdiler. Şöyle ki; Allah Teâlâ ismetiyle dostlarını azîz edip, rahmetiyle onlara mağfiret eyledi. Ondan sonra onları kerâmet âlemine nakledip cemâlini müşâhede edebilecek kadar kalplerinden perdeyi kaldırarak onlara bu hâli ikrâm etti.

Hâssası: Şems vaktinde 117 kere zikredilirse iki cihân saâdeti bulur. Hiç makâm ve mertebelerden tenezzül etmez. Dâimâ ilerler, izzet ve hürmet görür.

2.3.5.25. el-Müzill (c.c.)

Sözlükte, “zelil olmak, hor görülmek” mânâsındaki *züll* (*zillet*, *mezillet*) kökünün “if’âl” kalıbından bir sıfat olup “zelîl, hakîr ve alçak duruma düşüren” demektir. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “dilediği kimseyi hor ve hakîr duruma düşürüp bütün üstünlük niteliklerini ondan kaldıran” mânâsına gelir.²⁹⁶

Müellif eserde *el-Müzill* ism-i şerîfinin mânâsını, “dilediği kulunu zelîl ve kıymetsiz eden” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ’nın alçaltması kulda eksiklik meydana getirir. O eksiklik sebebiyle halkı kendisinden yüz çevirtip itibar derecesinden düşürür. Bazı sâlihler bu ism-i şerîfe bir başka daha mânâ verdiler. Şöyle ki; Allah Teâlâ nasipsizlik marifeti ile düşmanlarını alçaltıp kendi rızasına aykırı sözler söyleyen ve filler yapan kullarını ezip, onları ceza âlemine naklederek, ayrılık ve uzaklaştırma ile ihanet içinde bırakmıştır. Allah Teâlâ dilediğini azîz, dilediğini zelîl eder. Zelîl olana ise şöyle denilir: “*Münafıklar onlara, ‘Sizinle beraber değil miydik?’ diye seslenirler. Onlar, ‘Evet öyleydi’ derler, ama siz başınızı belâya kendiniz soktunuz, fırsat kolladınız, hep şüphede oldunuz ve Allah’ın emri gelip çatıncaya kadar geleceğe*

²⁹⁶ Bekir Topaloğlu, “Muiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.95.

yönelik kuruntularınız sizi oyaladı; bundan ötürü o aldatan (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırıp durdu. Bugün artık ne sizden ne de açıkça inkâr edenlerden bir fidiye kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir gidiş!”²⁹⁷

Bu iki ism-i şerîften (el-Muizz/el-Müzill) kulun alacağı nasip, hakkı ve hak ehlini azîz eylemesi; bâtı ve bâtıl ehlini zelîl eylemesidir. Allah Teâlâ’dan ikrâm görmeyi talep ederek zelîl olacak sebeplerden korunmasıdır.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 770 kere zikredilir. Her kimin üzerine okunursa zelîl eder. Eğer mazlum zâlim üzerine okursa zelîl eder.

2.3.5.26. es-Semî’ (c.c.)

Sözlükte, “işitmek, duymak, bir dileği kabul etmek, anlamak; duyurmak” mânâlarındaki *sem*’ kökünden türeyen *semî*’ “işiten” demektir. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “işitmeye konu teşkil eden her şeyi işiten” diye açıklanır.²⁹⁸

Müellif eserde *es-Semî*’ ism-i şerîfinin mânâsını “gizli olsa dahi herhangi bir ses, O’nun işitmesinden gizli kalmayan” şeklinde vermiştir. Allah’ın işitmesi kulak ve kulak deliği ile değildir. Allah Teâlâ’nın işitmesi mahlûkattaki işitmeye benzemekten münezzehtir.

İmâm Gazâlî Hazretleri bu ism-i şerîfle alakalı şunları söylemiştir: “*es-Semî*’ olan zâtın; işitilen şeylerin işitilmesinden dolayı kendisinde bir etkinin oluşmasından veya bir vasıta, alet ve kulak gibi bir şeyle duymaktan münezzehe olduğunu söylersen, O’nun hakkındaki *sem*’ vasfının seslerin kendisiyle tam anlamıyla işitildiği bir sıfat olduğunu anlarsın.”²⁹⁹

Hâssası: Müşterî vaktinde 180 kere zikredenine kulağına haber gelir. Dost ve düşmanın gönlünde olanlar bu zikri okuyan kişinin hayrına ve şerrine ise ona söylenir, hiçbirini gizli kalmaz.

²⁹⁷ Hadîd Sûresi 57/14,15.

²⁹⁸ Bekir Topaloğlu, “Semî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, s.492.

²⁹⁹ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.99.

2.3.5.27. el-Basîr (c.c.)

“Görmek, bilmek ve sezme” mânâsındaki *basar* kökünden türetilmiş bir sıfattır.³⁰⁰ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “sonsuz görücü; her şeyi gören, bilen; kendisinden hiçbir şey saklanamayan”dır.³⁰¹

Müellif eserde *el-Basîr* ism-i şerîfinin mânâsını “mutlak mânâda görme sıfatına konu teşkil eden her şeyi gören” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ’nın görmesi mercek ve göz kapaklarıyla ilgili olmaktan münezzehtir. Aynı şekilde insanın göz merceğinde sûretlerin ve renklerin aksettiği gibi, Allah Teâlâ’nın görmesi akisten berîdir. O’nun *basar*/görme sıfatı, görsellerin kendisiyle tam anlamıyla görüldüğü bir sıfattır. Bu da görsellerin sadece zâhirini gören noksan ve *basar* sıfatından daha açık ve nettir.³⁰²

Bu iki ism-i şerîften (es-Semî’/el-Basîr) kulun alacağı nasip, Allah Teâlâ’nın her zaman kendisini işittiğini ve gördüğünü bilmesidir. Bu sebeple kul, yaşantısındaki her ahvâline dikkat edip, murâkabe hâlinde olmalıdır.

Hâssası: Şems vaktinde 302 kere zikredilirse görmediğini görür. Kadın ve erkeği teshîr içindir. Çünkü bu isim en büyük teshîrdir. Herkese, padişahlara, vezirlere, âlimlere, emirlere, bir şehrin ileri gelenlerine, eşrâfa, pîrlere, genç erkek ve kadınlara yâni tamamının üzerine tesîr eder. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.28. el-Hakem (c.c.)

Sözlükte, “iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek” mânâlarına gelen *hükûm* masdarından türemiş bir sıfat olup “bilgisi ve adaletiyle nihaî hükümü veren” demektir.³⁰³ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “bir şeyin hükümünü veren gerçek hüküm sahibi, zulüm ve kötülüğü menederek iyiliği emreden, haklıyla haksızı ayırarak adaletle cezalandıran nihaî hüküm sahibi” mânâlarını içermektedir.³⁰⁴

³⁰⁰ Bekir Topaloğlu, “Basîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.102.

³⁰¹ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.275.

³⁰² Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.100.

³⁰³ Bekir Topaloğlu, “Hakem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.170.

³⁰⁴ Hacer Reisoğlu, *a.g.t.*, s.93.

Müellif eserde *el-Hakem* ism-i şerîfinin mânâsını, “hâkim ve hükmü geçerli olan, hükmün kendisine bırakıldığı ve hükmünü geri çevirecek kimsenin olmadığı” şeklinde vermiştir. Kazâ ve kader Allah Teâlâ'nın hükmünden doğar. Allah Teâlâ ezelde dilediği şeye hükmetmiştir. Bir kimse hakkında saâdetle hükmetmişse o kişi ebedî olarak mutlu olur. Bir kimse hakkında bedbahtlığa hükmetmişse o kişi de ebedî olarak mesûd olamaz. Bundan dolayı hakkında Allah Teâlâ'nın önceden vermiş olduğu hükümlerin bulunduğu kimseye vesileler yakışmaz. Önceden hüküm verilmiş kimseye çaba fayda vermez.³⁰⁵

Bu ism-i şerîfden ârifin alacağı nasip, Allah Teâlâ'nın hükmüne razı olup emrine uyması ve itaat etmesidir.

Hâssası: Şems vaktinde 68 kere zikreden kişi hükmünde hiç hata etmez. İşlerinin tamamında isabet nasip olur.

2.3.5.29. el-Adl (c.c.)

Adl, “doğru olmak, doğru davranmak, adâletle hükmetmek; eşitlemek” vb. mânâlara gelen masdardır. Ayrıca “doğruluk, hakkâniyet ve adâlet” anlamlarıyla isim olarak kullanıldığı gibi, “çok âdil” anlamında sıfat olarak da kullanılır.³⁰⁶ Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâlarıyla, “mutlak adâlet sahibi, çok adâletli, asla zulmetmeyen; her şeyi yerli yerine koyan, haktan başkasını söylemeyen ve yapmayan” demektir.³⁰⁷

Müellif eserde *el-Adl* ism-i şerîfine, “her nesneyi adâletle hükmetmek” mânâsını vermiştir. *Adl* lafzı masdar olmasına rağmen ism-i fâil mânâsında kullanıldığında mânâsı *âdil* olur. *el-Adl*, hakkaniyet, doğruluk ve adâlet üzere olmaktır. Zulüm ve haddi aşmaya karşı adâletle hükmedendir. Aynı zamanda mülkünde dilediğini yapması anlamına gelmesinden dolayı Allah Teâlâ'nın zâtının sıfatlarındandır. *Âdil* ise adâlet eden, adâlet sahibi gibi mânâlara gelir.

Allah Teâlâ varlıkları, cisimsel-ruhsal ve tam-nâkıs olarak farklı şekillerde yaratmıştır. Yarattığı her şeye, ihtiyaç duyacakları hususları vermiştir. O, bu itibarla

³⁰⁵ Abdülkerîm Kuşeyri, *a.g.e.*, s.92.

³⁰⁶ Bekir Topaloğlu, “Adl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s.387.

³⁰⁷ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.276.

Kerîm'dir. Her yarattığını lâıyk olduğu yere koymasđ itıbarı ile *Adl*'dir.³⁰⁸ Âlemin nizâmı ve insan bedeninin muhteşem yaratılışı bu ism-i şerîfin tecellisidir. *Âdil* ise zâlimleri ve haksızlık yapanları cezalandırmaktır. Bunun en açık örneği, geçmiş kavimlerin âsîliklerine ve inkârlarına karşılık topluca helâk edilmeleridir. Ayrıca hevâ ve mâlâyâni hırsın kendisini haktan ve tefekkürden uzaklaştırdığı, dünya kaygısına boğulmuş kimselere de bu adalet tecellî eder.

Bu ism-i şerîften ârifin vazifesi, Allah Teâlâ'nın hükmüne ve tedbîrine itiraz etmemesidir. Bütün tedbîrini ve hükmünü hak ve adâlet üzere bilmesi gereklidir. Bu isme vâkıf olanların da ifrat ve tefritten sakınmasıdır.

Hâssası: Şems vaktinde 104 kere zikreden kişi zulümden kesilir, adâlet tamamına erer. Her durumda mizâcı itidâl üzeri olur.

2.3.5.30. el-Latîf (c.c.)

Sözlükte, “nazik ve merhametli davranmak, iyi muamele etmek” mânâsındaki *lutf* kökünden sıfat olan *latîf* kelimesi “nâzik ve yumuşak davranan, yumuşaklıkla muamele eden” demektir. Aynı kelime *letâfet* kökünden türemiş kabul edilerek “ince ve şeffaf, küçük ve hacimsiz olan” mânâsında da kullanılır. *Latîf* Esmâ-i Hüsnâ'dan biri olarak “fiillerini rıfk ile gerçekleştiren, kullarına iyilik ve merhamet eden, yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan, zâtı duyuyla algılanamayan, en gizli ve ince hususları dahi bilen” mânâlarına gelir.³⁰⁹

Müellif eserde *el-Latîf* ism-i şerîfinin mânâlarını, “güzel muamele eden; lütuf ve ihsân eden; rıfk ile yarattıklarına faydaları ulaştıran; kullarına tevfiik ve ismetle muamele eden” şeklinde vermiştir. Bir diğer mânâsı, işlerin inceliklerini, kapalılıkları ve problemlerini bilmektir. Bu sebeple *Âlim* denmiş ki bu Allah'ın kullarına olan lütfundandır. Bir diğer mânâsı ise kullarına iyilikte bulunması ve yumuşaklıkla davranıp lütuflarda ve nimetlerde bulunmasıdır. Yeterlilik seviyesinin üstünde Allah Teâlâ'nın kullarına nimetler bahşetmesi ve onları tâkatlerinin üstündeki yükü yükümlü tutmaması Allah Teâlâ'nın lütfundan olduğu söylenmiştir. Allah Teâlâ,

³⁰⁸ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.110.

³⁰⁹ Bekir Topaloğlu, “Latîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.27, s.108.

“Allah ’ın, göklerde ve yerde bulunan şeyleri hizmetinize verdiğini, nimetlerini gizli ve açık olark önünüze bolca serdiğini görmez misiniz? ...”³¹⁰ buyurmaktadır. Başka bir âyet-i kerîmede de teklif/yükümlülük hakkında “... Sizi o seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yükledi...”³¹¹ buyurmaktadır. Bundan dolayı kuluna emri o derece kolaylaştırmıştır ki bir gün ve gecede kendisine beş vakit namazı farz kılmış ama bir defada yerine getirme sorumluluğuyla yükümlü tutmamıştır. Kulun da bu namazın edâsını bölüm bölüm yerine getirmesine razı olmuştur.

Bir nimetin gerektirdiği meşakkati, zorlanmaksızın kulların gereksinim içinde buldukları şeyleri kullarına ulaştırmış olması da Allah Teâlâ'nın kuluna olan lütfundandır. Bunun örneği de bir somunun azık oluşudur.³¹²

Bu ism-i şerîften ârifin nasibi, Allah’a lutfedip kulları Allah Teâlâ’ya davette ve Hak yoluna irşad da yumuşaklık gösterip bilsin ki Allah Teâlâ gizli olanların iç yüzlerini bilir. Latîf olmanın bu husustaki en güzel şekli, sâlih amel, Allah Teâlâ'nın razı olduğu bir yaşantı ve güzel ahlak ile insanları hakkı kabul etmeye sevk etmektir.

Hâssası: Kamer vaktinde 129 kere zikredilirse ilâhî lütuf ile gönlü dolmuş olur. Eger bir kişi bir kişiden bir şey rica etmeyi dilese bu zikirle meşgul olsun. Böylece cümle murâdı hâsıl olur.

2.3.5.31. el-Habîr (c.c.)

Sözlükte, “bir nesneyi gereğince bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdâr olmak” anlamına gelen *hubr* (*hibre*) masdarından sıfat olup “bilen, bir nesnenin mahiyetine ve iç yüzüne vâkıf olan” demektir.³¹³ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “her şeyi bilen, her şeyin iç yüzünden, gizli taraflarından haberdâr olan” demektir.³¹⁴

Müellif eserde *el-Habîr* ism-i şerîfine, “gizli haberlerin kendisine kapalı kalmayan; âlim” mânâlarını vermiştir. Mülk ve melekût âleminde gerçekleşen, hareket

³¹⁰ Lokmân Sûresi 31/20.

³¹¹ Hacc Sûresi 22/78.

³¹² Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.95-97.

³¹³ Bekir Topaloğlu, “Habîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.14, s.378.

³¹⁴ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.276.

eden veya sakin duran her şeyi ve muzdarip veya mutmain olan nefisleri bilir ³¹⁵ yani herkesin gizli ve açık her işini bilir. Kul Allah Teâlâ'nın kendi sırlarına muttali olduğunu ve göğsündeki gizlemiş olduğu sırları bildiğinde, isteme hususunda himmetini Allah Teâlâ'ya yöneltmesi kendisine yeterli gelir. İhtiyacını diline getirmeksizin kalbinde istihzâr etmesi, kendisine yeterli gelir.³¹⁶

Hikâye olunduğuna göre:

Bir kişi Bâyezîd-i Bistâmî'nin yanına geldi ve şöyle dedi:

- Ey şeyh! İnsanlar yağmura muhtaçtır. Allah Teâlâ'ya duâ et de yağmur versin.

Bâyezîd-i Bistâmî cevâben şöyle dedi:

- Ey kişi! Git, evinin oluğunu ıslâh et, diye emir verdi.

Bâyezîd-i Bistâmî bundan başka bir şey söylemedi. Bâyezîd-i Bistâmî'nin şahsa emrettiği oluğu tamir etme işi bitmemişti ki, yağmur yağmaya başladı. Yâni Şeyh Hazretleri diliyle yağmur yağmasını istemeden yağmur yağdı.

Bu ism-i şerîften ârifin nasibi, kendi ahvâlinde gâfil olmamasıdır. Bâtınını ıslah etmesidir. Bâtınında kilitli olan anahtarları açmakla meşgul olmasıdır.

Hâssası: Şems vaktinde 812 kere zikredilirse erkek dişi üzerindeki fayda ve zararı görüp anlar. Çok acâyiptir! Gayb âleminden haber alır.

2.3.5.32. el-Halîm (c.c.)

“Sabırlı ve temkinli, akıllı ve ağır başlı olmak” mânâsındaki *hilm* masdarından sıfat olup “sabırlı ve temkinli olan, acele ve kırgınlıkla muamele etmeyip ileride meydana gelecek gelişmelere fırsat tanıyan” demektir. *Halîm*, Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla “sabırlı, acele ve kırgınlıkla muamele etmeyen” mânâsına gelir.³¹⁷

³¹⁵ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.117.

³¹⁶ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.99.

³¹⁷ Bekir Topaloğlu, “Halîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.334.

Müellif eserde *el-Halîm* ism-i şerîfinin mânâsını, “vakar, sükûn ve yavaşlık” olarak vermekle beraber cezalandırmayı hak eden kişiden cezayı ertelemek olduğu söylenmiştir. İsyankârların ısrarının Allah Teâlâ’yı kararsız kılmaması ve mü’minlerin düşkünlük ve âcizlik göstermelerinin onu acil bir şekilde intikam almaya sevk etmemesi O’nun hilmindendir. Allah Teâlâ o derece hilimlidir ki, cahil bir kimse onu bilmiyor zanneder. O derece günahları örter ki, kör birisi onu görmüyor zanneder.³¹⁸

Rivâyet olundu ki:

Bir kimseyi vefâtından sonra rüyada gördüler. Gören kimse vefat eden kimseye şu soruyu sordu:

- Allah Teâlâ sana lütuf ile nasıl bir muamele de bulundu?

Vefat eden kişi şöyle söyledi:

- Amel defterimi elime verdi. Amellerimi okurken bir günahıma rast geldim. Okumaya hayâ ettim ve dedim ki: “İlâhî! Bu kulunu rüsvâ eyleme”. Hitâb geldi, dedi ki: “Ey kulum! Sen bu günahı işlediğin o günden benden hayâ etmeden işledin, o zaman seni rüsvâ eylemedim. Şimdi ise benden hayâ edersin, niye seni rüsvâ edeyim?”

Bu ism-i şerîften kulun alacağı nasip, halîm olmasıdır. Nefsini yanlış yollara girmekten menetmesidir.

Hâssası: Zuhal vaktinde 88 kere zikredilir. Zâlim kimseler ve kötü, sert kadınlar üzerine okunursa halîm olurlar.

2.3.5.33. el-Azîm (c.c.)

Azîm, “büyük olmak, yüce olmak” mânâsındaki *izam* (*azamet*) kökünden türeyen bir sıfat olup “büyük olan, yüce olan, azametli” mânâsına gelir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “zâtı ve sıfatlarının mahiyeti hakkıyla kavranamayacak derecede yüce; emirlerine karşı gelinemeyen ve âciz bırakılmayan”dır.³¹⁹

³¹⁸ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.102.

³¹⁹ Hülya Alper, “Azîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s.329.

Müellif eserde *el-Azîm* ism-i şerîfinin mânâsını, “büyük, ulu, azametli” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ azametinin rütbelere uzaktır. Şöyle ki; *el-Azîm*, cüzleri büyük anlamına gelmektedir. Bu ise Allah Teâlâ hakkında imkansızdır. Çünkü Allah Teâlâ mutlak azîm sahibidir. O’nun büyüklüğü başka bir varlığa nispeten değildir. Onu akıl tasavvur edemez, künhüne basîret vâkıf olamaz. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle demiştir: “Şânı yüce olan Allah’ın kudretinin sonu olmadığını o kimse bilir ki eğer Allah Teâlâ bir anda yirmi bin kere yirmi bin âlem yaratmayı istese Allah Teâlâ’nın kudreti katında yirmi bin kere yirmi bin âlemi yaratmak taş duvarı yaratmak kadardır. Taş duvarı yaratmak ile yirmi bin kere yirmi bin âlemi yaratmak arasında hiçbir fark yoktur.”

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, nefsinin hakîr ve zelîl etmesidir. Allah Teâlâ’nın emirlerine ve yasaklarına boyun eğip saâdete ererek rızasını almaya çaba sarfetmelidir.

Hâssası: Utârid vaktinde 1020 kere zikreden kişi devlet ve saâdet bulur. İzzet ve yüksek makam günden güne terakkî eder.

2.3.5.34. el-Gafûr (c.c.)

Gafûr, “örtmek, gizlemek” mânâsındaki *gafr* kökünden türemiş olup lügat mânâsı “bir kimsenin kusurunu örten, bağışlayan” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “kullarının kusurlarını örten, onların suç ve günahlarını bağışlayan”dır.³²⁰

Müellif eserde *el-Gafûr* ism-i şerîfinin mânâsını, “örtücü; mağfiret eden” şeklinde vermiştir. *el-Gafûr* ve *el-Gaffâr* ism-i şerîfleri aynı mânâdadır. Ancak *el-Gafûr* ism-i şerîfi biraz daha mübâlağa içerirken *el-Gaffâr* ism-i şerîfi mübâlağa içermez. Zîrâ *el-Gaffâr* ism-i şerîfi mağfirete mübâlağayı tekrarı getirir.³²¹ *Gafûr* büyük günahları, *Gaffâr* sayısız günahları, *mağfiret* ise mahlûkatın karşısında rezil olmasını gerektiren günahları bağışlamasıdır. Allah Teâlâ’nın rahmeti azîm ve umûmîdir. Mağfireti bol ve büyüktür. Bilinsin ki Allah Teâlâ’nın rahmeti gazâbından büyüktür ve gufrânı azâbından fazladır.

³²⁰ Hacer Reisoğlu, *a.g.t.*, s.103,104.

³²¹ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.120.

Hâssası: Şems vaktinde 1286 kere zikreden kişi hapisten kurtulur. Köleyse âzâd olur. Kederliyse sevinçli olur.

2.3.5.35. eş-Şekûr (c.c.)

Sözlükte, “yapılan bir iyiliği sahibini övgü ile anmak” mânâsındaki *şükür* (*şükran*) kökünden türeyen *şekûr* “çokça teşekkür eden” demektir. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde “az da olsa kulun iyi bir ameline fazlasıyla karşılık veren” anlamına gelir.³²²

Müellif eserde *eş-Şekûr* ism-i şerîfinin mânâsını “şükredici, çokça şükreden; nimet veren ve iyilik edeni övmek, senâ etmek” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ kullarına sevabı çok verendir. Allah Teâlâ kullarının şükürü üzerine kullarını mecâzî eder. Bu mânâyâ göre yolun birleşmesiyle ceza şükür ile müsemmâ olmuştur. İmâm Kuşeyrî Hazretleri buyurmuşlardır ki, “*Şükriin hakikati; Allah Teâlâ'nın bahsetmiş olduğu ihsânı zikretmekle muhsine yapılan övgüdür. Buna göre; kulun güzel fiillerinin ve itaatinin zikrini yerine getiren kulunu çokça övmesi anlamında olmasıyla Allah Teâlâ Şekûr'dur.*”³²³

Hikâye olunduğuna göre:

Bir kimseyi rüyada gördüler ve sordular:

- Allah Teâlâ lutfuyla sana nasıl bir muamele de bulundu?

O da cevâben dedi ki:

- Beni muhasebeye çekti. Amellerimi mîzân terazisine koyduğunda iyi amellerimin kefesi hafif geldi. Bu kez bir kâğıt parçası gelip iyi amellerimin kefesine konuldu. Bu kez ise iyi amellerimin kefesi ağır bastı. Ben dedim ki: “Acaba bu kâğıt parçası ne ola ki?” Cevap verildi: “Bir müslümanın kabrine bir avuç toprak koymuştun. Bu o toprağın sevabıdır.”

Yâni Allah Teâlâ kullarının az ameline çok sevap verir.

³²² Bekir Topaloğlu, “Şekûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.38, s.493.

³²³ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.105.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, Allah Teâlâ'nın kendisine ihsân eylediği ârif nimetleri ve şükür mevâcibleri üzere var olup şükür vazifeleri üzere sebât eylemektir.

Hâssası: Şems vaktinde 526 kere zikredilir. Bu zikir erkek içindir. Kadın için olursa Zühre vaktinde okunsun. Bu zikirle meşgul olan erkek, kadının belâlarından, zâlimlerin şerrinden ve düşmanların kahrından güvende olur.

2.3.5.36. el-Aliyy (c.c.)

“Yükseklik ve yücelik; şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak” mânâsındaki *ulüv* ve *alâ* kökünden türemiş bir sıfattır. *el-Alî* (*el-Aliyy*) ism-i şerîfi Esmâ-i Hüsnâ'nın içinde, “yücelik ve hükümranlıktaki kendisine eşit veya kendisinden daha üstün bir varlık bulunmayan, mutlak olarak yüce olan, örf, akıl ve din açısından övgüye değer bütün müsbet nitelikleri kendisinde toplayan, yine örf, akıl ve din açısından yerilmiş bulunan ve ulûhiyetle bağdaşmayan bütün menfî niteliklerden münezzehtir bulunan kemâl sahibi ulu Allah” mânâlarına gelir.³²⁴

Müellif eserinde *el-Alî* ism-i şerîfinin mânâsını, “yüce, yüksek, refî” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ, mertebesinden daha büyük bir mertebenin olmadığı zâttır. Bütün mertebeler ve hükümler O'na nispeten alttadır. Allah Teâlâ'nın yüceliği idrak etmekten yücedir. Kudsiye sıfatı tasavvur olmaktan kebîrdir. Allah Teâlâ'nın uluvvü/yüceliği, ululuğu ve büyüklüğü cüsse büyüklüğü değildir. Allah Teâlâ bunlardan münezzehtir.

Bu ism-i şerîfdan kulun alacağı nasip, Allah Teâlâ'ya olan ibadetlerle nefsinin zelîl kılmasıdır. İlmin ve amelin yüksek mertebelerine ulaşana ve nefsin kemâliyetinde üstün olana dek ilmini ve amelinin çoğaltmasıdır.

Hâssası: Şems vaktinde 110 kere zikreden kişi arkadaşları arasında kadir ve hürmeti yüce olur. Cümle âlem halkı ona muhabbet duyar ve yüksek mertebelere erişir.

³²⁴ Bekir Topaloğlu, “Alî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, s.370.

2.3.5.37. el-Kebîr (c.c.)

Sözlükte, “büyük ve cüsseli, ulu ve yüce olmak” mânâsındaki *kiber* masdarından türemiş bir sıfat olup “büyük ve gövdeli, ulu ve yüce” demektir. *Kebîr* Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “zâtının ve sıfatlarının mahiyeti bilinemeyecek kadar ulu” şeklinde tanımlanır.³²⁵

Müellif eserde *el-Kebîr* ism-i şerîfinin mânâsını, “şanı yüce ve azameti büyük olan, izzet ve şeref sahibi” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ *kebîr*dir. Ezelî ve ebedî olarak varlığı devam edendir. Allah’tan gayrisi sonludur, ihtiyaç sahibidir. Allah Teâlâ mânevî ilimlerin müşâhedesinden, akılların idrâkından, zandan ve kıyastan ekberdir. *Kebîr*, *tenzîh* esmâsındandır. Kullardan *kebîr* olan kimse, kemâliyet sıfatlarının kendisinde eksik olmadığı kişidir. Hatta onun kemâliyet sıfatları başkalarına da sirâyet eder. Yanına biri oturduğunda veya geldiğinde onun kemâliyet sıfatlarından istifâde eder. Kulun kemâliyeti ise aklı, takvası ve ilmiyledir. O halde Allah Teâlâ’nın kullarından *kebîr* sıfatına sahip olan; âlimler, muttakiler ve çevresindekileri irşâd eden irşâd ehlidir. Bundan dolayı Hazret-i İsa (a.s.) şöyle buyurmuşlardır: “*İlim sahibi olup da ilmiyle amel edene ve öğretere, melekût âleminde “Azîm kimse” diye hitap edilir.*”³²⁶

Hâssası: Müşterî vaktinde 232 kere zikreden kişi padişahlardan, vezirlerden ve beylerden çok iyilikler bulur. Yüksek makam ve mertebelere erişir. Zikre devam ettikçe saâdet terakkî eder.

2.3.5.38. el-Hafîz (c.c.)

Hafîz, “korumak, görüp gözetmek, ihmalkâr ve gâfil davranmayıp dikkatli ve basîretli bulunmak; anlayıp bellemek, ezberlemek” mânâlarındaki *hıfz* kökünden sıfat olup “koruyan, hiçbir şeyin kaybolmaması ve ihmal edilmemesi için gerekli tedbirleri

³²⁵ Bekir Topaloğlu, “Kebîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s.162.

³²⁶ Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.127, 128.

alan” demektir. *Hafız*, Allah Teâlâ’nın isimlerinden biri olarak, “kâinatta zerre kadar bir şey ble gözetiminden uzak olmayan ve tabiatı dengede tutan” anlamına gelir.³²⁷

Müellif eserde *el-Hafız* ism-i şerîfinin mânâsını, “saklayıcı ve koruyucu” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ’nın ilm-i ezelisinde bütün mevcûdât korunmuş olup hata ve gaflet ile bozulması imkansızdır. Mevcûdâtın tamamını istediği gibi karışıklıktan ve bozulmalardan koruyandır. *Hafız*, kulun dünyada amellerini koruyup ahirette amellerini birer birer sayar. Bu ism-i şerîften kulun alacağı nasip, sırrını (kalbini) şüphelere ve bidatlara ittibâdan korumasıdır. Cevherlerini şehvetlere ve hiddete boyun eğdirmemesidir. Nefsini ifrat ve tefrite meyletmekten koruyup bütün işlerinde idrak hâlinde olmasıdır.

Hikâye olunduğuna göre:

Sâlihlerden birinin gözü harama kaydı. Akabinde dedi ki:

- İlâhî! Ben gözümü senin ibadetinden ötürü isterim lâkin senin emrine muhalefete sebep oldu. Yâ Rab! Bundan ötürü gözlerimi kör et.

Sâlih kişi bu duâyı eder etmez gözleri kör oldu. Ancak sâlih kişi geceleri teheccüd namazını kılan bir kimseydi. Gece taharete muhtaç oldu lâkin taharetini yapamadı. Sonra şöyle duâ etti:

- Yâ Rab! Ben dedim ki, gözlerimi senin ibadetinden ötürü isterim. Bu gece senin ibadetinden ötürü gözlerime muhtaç oldum.

Bu duâyı eder etmez gözleri açıldı.

Bu ism-i şerîften ârifin alacağı nasip şu ki, bânınını düşmanların düşüncesinden; zâhirini günahkârlara uymaktan korumasıdır.

Hâssası: Şems vaktinde 998 kere zikredilir. Hasta üzerine okunursa sıhhat bulur. Üzüntü gönülden gider. Husûsen vebalı yerlerde okunursa zararı ortadan kaldırır. Çok tecrübe edilmiştir.

³²⁷ Bekir Topaloğlu, “Hafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.116.

2.3.5.39. el-Mukît (c.c.)

Sözlükte, “korumak, birini hayâtiyetini sürdürecekt kadar gıda vermek; gücü yetmek” mânâlarındaki *kavt (kıyâte)* kökünün “if’âl” kalıbından türeyen *mukît* “bedenlerin ve ruhların gıdasını veren, gücü yetip koruyan” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâlarıyla, “bedenlerin ve dolayısıyla ruhların gıdasını veren, her şeye gücü yeten ve koruyan”dır.³²⁸

Müellif eserde *el-Mukît* ism-i şerîfine, “kuvvet” mânâsını vermiştir. Yani Allah Teâlâ azıkları yaratıp, bunları insanın bedenine yiyecek olarak, kalplere (ruhlara) ise marifet ve hikmet olarak ulaştırandır. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle buyurmaktadır: “Allah Sübhânehu ve Teâlâ kullarının ve mahlûkatının azıklarını/yiyeceklerini çeşitli çeşitli kılmıştır. Bir kısmın azığını çeşitlerine ve özelliklerine göre yiyecekler ve içecekler kılmıştır; bunlar insanlar ve onların dışındaki hayvanlardır. Bu kısmının azığını taat ve tesbih kılmıştır; bunlar meleklerdir. Bir kısmının azığını mânâlar, marifetler ve akıllar kılmıştır; bunlar ruhlardır. Akıl, güzelliklerin bütününün nizâmıdır.” Allah Teâlâ bir kulunu itaatıyla meşgul ettiğinde, onun için hizmetinde bulunan kişileri onunla birlikte eder. Bir kişiyi şehvetine uymayla ve kuruntularını elde etmekle meşgul ettiğinde onu kendi kendisinin gücüyle ve kuvvetiyle baş başa bırakır.³²⁹ Kısacası kul hangi duruma lâıyıkça Allah Teâlâ o hâli ona verir.

Bu ism-i şerîfden kulun nasibi, halka faydalı ve doğru yolu gösterip halkı ibadete sevk edendir. Gafilleri Hak yoluna girmeleri için irşâd edendir.

Hâssası: Şems vaktinde 550 kere zikredilirse kuvvetli olur. Kuvvetli bir bedeni olur. Pehlivan ve okçu olur. Çok kuvvetli olur.

2.3.5.40. el-Hasîb (c.c.)

Sözlükte, “saymak, hesap etmek” anlamına gelen *husbân (hisâb)* masdarından sıfat olup “her şeyi saymışçasına bilen, hesaba çeken” demektir. *Hasîb*, ayrıca “asâletli ve şerefli olmak” anlamındaki *haseb* masdarıyla bağlantılı olarak “yüce ve şerefli

³²⁸ Bekir Topaloğlu, “Mukît”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.138.

³²⁹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.111, 112.

“mânâsına geldiği “if’âl” kalıbındaki kullanılışından hareketle “yeten, kâfi gelen” anlamında da kabul edilebilir.³³⁰ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “kullarına yeten; onları hesaba çeken”dir.³³¹

Müellif eserde *el-Hasîb* ism-i şerîfinin mânâsını, “kâfi gelen, kifâyet eden” şeklinde vermiştir. *Kâfi* olmak kendi kendisine yetip başkasına ihtiyaç duymayan demektir. Noksan sıfatlardan berî olan Allah Teâlâ herkese kâfidir. Bu vasıf Allah Teâlâ’dan başkası için düşünülemez.

Kifâyete ihtiyaç duyan bir kimse; var olmada, varlığının devam etmesinde ve varlığının kemâliyetinde ihtiyaç duyar. Varlıkta Allah Teâlâ dışında tek olarak başka bir şeye kâfi gelen yoktur. O, tek olarak bazı şeyler için değil her şey için kâfidir. Varlıkların var olması, var olmaya devam etmesi ve var olma hususunda kâmil olması için Allah Teâlâ tek olarak kâfidir.³³² *El-Hasîb*’in bir diğer mânâsı da *muhâsib* olmasıdır. Allah Teâlâ muhâsebe eden /hesaba çekendir. Allah Teâlâ kulun her amelini yakînen bilir. İnsanın cüz’î irâdesine bırakılan, hakkında emir ve yasaklar bulunan her mahlûk ahirette (hesap gününde) *el-Hasîb* ism-i şerîfinin tecellîsiyle muhâsebeye konu olacaktır. Her yaratılmışın ameline göre lutfen ve adlen muamele gösterilecektir. Bu mânâyâ göre muhâsebe, mükâfattan ibaret olursa fiile dönüşür. Şayet muhâsebeden maksat; sorgu, azarlama, hasenâtları sayma ve günahlar olursa muhâsebe kula dönüşür. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemiştir: “*Şu kimse âlim ola ki, Allah Teâlâ ona kâfidir. O kimseye vahşet gelmez. Halk kendisinden yüz çevirse de kendisine taksim edilen şeyin kendisinin elinden kaçmayacağına güvenir. Allah Teâlâ’nın kendisine yeterli geldiğini bilen bir kişi mahlûkâtın kendisinden yüz çevirmesinden yalnızlığa düşmez.*”³³³ Buna binâen söylenmiş ki: “*Allah Teâlâ senin ile böyleyse kimden korkarsın ve seninle böyle değilse kimden recâ edersin?*”

Bu ismi-i şerîfden ârifin alacağı nasip, muhtaç olanların ihtiyaçlarını gidermede vesile olmasıdır. Allah Teâlâ’nın kendisini hesaba çekeceğini bilerek

³³⁰ Bekir Topaloğlu, “Hasîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, s.380.

³³¹ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.278.

³³² Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.134.

³³³ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.114.

hesaba çekilmeden evvel kendi nefisini hesaba çekmesidir. Kendisini hesaba çekmeden evvel tâat ve marifetle kendisini azîz ve şerefli eylemesidir.

Hâssası: Zühre vaktinde 80 kere zikredilir. Cimri üzerine okunursa cömert olur. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.41. el-Celîl (c.c.)

Celîl, sözlükte, “azamet sahibi, büyük, yüce ve münezzeh olmak; uzun ömürlü olmak” mânâlarına gelen *celâl* (*celâle*) kökünden türemiş bir sıfattır. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “hiçbir kayıt ve kıyas kabul etmeksizin azamet sahibi, kadri, kıymeti ve mertebesi en yüce olan” gibi anlamlar taşır.³³⁴

Müellif eserde *el-Celîl* ism-i şerîfinin mânâsını, “ulu, büyük, azîm, kebîr” şeklinde vermiştir Allah Teâlâ celâliyet sıfatlarıyla vasıflanan zâttır. Fahreddîn Râzî Hazretleri şöyle söylemiştir: “*Celîl, Kebîr ve Azîm ism-i şerîfleri arasında fark vardır. Kebîr, zâta kâmil olanın ismidir; Celîl, sıfatta kâmil olanın ismidir; Azîm, zâta ve sıfatta kâmil olanın ismidir.*” İmâm Kuşeyrî Hazretleri de şöyle söylemiştir: “*Allah Teâlâ kalpleri bazen celâl vasfıyla bazen de cemâl vasfıyla mükâşefe eder. Celâl vasfıyla kalpleri mükâşefe ettiğinde kalplerin hâlleri dehşet içinde dehşet olur. Cemâl vasfıyla mükâşefe ettiğinde kalplerin hâlleri açlık içinde bir açlık olur. Allah Teâlâ kimi celâliyle mükâşefe ederse onu yok eder. Kimi cemâliyle mükâşefe ederse onu ihyâ eder.*”³³⁵

Bu ism-i şerîfdan ârifin nasibi; reddolunan fiillerden, kötü ahlaktan, vazgeçilmiş hayallerden, kaybedilen akâidden nefisini tenzîh yani pak eylemesidir.

Hâssası: Şems vaktinde 73 kere zikredilir. Dünya kaydında olan saygı duyulacak bir kimse olur. Bütün hevâlardan kesilir. Latîf olaylar görür. Mecâzî aşkı ilâhî aşka tebdîl eder.

³³⁴ Bekir Topaloğlu, “Celîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.7, s.267.

³³⁵ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.115.

2.3.5.42. el-Kerîm (c.c.)

Sözlükte, “cömert olmak, iyi, ahlâklı, asil ve değerli olmak” mânâsındaki *kerem (kerâmet)* kökünden sıfat olan *kerîm*, “yaratılıştan kerîm olan, insanın şerefiyle bağdaşmayan her türlü şeyden arınmış bulunan” demektir.³³⁶ Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde “*ihsânı, in’âmı, lutfu, keremi bol olan, sonsuz cömert*” demektir.³³⁷

Müellif eserde *el-Kerîm* ism-i şerîfinin mânâlarını, “iyilik ve ihsân eden; bolluğu ortaya çıkaran, ebediyete kadar övülen” şeklinde vermiştir. O önceden de *Kerîm*’di, bundan sonra da *Kerîm*’dir. Bağışlaması ve ihsânı tükenmez olandır. Kendisine sığınanı zâyi etmeyip onu vesîle ve araçlardan müstağnî kılandır. Terkedildiğinde azarlayan ancak bunu aşırı yapmayandır. Bir şeyi takdir edince, (o şey yerine gelmediğinde) affedendir. Bir kulu affettiğinde, bu kulun mâsiyetinin misli olan kişiyi de affedendir. Vaatte bulununca yerine getirendir. Ne kadar verdiği ve kime verdiği bakmayandır. Kulun ihtiyacını Rabb’inden başkasına iletmesinden razı olmayandır. Zorlama yoluyla değil de ihtiyara binâen tüm bu vasıfların kendisinde toplandığı zât, mutlak anlamda *el-Kerîm*’dir. Bu mânâ da sadece Allah Teâlâ için geçerlidir.

Bu ism-i şerîfden kulun nasibi, kerîmlik sıfatıyla ahlaklanmış olup mühletsiz bir şekilde cömertçe vermesidir. Kudreti altında olanı affedip insana ezâ veren davranışlardan ve kötü ahlâktan kaçınmasıdır.

Hâssası: Zühre vaktinde 270 kere zikreden kişi gam ve kederden emîn olur. Çok mala sahip olup, hesabını bilmez. Zâlimin zulmünden ve düşmanların şerrinden emîn olur. Hâli iyi durumda olur. Yârine kavuşur. Hatalardan kurtulup ihsân bulur. Hasta ise sıhhat bulup şâd olur. Lâkin bu zikir Müşterî vaktinde erkek için kuvvetli bir teshîrdir.

³³⁶ Bekir Topaloğlu, “Kerîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s.287.

³³⁷ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.278.

2.3.5.43. er-Rakîb (c.c.)

Sözlükte, “gözetlemek, kontrol etmek; beklemek, intizâr etmek” anlamındaki *rakb* (*rukûb*, *rekâbet*) kökünden türeyen *rakîb* kelimesi “gözetleyip kontrol eden” demektir.³³⁸ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “her şeyi gözetleyip denetleyen; kontrol eden” demektir.³³⁹

Müellif eserde *er-Rakîb* ism-i şerîfine, “hafîz, nâzır, müntazir” mânâlarını vermiştir. Bir şeyi hiçbir şekilde ondan gâfil kalmamak suretiyle koruyan ve onu devamlı gözetken zâttır. Kim ne yaparsa yapsın onu görür ve bilir. Hiçbir şey Allah Teâlâ’nın ilm-i ezeliinde gizli kalmaz. Diğer mânâsı da kullarının ahvâlini bilip nefeslerin adedini sayandır. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemiştir: “*Sûfilere göre murâkabe; kulun kalbiyle Allah Teâlâ’yı zikretmesinin kula gâlip olmasıdır. Kulun, kalben sürekli bir şekilde Allah Teâlâ’nın kendi hâline muttalî olduğunu bilmesi, her nefesinde Allah Teâlâ’nın cezalandırmasının şiddetinden korkması, her anda O’ndan heybete düşmesidir.*”³⁴⁰

Hikâye olunduğuna göre:

Sâlihlerden birisini rüyada gördüler ve sordular:

- Allah Teâlâ lutfuyla sana nasıl bir muamele de bulundu?

Sâlih kişi cevâben şöyle dedi:

- Beni mağfiret etti ve bana ihsân eyledi. Ancak benimle muhâsebe etti. Bir gün oruçluyken iftar vaktinde bir dostumun dükkanında bir buğday tanesi alıp kırdım. Sonra aklıma geldi ki bu senin buğdayın değildir diye kırılmış buğdayı diğer buğdayların üzerine bıraktım. Bu kez muhasebe de, buğday kırdığımdan ötürü iyi amellerimden aldılar. Bu kırılmış buğdayın diyetiydi.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, şeytanın fırsat bulup kendisini gafletin büyüklüğüyle helâk etmeden nefsinin hâllerini murâkabe etmesidir.

³³⁸ Bekir Topaloğlu, “Rakîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, s.431.

³³⁹ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.278.

³⁴⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.119.

Hâssası: Zühre vaktinde 312 kere zikredilir. Bu vakitte teshîri kadın içindir. Erkekte teshîr, Müşterî vaktindedir. Yüksek makâmda olanlar için teshîri Şems vaktindedir.

2.3.5.44. el-Mücîb (c.c.)

Sözlükte, “kesmek; birinin susmasını sağlamak” anlamındaki *cevb* kökünün “if’âl” kalıbından (*icâbet*) sıfat olan *mücîb* “duâ ve dileklere olumlu cevap veren” mânâsına gelir.³⁴¹ Esmâ-i Hüsnâ’dan biri olarak Allah Teâlâ’ya izâfe edildiğinde ise “kimsenin çaba ve gayretini karşılıksız bırakmayan; kullarının sıkıntılarını giderip onları rahatlatan, kullarının duâlarına cevap verip onları mahcup etmeyen” anlamlarını taşır.³⁴²

Müellif eserde *el-Mücîb* ism-i şerîfinin mânâlarını, “duâ edenlerin duâlarına icâbet edip kabul eden; gayret edenlerin de ihtiyaçlarını verip bitiren” şeklinde vermiştir.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, her şeyden önce emirleri ve yasakları ile teşvik ettiği ve davet ettiği şeyler hususunda Rabb’ine icâbet eden bir kimse olmasıdır. Daha sonra Allah Teâlâ’nın kendisine verdiği nimetlerle gücü nispetinde O’nun kullarına icâbet etmelidir. Gücü yetiyorsa kendisinden bir şey isteyen herkese yardım edip, ihtiyaçlarını gidermesidir.³⁴³ Bu konuyla ilgili haber de gelmiştir. Şöyle ki, Allah Teâlâ’nın bir kulu elini kaldırıp bir şey istediğinde Allah Teâlâ kulun isteğini geri çevirmekten hayâ eder. Velîsinin de bir hâcetin olduğunu bildiğinde velî onu zikretmeden hâcetlerini ve isteklerini verir.

Hâssası: Müşterî vaktinde 55 kere zikreden kişi Hüdâ yanında her ne dilerse reddolunmaz.

³⁴¹ Bekir Topaloğlu, “Mücîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.449.

³⁴² Hacer Reisoğlu, *a.g.t.*, s.124.

³⁴³ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.141.

2.3.5.45. el-Vâsi' (c.c.)

Sözlükte, “bir nesne bir şeye geniş gelmek, onu içine alıp kapsamak; güç yetirmek” anlamlarındaki *se'a* (*si'a*) kökünden türeyen *vâsi'*, “bir şeyi içine alacak şekilde geniş olan; güç yetiren” demektir. Terim olarak ise, “ilmi, rahmeti ve kudreti her şeyi kuşatan” diye tanımlanabilir. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla, “her türlü isteğe karşı ihsân ve lütfkârlığı yeterli olan, ilmi her şeyi kuşatan, rızkı bütün yaratılmışlara yayılan ve rahmeti her şeyi kapsayan”dır.³⁴⁴

Müellif eserde *el-Vâsi'* ism-i şerîfinin mânâsını, “genişlik” olarak vermiştir. Buradaki genişlik mekândaki genişlik değildir. Çünkü Allah Teâlâ mekândan münezzehtir. Genişlik mecâzen işaretlerde, lütuflarda ve zenginlikte itibâr olunur. Genişlik burada ilme nisbet edilmiştir. Allah Teâlâ'nın ilmine bakılırsa ilminin sonu yoktur. Hatta okyanuslar O'nun ilmmini yazmak için mürekkep olsa biterler ama Allah Teâlâ'nın ilmi bitmez. Allah Teâlâ'nın ihsân ve nimetlerine bakılırsa kudretinin bir sonu yoktur. Geniş olan her şey ne kadar büyük olsa da bir sonu vardır. Sonu olmayan ise genişlik ismini en çok hak eden mutlak anlamda *el-Vâsi'* olan Allah Teâlâ'dır.³⁴⁵ Bir başka mânâsı da zenginliğinin *Vâsi'* olmasıdır. Dilediği kuluna zenginliği verir. Bazı ârifler başka bir mânâ daha vermişlerdir. Allah Teâlâ öyle *Vâsi'*dir ki kendisinin sonu yok, sultanlığının sonu yok ve ihsânının haddi yoktur.

Bu ism-i şerîften kulun alacağı nasip, ilim ve ahlak genişliğinde cömert olup zengin nefisli olması için çabalamasıdır.

Hâssası: Kamer vaktinde 137 kere zikredilir. Kadın teshîri ve dünya için okunur. Okuyan kişinin gamı gider. Kalbe sevinç, rızıkta bolluk gelir. Yüksek makam ve mertebeden dolayı tam bir hoşnutluğa kavuşur.

2.3.5.46. el-Hakîm (c.c.)

Sözlükte, “iyileştirmek amacıyla menetmek, düzeltmek, hükmetmek” mânâsına gelen *hükûm* masdarından sıfat olup “hüküm ve hikmet sahibi” demektir.

³⁴⁴ Bekir Topaloğlu, “Vâsi’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, s.547.

³⁴⁵ Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.142.

Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla, “bütün sözleri ve fiilleri adâlete, ilme ve hilme uygun olan”dır.³⁴⁶

Müellif eserde *el-Hakîm* ism-i şerîfinin mânâsını, “hikmet sahibi” şeklinde vermiştir. Hikmet üç şeyden ibârettir: Birincisi ilmin kemâli, ikincisi amelin ihsânı, üçüncüsü amelin erkânıdır. *Hakîm*, takdîrinde şaşmayan, tedbîrinde muhsin olandır.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, kulun Allah Teâlâ'ya itaat etmesi, emrine uygun davranması, O'na tazim etmesi ve kalbinde O'na heybet beslemesidir. Nazariyenin kuvvetini ilâhî bilginin tahsiliyle bütününe yaymak için çabalamasıdır. Amellerin kuvvetini ise nefsinin rezilliklerden tasfiye ederek tamamlamasıdır.

Hâssası: Kamer vaktinde 78 kere zikredilir. Erkek için Kamer vaktinde, kadın için Zühre vaktinde teshîr eder. Çok da meşhurdur.

2.3.5.47. el-Vedûd (c.c.)

Sözlükte, “sevmek, muhabbet etmek” anlamındaki *viidd* kökünden türemiş mübâlağa bildiren bir sıfat olan *vedûd* “çok seven, çok sevilen” demektir. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla, “sâlih kullarını çok seven ve onlar tarafından çok sevilen”dir.³⁴⁷

Müellif eserde *el-Vedûd* ism-i şerîfinin mânâsını ikiye ayırmıştır. Arapça da faul vezni hem ism-i fâil hem de ism-i mefûl mânâsını ifade edebileceğinden *Vedûd* kelimesine her iki şekilde de anlam verilmesi mümkündür. İsm-i fâil olarak Allah Teâlâ için kullanıldığında Allah Teâlâ'nın kullarını sevmesi, insanlar için kullanıldığında, müzekkeri ve müennesi aynı olup çok seven adam manasına gelir. İsm-i mefûl mânâsında kullanıldığında ise Allah Teâlâ'nın kulları tarafından sevilmesi anlamına gelmektedir.³⁴⁸

³⁴⁶ Bekir Topaloğlu, “Hakîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.181.

³⁴⁷ Bekir Topaloğlu, “Vedûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, s.598.

³⁴⁸ İrfan Sevinç, “Esmâ-i Hüsnâ'dan el-Vedud İsminin Din Öğretimine Konu Edilmesi ve Ders Uygulama Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, 2015 s.94.

İsm-i fâil mânâsı, Allah Teâlâ'nın evliyâları ve enbiyâları sevmesidir. İsm-i mefûl mânâsı ise dostlarının kalplerinde Allah Teâlâ'nın muhabbetinin bulunmasıdır yani Allah Teâlâ'yı çok sevmeleridir. Fahreddîn Râzî Hazretleri şöyle söylemiştir: “Allah'ın sâlih kulları, Allah Teâlâ'nın zâtı, sıfatları ve fiilleri açısından mükemmel bir varlık olduğunu bildikleri için, O'nu (c.c.) sever, O'na muhabbet duyarlar.”³⁴⁹ Hakk Teâlâ'nın sıfatında olan *muhabbetin* mânâsı, kullarına rahmet etmesi, cemîl sıfatıyla irâde göstermesi, nimetler vermesi ve ihsânda bulunmasıdır. Kul da olan *muhabbetin* mânâsı ise Allah'a ibadet edip taatte bulunarak emrine uyması, nehy ettiğiinden kaçınmasıdır. Bir diğerk mânâsı da Allah Teâlâ'nın, bütün mahlûkat için hayrı sevmesidir. Bu nedenle onlara ihsânda ve senâda bulunmasıdır.

Bu ism-i şerîften kulun alacağı nasip, kendisi için istediğini diğerk insanlar için de istemesidir. Genişlik (zenginlik) ve kudreti kadarınca halka ihsân edip sâlih kullarına muhabbet beslemesidir.

Hâssası: Kamer vaktinde 20 kere zikredilir. Kadın ve erkek için teshîrdir. Zenginlik ve fakirlik için meşgul olursa kalbi nurlanır. Üzüntüyü ve zulmetleri kalpten giderir. Lâkin çok okunursa yübûset³⁵⁰ verir. Halvetî kardeşler de bu hâl vardır. Onun için çoğunluğu çok konuşkan kimselerdir.

2.3.5.48. el-Mecîd (c.c.)

Sözlükte, “asil, şerefli ve seçkin olmak” anlamındaki *mecd* (*mecâde*) kökünden türeyen *Mecîd* “asil, şerefli, cömert olan” demektir. Aynı kökten türeyen *Mâcid* de bu mânâyaya gelmekle birlikte sıfat-ı müşebbehe olan *Mecîd*in daha zengin içerikli olduğu kabul edilir. *Mecîd* ve bununla birlikte Esmâ-i Hüsnâ listesinde yer alan *Mâcid* Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “yetkinliğin karşıtı olan her türlü nitelikten münezzeh, lütuf ve ikrâmı bol” anlamına gelir.³⁵¹

³⁴⁹ İrfan Sevinç, *a.g.m.*, s.96.

³⁵⁰ **Yübûset:** Kuruluk; eski tıbbâ göre tabiatta bulunan dört rükün ve esastan biri. Yübûset için bkz. <https://www.lugatim.com/>.

³⁵¹ Bekir Topaloğlu, “Mecîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.28, s.238.

Müellif eserde *el-Mecîd* ism-i şerîfinin mânâsını *Mâcid*'in mübâlağası şeklinde vermiştir. *Mâcid*; zâtı yüce, âlî, lütuf ve ihsânı bol ve şerefli mânâlarına gelmektedir. *Mecîd* ism-i şerîfi, *Kerîm* ve *Vâsi*' ism-i şerîflerinin mânâlarını da kapsar. Böylece *Mecîd* ism-i şerîfinin mânâsı “zâtı yüce, fiilleri güzel ve ihsânı bol olan” mânâsına gelir. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemiştir: “*Her kimse Mecîd dediğinde, Allah Teâlâ'nın Azîm, Râfi', Kadir, Berr sıfatlarını ve mahlûkata çok ihsân ve lütuflarda bulunduğunu zikretmiş olur.*” Yine İmâm Kuşeyrî Hazretleri buyurdular ki: “*Mahlûkatın çoğunluğuna karşı onların kalplerini koruması, mahlûkatın çoğunluğuna karşı gizlemesi, kullarına olan ihsânlarındandır. Onlar için arındırılmış vakitler ayırması onlara olan nimetlerindedir. En büyük mihnetin kalplerin muhabbeti olması gibi işte bu da en büyük nimettir.*”³⁵²

Sâlihlerden hikâye olunduğuna göre:

Sâlih kişi, bir adamı Kâbe-i Şerîfi tavâf ederken gördü. Tavâf ederken şöyle söylediğini işitti:

- Ünsiyetin ardından gelen ey yalnızlık, izzetin ardından gelen ey zelillik, bolluktan sonra gelen ey fakirlik.

Sâlih kişi yanına gidip dedi ki:

- Malın mı gitti yoksa başına büyük bir musibet mi geldi?

O da cevâben:

- Hayır, kalp huzuruna ve berraklığına mâliktim, şimdi kalbimi kaybettim, dedi.

Bu ism-i şerîften kulun alacağı nasip, halka güzel muamelede bulunup halkla güzel geçinmesidir. Böyle davranırsa halk arasında *Mâcid* olur.

Hâssası: Zühre vaktinde 57 kere zikreden kişinin dünyevî hâcetleri istekleri doğrultusunda olur. Tecrübe edilmiştir.

³⁵² Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.127.

2.3.5.49. el-Bâ'is (c.c.)

Sözlükte, “harekete geçirmek, bir tarafa yöneltip göndermek, bir işle görevlendirmek; uykudan uyandırmak, diriltmek” gibi mânâlara gelen *bâ*’s kökünden türemiştir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “ölüleri dirilten, peygamber gönderen” demektir.³⁵³

Müellif eserde *el-Bâ'is* ism-i şerîfinin mânâsını, “göndermek, koparmak, birbirinden ayırıp dağıtmak” mânâlarında vermiştir. Allah Teâlâ kullarını hidâyete erdirmek için peygamber gönderendir. Hak ve doğru yolu peygamberler vesîlesiyle açığa çıkartmıştır. Diğer mânâsı da mahşer günü mahkûkâtı ve kabirdekileri diriltip hayır ve şerriyle kalplerdekini ortaya koyandır.³⁵⁴ Kimi kulunu adâletiyle, kimisine sonsuz fazl ve lutfuyla, kimisine de türlü türlü ihsânlarıyla muamele de bulunur.

Bu ism-i şerîften kulun alacağı nasip, ilk olarak *Bâ'is* ism-i şerîfinin iki mânâsına bütün vücuduyla iman edip ahiret hayatını ıslah etmesidir. Cezâ gününde (ahirette) peygamberlere (aleyhimüsselâm) itaat edip onlara lââyık olmasıdır.

Hâssası: Şems vaktinde 573 kere zikredilir. Her ne gizli iş varsa açığa çıkar. Düşman zarar verir mi; dost iyilik eder mi, malûm olur. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.50. eş-Şehîd (c.c.)

Sözlükte, “bir şeyin mahiyetine vâkıf olmak, onu bilmek, sözle ifade etmek” mânâsındaki *şehâdet* kökünden türeyen *şehîd* “kesin olarak bilen, bildiğini haber verme konusunda güvenilen kimse” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “her şeyi gözetlemiş gibi bilen, hiçbir şey ilminden gizli kalmayan” demektir. Râgıb el-İsfahânî *şehâdeti* “iç veya dış duyular yoluyla meydana gelen bilginin ifade edilmesi” diye açıklamakta ve zât-ı ilâhiyye için kullanılan “âlimü’l-gayb ve’ş-şehâde” nitelemesini “insanların duyularına ve sezgişlerine gizli kalan hususları bilen” şeklinde yorumlamaktadır.³⁵⁵

³⁵³ Bekir Topaloğlu, “Bâ’is”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s.525.

³⁵⁴ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.148.

³⁵⁵ Bekir Topaloğlu, “Şehîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.38, s.428.

Müellif eserde *eş-Şehîd* ismi-i şerîfinin mânâsını, “bir yerde hazır bulunup görme” şeklinde vermiştir. Mübâlağa ile kurulmuş bir sıfat olan *eş-Şehîd*, Allah Teâlâ'nın huzuru, bilmesi, görmesi ve kudreti anlamındadır. Allah Teâlâ gaybı ve şehâdeti (görülen âlemi) bilir. Gayb duyu organları ile bilinmeyen, *şehâdet* ise duyu organlarıyla bilinen ve görülen hususlara denilir. Genel olarak ilim ele alındığında “O, el-Alîm'dir” denilir. İlim, gayba ve görülmeyen âleme nisbet edildiğinde ise “O, el-Habîr'dir” denilir. Görülen âleme nisbet edilince de “O, eş-Şehîd'dir” denilir. *Şehîd* ism-i şerîfi, *Şâhid* isminden daha mübâlağalıdır. Yani Allah Teâlâ, mahlûkat adına bildiği ve şâhit olduğu hususlarda mahşer günü şahitlik yapacaktır.³⁵⁶ İki yol üzere bu ism-i şerîf, mânâların sıfatlarından olur çünkü mercîi ya ilimdir ya da kelâmdır.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, kendisini tasfiye ve tezkiye etmeye çabalayarak şühûd ehlinden olmasıdır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 319 kere zikredilir. Çok büyük teshîrdir. Kalbi parlatır. Düşmana okundukça dost olur. Bu zikirle meşgul olana sıcaklık vermez.

2.3.5.51. el-Hakk (c.c.)

Hak kelimesi “gerçek, doğru ve sabit olmak, gerekli ve lâıyk olmak, olabilirlik niteliği taşımak, sürekli var olmak, gerçeğe uygun olmak; bir şeyi sabit ve gerekli kılmak” anlamlarında masdar ve bu anlamlara dayalı bir sıfat olup Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “bizzat ve sürekli olarak var olan, gerçekliği mevcut bulunan, varlığı ve ulûhiyeti fiilen tahakkuk eden” mânâsına gelir.

Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî (v.337/949), Esmâ-i Hüsnâ'yı dil açısından incelediği eserinde kelimenin kapsamlı muhtevâsından hareketle *hak* için şöyle demektedir: “Allah Teâlâ'nın zâtı hak olduğu gibi O'ndan gelen ve O'na rücû eden her şeyde haktır; ayrıca emrettiği ve yasakladığı hususlar uyarınca hareket etmek de kullar için haktır ve gereklidir.”³⁵⁷

³⁵⁶ Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.153.

³⁵⁷ Bekir Topaloğlu, “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.152.

Müellif eserde *el-Hakk* ism-i şerîfinin mânâsını “gerçek ve doğru nesne, sıdk (doğruluk) ve hakikat” şeklinde vermiştir. *Hak*, bâtılın zıddıdır. Nasîb, vâki’ ve vâcip mânâsına da gelir. En uygun mânâsı ise Allah Teâlâ’nın varlığının hak olması ve en büyük varlığın O’na mahsûs olmasıdır. O’nun varlığı yarattığı şeyler bakımından yarattıklarının hepsinden daha açık ve zâhirdir. Varlığı hiç değişmeden duran; varlığı ve ilahlığı kesin olan, inkârı mümkün olmayan, hükmünün gereğini yerine getirendir. O’nun zâtı yokluğu kabul etmediği gibi bir değişikliği de kabul etmez. Ezelî ve ebedî olandır. Varlığı kendinden ve zarûri olan vâcibü’l-vücûddur. İmâm Gazâlî Hazretleri hakiki *Hakk*’ı “her hakikat kendisinden sadır olan”³⁵⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre mevcûdât Allah’ın var etmesi sebebiyle hak; fakat aslı itibariyle bâtıldır. Çünkü mevcûdât aslı itibariyle yoktur ve dolayısıyla bâtıldır. Fakat Allah Teâlâ’nın var etmesi -kendisini var edene nispeten- sebebiyle varlığı elde etmiş ve var olmuştur.³⁵⁹ *Hakk*’ın bir diğer mânâsı da ezeli ilminin hikmeti gereğince mevcûdâtı yoktan var edendir.

Kulun bu ism-i şerîften alacağı nasip, mâsivâyı zâtında batıl görüp Allah Teâlâ dışındaki hiçbir şeyi hak görmemesidir. Allah Teâlâ’nın her yarattığının özü kullarına gizliyse de lütuf ve hikmetten sıyrılmış değildir.

Hâssası: Kamer vaktinde 108 kere zikredilirse hak ile bâtil fark olunur. Zikreden kişi düşmanların şerrinden ve kalbin zulmetlerinden güvende olur.

2.3.5.52. el-Vekîl (c.c.)

Sözlükte, “işinin görülmesini başkasına havâle etmek” anlamındaki *vekl* (*vükûl*) kökünden türeyen *vekil* “işin havâle edildiği kimse” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “işlerini kendisine bırakanların işlerini en mükemmel şekilde yapan; kendisine güvenilip dayanılan, bu konuda tam yeterli olan varlık”dır.³⁶⁰

Müellif eserde *el-Vekîl* ism-i şerîfinin mânâsını “koruyan” şeklinde vermiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de buyrulur: “*Allah bize yeter, O ne güzel vekîldir!*”³⁶¹ En

³⁵⁸ Hacer Reisoğlu, *a.g.t.*, s.136.

³⁵⁹ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.154.

³⁶⁰ Bekir Topaloğlu, “Vekîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, s.9; Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.280.

³⁶¹ Âl-i İmrân Sûresi 3/173.

güzel vekil olan Allah Teâlâ işlerde ve rızıklarda kullarına kâim, kâfi ve kefildir. Bu ism-i şerîften kulun nasibi, Allah Teâlâ'ya tevekkül eden kimse olmasıdır. İşlerini O'na havale etmesi, O'ndan başkasından bir şey istememesidir.

Hâssası: Müşterî vaktinde 66 kere zikredilir. Erkek için Müşterî, kadın için Zühre vaktinde teshîrlidir. Bu zikirle meşgul olan düşmanına gâlip olur.

2.3.5.53. el-Kavî/el-Kaviyy (c.c.)

Sözlükte, “güçlü olmak, gücü yetmek, bir işi gerçekleştirmek için aklen ve beden yeterli olmak” mânâsındaki *kuvvet* kökünden sıfat olup Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde “her şeye gücü yeten, kudret sahibi” mânâsına gelir.³⁶²

Müellif eserde *el-Kavî (el-Kaviyy)* ism-i şerîfinin mânâsını “kuvvet, kuvvetli” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ kuvvetinin tam olması cihetiyle kavîdür. Allah Teâlâ gücü ve kudreti sınırsız olandır. Hiçbir şey O'nu (c.c.) âciz bırakamaz.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, madden ve mânen kuvvetli olmasıdır. Hevâsını yenip onu etkisi altına almalıdır. Hevâdan ötürü üzüntüye kapılmamalıdır.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 116 kere zikredilir. Her murâdın fethine okurlar. Akşemseddîn Hazretleri İstanbul'un fethinde bu zikirle meşgul olmuştu. Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'ın fethini istediğinde bu zikirle meşgul olup Mısır'ı fethetti.

2.3.5.54. el-Metîn (c.c.)

Sözlükte, “sağlam, kuvvetli, sert ve dayanıklı” mânâsındaki *metânet* kökünden türemiş bir sıfat olup “çok güçlü ve sağlam” demektir. Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde “fiillerinden dolayı zâtına herhangi bir zorluk ve yorgunluk ârız olmayan, nihaî noktada kudretli” anlamına gelir.³⁶³

³⁶² Bekir Topaloğlu, “Kavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s.68.

³⁶³ Bekir Topaloğlu, “Metîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.29, s.414.

Müellif eserde *el-Metîn* ism-i şerîfinin mânâsını, “kuvvet, şiddet, kuvvetli, metânet” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ, kudretinin tam olması cihetiyle Kavî’dir. Kuvvetinin şiddetli olması cihetiyle ise Metîn’dir.³⁶⁴

Hâssası: Zühre vaktinde 500 kere zikreden ululuk bulur. Zengin, yüksek mevki sahibi ve cömert olur.

2.3.5.55. el-Veliyy (c.c.)

Sözlükte, “bir şeye çok yakın olmak, bir kimseyle yan yana bulunmak” anlamındaki *vely* ile “birinin işini üstlenmek; bir ülkeyi yönetmek; yardım etmek, sevmek” mânâlarındaki *velâyet* (*vilâyet*) kökünden türeyen velî “yardımcı, dost” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “mü’minlerin dostu ve koruyucusu”dur.³⁶⁵

Müellif eserde *el-Veliyy* (*el-Velî*) ism-i şerîfinin mânâsını, “dost, yâr, yardımcı” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ takvâ sahiplerine dost, mü’minlere yardımcı olandır. Bir diğer mânâsı da âlemin işlerini ve yaratılmışları dâimâ yöneten; mevcûdâtı koruyan ve idare edendir.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi şudur: Kullardan velî olan kimseler Hak Teâlâ’yı seven, dinine ve evliyâsına yardımcı olup düşmanlarına da düşmanlık edendir.³⁶⁶

Hâssası: Mirrîh vaktinde 46 kere zikreden kişi iyi olaylar görür. Kalbe letâfet gelir ve iyi duruma gelmeye meyleder.

2.3.5.56. el-Hamîd (c.c.)

Hamîd kelimesi, “iyilik, güzellik ve erdemlilikle niteleyip övmek” anlamındaki *hamd* masdarından sıfat olup “övülen, övgüye lâyık bulunan”, ayrıca “öven” mânâlarına gelir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “çok övülen, bütün övgülere ve övgülerin en yücesine lâyık olan”dır.³⁶⁷

³⁶⁴ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.158.

³⁶⁵ Bekir Topaloğlu, “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, s.24.

³⁶⁶ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.159.

³⁶⁷ Bekir Topaloğlu, “Hamîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.458.

Müellif eserde *el-Hamîd* ism-i şerîfine “övülmüş, methedilmiş” mânâsını vermiştir. Allah Teâlâ hem ezeli olarak kendisine hamd etmiş olmasıyla hem de ebedî olarak kullarının O’na hamd etmesiyle hamd edilen bir zâttır Allah Teâlâ’nın kendisine hamd edilen bir zât olması zikredenlerin zikrine bağlı olarak azamet yücelik ve kemâl sıfatlarına sahip olmasından kaynaklanır.³⁶⁸

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, inci misali Hakk dostlarının övgüsünün lezzetlerine kavuşmak için çabalaması ve *Hamîd* isminin nuruyla aydınlanmasıdır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 62 kere zikreden kişi iyi olaylar görür. Nefsânî hevâlardan kesilir. Âlemde iyi nâm sahibi olur. Akli ziyâde olur.

2.3.5.57. el-Muhsî (c.c.)

Sözlükte, “saymak, miktarını bilmek; ezberleyip kavramak” anlamındaki *ihsâ* masdarından sıfat olan *muhsî* kelimesi “sayıp ayrıntılarıyla tesbit eden” demektir. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde “gizli âşikâr her şeyi tek tek ve bütün ayrıntılarıyla bilen” mânâsına gelir.³⁶⁹

Müellif eserde *el-Muhsî* ism-i şerîfinin mânâsını “saymak, adedini bilmek, zapt etmek” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ cümle mâlumâta âlim olup bütün kulların sözlerini ve fiillerini sayan, hepsinden haberdâr olandır.

Hâssası: Şems vaktinde 148 kere zikreden kişi dünya muhabbetinden ve mecâzî aşktan kesilir, saygı duyulacak kişi konumuna gelir.

2.3.5.58. el-Mübdî’ (c.c.)

Sözlükte, “bir işe başlamak, bir işi diğerlerinden önce yapma; yaratmak” mânâlarındaki *bed’* kökünün “yaratmak” anlamındaki *ibdâ’* masdarından türemiş bir sıfat olan *mübdî’* “modeli ve örneği olmaksızın ibtidâen yaratan” demektir.³⁷⁰

³⁶⁸ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.159.

³⁶⁹ Bekir Topaloğlu, “Muhsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.45,46.

³⁷⁰ Bekir Topaloğlu, “Mübdî’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.429.

Müellif eserde *el-Mübdi'* ism-i şerîfinin mânâsını “açığa çıkaran” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ cümle mevcûdâtı yoktan var edendir. Kısacası, mevcûdâtı yaratandır. Mahlûkâtı benzersiz şekilde dilediği yerde yaratandır. Kâinâtı kudretiyle yoktan var edip ibret yerinin aynaları yapmıştır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 56 kere zikreden kişi istediği kişiyi rüyâsında görür. Zâhir de ise kuvvetli bir teshîrdir.

2.3.5.59. el-Mu'îd (c.c.)

Sözlükte, “geri dönmek” mânâsındaki *avd* (*avdet*) kökünün “tekrar etmek, ikinci defa başlamak” anlamına gelen *iâde* kalıbından türemiş bir sıfat olan *mu'îd* “tekrar eden” demektir. Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde “yaratmayı tekrarlayan, tekrar yaratan” mânâsını taşır.³⁷¹

Müellif eserde *el-Mu'îd* ism-i şerîfinin mânâsını “iâde” şeklinde vermiştir. İâde, varlıkları yok ettikten sonra tekrar diriltmektir. Allah Teâlâ mahlûkâtı yok ettikten sonra cevher ve alâmetleriyle yeniden yaratmaya kâdirdir. Yeni yaratılan kul aynısı değil benzeridir. Yâni iâde, benzerini yaratandır, aynısını yaratan değildir. Bunun açıklaması şudur: Yaratılmaya hazır olan mahlûk, yaratılmadan önce kader tahtındaysa bu kez yaratıldıktan sonra yok olur ve tekrar iâde olmuş olur. İâde olduktan sonra var olmadan önceki varlığı üzerine iâde olur. Mükelleflerin, dağılmış parçalarının toplanmasıyla iâde olması câiz olup, kıyâmet gününde Allah Teâlâ mahlûkunu diriltip toplayınca onları iâde etmiş olur. Müellifin anlatmak istediği şudur; *Mu'îd*, yokluktan sonra her şeyi yaratan demektir. Buna göre göre iâde ibtidâdır. Allah Teâlâ mahlûkâtı ibdâ edendir. İnsanları önce var eden ve sonra tekrar var edecek yani haşredecek olan Allah Teâlâ'dır. Kıyamet gününde diriltme ile iâde edendir. Her şeyi O (c.c.) yaratmıştır ve her şey O'na (c.c.) dönecektir.³⁷²

Bu iki ism-i şerîfinin (Mübdi'/Mu'îd) tesirlerinden nasip sahibi olan kul, hayırlı işlere başlamaya çabalayıp hayırlı işlerin temelini atmasıdır. Böylece kendinden kesilen güzel ameller kendisine iâde olunur ve iki ism-i şerîfin alâmetlerinden nasip

³⁷¹ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.429.

³⁷² Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.161; Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.149.

sahibi olur. Allah Teâlâ'nın kullarına elden kaçan günlerini ve geçip giden vakitlerini iâde etmesi fazlının yüceliği ve güzelliğindedir.³⁷³

Hâssası: Utârid vaktinde 124 kere zikredilir. Dîvâne olanlar, sara hastalığına yakalanmış kişiler ve korkulu rüyalar görenler bu zikirle meşgul olurlar. Böylece bütün zararlar ortadan kalkar.

2.3.5.60. el-Muhyî (c.c.)

Sözlükte, “diri ve canlı olmak, yaşamak” anlamındaki *hayât* (*hayevân*) kökünün “if’âl” kalıbından sıfat olan *muhyî* “yaşatan, dirilten” demektir. Allah Teâlâ'nın ismi veya sıfatı olarak “hayatla ilgisi bulunan varlıkta hayatı yaratan, can veren” diye açıklanır.³⁷⁴

Müellif eserde *el-Muhyî* ism-i şerîfinin mânâsını, “ihyâ eden/can veren” şeklinde vermiştir. *el-Muhyî*, îcâda rücû edendir lâkin hayatın yaratıcısı olursa o yaratmaya ihyâ denir. Çünkü bir cisimde hayatı yaratmaya ihyâ denilmiştir.

Hâssası: Zühre vaktinde 68 kere zikredilir. Hazret-i Îsâ'nın (a.s.) virdidir. Bu zikirle meşgul olan kişiye dünya halkı tâbi olur. Umûmî bir teshîrdir.

2.3.5.61. el-Mümît (c.c.)

“Ölmek” mânâsındaki *mevt* kökünün “if’âl” kalıbından sıfat olan *mümît* kelimesi “ölümüne veya işinin bitirilmesine hükmetmek” anlamına gelir. Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde “canlı bir mahlûkâtın ölümünü yaratan, öldüren” mânâsını taşır.³⁷⁵

Müellif eserde *el-Mümît* ism-i şerîfinin mânâsını, “imâte/can alma” şeklinde vermiştir. *el-Mümît* îcâda rücû edendir. Ölümü yaratan olursa o îcâda imâte/can alma denir. Çünkü bir cisimden hayatı almaya imâte denir. Allah Teâlâ'dan başka hayatı ve ölümü yaratan yoktur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de buyurmaktadır: “... *Ölümü ve hayatı*

³⁷³ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.149.

³⁷⁴ Bekir Topaloğlu, “Muhyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.78.

³⁷⁵ Bekir Topaloğlu, “Muhyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.78.

*yaratandır*³⁷⁶ Eğer sorulursa ölüm hayatın yok olmasıdır, yokluk ise fâ'il ile olmaz? Cevap verilir: Asıl yokluk fâ'il ile olmaz lâkin müteceddid /yenilenen yokluk fâ'il ile olur. Fâ'il zât, fâ'ilin yokluğundan değildir. Belki müstelzim/gereken yokluk olan şey fâ'ildir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: "...Siz ölümler iken O sizi diriltti"³⁷⁷ Bu âyet-i kerîme de Allah Teâlâ ikinci ölümü kendi fiiline isnâd edip birinci ölümü isnâd etmedi. Çünkü birinci ölümden maksat aslî yokluktur.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, ruhunu ilâhî maarifler ile ihyâ edip gaybî feyizler için ruhunu hazır hâle getirmesidir. Bütün hiddetleri ve şehvetleri nefsinde öldürmesidir.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 490 kere zikredilir. Her kimin üzerine okunursa ona uğursuzluk gelir. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.62. el-Hayy (c.c.)

Sözlükte "yaşamak, diri ve canlı olmak" anlamına gelen *hayât* (*hayevân*) kökünden sıfat olup "diri olan, yaşayan" demektir. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla "ezelî ve ebedî olarak diri ve ölümsüz olan" demektir.³⁷⁸

Müellif eserde *el-Hayy* ism-i şerîfinin mânâsını şöyle açıklamaktadır: *Hayy*; ezelî ve ebedî bâkî olandır. Allah Teâlâ, hayat sahibi ve bütün hayatların kaynağıdır. Allah'ın *hayy* (diri) oluşu, mahlûkâtta olduğu gibi organik bir canlılık değildir. O, mutlak olarak *Hayy* olandır. Mutlak ve kâmil anlamda *Hayy* olan, istinasız olarak bütün idrak edilenleri/mâlumâtı idrâk eden ve istinasız olarak bütün fiilleri kendisi yapandır. Bu vasfı sadece Allah Teâlâ için geçerlidir.³⁷⁹

Bu ism-i şerîften kulun nasibi; kulun hayâtı Allah Teâlâ ile olsun ki hakiki ölenlerden olmasın. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur: "*Allah yolunda öldürülenlere sakın ölümler sanma!*"³⁸⁰

³⁷⁶ Mülk Sûresi 67/2.

³⁷⁷ Bakara Sûresi 2/28.

³⁷⁸ Bekir Topaloğlu, "Hay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.16, s.549.

³⁷⁹ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.282; Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.161.

³⁸⁰ Âl-i İmrân Sûresi 3/169.

Hâssası: Şems vaktinde 18 kere zikreden kişi hasta olursa sıhhat bulur, hapsedilmiş ise kurtulur, esir olursa kölelikten âzâd olur.

2.3.5.63. el-Kayyûm (c.c.)

Sözlükte “doğrulup ayakta durmak, devam ve sebât etmek, bir işin idâresini üzerine almak, gözetip korumak” anlamındaki *kıyâm* kökünden mübâlağa ifade eden bir sıfat olup Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinâtı idâre eden” demektir.³⁸¹

Müellif eserde *el-Kayyûm* ism-i şerîfini şöyle açıklamaktadır: “Bizâtihi mevcut, ezeli ve ebedî” şeklindeki mânâsıyla *Kayyûm* ismi *Celâl*, *Evvel*, *Âhir* ve *Bâkî* ism-i şerîfleriyle muhtevâ beraberliği içinde olur. Aynı zamanda müellif bu isim için iki mânânın söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, bütün nefislerin rızıkları, ecelleri ile amellerinin tasarrufunda bulunmasıdır. Bu anlama göre *Kayyûm* ism-i şerîfi Allah Teâlâ’nın ezeli olmayan fiilî bir sıfatı olacaktır. İkincisi, devam eden ve bâkî olan mânâsındadır. Buna göre ise *Kayyûm* bekâ mânâsında olduğu için Allah Teâlâ’nın ezeli bir sıfatı olacaktır. Allah Teâlâ bizâtihi kâim ve mevcut olup kimseye muhtaç değildir; bunun bir gereği olarak ezeli ve ebedîdir. Her şeyin ibtidâen var olması ve mevcûdiyetini sürdürmesi ancak O’nun yaratması, maddî ve mânevî ihtiyaçlarını giderip korumasıyla mümkündür.³⁸²

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, mâsivâdan müstağnî olup halka yardım etmesidir.

Hâssası: Müşterî vaktinde 156 kere zikreden kişi devlete, yüksek makam ve mertebeye, saâdete ve yâre kavuşur. Ele gelen hiç elden çıkmasın diye bu zikirle meşgul olunursa terakkî eder.

³⁸¹ Bekir Topaloğlu, “Kayyûm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.25, s.108.

³⁸² Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.108; İrfan Eyibil, *Abdülkâhir el-Bağdâdî’nin Esmâ ve Sıfat Anlayışı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya 2019, s.161.

2.3.5.64. el-Vâcid (c.c.)

Sözlükte, “bulmak, bilmek; müstağnî olmak” mânâlarındaki *vecd* (*vücûd*) kökünden türeyen *vâcid* “dilediğini dilediği zaman bulan bir müstağnî” mânâsına gelir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “her şeyi bilen, hiçbir şeye muhtaç olmayan, emrini ve isteğini dâimâ gerçekleştiren” mânâlarına gelir.³⁸³

Müellif eserde *el-Vâcid* ism-i şerîfinin mânâsını “Ebedî fakir olmayan, âlim” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ bir şey istese katında mevcut olup istenilen şey gizlenip saklı kalmaz.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, Hak Teâlâ’nın ganî olduğunu bilip, O’ndan başka her şeyden müstağnî olup O’na yönelmesidir.

Hâssası: Zuhâl vaktinde 14 kere zikreden kişi dilden, gözden, sihirden ve bütün hilelerden güvende olur.

2.3.5.65. el-Mâcid (c.c.)

Sözlükte, “asil, şerefli ve seçkin olmak” anlamındaki *mecd* (*mecâde*) kökünden türeyen *Mâcid*, “asil, şerefli, cömert olan” mânâsına gelmekle beraber aynı kökten türeyen *Mecîd* daha zengin içeriklidir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “şâni yüce ve sonsuz kerem sahibi olan”dır.³⁸⁴

Müellif eserde *el-Mâcid* ism-i şerîfinin mânâsını, “yüce, âlî, kerîm ve şerefli” şeklinde vermiştir. Diğer mânâyâ göre *Mecîd*’dir lâkin *Mecîd* bu mânâların mübâlağasını ifade eder. Aynı zamanda azamet ve keremi geniş/bol mânâsına da gelir.

Hâssası: Zühre vaktinde 48 kere zikreden kişi ebedî saâdet ve sonsuz devlet bulur. Bütün kederleri gider.

³⁸³ Bekir Topaloğlu, “Vâcid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.42, s.409.

³⁸⁴ Bekir Topaloğlu, “Mecîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.28, s.238.

2.3.5.66. el-Vâhid / el-Ehad (c.c.)

“Bir, yegâne, bir tek” anlamına gelen *ahadın*, *vahd* (الوحد) veya *vahde* (الوحدة) kökünden türetilen *vahad* kelimesindeki vav harfinin hemzeye çevrilmesiyle ortaya çıkmış bir isim olduğu kabul edilir. Aynı kökten türemiş olan *Vâhid* de aynı veya yakın anlamda olmak üzere Allah Teâlâ'nın isimleri arasında yer alır. *Vâhid* ve *Ahad (Ehad)* kavramları Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâlarıyla “bölünmesi (tecezzî, inkisâm) ve sayısının artması (tekessür) mümkün olmayan bir, tek, yegâne varlık”dır.³⁸⁵

Müellif eserde *el-Vâhid* ism-i şerîfinin mânâsını “cüzlerden oluşmayan ve ikisi olmayan tek zât” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ birdir. Yâni zâtının kısımlara ayrılmasının düşünülmesi muhaldir. *Ehad* lafzı *Câmiü't-Tirmizî*, *Deavâti'l-Beyhâkî* ve *Şerhu's-Sünne* isimli hadis kitaplarında yoktur lâkin *Câmiu'l-Usûl* isimli hadis kitabında vardır. Bazı kelimciler bu iki ism-i şerîfi iki farklı mânâyâ ayırmışlardır. *Vâhid* ism-i şerîfi zâtın birliğini ve yaratmada tekliği ifade eder. *Ehad* ism-i şerîfi de sıfatlarda tekliği ifade eder.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, tevhid denizine dalıp ezelden beri, ilelebet *Vâhid* ve *Samed*'den başkasını görmemesidir.

el-Vâhid ism-i şerîfinin hâssası: Mirrîh vaktinde 19 kere zikreden kişi mâsivâdan kesilir. Kalbe nûr ve ışık gelir. Tecrübe edilmiştir.

el-Ehad ism-i şerîfinin hâssası: Müşterî ve Mirrîh vaktinde zikredilir. Her kim zikrederse bütün hevâlardan kesilir. Her dâim Hak ile olur. Ona hiç yaramaz yoldaşlardan zarar gelmez.

2.3.5.67. es-Samed (c.c.)

Sözlükte “bir şeye yönelmek” anlamındaki *samd* (*sumûd*) kökünden türeyen *Samed* “ihtiyaçların giderilmesi için kendisine başvuru kimse” demektir. Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “ihtiyaçlarını gidermesi için herkesin başvurduğu,

³⁸⁵ Bekir Topaloğlu, “Ahad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s.483.

yaratılmışlara özgü acz ve ihtiyaçtan münezze ebedî ve bâkî yüce varlık” mânâsına gelir.³⁸⁶

Müellif eserde *es-Samed* ism-i şerîfine üç mânâ vererek ele almıştır. Birinci mânâ, canlıların iç organlarını ihtivâ eden karın ve göğüs gibi bir iç boşluğu bulunmayandır³⁸⁷; ikinci mânâ, ihtiyaç hâlinde kendisine başvuru olan yani kasd edilen olmasıdır; üçüncü mânâ, efendiliğin kendisinde zirveye ulaştığı/son bulduğu “seyyid” olmasıdır. *es-Samed*, en üstün hâkimiyete sahip olduğu için, bütün ihtiyaç ve sıkıntılarda kendisine ilticâ edilen zâttır. Allah Teâlâ; din ve dünya işlerinde kulları için kendisine gidilip ilticâ edilen kimse ile eli/imkânı ve dili/beyânı üzerinden mahkûkâtın ihtiyaçlarını icra ettiği kişiye, bu ism-i şerîften nasip, ihsân ve nimetler vermiştir. Ancak mutlak anlamda *Samed* olan, Allah Teâlâ’dır.³⁸⁸

Hâssası: Müşterî vaktinde 134 kere zikredilir. Zengin ve fakir için umûmîye teshîrdir.

2.3.5.68. el-Kâdir /el-Muktedir (c.c.)

el-Kâdir sözlükte, “gücü yetmek; ölçü ile yapmak, planlamak; kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” anlamlarına gelen *kadr* (*kudret*) kökünden sıfat olup “her şeye gücü yeten” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “her şeye gücü yeten; kudret sahibi”dir. *el-Muktedir* ise *kadr* (*kudret*) kökünün “iftiâl” kalıbından bir sıfat olup “gücü yettiği fiilen sâbit olan” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “güç ve kuvvetinde hiçbir sınır olmayan”dır.³⁸⁹ O’nun *Kadir* oluşu, istediğini istediği anda ve istediği şekilde yaratma gücüne sahip olması demektir. *Muktedir* olması ise, bilfiil gücünü yarattıklarında göstermesidir.³⁹⁰

Müellif eserde bu iki ism-i şerîfin mânâsını “kudret sahibi” şeklinde vermiştir. Fakat *el-Muktedir* ismi mübâlağa ifade eder. Bu iki ism-i şerîf mutlak anlamda,

³⁸⁶ Bekir Topaloğlu, “Samed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.36, s.68.

³⁸⁷ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.68.

³⁸⁸ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.165.

³⁸⁹ Bekir Topaloğlu, “Kâdir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, s.124; Bekir Topaloğlu, “Muktedir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.143.

³⁹⁰ Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.283.

varlıkları yoktan var eden ve bu hususta tek olup başkasına ihtiyaç duymayan Allah Teâlâ'dır. O, hiçbir şeyin kendisini âciz bırakmadığı, her şeye gücü yeten zâttır.

el-Kadir ism-i şerîfinin hâssası: Şems vaktinde 305 kere zikredilir. Okuyan kişi gazâ da, davâ da, alışverişte ve her işte kuvvet bulur.

el-Muktedir ism-i şerîfinin hâssası: Şems vaktinde 744 kere zikredilir. Zikreden kişi düşmanlara gâlip olur. Dost üzerine her sözde güvenilir olur. Ricâ vaktinde bu zikirle meşgul olunursa sözünde tesîr olur. Bu ism-i şerîf ulular katında teshîrlidir. Hacı Bayrâm-ı Velî virdidir.

2.3.5.69. el-Mukaddim /el-Muahhir (c.c.)

Sözlükte, “öne geçmek, önde bulunmak” anlamındaki *kadm* (*kudûm*) kökünün “tef’îl” kalıbından türemiş bir sıfat olan *Mukaddim* “öne geçiren, öne alan” demektir. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde “dilediği şeyi öne alan, önde bulunduran” mânâsına gelir. Sözlükte, “geriye bırakmak, geride tutmak” anlamındaki *te’hîr* kökünden sıfat olan ³⁹¹ *Muahhir* ise “geriye bırakan, erteleyen” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “istediğini geri koyan, arkada bırakan”³⁹² mânâsına gelir. *Mukaddim* ve *Muahhir* ism-i şerîfleri doksan dokuz Esmâ-i Hüsnâ’nın Tirmizî rivâyetinde yer almaktadır.³⁹³

Müellif eserde *el-Mukaddim* için “karîb/yakın”; *el-Muahhir* için de “ba’îd/uzak” mânâsını vermiştir. *el-Mukaddim*, bazı kullarını hidâyet ve tevfiğiyle

³⁹¹ Bekir Topaloğlu, “Mukaddim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.114,115.

³⁹² Mehmet Ali Bulut, *a.g.e.*, s.283.

³⁹³ Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre, Hazret-i Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Allah’ın, yüzen bir eksik, doksan dokuz ismi vardır. Kim bu isimleri (öğrenip gereğiyle amel ederek) sayarsa, cennete girer. (Bu isimler şunlardır): O, kendisinden başka ilâh olmayan Allah’dır; O, er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü’min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri’, el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbid, el-Bâsıt, el-Hâfid, er-Râfi’, el-Muizz, el-Müzill, es-Semî’, el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Âlî, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukîr, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsi’, el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hakk, el-Vekîl, el-Kavî, el-Metîn, el-Velî, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdi, el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümîr, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktedir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müte’âlî, el-Berr, et-Tevvâb, el-Müntekim, el-Afîv, er-Raûf, Mâlikü’l-mülk, Zü’l-Celâli ve’l-İkrâm, el-Muksit, el-Câmi’, el-Ganî, el-Muğnî, el-Mâni’, ed-Dârr, en-Nâfi’, en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî’, el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr” (Tirmizî, “De’avât”, 82 [nr:3430]).

rahmetine yakınlaştıranı öne alandır. Mesela hidâyeti ve yakınlaştırmasıyla peygamberleri ve evliyâları öne alandır. *el-Muahhir* ise bazı kullarını rıza ve rahmetinden uzaklaştırandır. Mesela müşrik ve kâfirler ebedî olarak rahmetten uzaktır. Müellif bu iki ism-i şerîfin bir diğer mânâsını şöyle açıklamaktadır: Allah Teâlâ dilediği kimseyi dilediği kimsenin önüne geçirir; dilediği kimseyi de dilediği kimsenin ardına bırakır. Bu söylemi de dörde ayırarak devam eder: Sebepleri sebep olunanların önüne geçirendir. Bu vücûtle ilgilidir. Peygamberleri ve evliyâları diğer kullarından öne çıkarandır. Bu da şeref ve kurbiyettir. Yüksek cisimler aşağıda olanlara, yükselenler de aşağıda olanlara karşı öndedir. Bu da mekânla ilgilidir. Hâllerin bazılarını sona bazılarını öne alandır. Bu da zamanla ilgilidir.

Bu iki ism-i şerîften kulun nasibi, bir şeyin iyi olması için özenerek gayret göstermesidir. Kul dünyadaki kendi işlerini öne çıkarmaktan çok ahiret emrini önemsemeli ve acele ederek onu öne almalıdır.

el-Mukaddim ism-i şerîfinin hâssası: Zuhâl vaktinde 184 kere zikreden kişi yüksek mevkide bulunanların ve padişahların katında makbûl ve müstakîm olup ezeli saâdete kavuşur. Ebedî uğursuzluk görmez.

el-Muahhir ism-i şerîfinin hâssası: Zuhâl vaktinde 846 kere zikredilir. Bu zikri okuyan kişiden düşmanlar kazanç sağlayamaz. Nifaktan, yalandan, iftiradan, zâlimin gazâbından, sihirbazların hilelerinden güvende olur.

2.3.5.70. el-Evvel/el-Âhir; ez-Zâhir/el-Bâtın (c.c.)

Sözlükte, *ilk* mânâsına gelen *evvel* kelimesinin kökü hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. İmâm Kuşeyrî Hazretleri Esmâ-i Hüsnâ şerhinde *Evvel*'in vezninin “ef’elü” olduğunu ve *ale/yeulü* fiilinden türemiş olduğunu söyler. İmâm Kuşeyrî Hazretlerine göre, *Evvel* sözcüğünün aslı “evelü”dür. İkinci hemze “vav” harfine dönüşünce birinci “vav” ikinci “vav”a idğam edilip kelimenin “evvelü” olduğunu dile getirmektedir.³⁹⁴ *Evvel*, Kur’ân-ı Kerîm’de Hadîd sûresinin 3. âyet-i kerîmesinde³⁹⁵

³⁹⁴ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.171.

³⁹⁵ “*O evvel ve âhir, zâhir ve bâtıdır. O her şeyi bilir.*” (Hadîd Sûresi 57/3).

son mânâsına gelen *âhir* ile birlikte Allah Teâlâ'ya nisbet edilmektedir. Bu âyet-i kerîmedeki konumuna göre *Evvel* “varlığının başlangıcı olmayan” yani “ezelî” olan”, *Âhir* de “varlığının sonu bulunmayan” yani “ebedî” olandır. Kur’ân-ı Kerîm’de Hadîd sûresinde yer alan *Evvel* isminden başka birçok âyet-i kerîmede yaratmayı başlatma, devam ettirme ve yenileme fiilleri, ayrıca göklerle yerin ve aralarında her şeyin yani kâinâtın îcâd edilişi de Allah Teâlâ'ya izâfe edilmiştir. Bunlarla beraber Esmâ-i Hüsnâ’dan olan *Bâkî*’de, *Âhir*’e yakın anlam taşımaktadır. *Evvel* ve *Âhir*in zıt mânâları sebebiyledir ki bunlar tek başlarına değil de ikisi birlikte Allah Teâlâ'ya nisbet edilir ve her iki isim de Allah Teâlâ'nın selbî sıfatları³⁹⁶ içinde yer alır.³⁹⁷ Bu iki ism-i şerîf Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) bizzat okuduğu ve kızı Hazret-i Fâtımâ’ya (r.anhâ) öğrettiği duâ ve niyâz metninde de geçmektedir: “*Allah’ım Sen evvelsin, senden önce hiçbir şey yoktur ve sen âhirsindir, senden sonra hiçbir şey yoktur*”³⁹⁸

Sözlükte, “ortaya çıkmak, belirgin olmak; üstün olmak, gâlip gelmek; yardım etmek; muttali olmak” mânâlarındaki *zuhûr* kökünden türeyen *Zâhir*, Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “varlığını ve birliğini belgeleyen birçok delilin bulunması açısından belirgin olan” demektir. Hadîd Sûresi 3. âyet-i kerîme de *Bâtın* ism-i şerîfiyle beraber geçer.³⁹⁹ *Bâtın* ise “gizli olmak; bir şeyin iç yüzüne ve bir kimsenin sırlarına vâkıf olmak” mânâsına gelen *batn* ve *butûn* masdarından türemiştir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “zâtı itibarıyla gizli olan, bütün gizlilikleri bilen” demektir.⁴⁰⁰

Müellif eserde *el-Evvel* ism-i şerîfinin mânâsını “her şeyden önce var olan ve her şeyi yoktan var eden”; *el-Âhir* ism-i şerîfinin mânâsını “bütün mevcûdâtın fânî olup O’nun bâkî olması”; *ez-Zâhir* ism-i şerîfinin mânâsını “arz ve semâda olan açık âlâmetleri ve delilleri ile yüce varlığı/kudreti âşikâr ve zâhir olan”; *el-Bâtın* ism-i şerîfinin mânâsını da “perdelenmiş zâtını azamet ve kibriya ile cihân halkının bakışlarından, insanların fikirlerinden ve cândan gizleyen” şeklinde vermiştir. Bazı

³⁹⁶ **Selbî sıfatlar:** Allah Teâlâ'nın zâtına lâyık olmayan niteliklerden ve yarattıklarına benzemekten tenzih etmeyi gerektiren sıfatlar olup O'nun ne olmadığını ifade eder ve tenzîhi olarak da anılır (İlyas Çelebi, “Sıfat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37, s.104).

³⁹⁷ Bekir Topaloğlu, “Evvel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.11, s.545; Bekir Topaloğlu, “Âhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s.542.

³⁹⁸ Müslim, “Zikir”, 61; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 109.

³⁹⁹ “O evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.” (Hadîd Sûresi 57/3).

⁴⁰⁰ Bekir Topaloğlu, “Zâhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.44, s.85; Bekir Topaloğlu, “Bâtın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.5, s.187.

arifler bu ism-i şerîflere şöyle mânâ da vermişlerdir: “Allah Teâlâ her şeyden Evvel ve her şeyde Âhirdir. Kudretiyle Zâhir; fikir olunmadan Bâtın’dır.” İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemektedir: “Bu isimlerin, Allah Teâlâ’nın fiillerinin sıfatlarına işaret ettiği söylenmiştir. Buna göre Allah Teâlâ ihsânıyla Evvel, bağışlamasıyla Âhir, nimetiyle Zâhir, rahmetiyle Bâtın’dır.”⁴⁰¹

Bu ism-i şeriflerden kulun nasibi, Allah Teâlâ’nın emrine ihtimam gösterip kendisinin evvelini ve âhirini fikir ve idrâk edip, zâhir ve bâtınını ıslâh etmesidir.

el-Evvel ism-i şerîfinin hâssası: Şems vaktinde 37 kere zikredilirse her işte gâlip olur. Ezelî saâdet bulur.

el-Âhir ism-i şerîfinin hâssası: Mirrîh vaktinde 801 kere zikredilir. Kahırlıktır. Zâlimleri ve düşmanları ıslâh edip pişman ve helâk eder.

ez-Zâhir ism-i şerîfinin hâssası: Zuhâl de 1106 kere zikreden kişinin kinini ve gazâbını ortadan kaldırır. Hayalleri/kuruntuları kalpten giderir. Herkes için kuvvetli bir teshîrdir.

el-Bâtın ism-i şerîfinin hâssası: Kamer vaktinde 62 kere zikreden kişi keşfe düşer. Latîf rüyalar görür. Murâdî bütün rüyalarında bilinir. Gam bulutu gidip mânevî güneş zuhûr eder.

2.3.5.71. el-Vâlî (c.c.)

Sözlükte, “birinin işini üstlenmek; bir ülkeyi yönetmek; yardım etmek, sevmek” mânâlarındaki *velâyet* (*vilâyet*) kökünden türeyen *Vâlî*, Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “kâinâtı ve her an olup biten işleri tek başına ve gereği gibi idare eden”dir.⁴⁰²

Müellif eserde *el-Vâlî* ism-i şerîfinin mânâsını “hâkim, padişah, bütün vâlîleri idare eden” şeklinde vermiştir. Müellife göre *Vâlî*, gerekli bütün tedbirleri yaratıp her işini yoluna koyan Allah Teâlâ’dır. Mahlûkâtın işlerini takdir eden ve buna hâkim

⁴⁰¹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.172.

⁴⁰² Bekir Topaloğlu, “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, s.24; Vâlî için bkz. <https://www.lugatim.com/>.

olandır. Vilâyetin mânâsında üç şey lâzımdır. Bu üç vasfın toplanmadığı zâta *Vâlî* denilmez. Bu üç şeyin birincisi, tedbîr/takdir; ikincisi, kudret; üçüncüsü fiildir.

Hâssası: Şems vaktinde 47 kere zikreden kişi herkes ile kuvvetli bir dostluk kurar. Dünya da ona düşmanlar kalmaz. Bazısına kuvvetli bir teshîrdir.

2.3.5.72. el-Müte'âlî (c.c.)

Sözlükte, “şan, şeref, kuvvet ve kudret sahibi olmak” mânâsındaki *alâ'* veya *ulüv* kökünün “tefâul” kalıbından türeyen *Müte'âlî* kelimesi “izzet, şeref ve hükümlerlik bakımından en yüce olan” demektir. Râgıb el-İsfahânî, aynı kökü teşkil eden *alâ'* ile *ulüv* arasında fark gözeterek birinci kullanımın mekânlar ve cisimler için “yükselmek”, ikincisinin ise “mertebesi yüce olmak” anlamına geldiğini söyler ve kavram Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “kimsenin O'nun mahiyetini anlatamayacağı, ârifler de dahil olmak üzere hiç kimsenin ilim ve irfânının künhünün bilgisine ulaşamayacağı” mânâsında olduğunu belirtir.⁴⁰³

Müellif eserde *el-Müte'âlî* ism-i şerîfini “şan, şeref ve kudrete sahip olup, noksanlıklardan yüce olan; izzeti ve azameti zandan ve hayal etmekten muhal olan” şeklinde mânâlandırmıştır.

Hâssası: Zuhâl vaktinde 551 kere zikreden kişi makâm ehli olur. Mertebeler de alçalmaz, yükselir. Lâkin ululukta saat lâzım değildir. Makâm ve mevkiye yükselmek için lâzımdır.

2.3.5.73. el-Berr (c.c.)

Birr kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de her türlü “iyilik, ihsân, itaat, doğruluk, günahsızlık” gibi mânâlarda kullanılmıştır. Aynı kökten gelen *berr* ise hem “çok şefkatli ve kerem sahibi” anlamında Allah Teâlâ'nın bir ism-i şerîfi⁴⁰⁴, hem de “itaatkâr” anlamında insanın sıfatı olarak Kur'ân-ı Kerîm'de tekrarlanmıştır. Bir âyet-

⁴⁰³ Bekir Topaloğlu, “Müteâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.181.

⁴⁰⁴ “*Elbette biz bundan önce yalnız O'na yalvarıyorduk. Şüphesiz ihsânı bol ve çok merhametli olan da yalnız O'dur.*” (Tûr Sûresi 52/28).

i kerîme de⁴⁰⁵, aynı kökten gelen *bârr* (itaatkâr) kelimesinin çoğulu olan *berere* meleklerin sıfatı olarak geçmektedir. İki âyet-i kerîme de geçen⁴⁰⁶ ve “iyi olma, iyilik yapma” mânâsını ifade eden “teberrû” fiili de *birr* kökünden türemiştir. Bakara sûresinin uzunca bir âyet-i kerîmesinde⁴⁰⁷ bu terimin muhtevâsına girilmiştir. Aynı kullanım tarzları hadislerde de yer almıştır.⁴⁰⁸ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla *Berr*, “çok şefkatli, lütuf ve kerem sahibi; iyilik ve ihsânı bol, sözüne sâdık, olan, vaatlerini mutlaka yerine getiren”dir.⁴⁰⁹

Müellif eserde *el-Berr* ism-i şerîfine, “sâdık, ihsânı bol, muhsin” mânâsını vermiştir. Allah Teâlâ, cümle mahlûkâta lutfu ve ihsânı nihayetsiz olandır. Bir diğer mânâsı da lütuf ve ihsânıyla kullarına karşı çok merhametli, esirgeyici ve şefkatli olmasıdır.

Hâssası: Zühre vaktinde 202 kere zikredilir. Dünya teshîri içindir. Bu zikirle meşgul olan mülk sahibi olup hesabını bilmez. Dost ve düşman ayağına gelir.

2.3.5.74. et-Tevvâb (c.c.)

Sözlükte, “geri dönmek, rücû etmek” anlamındaki *tevb* (*tevbe*, *metâb*) kökünden türeyen *Tevvâb* “dönüş yapan, bu eylemi nicelik ve nitelik açısından çokça gerçekleştiren” mânâsına gelir. Terim olarak *Tevvâb* insan için kullanıldığında “çok tövbe eden”, Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde “tövbeleri çokça kabul eden” demektir.

Müellif eserde *et-Tevvâb* ism-i şerîfini şöyle açıklamaktadır: *Tevvâb* ism-i şerîfi mübâlağa içermesinden dolayı kazandığı muhteva zenginliği çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Birinci mânâsı, tövbeleri kabul edendir. İkinci mânâsı, kulun günahından rücû edip/dönüp pişman olmasıdır. Şöyle ki kulların, isyân

⁴⁰⁵ “Seçkin ve erdemli elçilerin ellerinde.” (Abese Sûresi 80/16).

⁴⁰⁶ Bakara Sûresi 2/224; Mümteherine Sûresi 60/8.

⁴⁰⁷ “İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibâret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.” (Bakara Sûresi 2/177).

⁴⁰⁸ Ali Toksarı, “Birr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.6, s.204.

⁴⁰⁹ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.96

ısrarından/sayısız günahından tövbe ve istiğfar edip taate yönelmeleriyle Gaffâr olan Rabb’da tövbelerinin kabulüyle kulları mağfiret lütfuna rücû eder. Üçüncü mânâsı da kullarının tövbesini defalarca kabul edendir.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, rahmetten ve Rahmân’dan ümitsizliğe düşmeyip tövbesinin kabul olmasına inanmış ve emîn olmalıdır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 409 kere zikreden kişi hevâlardan kesilir, kalbi nûrlanır. Büyük ve küçük günahlardan emîn olur. Hüdâ katında hâceti reddolunmaz.

2.3.5.75. el-Müntakım (c.c.)

Sözlükte, “şiddetle ayıplamak, suçluyu cezalandırmak” anlamındaki *nakm* (*nükûm*) kökünün “ifti’âl” kalıbından türemiş bir sıfat olan *Müntakım* “yadırgayıp ayıplayan, suçluyu cezalandıran, öç alan” mânâlarına gelir.⁴¹⁰ Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “suçlulara gereken, uygun ve hak ettikleri cezaları veren; kendisine inananların dünyada iken karşı karşıya kaldıkları zulümlerin intikamını zâlim ve münkirlerden alacak, emir ve yasaklarına uymayan günahkârları da lâyük oldukları şekilde cezalandırarak olan” demektir.⁴¹¹

Müellif eserde *el-Müntakım* ism-i şerîfini, “intikam alan, kötülüğe ceza ile karşılık veren, garaz” şeklinde mânâlandırmıştır. En münasip mânâ ise şudur: Allah Teâlâ, azîzün zü’ntikâmdır. Yani mutlak güç sahibi ve intikam sahibidir. Mekrûh fiilleriyle isyan eden kullarını cezalandırıp cezası şiddetli olandır.

Hâssası: Mirrîh vaktinde 630 kere zikredilir. Kahırlıktır. Düşmanların, zâlimlerin, askerlerin üzerine okunursa murâd hâsıl olur.

2.3.5.76. el-Afüvv (c.c.)

Sözlükte, “silmek, yok etmek, bağışlamak, vazgeçmek” gibi mânâlara gelen *afv* kökünden türemiş olup “kulunun günahlarını silen, affeden, cezaları ortadan

⁴¹⁰ Bekir Topaloğlu, “Müntakım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.23.

⁴¹¹ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.141, 142.

kaldıran” anlamlarında mübâlağa ifade eden bir isimdir. “Cezalandırmayı hak eden kişiye cezasını vermemek” anlamında *af*, kelimenin “yok etmek, ortadan kaldırmak” *mahv* şeklindeki asıl anlamını desteklemektedir.⁴¹² Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsı ise “kullarının günahlarını, onların üzerinde hiçbir sorumluluk bırakmayacak şekilde bağışlayan”dır.⁴¹³ *Afüvv* ism-i şerîfiyle ilgili en meşhur hadîs-i şerîf Hazret-i Peygamber’in (s.a.v.) Hazret-i Âişe’ye (r.anhâ) öğrettiği duâdır.⁴¹⁴

Müellif eserinde *el-Afüvv* ism-i şerîfine, “terk etmek, mahvetmek, müstahak olan cezayı terk etmek; affi bol,” mânâlarını vermiştir. *Afüvv* ism-i şerîfi *afv* kökünün mübâlağalı şeklidir. En münasip mânâ ise, günahkârların günahlarını silip bağışlayarak cezayı terk edendir. Bu ism-i şerîfin mânâsı *el-Gafûr* ism-i şerîfine yakındır. Lâkin *el-Afüvv* ism-i şerîfi *Gafûr*’dan çok daha mübâlağa ifade eder. *el-Gafûr* isminin türetildiği *gufrân* kelimesi setri/örtmeyi ifade ederken; *el-Afüvv* ism-i şerîfinin türetildiği *afüv* kelimesi mahvı/silmeyi ifade eder.⁴¹⁵

Kulun bu isimden alacağı nasip açıktır.

Hâssası: Şems vaktinde 156 kere zikreden kişinin kalbi nurlanır, günahları gider ve mecâzî hevâlardan kesilir.

2.3.5.77. er-Ra’ûf (c.c.)

Sözlükte, “şefkat ve merhamet etmek” mânâsındaki *re’fet* kökünden türeyen *raûf* kelimesi “kalbi dayanamayacak derecede merhametli” demektir. Dil âlimleri *re’fetin rahmetten* daha güçlü bir şefkat duygusunu ifade ettiğini belirtir. *Rahmet*, “hoşlanmasa bile kişinin başkasına iyilik yapması” anlamına da geldiği halde *re’fet*, “gönülden kopan bir istekle şefkat gösterme” anlamına sahiptir. *Raûf* Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “ileri derecede şefkatli ve merhametli” mânâsı kastedilir. Ebü’l-

⁴¹² Emine Ögük, “Afüv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, s.442.

⁴¹³ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.87.

⁴¹⁴ Hadîs-i şerîf şöyledir: *Hazret-i Âişe (r.anhâ) Hazret-i Peygamber’e (s.a.v.) “Ey Allah’ın Rasûlü! Kadir Gecesi’nin hangi gece olduğunu bilecek olursam, o gece nasıl duâ edeyim?” diye sormuş. Hazret-i Peygamber’de (s.a.v.) “‘Allah’ım Sen çok affedicisin, affetmeyi seversin. Beni bağışla!’ diye duâ et!” buyurmuştur (Tirmizî, “De’avât”, 85; İbn Mâce, “Duâ”, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 183, 183).*

⁴¹⁵ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.174, 175.

Bekâ el-Kefevî (v.1095/1684)'ye göre *rahmet* daha çok kişiye sevinç verici imkânlar sağlamayı, *re'fet* ise ondaki sıkıntıları ortadan kaldırmayı ifade eder.⁴¹⁶

Müellif eserde *er-Raûf* ism-i şerîfinin mânâsını “esirgemek, şefkat göstermek, re'fet sahibi” şeklinde vermiştir. *Re'fet*, rahmetin şiddetidir. Yani kullarının üzerinde rahmeti ve şefkati çoktur. *Re'fet* ile *Rahmet* arasındaki fark şudur: *Re'fet*; muhsinin O'na muhtaç olanlara karşı şefkatinden meydana gelen ihsâna denir. *Rahmet* ise O'na muhtaç olanların fakrından⁴¹⁷ dolayı muhsinde meydana gelen ihsâna denir. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemektedir: “*Cezalandırmayı gerektiren şeylerden kullarını koruması, Allah Teâlâ'nın rahmetindedir. Hatadan/kaymadan koruması rahmet bâbında masiyyeti bağışlamaktan daha belâgatlidir. Allah Teâlâ bazen zâhirde meşakkat ve şiddet olan şeyle kuluna merhamet eder. Ancak bu şiddet ve meşakkat bâtında nimet ve rahmettir. Ne var ki, kul bunu bilememektedir. Nice kullar vardır ki, başına gelen şiddetli sıkıntı, ihtiyaç içinde bulunma ve kötü hâl nedeniyle insanlar kendisine şiddetli bir şekilde üzülürken, o hakikatte meleklerin kendisine gıpta ile baktığı, nimet içinde yaşayan bir kimsedir.*”⁴¹⁸

Hâssası: Utârid vaktinde 286 kere zikredilir. Kötü kimseler ve zalimler üzerine okunur. Kadın ve erkek için uygundur.

2.3.5.78. Mâlikü'l-Mülk (c.c.)

Sözlükte, “mâlik ve sahip olmak, bir mülkü elinin altında bulundurup onu tek başına tasarruf etmek” mânâsındaki *mülk* (*melk*, *milk*) kökünden türetilmiş bir isim olan *mâlik* kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de biri Fâtiha Sûresi'nde “yevmü'd-dîn” ifadesiyle terkip oluşturularak “mâliki yevmid'dîn”⁴¹⁹ şeklinde; diğeri de Âl-i İmrân Sûresi'nde “mâlikü'l-mülk”⁴²⁰ terkihi içinde olmak üzere toplam olarak iki yerde kullanılmış, her ikisinde de “dünya ve ahiret hayatının mutlak hükümrânlığı” Allah

⁴¹⁶ Bekir Topaloğlu, “Raûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, s.468.

⁴¹⁷ **Fakr:** Eksiklik, noksanlık; fakirlik, yoksulluk; Kendinde varlık görmeyip her bakımdan Allah'a muhtaç olduğunu bilme, fenâfillâha erişme hâli, mânevî yokluk.

Fakr için bkz: <https://www.lugatim.com/>.

⁴¹⁸ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.182.

⁴¹⁹ Fâtiha Sûresi 1/4.

⁴²⁰ Âl-i İmrân Sûresi 3/26.

Teâlâ'ya izâfe edilmiştir. *Mâlikü'l-mülk* isminin sadece Tirmizî rivâyetindeki Esmâ-i Hüsnâ listesinde yer aldığı görülmektedir. *Mülk* kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak “duyular âlemindeki her şeyi bütünüyle kuşatan varlık alanı ve bunlar üzerindeki tam tasarruf ve hükümranlık” anlamında kullanılmaktadır. Bu kavram Allah Teâlâ'ya atfen kullanıldığında, “semâvât ve arz ile bu ikisi arasında bulunan her şeyde, sadece O'nun tasarrufunda bulunan bütün varlıklar üzerindeki hükümranlığını” ifade eder. Bu ism-i şerîfin tam mânâsı ise “Görünen ve görünmeyen bütün âlemlerin, her varlığın ve mülkün mutlak sahibi, dünya ve ahiret hayatındaki her şeyin kayıtsız şartsız yegâne sahibi ve hükümranı”dır.⁴²¹

Müellif eserde *Mâlikü'l-mülk* ism-i şerîfinin mânâsını, “mülk ve melekût âleminde⁴²² kemâl üzere hükmünü yerine getirip; var etmek, yok etmek, bâkî bırakmak veya fânî kılmak gibi mülkünde dilediğini dilediği şekilde gerçekleştiren zât” şeklinde vermiştir. Allah Teâlâ'nın kazâsını reddeden ve hükmünü takip eden hiçbir hüküm yoktur. Tasarrufun şahâdet âlemine nüfûz etmesi itibariyle Hak Teâlâ *Mâlikü'l-mülk*; gayb âlemine nüfûz etmesi itibariyle de *Mâlikü'l-melekût*'tur.⁴²³

2.3.5.79. Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm (c.c.)

Sözlükte, “azamet sahibi ve yüce olmak” anlamındaki *celâl* ile cömert ve merhametli, asil ve şerefli olmak” mânâsındaki *keremden* türeyen *ikrâm* kelimelerinin başına *zû* (*sahip*) ön-eki getirilmesiyle meydana gelen bir terkip olup “azamet, kibriyâ ve kerem sahibi olduğunu, bu bakımdan da O'nun, bütün mahlûkâtı tarafından tenzîh ve ta'zîm ile anılma hakkının bulunduğu” mânâsına gelir. Bu ism-i şerîf Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde geçer.⁴²⁴ Bunların ilkinde *rab* kelimesine muzaf olan *vech* (Allah Teâlâ'nın bizzat kendisi veya rızâsı) kelimesinin sıfatıdır; burada, yeryüzündeki her canlı yok olurken azamet ve kerem sahibi rabbin zâtının bâkî kalacağı ifade edilmiştir.

⁴²¹ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.124.

⁴²² **Melekût âlemi:** Melekler âlemi, zamanla ve mekânla sınırlı olmayan, beş duyu ile idrak edilemeyen ruhlar, ilâhî kuvvetler ve mücerret varlıklar âlemi; âhiret hayatı. Melekût için bkz: <https://www.lugatim.com/>.

⁴²³ Sadreddin Konevî, *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ: Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s.42.

⁴²⁴ Rahmân Sûresi 55/27, 78.

Bu ismin vârid olduğu ikinci âyet-i kerîme de ise söz konusu terkip, doğrudan *rab* kelimesinin sıfatı konumundadır. Burada da anlamı “azamet ve kerem sahibi olan rabbinin adı, yücelerden yücedir” şeklindedir.⁴²⁵

Abdülkâhir el-Bağdâdî Esmâ-i Hüsnâ şerhinde, Esmâ-i Hüsnâ içinde, temel mânâyı teşkil eden kelimelerin sıfat olmayıp *zû* ön-ekiyle sıfat anlamı kazanan *Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm* ismine dikkat çekmiş, azamet ve heybet bildiren *celâl* ile lütuf ve ihsân bildiren *ikrâm* kelimelerinin bir araya getirilmesinin hikmetini kulların korku ile ümit (havf u recâ) arasında yaşamalarının gerekliliğiyle açıklamıştır. Bu özelliğindedir ki *Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm* ism-i şerîfinin İsm-i A'zam olduğunu da dile getirmiştir.⁴²⁶

Tirmizî'nin rivâyet ettiği Esmâ-i Hüsnâ listesinde yer almış olan *Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm* ism-i şerîfinin, birbirine zıt anlamlı diğer ikiz isimlerde olduğu gibi, *Bâtın* ism-i şerîfiyle birlikte ele alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁴²⁷

Müellif eserde *Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm* ism-i şerîfinin mânâsını şöyle vermiştir: Bütün şeref ve kemâl, Celâl sâhibi zâta mahsus olup; şerefli ve soylu kimselere kerâmet, ihsân ve ikrâm da bulunma yüce zâtından feyz olur.

Hâssası: Şems vaktinde 1098 kere zikreden kişi ebedî devlet ve saâdet bulur. Zâhir de ve bâtın âleminde faydalıdır.

2.3.5.80. el-Muksıt (c.c.)

Sözlükte, “âdil olmak” anlamındaki *kıst* kökünün “if’âl” kalıbından türemiş bir sıfat olan *muksıt*, “adâletle hükmeden, âdil” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “adâlet ve hakkâniyet ile hükmeden; herkese hakkını ve payını âdil bir şekilde veren; mazlûmun dünyada gasp edilen meşrû haklarını zamanı gelince zalimden alan”dır.⁴²⁸

⁴²⁵ Bekir Topaloğlu, “Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.44, s.515; Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.176,177.

⁴²⁶ Bekir Topaloğlu, *a.e.*, s.515; İrfan Eyibil, *a.g.t.*, s.148.

⁴²⁷ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.177.

⁴²⁸ Bekir Topaloğlu, “Muksıt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.31, s.141.

Müellif eserde *el-Muksıt* ismi-i şerîfinin mânâsını şöyle vermiştir: Öyle mükemmel âdil olan ki mahlûkâtına zulüm ihtimâlinin hayâli bile imkansızdır. Mazlumlar için zâlimlerden intikam alıp zâlimlerin zararlarını mazlûmlardan uzaklaştırıp meneder.

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, ilk olarak nefesine zulmetmeden nefsinin şerrinden kaçınmasıdır.

Hâssası: Müşterî vaktinde 209 kere zikredilir. Bu zikirle borçlu, hapsolmuş ve azledilmiş kimseler meşgul olur. Böylece bütün isteklerini elde ederler.

2.3.5.81. el-Câmi' (c.c.)

Câmi' kelimesi, Arapça'da "toplamak, bir araya getirmek, birleştirmek" anlamındaki *cem'* kökünden türetilmiş bir sıfat olup sözlük anlamı olarak "toplayan, bir araya getiren, buluşturup birleştiren" mânâlarına gelmektedir. Söz konusu kelime gerek bu şekliyle gerekse aynı kökten türeyen fiil kalıplarıyla, genellikle Allah Teâlâ'nın ahiret hayatında kıyâmet gününde gerçekleşecek olan *cem'* fiilini; bir kısmında ise yine O'nun dünya hayatıyla ve evrenle ilgili olan "yaratma, toplama ve düzenleme" fiillerine işaret edilerek, çeşitli âyet ve hadislerde Allah Teâlâ'ya nispet edilmiştir. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla, "bütün övgü ve erdemlerin kendinde toplandığı zât; evrendeki tüm varlıkların tam bir âhenk ve insicâm içinde bir araya getirip düzenleyen; insanları hesaba çekmek üzere kıyâmet gününde kendi huzurunda toplayacak olan"dır.⁴²⁹ İmâm Kuşeyrî Hazretleri *el-Câmi'* ism-i şerîfini daha teferruatlı şerh ederek şöyle söylemiştir: "*Allah Teâlâ'nın sıfatı olarak el-Câmi'* ism-i şerîfi, mahlûkâtı toplayan ve kıyâmet gününde onları sevap ve cezalandırma için yayan demektir. Buna göre o gün onların ayrılmış etleri, parçalanmış derileri, çürüyüp ufalanmış kemikleri toplanır. O, ömürler boyunca bireyleri arasında ayırım meydana gelmeyecek yönden şekiller ile benzerlerin, muhtelifler ile eşdâdın, cansız maddelerin, bitkilerin ve hayvanların arasını sûretlerinde, renklerinde, tatlarında, kokularında,

⁴²⁹ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.96, 97.

faydalarında, zararlarında, fiillerinde ve ahlâkında cemedendir. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah Teâlâ pek yücedir.”⁴³⁰

Müellif eserde *el-Câmi*’ ism-i şerîfinin üç mânâsından bahsetmiştir. Birincisi; bütün övgü, hamdı ve erdemleri zâtında toplayandır. İkincisi; yeryüzünde insanlardan oluşan birçok mahlûkâtı bir araya getiren ve kıyamette hepsini haşredeceği yere toplayıp kimine lutfuyla kimine adâletiyle tecellî edendir. Üçüncüsü; dağılmış olan insan parçalarını haşirde bir araya getirmekle beraber bedenlerden ayrılan ruhları da toplayıp dirilterek kıyâmet gününde sevap ve cezalandırma için cemedendir.

Hâssası: Müşterî vaktinde 114 kere zikredilir. Maktûl İbrâhim Paşa Kanûnî Sultan Süleyman Hân Hazretleri’ni bu isimle teshîr etmiştir. Bâbâ Ahmed⁴³¹ derlerdi ki paşa tarafından dâimâ meşguldü. Sultan Ahmed’in nûrunun vâkîfı olan Bâbâ Ahmed vefat etti, İbrâhim Paşa da tenezzül eyledi. Teshîr de bu denli kuvvetli bir isim yoktur. Her istek için çok fazla tecrübe edilmiştir.

2.3.5.82. el-Ganî (c.c.)

Ganî, Arapça’da sözlük anlamı olarak “zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağnî olmak, bir yerde ikâmet etmek, hayâtiyetini kendi imkânlarıyla sürdürmek” gibi mânâlar taşıyan *gînâ* (*ganâ*) kökünden türetilmiş bir sıfat olup “zengin, kendi varlığıyla yetinip başkasına muhtaç olmayan ve müstağnî olan” gibi mânâlara gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de çeşitli isim veya fiil kalıplarıyla oldukça geniş bir kullanım alanına sahip olduğu görülen bu kök, bazen “birini zengin durumuna getirmek, ihtiyaçtan kurtarmak” mânâsındaki *iğnâ*; bazen de “müstağnî olmak” anlamındaki *istiğnâ* masdarlarından türetilmiş fiillerle Allah Teâlâ’ya nispet edilmiştir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla, “kendisi her şeyden müstağnî, ancak kendisi dışındaki her şey O’na muhtaç; gerek zâtı gerekse sıfatları açısından kendisi bütün ihtiyaçlardan münezzeh olan en yüce varlık”tır.⁴³²

⁴³⁰ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.185.

⁴³¹ Kaynaklarda “Bâbâ Ahmed” ile ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır. Şeyh ya da devlet görevlisi olma ihtimali vardır.

⁴³² Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.104.

Müellif eserde *el-Ganî* ism-i şerîfini şöyle açıklamıştır: *el-Gânî*, kâinâtın tamamından müstağnîdir. Zâtında ve sıfatlarında kimseye muhtaç olmayan ve hiçbir şeye ihtiyaç duymayandır.

Hâssası: Şems vaktinde 1060 kere zikreden kimse yüksek makâm ve mertebelere ulaşır. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.83. el-Muğnî (c.c.)

Sözlükte, “zengin olmak, ihtiyacı bulunmayıp müstağnî kalmak” anlamlarına gelen *ginâ* (*ganâ*) kökü, Arapça’da *iğnâ* şeklinde geçişli fiil yapısına aktarılınca, “birini zenginleştirmek, ihtiyaçtan kurtarmak” anlamını kazanmaktadır. Bu geçişli kökten türemiş bir sıfat olan *muğnî* kelimesi “birisine zenginlik verip onu tatmin eden” anlamına gelmektedir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “insanlara hem maddî hem de mânevî anlamda zenginlik veren; mü’minlerin kalp ve gönül dünyalarını zenginleştiren, kullarının her türlü ihtiyaçlarını karşılayıp onları tatmin eder”dir. *Muğnî* ism-i şerîfi, sadece Tirmizî’nin Esmâ-i Hüsnâ rivâyetinde yer almıştır. Bu ism-i şerîfe anlam bakımından çok yakın olan *mu’tî* (lutfedip veren) ism-i şerîfi ise, İbn Mâce’nin rivâyet ettiği Esmâ-i Hüsnâ listesinde⁴³³ bulunmaktadır.⁴³⁴

Müellif eserde *el-Muğnî* ism-i şerîfine iki mânâ vererek şöyle açıklamaktadır: Birincisi; Allah Teâlâ iradesinin gereğince *Muğnî*’dir. Hikmetinin bolluğu üzerine O’na muhtaç olanlara ihsân ve lütufta bulunarak fazlından bol bol verendir. İkincisi; ârifleri mâsivâdan müstağnî kılıp kendisinden başka kimseye hâcetlerini arz ettirmeyendir. Hakk Teâlâ’nın kullarını zengin kılması iki kısımdır. Bir kısmı mallarını arttırmak suretiyle zengin kıldığı kullarıdır ki, bunlar avâmdır. Bir kısmı ise hâllerini arı, katışıksız kılmakla zengin kıldıklarıdır. Bunlar ise seçkin kullardır. İşte bunlar hakiki zenginlerdir.⁴³⁵

Hâssası: Zühre vaktinde 1100 kere zikreden kişi fakirse zengin olur.

⁴³³ İbn Mâce, “Du’â”, 10.

⁴³⁴ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.129.

⁴³⁵ Abdülkerim Kuşeyri, *a.g.e.*, s.187, 188.

2.3.5.84. el-Mâni' (c.c.)

Sözlükte, “mahrum etmek, vermemek, engel olmak” mânâsındaki *men* kökünden türemiş bir sıfat olup “hikmeti gereği dilemediği şeylerin gerçekleşmesine izin vermeyen; kötülöklere engel olan, dostlarını her türlü belâ ve musibetlerden koruyan” anlamında Allah Teâlâ'nın bir ism-i şerîfidir. *el-Mâni'*, Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmemekle beraber, Tirmizî'nin Esmâ-i Hüsnâ listesinde tek başına; İbn Mâce'nin listesinde ise “lutfedip veren” anlamına gelen *mu'tî* ismiyle birlikte zikredilmektedir.⁴³⁶

Müellif eserde *el-Mâni'* ism-i şerîfinin mânâsını “evliyâ ve takvâ ehlinden rızâya aykırı olan hâlleri; beden ve dinde irâde gereğince helâk olacak sebepleri ve eksiklikleri meneden” şeklinde vermiştir. Kısacası Allah Teâlâ, mümkünâtın tamamını menedip ihsânıyla zuhûr eden vâcibü'l-vücûddur. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemiştir: “*Mâni'nin mânâsı, avâmın nefislerini şehvetlerden, âriflerin kalplerini ise irâdelerden menedendir. Kalplerden şüpheleri, akâidden bid'atleri, vakitlerden muhâlifleri ve nefislerden zelleleri menedip lutfen ve keremen mukarrebîn kullarının zümresine ilhâk edendir. Zîrâ bu men seçilmiş evliyâlara ikrâm edilendir.*”

Hâssası: Şems vaktinde 161 kere zikreden kişiye korkulu yerlerde hiç zarar gelmez. Hile ona zarar veremez. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.85. ed-Dârr / en-Nâfi' (c.c.)

Dâr, “zarar vermek” anlamındaki *darr* veya *durr* masdarından sıfat olup “zarar veren” veya “elem ve zarar verici şeyleri yaratan” mânâsı ile Esmâ-i Hüsnâ içinde yer alır. Tam anlamıyla, “evrendeki her şeyi, elem ve zarar vericileri de kapsayacak şekilde yaratan; kullarına gerektiğinde zarar murâd eden veya ona zarar dokunmasına müsaade eden” demektir.⁴³⁷

⁴³⁶ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.124, 125.

⁴³⁷ Bekir Topaloğlu, “Dâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.8, s.481; Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.99.

Nâfi, “fayda vermek” anlamındaki *nef* kökünden türeyip “fayda veren” demektir. Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde “dilediği mahlûka hayırlı ve faydalı şeyi veren” mânâsına gelir.⁴³⁸

ed-Dârr ve *en-Nâfi*’ zıt anlamlı iki ism-i şerîf olmakla beraber “lütuf-kahır” kullanımını çerçevesinde Tirmizî’nin Esmâ-i Hüsnâ hadisinde yer almaktadır. Bu tür ilâhî isimler arasında mevcut olan karşılıklı anlam ilişkisi, onların dâimâ birlikte kullanılması sonucunu doğurmaktadır. “...Size bir zarar gelmesini isterse veya size iyilik etmeyi murâd ederse sizin için Allah’a karşı herhangi bir şey yapmaya kimin gücü yeter?”⁴³⁹ meâlindeki âyet-i kerîmede *Dârr* ve *nef* kavramları irâde sıfatı yoluyla zât-ı ilâhiyeye izâfe edilmiştir. O, hayrı ve şerri, faydayı ve zararı yaratandır. Bununla beraber *nef* ve *dârr* kavramları yedi âyet-i kerîmede fiil kalıplarıyla⁴⁴⁰, beş âyet-i kerîmede⁴⁴¹ de *Nef*-*Dârr* şeklinde putlardan nefyedilmiş ve dolayısıyla bu sıfatların tapınılmaya lâyık olan Allah Teâlâ’nın zâtında bulunduğu belirtilmiştir.⁴⁴²

Müellif eserde *ed-Dârr* ve *en-Nâfi*’ ism-i şerîflerinin mânâlarını şöyle açıklamaktadır: Bu şerefli isimler benzer ve tek vasıfta olup hakikatte tam kudreti içine alan vasıftır. Çünkü her hayır ve şer, fayda ve zarar o vâcibü’l-vücûddan ortaya çıkar. Bunların tümü yaratma açısından ya melekler ya insanlar yahut cansız varlıklar vasıtasıyla ya da vasıtasız olarak Allah Teâlâ’ya nisbet edilir.⁴⁴³ Mümkünâtın bu hâlleri, alâmetlerinin hikmeti gereğince O’nun takdiriyle ortaya çıktığı açıktır. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemiştir: “Bu iki ismin mânâlarında tevhide işaret bulunmaktadır. Çünkü mülk ve melekût âlemindeki bütün mahlûkların zuhur etmesi ancak Allah Teâlâ’nın dilemesi ve irâdesiyle, kazâsı ve takdiriyledir. Allah Teâlâ’nın hükmüne teslimiyet gösteren bir kimse rahatlık içinde yaşar. Bundan kaçınıp kendi irâdesine tâbi olan bir kimse ise her türlü âfet içinde yaşar.”⁴⁴⁴

⁴³⁸ Bekir Topaloğlu, “Nâfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.32, s.285, 286.

⁴³⁹ Fetih Sûresi 48/11.

⁴⁴⁰ En’âm Sûresi 6/71; A’râf Sûresi 7/188; Yûnus Sûresi 10/49, 106; Tâ-Hâ Sûresi 20/89 Furkân Sûresi 25/3; Şuarâ Sûresi 26/73.

⁴⁴¹ Mâide Sûresi 5/76; Yûnus Sûresi 10/18; Enbiyâ Sûresi 21/66; Hac Sûresi 22/12; Furkân Sûresi 25/55.

⁴⁴² Bekir Topaloğlu, “Nâfi”, *a.e.* s.286; Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.99.

⁴⁴³ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.183.

⁴⁴⁴ Abdülkerim Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.191.

ed-Dârr ism-i şerîfinin hâssası: Mirrîh vaktinde 1001 kere zikredilir. Kahırlık için herkese çok fazla tecrübe edilmiştir.

en-Nâfi' ism-i şerîfinin hâssası: Zuhul vaktinde 201 kere zikredilir. Her işin başında okunursa işin sonu hayırlı olur.

2.3.5.86. en-Nûr (c.c.)

Sözlükte “aydın ve ışıklı olmak” mânâsındaki *nevr* kökünden türemiş bir isim olan *nûr* “aydınlık, ışık” demektir. Ayrıca apaçık olan, nesne ve olayların mahiyetini ortaya koyup aydınlatan şeye de *nur* denir. Kelime Allah Teâlâ’ya nispet edildiğinde “her şeyi aydınlatan; insanlara her zaman doğru yolu gösteren, semâvât ve arzı nurlandıran; bütün nûr kaynaklarının yaratıcısı, varlığı apaçık olan, ancak kendisi bizzat nûrun kaynağı olduğu için zât-ı ilâhiyesi duyularla algılanamayan” diye açıklanır. Râgıb el-İsfahânî nûrun dünyevî ve uhrevî olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Dünyevî olanı, ay ve güneş gibi aydınlık saçan ve gözle algılanan nur ile basîret ile idrâk edilen nûrdur; Basîret ile idrâk edilen nûrun örnekleri aklın ve Kur’ân-ı Kerîm’in nûrlarıdır. İsfahânî, uhrevî nûru ebedî âlemde mü’minlerin önlerinde ve sağ taraflarında bulunacak olan nûr şeklinde zikreder⁴⁴⁵; Allah Teâlâ’nın kendisini *nûr* diye isimlendirmesini de gökleri ve yeri nûrlandırma fiiliyle açıklar. *Nûr* ile *nâr* (*ateş*) aynı kökten gelmekte ve birbirinin yerine kullanılmaktadır. *Nâr* insanların dünya hayâtı, *nûr* ise ahiret hayatları için faydalıdır.⁴⁴⁶

Müellif eserde *en-Nûr* ism-i şerîfinin mânâsını *aydınlık* olarak vermekle beraber *zâhir* mânâsına da geldiğini söyleyerek şöyle açıklamaktadır: Allah Teâlâ’nın kendisi zâhir olup her zuhurun sayesinde olduğu zâttır. Zâtında zâhir olup başkasının zuhuru da kendisi sayesinde olan zât *nûr* diye adlandırılır.⁴⁴⁷

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, marifet nûru ile kalbini nûrlandırmasıdır. Çünkü kalplerin nûru marifetledir.

⁴⁴⁵ Hadîd Sûresi 57/12; Tahrîm Sûresi 66/8.

⁴⁴⁶ Bekir Topaloğlu, “Nûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.33, s.243; Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.146, 147.

⁴⁴⁷ Hücetü'l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.185.

Hâssası: Şems vaktinde 256 kere zikredilir. Erkek için Şems vaktinde, kadın için Müşterî vaktinde kuvvetli bir teshîrdir. Zühre ve Kamer vakitlerinde bu ism-i şerîf şirinlik için okunursa âlem halkı okuyan kişiyi severler. Tecrübe edilmiştir.

2.3.5.87. el-Hâdî (c.c.)

“Doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek” anlamındaki *hüdâ* (*hedy, hidâyet*) kökünden türemiş bir sıfat olup “yol gösteren, hayır ve mutluluk veren bir hedefe rehberlik eden” mânâsına gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde Allah Teâlâ’ya nisbet edilen *hidâyet* kavramının kullanılışını göz önünde bulunduran âlimler *Hâdî* ism-i şerîfinin mânâsını, “insana hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan akıl, muhakeme ve zarûrî bilgileri veren; ebedî mutluluğunu sağlayacak mânevî yolu ona gösteren” şeklinde iki noktada yoğunluk kazandırmışlardır.⁴⁴⁸

Müellif eserde *el-Hâdî* ism-i şerîfinin mânâsını, “yol gösteren, irşâd eden; dalâletin tersi” şeklinde vermekle beraber Allah Teâlâ’ya üç farklı mânâda nisbet etmiştir. Birincisi, kullarına marifet yolunu gösterip bildirmesiyle Rabb oluşunu ikrâr edendir. İkincisi, bütün mahlûkâtın gerekli olan şeylerine, varlığın devamında ve bekâda lâzım olan eşyaya hidâyet edendir. Kısacası, bütün mahlûkâtın her türlü ihtiyaçları için yol gösteren, hidâyet verendir. Üçüncüsü, kullarından seçkin olanlara zâtını tanımaları için hidâyet verendir. Böylelikle seçkin olan bu kullar, O’nun öğretmesiyle mahlûkâtı tanırlar. Kullarından avâm olanlara ise mahlûkâtı tanımaları için hidâyet verendir. Bu kullar ise mahlûkât ile O’nu (c.c.) tanırlar.⁴⁴⁹

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, kulları irşâd etmesidir. Kullardan *hâdî* olanlar/yol gösterenler, mahlûkâtı ahiret saâdetine irşâd eden peygamberler ve vârisleri olan âlimlerdir.

Hâssası: Şems vaktinde 20 kere zikredilir. Allah Teâlâ okuyan kişiyi sapıklıktan, sıkıntılı yerlerden, işinden azledilmesinden kurtarıp doğru yol üzerine dünya saâdetini ziyâde eder. İki cihânda makbûl olur.

⁴⁴⁸ Bekir Topaloğlu, “Hâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.15, s.9.

⁴⁴⁹ Hücetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.186.

2.3.5.88. el-Bedî' (c.c.)

Bedî kelimesi Arapça'da sözlük anlamı olarak "daha önce herhangi bir örneği ve benzeri bulunmayan bir şeyi icat etmek, bir şeyi örneksiz ve modelsiz şekilde yapıp ortaya koymak, iş yapmak; ilk olmak, eşsiz ve benzersiz olmak" gibi mânâlar taşıyan *bed'* kökünden türemiştir. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla, "eşi ve benzeri bulunmayan yegâne varlık; bütün varlıkları yoktan ve sanatkârane şekilde yaratan, bir işi ilk defa yaratan"dır.⁴⁵⁰

Müellif eserinde *el-Bedî'* ism-i şerîfinin mânâsını, "şaşırtıcı hadise ve yeni nesne yaratan" şeklinde vermiştir. Faîl vezninden müf'îl veznine türeyen *Mübdî* ism-i şerîfi, *Bedî* ism-i şerîfinden *Mübdî* olmuştur. Böylece "kâinâtı yoktan var eden" anlamına gelmektedir. Kâinâtın tamamını timsaller ve şekiller ile benzersiz yaratandır. Öncesinde herhangi bir örnek söz konusu ve kimseden de öğrenmiş olmaksızın eşyayı ilk defa varlık sahasına getirendir. Bir diğer mânâsı da kendisinden önce var olan ve kendisine benzeyen bir benzeri olmayandır. Mukaddes zâtının zihinde ve hâriçte benzeri ve örneği olma ihtimâlinin imkânsız olduğu zâttır.⁴⁵¹

Bu ism-i şerîften kulun nasibi, Hak Teâlâ'nın mahkûkâtındaki sanatını düşünerek tefekkür etmesidir. Böylece insanı hayretler içinde bırakacak olan hükmünü görüp kudretinin kemâlinin gerçek oluşunu anlar.

Hâssası: Müşterî vaktinde 86 kere zikredilir. Devleti ve mevki yüksekliği günden güne terakkî eder.

2.3.5.89. el-Bâkî (c.c.)

Sözlükte, "sebât ve devam etmek, kesintiye uğramadan geleceğe doğru sürüp gitmek" anlamındaki *bekâ* kökünden türeyen bir sıfattır. Esmâ-i Hüsnâ'daki mânâsıyla "gelecekte varlığının sona ermesi düşünülemeyen" anlamına gelir ki "Allah'tan başka her şeyin gelip geçici olduğu" mânâsını ifade eden *fânînin* zıddıdır.⁴⁵²

⁴⁵⁰ Metin Yurdağür, *a.g.e.*, s.96.

⁴⁵¹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.197.

⁴⁵² Bekir Topaloğlu, "Bâkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.4, s.536.

Müellif eserde *el-Bâkî* ism-i şerîfinin mânâsını, “dâim ve sâbit” olarak vermekle beraber Allah Teâlâ’ya nisbet ettiğinde, “varlığı kendinden olup varoluşu zorunlu olan zât⁴⁵³; ebediyen bekâ sahibi olan” mânâlarını vermiştir. Yani gelecekte varlığının sona ermesinden münezze ve yüce olandır.

Hâssası: Şems vaktinde 113 kere zikreden kişi her işinde sebât bulur, tenezzül etmez. Bu zikirle meşgul oldukça makam ve mertebesi, malının tamamı ve çocukları elinden gitmez, elinde kalır.

2.3.5.90. el-Vâris (c.c.)

Sözlükte, “kök, temel, bakiye; alışveriş benzeri herhangi bir ticârî işlem yapmadan bir mala sahip olmak, ölen bir kimsenin servetinden pay almak, birinin diğerinden devraldığı eski durum” anlamlarındaki *viris* (*virâset*, *verâset*, *irs*) kökünden türemiş bir kelime olan *vâris*, “ölünün malını mülk edinmeye hak kazanan kimse” demektir. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla “varlığının sonu olmayan; ölümsüz hayat sahibi ve ilelebet bâkî olan yegâne ebedî varlık; dünya hayatında insanların ellerinde tuttıkları gelip geçici servet ve mal varlıklarını ölümlerinden sonra mülkün asıl sahibi sıfatıyla onlardan geri alacak olan” demektir. Bu ism-i şerîfin “başkasının mülkiyetinde bulunan bir şeye, kendisinden sonra sahip olan” şeklindeki mânâsıyla Allah Teâlâ’ya nispet olunması elbette mümkün değildir. *Zirâ mâlikü’l-mülk* olan Allah Teâlâ, her zaman ve her hâl ü kârda kâinâtın yegâne sahibi ve mâlikidir.⁴⁵⁴ Ancak O, bütün canlıların ve özellikle insanların, kıyâmetin kopuşuna kadar evrendeki nimetleri kendilerinin mülkleriymiş gibi kullanmalarına izin vermiş, onlara geçici anlamda bir mâlikiyet, hâkimiyet ve tasarruf hakkı tanımıştır.⁴⁵⁵

Müellif eserde *el-Vâris* ism-i şerîfinin mânâsını şöyle açıklamaktadır: Allah Teâlâ mahlûkâtı yok olduktan sonra bâkî olup mahlûkuna vâris olandır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de buyurmaktadır: “Yeryüzü ve onun üzerindikiler sonunda yalnız

⁴⁵³ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.188.

⁴⁵⁴ Allah Teâlâ âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur: “*Bugün mülk kimindir?*” (Mü’min Sûresi 40/16). Bu sorudan sonra da cevap vererek şöyle buyurmuştur: “*Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyet altında tutan Allah’ındır.*” (Mü’min Sûresi 40/16).

⁴⁵⁵ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.169, 170.

bize kalır.”⁴⁵⁶ Yani “(أَنَا) ancak biz” “(نَحْنُ) biz” “(ثَرْتُ الْأَرْضِ) biz azametimiz ile vâris oluruz” “(أَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا) yeryüzünde olanlara.” Kısacası mânâsı, yeryüzüne ve onun üzerindekiyle ancak biz vâris oluruz (her şey ölür sadece biz kalırız). Bir diğeri mânâsı da mâlik olan kulları yok olduktan sonra O’nun bâkî kalıp mülkünü kendisine döndüğü zâttır. Bu mânâ birçok kimsenin görüşüne göredir. Çünkü kendilerini mâlik ve ellerindeki de kendi mülkleri olarak görürler. Fakat kıyamet günü onlar için işin hakikati ortaya çıkar.⁴⁵⁷ Hakîkî görüşe göre ise mutlak mâlik olan Allah Teâlâ’dır.

Hâssası: Zühre vaktinde 707 kere zikredilir. Bütün hâcetleri hâsıl olur. Lâkin uhrevî olarak zikredildiğinde saat lazım değildir. Ne niyet ederse uzaktan ve yakından tamamı eline geçer, hiç mahrum kalmaz.

2.3.5.91. er-Reşîd (c.c.)

Sözlükte, “hak yolunda kararlı bir şekilde dosdoğru gitmek, doğru yolu bulup onda sebât etmek, mâkûl davranmak” anlamlarındaki *rüşd* (*reşed/reşâd*) kökünden türemiş olan *reşîd* kelimesi “doğru yolda bulunan, doğru ile yanlışı, kâr ile zararı birbirinden ayırt edebilecek, mal ve mülkünü çekip çevirebilecek çağa giren” demektir. Bu kelime Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “bütün iş ve tasarrufları isabetli; hiçbir işi boş, abes, faydasız ve anlamsız olmayan, kullarına dâimâ doğru yolu gösteren, onları irşâd eden” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁸

Müellif eserinde *er-Reşîd* ism-i şerîfinin mânâsını şöyle açıklamaktadır: İnsanlar arasında *Reşîd* lafzı bülûğa eren, akıllı ve hayırlı yollara rehberlik edenlere denir lâkin Allah Teâlâ’ya nisbet edildiğinde, “sırât-ı müstakîme hâdî olup takdirinde güzel takdîr eden” mânâsına gelir. İkinci mânâsı, kulları doğru yola girmeleri için irşâd eden ve hayır getiren işlere rehberlik edendir. Üçüncü mânâsı, cümle işleri ve tedbirleri, bir kimsenin öğretmesi, düzeltmesi ve irşâd etmesi olmaksızın gayesine doğru bir şekilde ulaştırandır. İmâm Kuşeyrî Hazretleri şöyle söylemektedir: “*Allah Teâlâ’nın kulunu*

⁴⁵⁶ Meryem Sûresi 19/40.

⁴⁵⁷ Hüccetü’l-İslâm İmâm Gazâlî, *a.g.e.*, s.190.

⁴⁵⁸ Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.154.

*irşâdı kulunun kalbini kendisini tanımaya iletmesidir. Bu irşâda ise büyük irşâd demişlerdir. Bu ise velilerine özgü kalmış olduğu en büyük mirastır.”*⁴⁵⁹

Hâssası: Şems vaktinde 514 kere zikreden kişinin bütün dünyevî istekleri müyesser olur lâkin uhrevî olarak zikrediğinde saat lâzım değildir. Hasan-ı Basrî ve Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye göre ism-i A'zam *er-Reşîd*'dir. Bu isim Şeyh Muhyiddîn Akhisârî'nin virdidir. Saâdet ve ebedî saltanat isteyenler bu zikirle meşgul olmalıdır. Her ne murâd ederlerse hâsıl olur. Bu isim Ca'fer-i Sâdık ve Şeyh Şiblî'nin vird-i şerîfleridir. Bu zikirle meşgul olan elbette mahrum kalmaz.

2.3.5.92. es-Sabûr (c.c.)

Sözlükte, “tahammül etmek, kendini tutmak, sızlanmamak” anlamındaki *sabr* kökünden mübâlağa ifade eden bir sıfat olan *sabûr* “çok sabırlı” demektir. *Sabır* terim olarak “aklın ve dinin yapılmasını gerekli gördüğü şeyleri yerine getirebilmek, yapılmamasını istediklerinden uzak durmak için nefsi kontrol altında tutma” diye açıklanmıştır. *Sabûr* Allah Teâlâ'ya nisbet edildiğinde, “günahkârları cezalandırma konusunda acele etmeyip lutfuyla muamele eden” mânâsına gelir. *Sabûr* ism-i şerîfinin, “ilâhî af ve mağfireti” yansıtan bir başka isim olan *Halîm* ism-i şerîfiyle yakın anlamlı ve muhtevâ birliği içinde kabul eden Esmâ-i Hüsnâ şârihleri, bu ismin *Halîm* ism-i şerîfinden farklı olan yönüne dikkat çekmişlerdir. Buna göre *Sabûr*, “Allah Teâlâ'nın, insanların yapmış olduğu bütün ukûbetlerin karşılığını zamanı gelince kendilerine mutlaka vereceğini” bildirmekte, ayrıca “bu gibi yanlış davranışları işleyip de tövbe etmeden ahirete intikâl etmiş olanlara, hak ettikleri, ancak bir süre için ertelenmiş olan cezanın orada kesinlikle kendilerine uygulanacağını” belirtmektedir.⁴⁶⁰

Müellif eserde *es-Sabûr* ism-i şerîfinin mânâsını şöyle açıklamaktadır: Kullar için kullanıldığında *sabır*, kişinin nefsî isteklerine engel olması ve sebât göstermesi anlamına gelmektedir. Daha sonra istiâre yoluyla “her şeyde ihtiyatlı davranarak acele

⁴⁵⁹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *a.g.e.*, s.203.

⁴⁶⁰ Bekir Topaloğlu, “Sabûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.35, s.361; Metin Yurdagür, *a.g.e.*, s.157, 158.

etmeden iş görme” mânâsında kullanılmıştır. Böylece bir kimseye “sabreyle” denilse “işinde ihtiyatlı davranarak hareket et” mânâsında söylenmiş olur. Esmâ-i Hüsnâ’daki mânâsıyla *es-Sabûr*, “günahkârları cezalandırmada ve âsîleri kınamada acele etmeyip takdir ettiği ecel vaktine kadar onlara mühlet veren” demektir. *Sabûr* ve *Halîm* arasındaki fark şudur: Günahkâr, *Sabûr* sıfatında cezâdan güvende değildir lâkin *Halîm* sıfatında cezâdan güvendedir. Kul, cezâdan güvende olduğu gibi ne zaman hevâ ve hevesin kendisini davet ettiği şeyden nefsinin engelleyip şehvetleri terk etmede ve taate yönelmede sabır içinde olsa bu ism-i şerîfin nasibiyle merâmına ulaşmış olur.

Hâssası: Şems vaktinde 298 kere zikreden kişi yavuzsa halîm olur, kederliyse sevinç bulur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TERCEMETÜ'L-ESMÂÎ'L-HÜSNÂ METNİ

3.1. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Osmanlı imlasında mevcut olup lâkin günümüzde kullanılmayan harfler için metinde kullanılmış olan transkripsiyon alfabesi verilmiştir:

ا (ا)	a, ā	ص	ş
ا (ا)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ž, đ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	ṯ	غ	ğ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḏ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ی	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

3.2. TRANSKRİPSİYONLU METİN

[1B]

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ

(1)Bismi'l-lâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

(2)El-ḥamdu li'l-lâhi'l-lezî menne 'aleynâ bi-beyâni esmâihi'l-ḥüsnâ ve şerafenâ
(3)bi-luṭfihi ve keremihi bi-ifhâmi me'ânî esmâihi'l-ḥüsnâ ve ekramenâ (4)bi-
emrihi li-inzâli rahmetihi bi'd-du'â bi-esmâihi'l-ḥüsnâ ve's-şalâtü (5)alâ men
beyyene faḍle iḥşâ'i esmâihi'l-ḥüsnâ ve 'alâ âlihi'l-lezîne (6)teḥallekû bi-
esmâihi'l-ḥüsnâ feşâru ve ehimmen kıle fî-ḥaḳḳihim li'l-lezîne (7)aḥsenü'l-
ḥüsnâ⁴⁶¹ amma ba'de edâ'-yî ḥıdmet-i meḥâmid-i ilâhiyye (8)ve kazâ-yî ḥuḳûḳ
risâlet-i şer'ıyye eyledükden şoñra sebep-i te'lîf-i (9)risâle budur ki nev'-i benî
âdem luṭf u kerem-i sübhânî ve fazl (10)u iḥsân-i raḥmânîye maẓhar düşmişdür
öyle olsa insâna

[2A]

(1)elyaḳ olan oldur ki 'ömrünü zâyî' étmeyüp cihân-ı bî- (2)beḳâda bir eṣer
ḳoyup كَلَّ حَزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ Küllü ḥızbin bimâ ledeyhim ferihün[e]⁴⁶² mazmûn üzre
(3)sa'y édüp mechûdunı yazuyı himmete getürüp şaḥife-i (4)âlemde kendüsine
bâ'ış ḥayr du'â olmaḡa bir eṣer ḳılmaḡdur (5)bu faḳîr ḥaḳîr vefî keydü'z-zamân
-ı kesîr 'Alî İbn Dervîş el-Bosnevî (6)Ḥaḳḳ Te'âlânuñ bî-nihâye 'aṭasıyla ve bî-

⁴⁶¹ **Tercümesi:** Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bize en güzel isimlerin açıklamasını ihsân eden, en güzel isimlerinin mânâlarını anlama hususunda bizi lütfuyla ve cömertliğiyle şereflendiren ve en güzel isimleriyle duâ ve niyâz da bulunarak rahmetini indirme emriyle bize ikrâm da bulunan (cömertçe davranan/şereflendiren) Allah'a hamdolsun. O'nun en güzel isimlerini saymanın faziletini gösteren zâta (Resûlullah'a s.a.v) ve O'nun en güzel isimleriyle yaratılan ehl-i beytine selâm olsun ki onlar, haklarında hayırlıların en iyisi (hayırlısı) denilen kimselerden oldular.

⁴⁶² "... Her kesim kendi inancını beğenmektedir." (Mü'minûn Sûresi 23/53).

ğāye-i keremiyle diledüm ki ⁽⁷⁾Allah Te‘ālānuñ esmā-yı ħüsnāsı olan toķsan toķuz ⁽⁸⁾ism-i ŧerīfini ‘Arabī libāsından çıkarup Türkī kisvesiyle ⁽⁹⁾ziynet ü ŧerħ ve ‘ulemā’ vérdükleri me‘ānī vü nikāt ü ⁽¹⁰⁾rivāyet ü me‘ānīlerin derc ü beyān eyleyem tā ki ‘Arab ⁽¹¹⁾dilünden muħzuz olmayanlar istifāde eyleyeler ancak bu faķiri ⁽¹²⁾dehr bir ħālden bir ħāle teķallübi māni‘ ve sebep-i dā‘ī daħı ⁽¹³⁾zāhir olmamağıyla el-umūru merhūnetün bi-evķātihā⁴⁶³ mefhūmunca ⁽¹⁴⁾vaķt u zamānı gelmemekle vücūda gelmesi muķaddes olmayup ⁽¹⁵⁾zīrā her ‘aşruñ ŧāħibi vardur ve ol ‘aşırda zuhūr

[2B]

⁽¹⁾éden füyuzāt-ı ilāhiyye ŧāħib-i ‘asruñ fażīletine nisbet ⁽²⁾olunmağla bu āna dek ŧāħib-i fażīlet ŧāħib-i ‘aşır zuhūr ⁽³⁾étmemekle bātında merküz olan ‘azīmete ŧurū‘ olunmayup ⁽⁴⁾ŧāħib-i vaķte muntazır olup ħıdmeti du‘āda kıyām ⁽⁵⁾üzre iken el-ħamdu li’l-lāhi te‘ālā ŧāħib-i ‘aşır ŧāħib-i sa‘ādet ⁽⁶⁾zuhūr eyledi ki anuñ vücūdı sebep-i ŧalāħ-ı ālem ⁽⁷⁾ve bekāsı müceb-i intizām-ı aħvāl-i ümem ve tedbiri bā‘iŧ-i ⁽⁸⁾devām-ı ŧer‘ ü millet ve verā-yi muķtezāsı kıyām-ı mülk ü devlet ⁽⁹⁾ve riyāseti rāfi‘-i a‘lāmdīn ve siyāseti def‘-i a‘māl-i ⁽¹⁰⁾müfsidīndür bu evŧāfiyla mevŧūf من عند الله **min ‘indi’l-lāh[i]**⁴⁶⁴ zuhūr ⁽¹¹⁾édüp iķlīm-i Mıŧıra ‘azīz ve aķtār-ı Ĥicāza ħāfız ⁽¹²⁾ve taħt-ı Yūsuf ‘aleyhi’s-selāma cülūs u ķarār édüp ⁽¹³⁾‘āleme ŧulū‘-ı ŧems gibi ŧulū‘ eyledi kimdür dērseñ ⁽¹⁴⁾veliyy-i ni‘metimüz ve ŧāħib-i sa‘ādetimüz āŧafi’z-zamān ŧāħib- ⁽¹⁵⁾ķırān ŧāħib-i ezyālü’l-mekārim vāriŧ-i menāŧbü’l-e‘āzim

⁴⁶³ **Tercümesi:** Her iŧ vaktinde zuhūr eder.

⁴⁶⁴ “... Allah tarafındandır.” (Nisā Sûresi 4/78).

[3A]

(1) Aḥmed Pāšā yessera'l-lāhu lehu mine'l ḥayrāti mā-yurīdu ve mā-yeṣā⁴⁶⁵
(2) ḥazretleri zuhūr eylemekle bu faḳīre iḳbāl ü şevḳ tām (3) gelüp bātına merküz
olan 'azīmete şāḥib-i sa'ādeti (4) mizūñ ism-i şerīfleri üzre imlā vü binā
eyledüm ki bu (5) şerḥe ve beyāna nazār éden ihvān-ı dīn bā'ış ü bādī (6) olan
veliyy-i ni'metimüze ve şāḥib-i sa'ādetimüze ḥayr du'ā ile (7) yād édeler ve
inşāa'l-lāhu te'ālā bu şerḥ mübārek bāḳī (8) olup oḳınduḳça sebep ü bā'ış olan
şāḥib-i (9) ḥayra ḥayr du'ā olunur ilā-yevmi'l-ḳıyām⁴⁶⁶

Beyt

Bir ğayr-ı (10) ḥıdmete elim érmez ki eyleyüm

Ey dil-i mekr ki ḥayr du'ān (11) ele alam

وَأَطْرَافِ النَّهَارِ ve eṭṛāfe'n- (12) **ānāe'l-leyli**⁴⁶⁸ **ānāe'l-leyli**⁴⁶⁷ **bi'l-'aşıyyi ve'l-ibkār[i]**⁴⁶⁷ **bi'l-'aşıyyi ve'l-ibkār**⁴⁶⁷ **nehār[i]**⁴⁶⁹ ol zāt-ı pür-kerem ve ḥazret-i 'Ālī-himem için (13) izdiyād-ı 'ömr ü devlet ve imtidād-ı ḳader ü rif'at ve intizām-ı (14) ḥamīde ve ḳıyām-ı şıḥḥat zāt-ı sa'īde müstedām u müstaḥkem (15) ü müstezād olup şurūf-ı rüzgārdan maḥrūs

[3B]

(1) u maşūn ve ḫavārıḳ-ı ālām u ekdārdan maḥrüz u me'mūn (2) olması ḥayr du'āları ḥıdmetinde ḳıyām üzre esmā-yı ḥüsnāyı (3) şerḥ u beyāna şürū' olındı **min eṣ-Şihāḥ revā 'an** (4) **Ebā Hureyre raḏīya'l-lāhu 'anh innehu ḳāle ḳāle Rasūlu'l-lāh** (5) **şalla'l-lāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem** **إِنَّ اللَّهَ يُنْشِئُكُمْ وَإِنْشَاءَ إِسْمَائِكُمْ إِلَّا وَاحِدَةً مِّنْ أَحْضَائِكُمْ**

⁴⁶⁵ **Tercümesi:** Allah (c.c.) onun için istediği ve dilediği hayırları kolaylaştırırın.

⁴⁶⁶ **Tercümesi:** Kıyâmete kadar.

⁴⁶⁷ "...akşam ve sabah." (Âl-i İmrân Sûresi 3/41).

⁴⁶⁸ "...gece saatlerinde." (Âl-i İmrân Sûresi 3/113; Zümer Sûresi 39/9).

⁴⁶⁹ "...gündüzün iki ucunda." (Tâ-hâ Sûresi 20/130).

دَعَلَ الْجَنَّةِ inne lillāhi tis'aten ve tis'ine ⁽⁶⁾ ismen mi'eten illā vāhīdeten men aḥṣāhā daḥale'l-cennete ve fī ⁽⁷⁾ rivāyet وَهُوَ وَتُرْجِبُ الْوَيْثُ ve hüve vitrun yuḥibbu'l-vitra⁴⁷⁰ şadaқа Rasūlu'l-lāh ma'nā-yı ⁽⁸⁾ laṭīfī Rasūlu'l-lāh şalla'l-lāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri ⁽⁹⁾ sa'adetle buyurdılar ki Allāh Sübhāne ve Te'ālanuñ toḳsan ⁽¹⁰⁾ toḳuz yüzden bir eksik ism-i şerīfi vardır şol ⁽¹¹⁾ kimse ki toḳsan toḳuz ism-i şerīfi oḳıya ṭāyir⁴⁷¹ gibi ⁽¹²⁾ ol kimse cennete dāhīl olur ve Allāh Te'ālā vitirdür ya'ni ⁽¹³⁾ tekdür ezkārdan ve ef'alden tek olan 'ameli sever ⁽¹⁴⁾ ḥadīs-i şerīfde olan مائة إلا واحدة mi'eten illā vāhīdeten bedelüñdedür ⁽¹⁵⁾ ism-i inneden bedelüñ fāyidesi⁴⁷² toḳsan toḳuz 'adedi

[4A]

⁽¹⁾ te'kīd ü mübālağadur ve kıyāsla ziyāde ü noḳşān eylemekden ⁽²⁾ men'dür ve إخضا vāhīdetenüñ te'nīşi kelime-i te'vīli üzredür ⁽³⁾ ve ḥadīs-i şerīfde olan إخضا ihşā lafzında şurrāḥ-ı ḥadīs ⁽⁴⁾ üç vech üzre ma'nā vérmişler vech-i evvel budur ki ⁽⁵⁾ إخضا ihşā şaymak ma'nāsınadur bu ma'nāya göre مِنْ أَخْضَاهَا men aḥṣāhā ⁽⁶⁾ nuñ ma'nāsı ya'nī şol kimse ki esmā-yı ḥüsnāyı ḥāricde ⁽⁷⁾ bir maḳbūl merḡūb şey' ziyāde ü noḳşān olmamak için ⁽⁸⁾ te'ennīle şayılduḡı gibi 'add eyleye şaya démekdür bu maḳama ⁽⁹⁾ münāsib ma'nā şol kimse ki esmā-yı ḥüsnāyı 'alā ⁽¹⁰⁾ sebili't-tertil teberrüken ve ihlāşen kelime kelime kırā'at étse ⁽¹¹⁾ cennete dāhīl olur ve bu vech-i evvel üzre esmā-yı ⁽¹²⁾ ḥüsnāyı oḳımak 'avām-ı nās vazīfesidür vech-i ⁽¹³⁾ sānī ikinci vech budur ki إخضا ihşā 'ilm ü bilmek

⁴⁷⁰ Es-Sihāh'dan, Ebû Hüreyre radiyallahu anhdan rivāyet edildiğine göre, Rasūlullāh sallallahu te'ālā aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Yüzden bir eksiktir. Bu isimleri ezberleyen (ve gereği gibi amel eden) cennete girer. O tektir, teki sever.” (Buhārī, “De'avāt” 68 [nr:6410]; Müslim, “Zikir ve Duā” 5 [nr:2677-2678]).

⁴⁷¹ “Ṭā'ir”, “ṭāyir” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁷² “Fā'ide”, “Fāyide” şeklinde yazılmıştır.

ma'nāsına⁽¹⁴⁾dur bu ma'nāya göre men من أخطأها aḥṣāhānuñ ma'nāsı şol ⁽¹⁵⁾kimse ki imānen esmā-yı ḥüsnāyı te'emmül édüp ma'nāların

[4B]

⁽¹⁾tedebbür eyleye ve ḥaḳāyıkına muṭṭali' olup esmā-i ḥüsnāyla ⁽²⁾Allāha du'ā eylese cennete dāḥil olur ve bu vech-i ⁽³⁾ṣānī üzre esmā-yı ḥüsnāyı oqımāḳ 'ulemā vazīfesidür ⁽⁴⁾ve vech-i ṣāliṣ üçüncü vech budur ki اِحْطَا اِحْطَا iḥṣā ṭāḳat ⁽⁵⁾u ḳudret ma'nāsınadır bu ma'nāya göre من أخطأها men aḥṣāhānuñ ⁽⁶⁾ma'nāsı şol kimse ki esmā-yı ḥüsnānuñ ḥuḳūḳıyla ⁽⁷⁾ḳıyāma ḳādir olup ve muḳtezālarıyla 'amele ṭāḳat ola démekdür ⁽⁸⁾bu maḳāma münāsib ma'nā ya'nī esmā-yı ḥüsnā mütezammın ⁽⁹⁾olduḡı şıfāt-ı rubūbiyyeti ve aḥkām-ı 'ubūdiyyeti fehm ⁽¹⁰⁾édüp ḥuḳūḳlarına ri'ayet édüp ve muḳtezālarıyla ⁽¹¹⁾müteḥallik olup 'amel édersenüz tek gibi dérsün ya'nī ⁽¹²⁾esmā-yı ḥüsnānuñ me'ānī-i laṭiflerin te'emmül ile nefsiñe ⁽¹³⁾münāsib olan ezḳār u ef'alde nefsiñi isti'māl eylemekle ⁽¹⁴⁾muḳtezālarıyla müteḥallik ve 'amel étmiş olur cennete ⁽¹⁵⁾dāḥil olur ol kimse meşelā fehm eyleyüp bile Allāh

[5A]

⁽¹⁾Te'ālā **Semī'**dür ya'nī her āvāzı işidir gizlü āvāz olsun ⁽²⁾ḳatı āvāz olsun böyle bildükden şoñra lisāna tekellümi ⁽³⁾cāyiz⁴⁷³ olmayan kelāmdan lisānını ḥıfz étmekle **Semī'** ⁽⁴⁾isminüñ muḳtezāsıyla 'amel étmiş olur ve **Başīr**dür ⁽⁵⁾yā'nī her şey'i görür ḳarañlu gécelerde ḳara ḳarıncañuñ ⁽⁶⁾ḳara ṭaş üzre yürüdüḡini görür böyle bildükden şoñra ⁽⁷⁾görür déyü fi'ili cāyiz olmayan a'mālden cemī'-i a'zāsını ⁽⁸⁾ḥıfz étmekle **Başīr** isminüñ muḳtezāsıyla 'amel

⁴⁷³ "Cā'iz", "cāyiz" şeklinde yazılmıştır.

étmiş ⁽⁹⁾ olur ve sāyir⁴⁷⁴ esmānuñ muḳtezālariyla daḥı ‘amel buña göre ⁽¹⁰⁾dür ve her ismüñ mā-ba’dında muḳtezā-yı ‘amel ve vazīfe-i ⁽¹¹⁾‘arīf ne ise beyān olunmuşdur ve bu vech-i şālīş üzre ⁽¹²⁾esmā-yı ḥüsnāyı oḳımaḳ evliyā-yı ‘azām vazīfesidür ⁽¹³⁾ḥadīş-i şerīfde olan دَخَلَ الْجَنَّةَ daḥale’l-cennete cezā-yı şartdur ⁽¹⁴⁾lafz-ı māzīyle zıkr olması taḥḳīḳ içündür ḥadīş-i ⁽¹⁵⁾şerīfde وَهُوَ وَرَثٌ يُحِبُّ الْوَرِثَ ve hüve vitrun yuḥibbu’l-vitra ya’nī Allāh Te‘ālā tekdür

[5B]

⁽¹⁾ve ferddür şebīhi ve nazīri yoḳdur يُوْهِبُ الْوَيْثَ yuḥibbu’l-vitra ya’nī ⁽²⁾Allāh Te‘ālā ezkārđan ve ef‘alden tek olan ‘amel üzre ⁽³⁾şevāb vērüp ve tek olan ‘ameli işleyenden ḳabül éder ⁽⁴⁾zīrā tek ‘amelde tenbīh ü işāret vardur ma’nā-yı ferdāniyyete ⁽⁵⁾ḳalben ve lisānen ve īmānen ve ihlāşen revā ‘an Rasūlu’l-lāh ⁽⁶⁾şallā’l-lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem innehu ḳāle مَنْ قَرَأَ الْأَسْمَاءَ الْحُسْنَى جَعَلَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أَهْلِ الْبَيْتِ **men ḳarā’el esmā’l-ḥüsnā** ⁽⁷⁾ce‘alehu’l-lāhu te‘ālā min ehli’l-yaḳīn[i]⁴⁷⁵ şadaḳa Rasūlu’l-lāh ⁽⁸⁾ma’nā-yı laṭīfī Rasūlu’l-lāh şallā’l-lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ⁽⁹⁾ḥazretleri sa‘ādetle buyurdılar bir kimse esmā-yı ḥüsnāyı ⁽¹⁰⁾oḳısa Allāh Te‘ālā ol kimseyi ehl-i yaḳīnden ⁽¹¹⁾ḳılar ya’nī ehl-i yaḳīn zümresine ilḥāḳ eyler ḥadīş-i ⁽¹²⁾şerīfde olan ﷲ **lillāh** ile murād müsem mādur isim degildür ve ⁽¹³⁾ ﷲ **lillāh** ile ta’bīrde delīl vardur ki esmāu’l-lāhuñ eşheri ⁽¹⁴⁾lafza-i celāledür ya’nī ﷲ **Allāh** kelimesidür zīrā cemī‘-i esmā ⁽¹⁵⁾kendüsine muzāfdur ya’nī ḳaçan esmāu’l-lāhdan

⁴⁷⁴ “Sā’ir”, “sāyir” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁷⁵ Rasūlullāh’dan sallallāhu aleyhi ve sellem rivāyetli ki, O (s.a.v) şöyle buyurmuşur: “Bir kimse Esmā-i Hüsnā’yı okusa Allah Teālā o kimseyi yakīn ehlinden ḳılar yani yakīn zümresine ilḥāḳ eder.” (Kaynaḡı tespit edilememiştir).

[6A]

(1) bir isim zıkr olinsa **Allāh** ismidür dénür meşelā **Kerīm** esmāu'l (2)-lāhdan bir isimdür dénür ve **Rahmān** esmāu'l-lahdan (3) bir isimdür dénür ilā-āhiri'l-esmā' cümlesi lafza-i (4) celāleye muzāf u mensüb olup zıkr olunur ammā (5) aksī olmaz meşelā **Allāh** esmā-i kerīmden bir isimdür dénmez imdi (6) ma'lūm oldı ki eşher-i esmā lafza-i celāle imiş ve (7) rivāyet vardır ki lafza-i celālenüñ ism-i A'zam olduğına (8) ba'zı 'azīzlerden menķüldür ism-i A'zam lafzatu'l-lāhdur (9) zīrā lā ilāhe illā'l-lāhdan istidlāl olunur ne tek (10) gibi dērseñ lā (31) ilāhe (36) illā (32)⁴⁷⁶ harfleriniñ cümle 'adedleri (11) lafza-i celālesüz cümel-i kebīr hisābınca toksan (12) toköz olur bu miķdār ise esmā-yı hüsnānuñ ādedidür (13) ba'dehu lafzatu'l-lāhdur pes ism-i A'zam lafza-i celāle (14) olur démişler burada a'zam tafzīl için degildür (15) **Azīm** ma'nāsınadır zīrā Allāh Te'ālānuñ cemī'i esmāsı

[6B]

(1) **Azīmdür** ba'zısı ba'zısından a'zam degildür ve bir (2) rivāyetde burada a'zam tafzīl içündür zīrā her (3) isim ki ol isimde ziyāde ta'zīm ola ol ism-i A'zamdur (4) meşelā **Rahmān** a'zamdur **Rahīmden** ve lafzatu'l-lāh a'zamdur (5) **Rabbdan** zīrā lafza-i celāle ile tesmiyyede ašlā (6) şirket yokdur ne izāfetle ve ne izāfetsüz ammā **Rabbda** (7) şirket vardır tesmiyyede zīrā maḥlūka muzāf olur (8) meşelā rabbü'd-dāri⁴⁷⁷ dénür eger dērseñ Allāh Te'ālānuñ (9) cümle isimleri **Azīm** ve zāt-ı 'aliyyesine dāldur ve bu ma'nāda (10) cümlesi müsāvīdür böyle olduğda birisi ism-i (11) A'zam olur gerü қalanlar niçe ism-i A'zam olur (12) cevāb budur ki a'zam olmaқdan murād anuñ icābeti (13) esra' vu sevab

⁴⁷⁶ Ebced değerlerini ihtivā etmektedir.

⁴⁷⁷ **Tercümesi:** Rabbini tanırса.

ziyāde ola nitekim Kur’ān-ı ‘Azīimde ba‘zı ⁽¹⁴⁾süreler ve āyetler vardur ki okumanuñ şevābı ziyādedür ⁽¹⁵⁾süre-i İhlāş gibi ve Āyete’l-Kürsī gibi hāl bu ki cümlesi

[7A]

⁽¹⁾kelāmu’l-lāhdur ve kelāmu’l-lāh olduğı cihetden tefāvüti yokdur ⁽²⁾ammā şevābı ziyāde olduğı cihetden birbiründen efdaldür süre-i ⁽³⁾İhlāşda Allāh Te‘ālānuñ evşāf-ı mezkūr olmağla şevābı ⁽⁴⁾ziyādedür Tebbet Yedā süresinde Ebū Leheb ile zevcesi ⁽⁵⁾mezkūr olmağla şevābı nākışdur Şeyh Muhyi’d-dīn Nevevī ḥazretleri ⁽⁶⁾rivāyet eylediler İmām Ebū’l-Kāsım Kuşeyrī ḥazretlerinden ki إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا inne ⁽⁷⁾lillāhi tis‘aten ve tes‘īne ismen ḥadīs-i şerīfde delīl vardur ki ⁽⁸⁾isimden murād müsem mādur zīrā eger müsem mā murād olmayup müsem mānuñ ⁽⁹⁾ğayrısı murād olur-ısa ism-i müsem mānuñ ğayrısıçün olmağ ⁽¹⁰⁾lāzım gelür Kāḍī Beyzāvī ḥazretleri bu ma’nāyı telhīş ⁽¹¹⁾édüp cevāb vemişler böyle ki eger su’āl olunursa ⁽¹²⁾ki isimler müsem mānuñ ğayrısı murād olursa ḥadīs-i şerīfde ⁽¹³⁾olan إِنَّ لِلَّهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسْمًا inne lillāhi tis‘aten ve tes‘īne ismen ḳulında te‘addud-ı ilāh ⁽¹⁴⁾ile ḥükm lāzım gelür bu su’āle iki vechle cevāb ⁽¹⁵⁾vérilür evvel-i vech bu ki isim ile murād burada lafızdur

[7B]

⁽¹⁾ve ismüñ lafz-ı ma’nāsına vürüdetde ḥilāf yokdur ancak ⁽²⁾nizā‘ vardur ism-i iṭlāk olup ve isimle ‘ayn-ı ⁽³⁾müsem mā murād olmada ve ismiyle ‘ayn-ı müsem mā murād olınuğda ⁽⁴⁾te‘addud-ı esmā lāzım gelür yoksa te‘addud-ı müsem mā lāzım ⁽⁵⁾gelmez ikinci cevāb budur ki Allāh Te‘ālā üzre iṭlāk ⁽⁶⁾olan elfāzuñ her birisi zāt-ı ‘aliyyesine dāldur ⁽⁷⁾ammā delāleti şıfat-ı ḥaḳīḳiye yā

ğayr-ı haqîkiye i'tibâriyle ⁽⁸⁾dür bu delâlet ise i'tibârda ve şıfatda te'addudı ⁽⁹⁾müsted'îdür yoksa zât-ı 'aliyyede te'addudı müsted'î ⁽¹⁰⁾degildir muhâl olan te'addud ise zât-ı 'aliyyede olan ⁽¹¹⁾te'adduddur Şeyh Ebû'l-Ğâsım Kuşeyrî hazretleri Mefâtihü ⁽¹²⁾-Hıcc nâm-ı kitâbda buyurdılar ki esmâul-lâhuñ aḥz-i ⁽¹³⁾tevķîfidür kitâba ve sünnete ve icmâ'a murâ'ât olunur ⁽¹⁴⁾her ismiñe bu uşul-i şelâse vârid olmuş olsa ⁽¹⁵⁾ol ismi iṭlâḳ-ı vâcibdür Allâhı vaşf eylemede

[8A]

⁽¹⁾ve her ismiñe bu uşul-i şelâse vârid olmamış ola Allâhı ⁽²⁾vaşf eylemede iṭlâḳı câyiz degildir eger ma'nası Saḫîḫde ⁽³⁾olursa Zeccâc hazretleri dâdiler ki hiç bir kimse için ⁽⁴⁾lâyıḳ degildir Allâh Te'âlâya du'â eyleye Allâh Te'âlâ kendü ⁽⁵⁾nefsünü vaşf eylemediği isimle meşelâ yâ Refîḳ yâ Ḥalîl ⁽⁶⁾dâyü du'â eylemek lâyıḳ degildir Me'âlimü't-Tenzilde Muḫyi's-sünne⁴⁷⁸ ⁽⁷⁾hazretleri buyurdılar ki esmâul-lahda ilḫâd bu ne dâdiler ki ⁽⁸⁾kitâb ve sünnete nâṭıḳ olmayan ismiyle Allâh Te'âlâya tesmiye ⁽⁹⁾étmege dâdiler meşelâ câhil şüfîler iḳdam-ı sulṭânımız dâstım ⁽¹⁰⁾ṭabîbim dâdikleri ilḫâd olur ya'nî mülḫıd olur böyle ⁽¹¹⁾dâyın kimse Faḫr-i Râzî⁴⁷⁹ hazretleri buyurdılar ki Allâh Te'âlâ ⁽¹²⁾cemî'i eşyâyı **Ḥalîḳ** iken ḫalîḳu'l-eşyâ-yı küllehâ dâdür ⁽¹³⁾iken ḫalîḳu'l-ḳırd ḫalîḳu'z-zî'b ḫalîḳu'l-ḫinzîr dâmek ⁽¹⁴⁾câyiz degildir dâdüyü buyurmuşlar bundan fehm oldu ki kitâbu'l ⁽¹⁵⁾-lâhdan yâ sünnet-i Rasûlden yâḫûd icmâ'adan menḳûl

⁴⁷⁸ **Muḫyi's-sünne**, Ferrâ Begavî'nin lakabıdır.

⁴⁷⁹ **Faḫr-i Râzî** Fahreddîn er-Râzî'nin kısaltılmış şeklidir

[8B]

(1) olmayan esmāyla Allāh Te‘ālāya tesmiye édüp zıkr ü du‘ā (2)eylemek cāyiz degildir eger su‘āl olnursa ḥadīs-i şerīfde (3)vāқи‘ olan مائة إلا واحدة mi‘eten illā vāḥideteninüñ fāyidesi⁴⁸⁰ ziyāde (4)ü noqşān olmamaq için te‘kiddür déyü beyān olnmuş (5)idi ammā ‘ulemā raḥimehumu’l-lāhu te‘ālā kitābu’l-lāhda ve sünnet-i (6)rasūlde esmā buldılar bu toqsan toquz isimden ziyāde (7)bu ne cevāb ne vechle vérilür cevāb budur ki ḥadīs-i (8)şerīfde مَنْ أَحْضَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ men aḥşāhā daḥale’l-cennete kelām-ı şerīflerinde duḥūl-i (9)cennet şarta cezā ikā‘ olinup andan-şoñra esmā ile ittibā‘ (10)olması delālet eylemez duḥūl-i cennet-i ḥāşşanuñ ğayrısı (11)içün esmānuñ toqsan toquzdan ziyāde olmamasına (12)meşelā toqsan toquz isimden mā-‘adā olan esmānuñ (13)ḥāşşaları duḥūl-i cennet olmasuñ ğayr-ı fezāyil⁴⁸¹ için (14)olsun meşelā izdiyād-ı şevāb ve ref‘-i derecāt ve maḥv-ı (15)seyyi’āt ḥāşıl olsun toqsan toquz isimden mā-‘adā

[9A]

(1) olan esmāyla déyü cevāb vérilür ve ba‘zı ‘arīfīn buyurd (2)ılar ki Allāh Te‘ālānuñ ism-i şerīfleri yüzdür ammā ḥadīs-i (3)şerīfde toqsan toquz zıkr olup biri zıkr olmamasına (4)bā‘iş budur ki Rasūlu’l-lah şallā’l-lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem (5)ḥazretlerine maḥşuş ism-i şerīfdür zīrā cennetüñ (6)dereceleri yüzdürcedür ve ol derecelerüñ a‘lāsı (7)derece-i vesīledür ki derece-i vesīle için Rasūlu’l-lah şallā’l (8)-lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurdılar ki her ezāndan şoñra (9)benüm için vesīle taleb édüp déyüñüz اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ التَّامَّةُ وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةُ آتِ مُحَمَّدًا، الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَالذَّرَجَةَ الرَّابِعَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَخْفُودًا، الَّذِي وَعَدْتَهُ (10)-da ‘veti’t-tāmmeti ve ş-şalāti’l-kā’imeti āti Muḥammedenni’l-vesīlete

⁴⁸⁰ “Fā’ide”, “Fāyide” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸¹ “Fezā’il”, “Fezāyil” şeklinde yazılmıştır.

(11)ve'l-fazīlete ve'd-deracete'r-rafi'ate ve'b-‘aşhu maḳāmen Maḥmūdenni'l-lezī (12)ve‘adteh⁴⁸² Rasūlu'l-lah şallā'l-lāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerine (13)maḥşūş maḳāmdur ve bu ṭoḳsan ṭoḳuz isimlerüñ her biri (14)bir dereceye erişdirür böyle olduğda kendüsine maḥşūş (15)olan derecenüñ ismini kendüden ğayrı kimseye beyān eylemedi

[9B]

(1)ve mā-‘adā isimleri ḥalka beyān u izḥār eylediler tā ki anları (2)ihşā eyleyüp derecelerine vāşıl olalar ba‘zı ‘azizlerden (3)naḳl olındı ki bu ṭoḳsan ṭoḳuz ismün her ḳanğısı ki (4)ḥisāb-ı cümleden bir kimsenüñ esmā ‘adedüne muvāfiḳ ola (5)ol ism-i şerīf ol kimsenüñ ḥaḳḳında ism-i A‘zam (6)olur ol kimesne ol esmā okıyup Allāh Te‘ālādan (7)her ne dilerse murādı ḥaşıl olur meşelā **Vācid Vāhid** (8)**Hādī** bu üç ismüñ cümel-i kebīr ḥisābınca ‘adedleri (9)elli üçdür pes Aḥmed adluya **Vācid Vāhid Hādī** (10)ism-i A‘zam olurlar ve gérü ḳalan esmā daḫı bu ḳıyās (11)üzerineyedür **هُوَ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ hūvallāhü'l-lezī lā ilāhe illā hū[ve]**⁴⁸³ **هُوَ** hüve zāt-ı (12)vācibe işāret olup te‘ehhüb-i sāmi‘ için evvelā (13)tenbīḥ olındı ki istimā‘-i esmā-yı ḥüsnāya müteheyyi ola (14)bunda **هُوَ** hüve kelimesi işāret menzilündedür ke’ennehu bu ḥadīs-i (15)şerīfi istimā‘ éden rāğıb-ı cennet su’āl édüp dédi ki

⁴⁸² “Ezānı işittiğiniz zaman, onun dediğini tekrarlayın. Sonra bana salāt getirin. Çünkü gerçekten kim bana bir defa salāt getirirse, Allah onu on rahmet ile anar. Sonra da benim için Allah’tan vesile isteyin. Çünkü vesile Cennet’te bir makamdır ki, ancak Allah’ın kullarından bir kula layık görülmüştür, umarım ki o kul ben olayım. Artık kim benim için Allah’tan vesile isterse, şefaati ona helal olur.” “Her kim ezān işittiğinde ardından; ‘Ey bu eksiksiz ve kılınan namazın Rabbi! Hazret-i Muhammed’e vesileyi ve faziletini ver. O’nu (s.a.v.) vadettiğin Makām-ı Maḥmūd’a ulaştır!’ derse, ona kıyāmet gününde benim şefaati ona helal olur.” (Buhārî, “Ezān” 8 [nr:614]; Müslim, “Salāt” 11 [nr:384]).

⁴⁸³ “O, kendisinden başka ilah olmayan Allah’tır.” (Haşr Sûresi 59/22-23).

[10A]

(1)mā-zālike'l-müsem mā-tilke'l-esmā' ya'nī ol müsem mā nedir ve ol (2)esmā nedür déyü su'al eyledükdemez bu resā'ile cevāb olmağ üzre (3)dēndi ki ol müsem mā ve ol esmā budur **هُوَ اللهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ** **hüvallahü'l-lezī lā ilāhe illā hū** [ve]⁴⁸⁴ (4)ilā-āhirihi⁴⁸⁵ Şeyh Ebū'l-Kāsım Kūşeyrī hazretleri esmā-yü hüsnā (5)şerhinde buyurdılar ki هُوَ hüve işāret içündür ammā هُوَ hüve t̄āyife⁴⁸⁶-i şūfiyye (6)kātında nihāyeti taḥkīkden aḥbārdur ehl-i 'irfān lafz-ı hüveyi (7)tekellüm eyledükleri zamānda Ḥağdan ğayrı qalblerine şey' sebğ (8)eylemez lafz-ı hüve ile iktifā éderler cemī'-i beyāndan zīrā (9)ḥağāyık⁴⁸⁷ -ı ferīde müstehlik olup sırları üzre zīkr-i ḥağ (10)müstevlī olup şühūdunda cemī'-i eşyā nā-mevcūd olup (11)mā-sivā-yı iḥsās zāyil⁴⁸⁸ ü āfil olduğda zamīr-i ircā'a (12)maḥal qalmamağ ile sālīk bu zīkr-i şerīfle zākir olur bu (13)zīkre zīkr-i ḥavāş dērler eger dērseñ lafza-i celāle ism-i (14)ilimdür bāqisi şifātdur böyle olduğda şifāta ism-i (15)tesmiye édüp iḥbār kılmamağ niçe olur cevāb budur ki

[10B]

(1)Ḥağ Sübhāne ve Te'alānuñ **وَاللهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا** ve li'l-lāhi'l-esmā'u'l-ḥüsnā **fed'ūhu bihā**⁴⁸⁹ (2)kavl-i Kerīmiyle ism-i tesmiye olınup iḥbār kıldı zīrā bir (3)kimse du'ā eylese du'āsında **yā Allāh yā Raḥman yā Raḥīm** dēr imdi (4)ma'lūmuñ olsun ki **Raḥmān** şifātdur ammā eyle şifātdur ki (5)kendüsünde raḥmet olan zāt-ı vācibü'l-vücūd makāmına (6)ikāmet olınmış bir şifātdur bu taḥdīrce şifātı muṭlağ (7)olmamış olur **Allāh** ism-i zāt-ı müstecmi'-i cemī' şifāt

⁴⁸⁴ "O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır." (Haşr Sûresi 59/22-23).

⁴⁸⁵ **Tercümesi:** Diğerleri de böyledir, sonuna kadar böyledir.

⁴⁸⁶ "Ṭā'ife", "t̄āyife" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸⁷ "Ḥağā'ik", "ḥağāyık" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸⁸ "Zā'il", "zāyil" şeklinde yazılmıştır.

⁴⁸⁹ "En güzel isimler Allah'ındır; bu güzel isimlerle O'na duâ edin." (A'râf Sûresi 7/180).

(8)olup ba'zı 'ulemā 'adem-i iştikāķına zāhib olup zīrā (9)zāt-ı vācibü'l-vücūda bir ism-i hāşdan lā-büddür ki şifātı (10)anuñ üstüne cārī ola démişler ammā 'ārif bu a'zam-ı (11)esmāyla zākir olduğda evvelā ism-i mezkūr cāmi'-i şifāt (12)olduğını fikr édüp muķtezayāt-ı şifātı ve eşnā-yı (13)şerh-i esmāda tekrīr olınan hālāt-ı mülāhiz ola ki (14)tā bu mülāhiz-i te'sīriyle hazret-i zāta isti'dād-ı teveccüh (15)hāşıl ola ammā bu teveccüh-i hāţır hālķa huţūr éden hābāl

[11A]

(1)minvālī olmayup āşār-ı cezbeden nāşī-hāl ola

Beyt

(2)Bu hālūñ zevķe rāci'dür 'ayānı

Zebān olmaz beyānı tercümānı

(3)ve ba'zı fużalā ķatında müşteķātdan olup hazret-i zāt-ı (4)muţlak ma'būd-ı bi'l-hāķ olmađın iştikāķı Allāhdandır 'abd (5)vezni ve ma'nāsında pes kitāb bi-ma'nā mektūb olduđı (6)üslūb-ı ilah bi-ma'nā me'lūh olur ve cümle nā-sezādan (7)mürtefi' ü a'lā ve idrāk-i ibşārdan maħcūb u mu'allā (8)olmađın lāhe yelīhu⁴⁹⁰dan müştāķdur démişler ve efķār-ı 'uķalā (9)ma'rifet-i şifātda ve esrār-ı evliyā géne zātında müteħayyir ü hayrān (10)olduķları ecelden veleh yā ilāheden müştāķdur démişler (11)ba'de hazā ma'lūm ola ki lafza-i celāle-i bine'z-zākirīn (12)iħşā eylemek üç mertebe üzredür mertebe-i evveli hāşyet (13)ü ta'zīm ile lisān üzre icrā édüp ķalben ve lisānen (14)zikriyle meşğūl olmaķdur ve bu mertebe iħşā-yı 'avāmdur (15)mertebe-i sāniye zākir ma'nāsını te'emmül édüp 'ilmi iħāţa

⁴⁹⁰ Lāhe yelīhu: Ulūhiyyet ve ilāh.

[11B]

(1)éde ki nu‘üttur bu beyyitle mun‘üt ve şifât-ı ilâhiyye-yi (2)câmi‘ fâyiż⁴⁹¹ü’l-cüd olan mevcüduñ ğayrısına bu ism-i (3)şerîfi iţlâķ étmeñ lâyıķ u müsteħaķ degildür ve bu mertebe (4)iĥşâ-yı ĥavvâşşdur mertebe-i sâlişe zâkir müşâhedeyi cemâliyle (5)ķalbi müstaġraķ olup maĥlûķdan bir kimseye iltifât (6)eyleyüp Allâh Te‘âlânuñ ğayrısından ityân u terkde (7)recâ’ vü ĥavf eylemez zîrâ ĥaķ sâbit-i Allâhdur mâ-‘adâsı (8)bâţıldur nitekim buyurur *كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ* küllü şey-in hâlikun illâ vechehü⁴⁹² (9)ve bu mertebe iĥşâ-yı aĥaşş-ı ĥavâşdur bu ism-i (10)celâle toķsan toķuz ismüñ a‘zamdur zîrâ şifât-ı (11)ilâhiyyenuñ gelişini câmi‘-i zâta dâlldur ammâ sâ’ir (12)esmânuñ delâleti kendülerinden mefhûm olan **Eĥad** (13)şifâta delâletden ğayrıya delâlet eylemezler Şeyĥ Ebû’l (14)-Ķâsım⁴⁹³ naķl éder ba‘zı meşâyıĥdan ki buyurmuşlar Allâh (15)Te‘âlânuñ esmâsından her ismiyle insân müteĥallik olup

[12A]

(1)muķtezâsınca ‘amel mümkindür lafza-i celâle ile mümkün (2)degildür zîrâ lafza-i celâle te‘alluķ içündür taĥalluķ için (3)degildür ya‘nî lafza-i celâle ile ‘abd mevlâsına ta‘alluķ (4)eyleyüp ‘abd-ı hâliş olur ĥattâ ĥaķķında *فَادْخُلِي فِي عِبَادِي* **fedĥulî fi** (5)**‘ibâdî vedĥulî cennetî**⁴⁹⁴ ĥiţâb zuhûr éder allâhümme’c- (6)**‘alnî min evliyeke’l ‘ibâdi bi-luţfike ve keremike**⁴⁹⁵ *الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ* **ellezî** (7)**lâ ilâhe illâ hû[ve]**⁴⁹⁶ bu kelime-i ŧayyibe Allâh Te‘âlânuñ teĥaķķuķ-ı ilâhiyyetini (8)ĥaşr u kaţ‘ olup evhâm-ı şirket-i ezdâddan tenzih ve (9)mâ-‘adâsı nefiydür

⁴⁹¹ “Fâ’iz”, “fâyiz” şeklinde yazılmıştır.

⁴⁹² “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır.” (Kasas Sûresi 28/88).

⁴⁹³ Metinde bundan sonra İmâm Kuşeyrî’nin ismi **Şeyĥ Ebû’l-Ķâsım** şeklinde geçecektir.

⁴⁹⁴ “Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir.” (Fecr Sûresi 89/29, 30).

⁴⁹⁵ **Tercümesi:** Allah’ım! Beni lütfunla ve cömertliğinin en yakın/en lâyık kulun eyle.

⁴⁹⁶ “...O’ndan başka ilâh yoktur.” (Tâ-hâ Sûresi 20/98; ĥaşr Sûresi 59/22, 23).

Şeyh Ebū'l-Ḳāsım buyurdılar ki gerçi ⁽¹⁰⁾bu kelāmuñ ibtidāsı nefy ile muşaddardur ammā murād gāyete ⁽¹¹⁾işbātdur ve nihāyet taḥḳīkdür zīrā kelām-ı büleğāda ⁽¹²⁾lā-eḥa lī sivāke⁴⁹⁷ kavli añdadur ente eḥī⁴⁹⁸ kavlinden ⁽¹³⁾ya'nī eyle **Allāh** ki ḥāricde ilah-ı ma'būd-ı bi'l-ḥaḳ yokdur ⁽¹⁴⁾**Allāh**dan gayrı ya'nī ma'būd-u bi'l-ḥaḳḳ-ı müsteḥaḳḳ li'l-'ibādeti⁴⁹⁹ ⁽¹⁵⁾ancaḳ **Allāh**dur gayrı degıldür 'ulemā-yı kirām buyurdılar ki

[12B]

⁽¹⁾bu kelāmda vücūd-ı muḥāl olan şey-i nefy vardur ve 'adem-i ⁽²⁾muḥāl olan şey-i işbāt vardur zīrā Allāh Te'ālāya şerīk ⁽³⁾olmaḳ muḥāldur ve ke-zālik Allāh Te'ālāya taḳdīr-i 'adem-i muḥāldur ⁽⁴⁾Şeyh Ebā 'Alī ed-Deḳḳāḳ buyurdılar ki kaçan bir 'abd dése lā ilāhe ⁽⁵⁾ḳalb-i şāf ve serr-i ḥāzır olur işbāt-ı vücūda ba'dehu illā'l ⁽⁶⁾-lāh dédiñde kendüsinden mā-'adā menfī ḳalb-i şāf ve ⁽⁷⁾serr-i muşaffā eyle démiş olur Ḳādī Nāşırü'd-dīn⁵⁰⁰ buyurdılar ki ⁽⁸⁾bu kelime-i tevḥīd için fevāyid⁵⁰¹-i cümme vardur ki ḥaşr u 'addeden ⁽⁹⁾ḥāric ve kelime-i tevḥīdüñ beş mertebesi vardur mertebe-i ⁽¹⁰⁾evveli münāfıḳ bu kelime-i tevḥīdi lisānī üzre mücevvid-i tekellüm ⁽¹¹⁾eylemesi kalbī taşdıḳden ḥālī olduḡı ḥālde bu tekellümüñ ⁽¹²⁾fāyidesi āhiretde yokdur ammā dünyāda fāyidesi vardur ⁽¹³⁾zīrā mü'mindür déyü ḳatlı olınmaz ve mālī ḡanīmet olmaz ve ehl ⁽¹⁴⁾ü 'iyāli ḳul olmaz ve māl-i ḡanīmetden ḥaşşa şāḥibi ⁽¹⁵⁾olur ve recā olunur ki ihlāşa mü'eddī ola mertebe-i ḡanī

⁴⁹⁷ **Tercümesi:** Senden başka kardeşim yok.

⁴⁹⁸ **Tercümesi:** Sen benim kardeşimsin.

⁴⁹⁹ **Tercümesi:** İbadet edilmeye lâyık olan tek hakikî mâbud Cenâb-ı Hak'tır.

⁵⁰⁰ **Ḳādī Nāşırü'd-dīn**, Ḳādī Beyzâvî'nin isimlerinden biridir.

⁵⁰¹ "Fevā'id", "Fevāyid" şeklinde yazılmıştır.

[13A]

(1)münāfık bu kelime-i tevḥīdi lisānī üzre ‘alā-sebīli’t-taklīd (2)tekellümüne ‘aḳd-i ḳalb-i munzām olursa şıḥḥatinde ḥilāf (3)vardur mertebe-i ṣālise bu kelime-i tevḥīdüñ şudūrı emārātdan (4)müstefād olan i’tikaddan olursa eger ‘ulemā ḳatında mu‘teberdür (5)mertebe-i rābi‘a bu kelime-i tevḥīdüñ zuhūrı ḥıcc-i ḳāṭı‘adan (6)müstefād ‘aḳd-i cāzimiyle olursa bi’l-ittifāḳ maḳbūldür şāhibini (7)‘azābdan taḥlīş éder ve şevāb-ı na‘īme işāl éder mertebe-i (8)ḥāmse bu kelime-i tevḥīdi mütekellim-i mefhūmīn mükāşif ola (9)ke’ennehu başīre tile mu‘āyen ve ḳalbiyle müşāhid ola ḥattā (10)Şeyḥ Ebū’l-Ḳāsım Ḳuşeyrī dédiler ki ehl-i işāret buyurdılar ki (11)kelime-i tevḥīd-i nāṭık eger maḳālesinde muḥliş ise (12)maḳāl ḥālinde cennete dāḥil olur zīrā Ḳur’ān-ı Kerīimde buyurulmuş (13) **وَلَعَلَّ حَافٍ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ** **velimen ḥāfe maḳāme rabbihī cennetāni**⁵⁰² ya‘nī şol kimse ki Allāh (14)Te‘ālānuñ kendü aḥvāline iṭlā‘-ı maḳāmından ḥavf (15)édüp emriyle mü’temir ve nehyiyle müntehī olsa ol kimesne

[13B]

(1)içün iki cennet vardur biri dünyāda ki cennet-i mu‘accele (2)dénür nedür dérseñ ḥalāvet-i ṭā‘āt ve lezzet-i münācāt (3)ve ḳabūl-i mükāşefāta istīnās ve bu cennete cennet-i rūḥānī (4)dérler ve biri āḥiretde ki cennet-i mü’eccele dénür nedür dérseñ (5)ḳabūl-ı meşūbāt ve ‘ulūv-i derecāt ve bu cennete cennet-i cismānī (6)dérler **er-Raḥmānū’r-Raḥīm** bu esmān-ı şerīfān raḥmetden müşteḳān (7)olup ve raḥmet insānda rikḳat-i ḳalbdür ve bu ḥāletden (8)nāşī olan ‘āṭiftdür ammā Allāh Te‘ālā ḥaḳḳında bu aşl-ı (9)ḥālātdan ḡāyāt murād olup ‘āṭifet ve fażl u iḥsān (10)u ‘ināyet ve luṭf-ı bī-ḥisāb olur ve Allāh Te‘ālānuñ (11)raḥmeti maḥlūḳāta bu ḥālātün irātından ‘ibāret olursa (12)şıfāt-ı zātından

⁵⁰² “Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır.” (Raḥmān Sûresi 55/46).

olur ve bu hālātüñ kendü me‘anīsinde ⁽¹³⁾olınca ef‘āle ‘avdet éder ve egerçi bu iki ism-i şerīfūñ ⁽¹⁴⁾bināları mübālağa içündür lākin **Rahmān Rahīm**den eblağdur ki ⁽¹⁵⁾ziyāde-i binā ziyāde-i ma‘nāya delālet éder nite ki bi-i‘tibāri’l

[14A]

⁽¹⁾-kemiyyet **يَا رَحْمَنُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ** *yā rahmāne’d-dünyā ve rahīme’l-āhīrati*⁵⁰³ dénilür zīrā ⁽²⁾āşār-ı rahmetine dünyāda mü’min u kāfir ve vuḥūş u ṭuyūr ⁽³⁾ve mār u mūr mazhar olur ammā ‘uḳbāda hemān ehl-i ĩmāna ⁽⁴⁾maḥşūş münḥaşırdur ve bi-i‘tibāri’l-keyfiyyet **يَا رَحْمَنُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ** *yā rahmāne’d-dünyā* ⁽⁵⁾ve’l-āhīrati **ve rahīme’d-dünyā**⁵⁰⁴ dénilür zīrā ni‘am-ı uḥreviyye ⁽⁶⁾külliyen ‘izām u cüsām olup na‘mā-yı dünyā-ceneb ālā-yı ‘uḳbāda ⁽⁷⁾mişāl-i kaṭre ve deryādur ve kıyās-ı muḳteżi-i teraḳḳī iken bā‘iṣ-i ⁽⁸⁾teḳaddüm-i rahmet-i dünyā muḳaddem olduğıçün yāḥūd ke’l-‘alem olup ⁽⁹⁾ism-i zāta münāsib ve muḳāren ola zīrā **Rahmān** rahmetde ⁽¹⁰⁾ğāyetine bāliğ-i mün‘im-i ḥaḳīḳīdür bu vaşfiyla Allāh Te‘ālādan ⁽¹¹⁾ğayrı mevşūf olmaḳ muḥāl **Rahmān Rahīm** Türkīce ⁽¹²⁾esirgeyici démekdür Allāh Te‘ālānuñ dünyāda ḳullarını esirgemesi ⁽¹³⁾in‘ām u iḥsān eylemesidür ve def‘-i zarar eylemesidür ‘Abdu’l-lāh ⁽¹⁴⁾bin el-Mübārek buyurdılar ki **Rahmān** şol fā’izü’l cüddur ki ⁽¹⁵⁾kendüsinden bir şey’ taleb olinsa elbette vérür ve **Rahīm**

[14B]

⁽¹⁾şol **Kerīm**dür ki kendüsinden bir şey’ taleb olunmasa gażab ⁽²⁾éder ve bu iki ism-i şerīfi iḥşā vü ḥıfz eylemek cenāb-ı ⁽³⁾ḳudse külliyyetle teveccüh édüp

⁵⁰³ “Ey dünyada fark gözetmeden herkese rahmet eden Rahmān, ey āhirette mü’minleri rahmetiyle kuşatan Rahīm!” (Taberānī, *el-Mu‘cemu’l-Kebīr*, XX, s.154).

⁵⁰⁴ **Tercümesi:** Ey dünyanın ve āhiretin Rahmān’ı ve dünyânın Rahīm’i!

tevekkül-i tām ile mütevekkil olup ⁽⁴⁾kendüsine mekârihden işâbet édenden Allâha isti‘âze ⁽⁵⁾eyleye ve sırrını Allâh Te‘âlânuñ zikriyle meşgûl eyleye ⁽⁶⁾zîrâ **Rahmân** mün‘im-i haqîkî oldur külliyesinüñ velîsidür eger ⁽⁷⁾ni‘am-ı ‘âcile ve eger ni‘am-ı âcile **el-Melik** zü'l-mülk ve dâyim ⁵⁰⁵ü'l ⁽⁸⁾-mülk ya'nî mülk şâhibidür ve mülküñde mutaşarrıf ⁽⁹⁾odur halk eylemesiyle burada **el-Melik** taşarrufa kudretinden ⁽¹⁰⁾‘ibâret olursa şifât-ı zâttan olur ve eger eşyâda ⁽¹¹⁾halk ve ibdâ‘ ve ihyâ ve imâte ile taşarrufdan ‘ibâret olursa ⁽¹²⁾esmâ-i ef‘alden olur ya'nî kimini ihyâ ve kimini imâte ⁽¹³⁾ve kimini ‘azîz ve kimini zelîl ve kimini mülk şâhibi éder ⁽¹⁴⁾ve kiminden mülki alır ve âhir kulına ihsân éder ⁽¹⁵⁾ve bu ismi zikr eden ‘arif bilmek gerekdür ki **Melik** müstağnîdür.

[15A]

⁽¹⁾‘alâ'l-itlâk cemî‘-i eşyâdan ve cemî‘-i maḥlûkât mülk-i muta‘âlaa ⁽²⁾muhtâclardur ve cemî‘-i maḥlûkât Allâh Te‘âlânuñ kazâsı ve hükmi ⁽³⁾tahtında musahḥarlardur ‘arif böyle yakînen bildükde müstağnî olur ⁽⁴⁾nâsdan bi'l-küllîye ve bir recâ vü korkmaz Allâh Te‘âlâdan ğayrı **el-Kuddûs** ⁽⁵⁾binâsı mübâlağa üzerine esmâ-i tenzîhdendür ma'nâsı pāk ve ṭâhir ⁽⁶⁾démekdür ya'nî ‘uyûb ve neḳâyiş⁵⁰⁶den kemâl nihâyetde münezzehdür ve ‘uḳalânuñ ⁽⁷⁾‘aklı ihâṭa eylemeden ve vehm ü hiss idrâk eylemeden mu‘arrâ ⁽⁸⁾u müberrâdur ve bu ism-i şerîfi zikr eden ‘arif taḥḳîḳ bile ki ⁽⁹⁾Allâh Te‘âlâya vuşûl lâyiḳ olmaz ‘âlem-i şehâdetden ‘âlem-i ğaybe ⁽¹⁰⁾çıkmadukça ve bâṭını muḥayyelât u maḥsûsâtdan tenzîh ve pāk ⁽¹¹⁾eylemedükçe **es-Selâm** ma'nâsı ‘aybsuz ve ‘uyûbdan ve neḳâyişden ⁽¹²⁾berî ve âfâtdan emîn démekdür ya'nî her naḳş ve ‘ayb ve âfetden ⁽¹³⁾zû's-selâmet olup dergâh-ı selâmet bahşete ilticâ

⁵⁰⁵ “Dâ'im”, “dâyim” şeklinde yazılmıştır.

⁵⁰⁶ “Neḳâ'iş”, “neḳâyiş” şeklinde yazılmıştır.

(14)éden ‘ibādı her maḥāvif ü mehālikden sālīm éder ki (15)rāh-ı ilticāda istidāmet-i müntic-i selāmetdür bu ma‘nāya

[15B]

(1)**Selām** kudretten ‘ibāret olursa şifāt-ı zātdan olur (2)ya‘nī Allāh Te‘ālānuñ zāt-ı ‘aliyyesi ‘ayb u ḥudūsdan sālimdür (3)ve şifāt-ı zātiyyesi naqşdan sālīm ve şifāt-ı fi‘iliyyesi (4)şerr-i maḥzdan sālimdür zīrā şerr-i maḥzīdür lākin şerr-i maḥz (5)olduğıçün maḥzī degildür bil ki ḥayr gālibi mütezammın olduğıçün (6)maḥzīdür ḥattā ol şerr terk olınsa şerr-i ‘azīme (7)mü’eddī olur déyü beyān olmuşdur bir daḥı ma‘nā **Selām** ya‘nī (8)zū-**Selām** ma‘nāsı ya‘nī Allāh Te‘ālā mü’minleri cennetde iken mü’minlere (9)selām vérir nite ki buyurur: **سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ selāmun ḳavlen min** (10)**Rabbin Raḥīm[in]**⁵⁰⁷ bu ma‘nāya olan **Selām** kelām-ı (11)ḳadīmden ‘ibāret olursa şifāt-ı zātdan (12)olur bu ism-i şerīfden vazīfe-i ‘ārif (13)bir mertebe müteḥallik ola ki ḳalb-i sālīm ola ḥıḳd (14)u ḥasedden ve şerr murād eylemekden ve ḥıyānet ḳaşd eylemeden (15)ve a‘zāsını irtikāb-ı muḥarremātdan ḥıfz eyleye

[16A]

(1)**el-Mü’min** ma‘nāsı ḡayrıyı ḥavfdan emīn édici ya‘nī (2)Allāh Te‘ālā yevm-i ḳıyāmetde şālih ‘ibādını feza‘-ı ekberden (3)emīn ve ḳorḳusuz éder bu emīnde bā-ḳavliyle olur ya‘nī (4)Allāh Te‘ālā şālih ‘ibādına ḥuṭūb édüp buyurur **أَلَّا تَخَافُوا** illā (5)**teḥāfū velā taḥzenū ve ebşirū bi’l-cenneti’l-leti** **küntüm** (6)**tū‘adūn[e]**⁵⁰⁸ ma‘nā-yı şerīfi éy şālih ḳullarım siz ḥavf (7)eylemen ve maḥzūn olman ve mev‘ūd olduğınuñuz cennetiyle (8)mübeşşersüz bu ḥiṭāb-ı

⁵⁰⁷ “Engin merhamet sahibi rabden gelen söz şu olacak: “Selām size!” (Yāsīn Sûresi 36/58).

⁵⁰⁸ “...Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!” (Fussilet Sûresi 41/30).

luṭufdan ōñra muḥāṭabīn olan ⁽⁹⁾ķulları emīn ķorķusuz olurlar allāhümme‘c-‘alnī minhüm ⁽¹⁰⁾ve‘d-ḥulnī fī zümretihim⁵⁰⁹ bu taķdīrce kelāma ric‘at ⁽¹¹⁾éder yāḥūd bu emin ḥalkıyyla olur ya‘nī Allāh Te‘ālā ṣāliḥ ⁽¹²⁾ķullarında emin ve ṭumānīnet ḥalk eylemekle aṣlā kendülerine ⁽¹³⁾ḥavf ṭarī olup gelmez bu ism-i ōerīfden vaẓīfe-i ‘arīf ⁽¹⁴⁾ḥaķķı taṣdīķ édüp muķarrer eylemege sa‘y édüp nefsüni ⁽¹⁵⁾aẓrārdan ve zulumden men‘ édüp ḥalk kendüsinden emīn

[16B]

⁽¹⁾olalar **el-Müheymin** ya‘nī ḥıfẓda ve murāķabede mübālaġa ile ⁽²⁾gözedici démekdür ḥāṣıl-ı ma‘nā Allāh Te‘ālā ‘ilminden miṣķāl-i ⁽³⁾zerre deñlü ōey‘ gizlü degildür her nefsüñ kesb eyledüğünü ⁽⁴⁾ṣāhiddür bir ma‘nā daḥı ya‘nī va‘dinde ṣādiķ u emīn ⁽⁵⁾evvelki ma‘nā ‘ilme rāci‘ olur ikincisi kelāma rāci‘ ⁽⁶⁾olur bir ma‘nā daḥı Ḥaķķ Te‘ālā ķullarınıñ ecelleri ve ⁽⁷⁾rızıķları ve ‘amelleri üzre ķāyim⁵¹⁰dür bu ma‘nā ķudrete ⁽⁸⁾rāci‘ olur ve bu ism-i ōerīfden ‘arīfüñ ḥaẓẓı ķalbünü ⁽⁹⁾murāķabe eyleye kendü aḥvālünü istikāmet üzre édüp ⁽¹⁰⁾ķuvā-yi nefsüni ve cevāriḥünü ḥıfẓ eylesün cenāb-ı ķudsden ⁽¹¹⁾kendüsünü ba‘īd éden ōey‘e iṣṭiġālden **el-‘Azīz** ⁽¹²⁾ya‘nī ġālib ve mu‘ārazadan müte‘ālī ķavī démekdür ⁽¹³⁾yāḥūd ‘adīmü’l-miṣl ya‘nī miṣli yoķdur yāḥūd ‘ibaduñ ⁽¹⁴⁾kendüsüne iḥtiyāc-ı te‘emmiyle iḥtiyācları müṣṭedd iken ⁽¹⁵⁾vaṣfını iḥāṭa-ı müte‘azzir ve kendüsüne vuṣūl-i

[17A]

⁽¹⁾müte‘assirdür ve bu ism-i ōerīfden ‘arīfüñ ḥaẓẓı kendü nefsüni ⁽²⁾‘azīz édüp meṭāmi‘-i deniyye ile ḥaķīr eylesün ve nāsdan ⁽³⁾ōey‘ su‘āliyle mütedennis

⁵⁰⁹ **Tercümesi:** Allah’ım! Beni onlardan eyle ve onların zümresine dāhil et.

⁵¹⁰ “Ķā’im”, “ķāyim” şeklinde yazılmıştır.

eylemesün **el-Cebbār** kahr edici ve ulu ⁽⁴⁾ğālib demekdür burada cebr işlāh-ı mücerred içündür ya'nī kūsūr-ı ⁽⁵⁾‘ibādı cebr ü işlāh ve her nā-temāmı itmām eder zū'l-luḥfu't ⁽⁶⁾-tāmdur bir ma'nā daḥı ‘ibādı taḥt-ı emründe musahḥar eder ⁽⁷⁾**Ḳahhār** zū'l-ceberūtdur bir ma'nā daḥı ya'nī a'māl-i ‘ibāddan ⁽⁸⁾şudūrı murād eyledügi eşyā üzre ‘ibādı ḥāmil ⁽⁹⁾olup taḥt-ı meşiyetinden münfekk olmayup ṭav'an ve kerhen ⁽¹⁰⁾a'māl-i ‘ibād vefk-i meşiyeti üzre cārī olur meşelā ⁽¹¹⁾ecel ve rızq ve ḥalk gibi Allāhuñ ‘ilm-i ezelisinde taḳdīr ⁽¹²⁾niçe zuhūr étdiyse eylece olur taḥallūf eylemez لا تُبَدِّلُ الْكَلِمَاتِ اللهُ **lā tebdīla** ⁽¹³⁾**li-kelimāti'l-lāhi**⁵¹¹dür bu taḳdīrce şifāt-ı zātından olur ⁽¹⁴⁾zīrā merci'-i irāde oldı ve bu ism-i şerīfden ‘arīfūñ ⁽¹⁵⁾ḥazẓı nefsi üzre iḳbāl édüp istikmāl-i fezāyil⁵¹² ile

[17B]

⁽¹⁾neḳāyiş-i nefsi cebr eylesün ve nefsüni mülāzime-i taḳvāya ve ⁽²⁾müvāzibe-i ṭā'ate ḥaml eylesün **el-Mütekebbir** ve kibr ve kibriyā-yı ⁽³⁾ma'nāları ululuk ‘azamet gibi ya'nī ‘azamet ve kibriyāda ⁽⁴⁾münferiddür ve kendü zāt-ı ‘azametine nisbet ile ğayrıyı ⁽⁵⁾ḥaḳīr görüp ol ğayra mālīkūñ memlūkine nazarı gibi nazar ⁽⁶⁾éder ve mütekebbirlik iḥlāk olınuḳta taşavvur olunmaz Bārī' ⁽⁷⁾Te'ālādan ğayrıda ve ğayra iḥlāk olınsa ‘alā-ṭarīki'z ⁽⁸⁾-zem olur bir ma'nā daḥı ya'nī şifāt-ı maḥlūkātından müte'ālī ⁽⁹⁾‘ibāda zulümden ‘ālī ve kemāl-i zāt ve vücūddan ‘ibāretdür ki ⁽¹⁰⁾bu vaşıfla ğayr-ı mevşūf olmaḳ muḥāl olup ḳasd-ı ⁽¹¹⁾tevaşşuf éden mazḥar-ı kahr **Ḳahhār** olur nite ki ḥadīş-i ḳudsīde ⁽¹²⁾buyurulmuş **el-kibriyā'ü ridā'i ve'l-** **al-ḳirā'ü ridā'i ve'l-eẓme'ü l'arī'ı** فَمَنْ تَأَزَعَنِي وَاحِدًا مِنْهُمَا أَذْخَلْتُهُ تَارِي

⁵¹¹ "...Allah'ın sözlerinde deĝişme olmaz." (Yûnus Sûresi 10/64).

⁵¹² "Fezā'il", "fezāyil" şeklinde yazılmıştır.

azametü izārī femēn nāza‘anī ⁽¹³⁾vāḥiden minhümā edḥaltühü nārī ⁵¹³
mazmün üzre ⁽¹⁴⁾maḥḥūr ü medḥül-i nār olur ve bu ism-i şerīfden ‘ārifün
⁽¹⁵⁾ḥazḗı şehevāt-ı nefsanıyyeye meyl ü zehārif-i dünyevıyyeye

[18A]

⁽¹⁾sükün eylemeden tekebbürlene Şeyḥ Ebū’l-Kāsım démişdür ki şol ⁽²⁾kimse
ki Ḥaḥḥ Te‘ālānuñ ‘ulüvvüni ve kibriyālīgünü bile ol kişi tevāzu‘-ı ⁽³⁾ḥarīḳine
mülāzemet éder ve tezellül yolına sülük éder **el-Ḥālīḳ** ⁽⁴⁾ma‘nāsı yaradıcı ve
düzüci ya‘nī eşyā mevcüd degil iken ⁽⁵⁾‘alā-vefḳı’t-taḳdīr icād eylemege ḥaḥḳ
dérler **el-Bāri**’ bununda ⁽⁶⁾ma‘nāsı yaradıcı démekdür ya‘nī hikmetinüñ
muḳtezāsı üzre ⁽⁷⁾‘an ğayr-ı mişāl yaratmağa berī’ dérler **el-Bāri**’nüñ bir
ma‘nāsı daḥı ⁽⁸⁾ya‘nī nizām-ı kāmile muḥill-i tenāfür ve tefāvutdan berī vü ḥālī
olan ⁽⁹⁾yaratmağa dérler **el-Muşavvir** ma‘nāsı şüret yabıcı ammā maḳāma
⁽¹⁰⁾münāsib ma‘nā ya‘nī şavr-ı eşyā’yı ḥayşü yeşā taşvīr ve inşā ⁽¹¹⁾édüp her
birine bir şüret-i ḥāşşa ve bir heybet-i maḥşüşa-i ‘aḥā ⁽¹²⁾ḳılmışdur ki bu deñlü
vefret ü keşret ile birbiründen mümeyyiz ⁽¹³⁾ü mümtāz olur ‘inde’l-ba’z bu
esmā-i selāse-i şerīfe muterādifedür ⁽¹⁴⁾ammā şaḥīḥ budur ki degillerdür zīrā
her birisine vériñ me‘ānī ⁽¹⁵⁾muḥtelifdür pes Ḥaḥḥ Te‘ālā taḳdīren ve icāden
ecmele eşyānuñ

[18B]

⁽¹⁾ḥālīḳı ve muḳtezā-yı ḥikmeti üzre min ğayr-ı tefāvut ve ḥalel-i ⁽²⁾bārīsı ve
şavr-ı mutebāyine ve eşkāl-i muḥtelifesinüñ muşavviridür ⁽³⁾‘ālem-i āfāḳda

⁵¹³ “Kibriya benim ridām (belden yukarı giyilen elbise, bir anlamda gömlek), azâmet ise izârımdır (belden aşağı giyilen elbise). Kim bu iki şeyde benimle nizâ ederse ona azap veririm.” (Müslim, “Birr” 136 [nr:2620]; Ebû Dâvud, “Libâs” 25 [nr:4090]).

cümle eşyâ ve enfüsde enfâs ve a'zâ ibdâ'ü (4)ve inşası olup 'alâ't-tevâlî-i imdâd-ı ilâhîdür ve bu üç ism-i (5)şerîfden 'ârifüñ hazzı her şey'iñe göre ve her emriñe (6)taşavvur éde te'emmül eylesün Bâri' Te'âlânuñ kudret-i bâhiresini ve (7)'acâyib⁵¹⁴-i şun'ını böyle étdükde mañlûkdan halka terakki (8)étmiş olur ve mülâhaza-i maşnû'dan şâni'e intikâl (9)étmiş olup her neye nazar éderse Bâri' Te'âlâyı (10)ol manzûr 'indinde mevcûd bulur **el-Ġaffâr** ma'nâsı (11)mübâlağa ile örtücü ya'nî Hakk Te'âlâ dünyâda isbâl-i (12)setriyle 'ibâduñ zünüb u kabâyihlerin setr éder ve 'uqbâda (13)'afv édüp cezâ tertîbiyle mu'âhızâ eylemeyüp evzârı (14)mu'âhızdan şavn éder bu kelime Qur'anda **Ġâfir** ve **Ġafûr** (15)ve **Ġaffâr** zikr olmuşdur ba'zı şâlihîn her birisine başkaca

Der-kenâr: Ya'nî kudreti hâlık-ı Bâri' muşavviri müşâhede édüp mevcûd bulur manzûrda

[19A]

(1)ma'nâ vérdiler **Ġâfir** démek ya'nî 'abduñ defter-i dîvânında (2)olan ma'şiyetlerin izâle éder ve **Ġafûr** ya'nî 'abduñ (3)ef'âlini kirâm-ı kâtibîne unutturur ve **Ġaffâr** ya'nî 'abduñ (4)zenbüni kendüsine unutturur hattâ ke-ennehu hiç étmemiş gibi (5)olur ve bu ism-i şerîfden 'ârifüñ hazzı ihvân-ı dînden (6)şâdır olan kabâyih ki kendü nefsünden setr olmasını (7)muhabbet eylediği kabâyihî setr eyleyüp ifşâ-yı sırdan i'râz (8)ve mu'âhızdan ibâ eylesün **el-Ġahhâr** ma'nâsı gâlib démekdür (9)ya'nî eyle gâlibdür ki bir mevcûd yoğdur ki **Ġahhâr**uñ taht-ı (10)kudretünde mañhûr u kazâsı tahtunda musahhar ve kabzasunda (11)'âciz olmaya ve bu ism-i şerîfden 'ârifüñ hazzı kahren nefs-i (12)emmârenüñ shevâtünü keser ve nefs-i mu'tma'inneye ta'tvî' étdürmege (13)sa'y eylesidür zîrâ kendüsünüñ ziyâde düşmânı nefsidür (14)**el-Vehhâb**

⁵¹⁴ “Acâ'ib”, “acâyib” şeklinde yazılmıştır.

mübālağa ile ‘aṭā edici keṣ̄irü’n-ni‘am dāyimü’l-‘aṭā ⁽¹⁵⁾ya‘nī ni‘meti çok ‘aṭası dāyimī ‘ivazsuz ve ğarāzsuz

[19B]

⁽¹⁾cümle ḥalk-ı cihān ğarīḳ-i baḥr-ı iḥsāndur ve bu ism-i ṣerīfden ⁽²⁾‘ārifüñ ḥazḫı ṭaleb-i semāḥat ve tevaḳḳu‘-ı ‘ivaż eylesün ⁽³⁾Allāhdan ğayrıdan cemī‘-i mā-mülküni bezl ḥattā rūḥunu ⁽⁴⁾édersede ḥalişen Allāh ola kimseden cezā vü şekür ⁽⁵⁾tevaḳḳu‘nda olmasun **er-Rezzāk** ya‘nī maḥlūḳınuñ rızıklarunu ⁽⁶⁾ḥalk édüp her bir maḥlūḳına rızḳunu iṣāl edici ve rızḳ ⁽⁷⁾iki nevi’dür biri zāhir-i ebdān için herkesün ḳuvvet-i ⁽⁸⁾yevmiyyesi ve isti‘māl eylediği emti‘ası gibi ve biri ⁽⁹⁾bāḥn-ı ḳulüb ve nüfūs için me‘ārif ve ‘ulüm ve mukāşefāt ⁽¹⁰⁾gibi bir ma‘nā daḫı **Rezzāk** oldur ki ya‘nī luṭf-ı fevā’idiyle ⁽¹¹⁾eşbāḫı merzūḳ édeñ ve keşf-i avāyidiyle⁵¹⁵ervāḫı ⁽¹²⁾merzūḳ édeñ ve bir ma‘nā daḫı ya‘nī nüfūs-ı enbiyā’yı ⁽¹³⁾tevfīḳiyle taĝziye édeñ ve ḳulüb-ı aḫyārı taşdıḳiyle ⁽¹⁴⁾taḫliye édeñ ve bu ism-i ṣerīfden ‘ārifüñ ḥazḫı ma‘nā-yı ⁽¹⁵⁾**Rezzākı** taḫḳīḳ édüp Allāhdan ğayrı **Rezzāk** olmağa

[20A]

⁽¹⁾müstehāḳ olmaduğı müteyaḳḳın olup umūr-ı rızḳda kendüsini ⁽²⁾**Rezzāka** tefvīz édüp Allāhdan ğayrıdan rızḳ ṭalebiyle ⁽³⁾rızḳa mutavaḳḳı‘ vü munṭazır olmaya ve rızḳ-ı cismānī olan ⁽⁴⁾nāsa iṣālde elini ḥazneye **Rabb-ı Rezzāk** étsün ve rızḳ-ı ⁽⁵⁾rūḥānī olan irşād u ta‘līmi nāsa ifādda kendüsini ⁽⁶⁾Allāh-ıla nās beyninde vesīle ḳılsun **el-Fettāḫ** ya‘nī ⁽⁷⁾‘ibāduna ebvāb-ı rızḳı ve raḥmeti fetḫ edici ve ḥākim-i bi’l-ḥaḳdur ⁽⁸⁾ve mübdi‘-i fetḫ ü nuşretdür ma‘nā-yı āḫar ya‘nī

⁵¹⁵ “Avā’id”, “avāyid” şeklinde yazılmıştır.

kulüb-ı mü'minîni ⁽⁹⁾ma'rifetiyle feth eyledi ve 'aşîler üzre ebvâb-ı mağfiret-i ⁽¹⁰⁾feth eyledi ma'nâ-yı âhar nüfûs üzre bâb-ı tevfiği ⁽¹¹⁾feth eyledi ve bu ism-i şerîfden 'arifüñ hazzı muşkilât-ı ⁽¹²⁾nâsı faşılâda sa'y édüp intişâr-ı mazlûmîn eyleye ⁽¹³⁾ve halkuñ umûr-ı dünyeleri ve dünyeviyyeleri huşûşunda ⁽¹⁴⁾olan 'asîr-i teysîr étmege sa'y eylemekdür **el-'Alîm** mübâlağa ile ⁽¹⁵⁾'âlim ya'nî ma'lûmâtuñ vücûdı üzre sâbık-ı 'ilm-i

Der-kenâr: Mâlı

[20B]

⁽¹⁾muhîtdür cemî'-i ma'lûmâta zâhirine ve bâtınına daķıķine ve ⁽²⁾celîline ve bu ism-i şerîfden 'arifüñ hazzı 'ulûm-ı dîniyyeyi ⁽³⁾taşîle harîş ola huşûşen zât u şifâtdan ⁽⁴⁾olan me'ârif-i ilâhiyyeyi zîrâ me'ârif-i ilâhiyye cemî'-i 'ulûmuñ ⁽⁵⁾eşrefidür ve şâhibini Allâha yaķın édeñ vesâyilüñ⁵¹⁶ aķrebidür ⁽⁶⁾rivâyet olındı ki ba'zı şulehâ dédiler ki kişi rızķunu taleb ⁽⁷⁾eylemek var midür dédi ki rızķı nerede olduĝın bilürse ⁽⁸⁾taled eylesüñ bir daķı dédiler ki Allâhdan taleb édelüm mi ⁽⁹⁾cevâb vérdi ki eger bilürseñ seni unutduĝunu taleb eyle ⁽¹⁰⁾demiş ya'nî Allâh Te'âlâ '**Alîm**dür anuñ ķatında bir gizlü şey' yokdur ⁽¹¹⁾**el-Ķâbız [el-Ķâbıd]** ya'nî luţuf ve hikmetiyle ķullarundan diledüĝi ⁽¹²⁾ķulı üzre rızķı dayyık u imsâk éder ve ecsâddan ⁽¹³⁾ervâh ķabz éder mevtâ vaķtünde **el-Bâsıt** ya'nî cûdıyla ⁽¹⁴⁾ķullarına rızķı vus'at üzre başt éder ve ecsâda ⁽¹⁵⁾ervâh neşr éder ĥayât vaķtünde ve bu iki ism-i şerîfden

⁵¹⁶ "Vesâ'il", "vesâyil" şeklinde yazılmıştır.

[21A]

(1)‘arifüñ hazzı kabz u baş hâllerin murâkabe ü hıfz (2)édüp kabzı Allâhdan ‘azl bilüp ma‘îşeti dayyık üzre (3)olduğda şabr eylesün ve başı Allâhdan fazl bilüp (4)ma‘îşeti vus‘at üzre olduğda şâkir olsun **el-Hâfıd** (5)ya‘nî hafđunu murâd eyledügi her şey’i hafđ éder (6)ya‘nî alçaq ve haķır éder ve ferâ‘ine-i cebbârunı murâd (7)eyledükde hõr ve haķır éder ma‘nâ-yı âhar ya‘nî a‘dâsını (8)kendü rahmetünden ba‘id étmekle hafđ éder ya‘nî (9)hõr ve haķır éder **er-Râfi‘** ya‘nî is‘âdıyla mü‘minîni (10)ref‘ éder ve rahmetiyle kendüsine takrîb édüp i‘zâz (11)u nuşretiyle derecâtların ref‘ éder ve bu iki ism-i şerîfden (12)‘arifüñ hazzı bâtılı hafđ ya‘nî hõr ve haķır eyleye (13)ve haķkı ref‘ ü ‘âlî eyleye ve Allâhuñ düşmânlarına ‘adâvet (14)édüp hõr ve haķır eyleye ve Allâhuñ dõstlarına muhabbet (15)édüp i‘zâz u ikrâmla ref‘ eyleye **el-Mu‘izz** ya‘nî

[21B]

(1)diledügi kulunu ‘azîz ü şerîf éder Allâhuñ i‘zâzı ya‘nî (2)bir kulunu kemâl şâhibi éder ol kemâl sebebiyle mezbûr kul (3)merğûb u qalîlü’l-miśl olur bu kemâlde iki nev‘idür biri (4)insânüñ bedenüne mute‘allikdür kuvvet ve cemâl ve rif‘at-i câh (5)ve keşret-i mâl ve şeref-neseb ve etbâ‘ u enşaruñ muzâhereti (6)gibi bunlar kemâl-i bedendendür ikinci nüfûsa mute‘allikdür bunuñ (7)kemâli zull-i hâcetden ve shevâta ittibâ‘dan taḥlîşdür ve nefsi (8)emmâre’i nefsi muḥma’inneye taḫvî‘ eylemekdür ba‘zı şâlihîn bir (9)ma‘nâ vérdiler ya‘nî ‘ismetiyile evliyâsını ‘azîz eyledi ve rahmetle (10)anları mağfiret eyledi andan-şoñra anları dâr-ı kerâmetine (11)naql édüp müşâhede-i cemâl ve ru‘yet-i ‘ayân ile anlara (12)ikrâm eyledi **el-Müzill** ya‘nî diledügi kulunu zelîl ü ḥasîs (13)éder

Allāhuñ izlāli ya'nī bir ulda naıŝe alk eder ⁽¹⁴⁾ol naıŝe sebebiyle alk kendüsinden i'rāz düp ⁽¹⁵⁾derece-yi i'tibārdan sākıř olur ba'zı ŝālīhīn bir

[22A]

⁽¹⁾ma'nā vėrdiler ya'nī ırmān-ı ma'rifet ile a'dāsını izlāl ⁽²⁾ve kendü rızāsına muālif aqvāle ve ef'āle rükūbuyla ⁽³⁾ib'ād u ezlāl düp ba'dehu dār-ı 'uūbetüne naql eyleyüp ⁽⁴⁾mufāraat u ardıyla ihānet olunmalarıdır ve bu iki ism-i ⁽⁵⁾ŝerīfden 'abd [uñ] azızı aı ve ehl-i aı 'azīz eyleye ve bātılı ⁽⁶⁾ve ehl-i bātılı zelīl eyleye ve a Te'ālādan i'zāze isti'dāduñ ⁽⁷⁾tevfīını aleb ü ricā' düp mūcibāt-ı izlālden ⁽⁸⁾isti'āze eylesüñ **es-Semī'** ya'nī Allāh Te'ālā mesmū'ātı ⁽⁹⁾udūs ālinde idrāk eder ya'nī iŝidür ve Allāhuñ ⁽¹⁰⁾iŝitmesi ula altıyla degildir altıdan mūnezzehdür ⁽¹¹⁾sem'ı Bārı' Te'ālā aında bir ŝıfatdır bu ŝıfatla mesmū'āt ⁽¹²⁾inkiŝāf-ı te'emmüle münkeŝif olur malūāt gibi ula ⁽¹³⁾altına mutāc degildir zīrā Allāhuñ bi'z-zāt ŝıfāt-ı ⁽¹⁴⁾'aliyyesi malūātuñ ŝıfātına muālifdür **el-Baŝīr** ya'nī Allāh ⁽¹⁵⁾Te'ālā mubŝarāt-ı vūcūd ālinde idrāk eder ya'ni

[22B]

⁽¹⁾görür ve Allāhuñ görmesi göz altıyla degildir altıdan mūnezzehdür ⁽²⁾baŝar Bārı' Te'ālā aında bir ŝıfatdır bu ŝıfatıyla mubŝarāt-ı ⁽³⁾inkiŝāf te'emmüle münkeŝif olur malūātı gibi göz altına ⁽⁴⁾mutāc degildir zīrā Allāhuñ bi'z-zāt ŝıfāt-ı 'aliyyesi ⁽⁵⁾malūātuñ ŝıfātına muālifdür ve bu iki ism-i ŝerīfden ⁽⁶⁾'abduñ azızı taı bile ki kendüsi bir maāmda āyındür ⁽⁷⁾Allāh Te'ālā anuñ kelāmını iŝidir ve fi'ilini görür böyle ⁽⁸⁾bildükde mecma'-ı avālūni avliyye'i ve fi'iliyyeyi murāabe ⁽⁹⁾üzre olur **el-akem** ya'nī ŝol ākim lā-yezāldür ki azāsunu ⁽¹⁰⁾redd eder yo ve ükmini ta'īb eder ükm yo bu

ism-i ⁽¹¹⁾şerīfūñ merci'i haqqıyla bātl ve birriyle fācir beynini faşladur ⁽¹²⁾yāhūd sa'īdle şaķī beynini işābetü ve 'ikābla temyīze ⁽¹³⁾rāci' ola Şeyh Ebū'l-
Kāsım dēr ki Haqq Te'ālā kullaruna ⁽¹⁴⁾diledügi şey' ile hüküm eylemişdür 'ilm-
i ezelisinde ba'zı ⁽¹⁵⁾'ibādunı sa'īd ü qarīb hüküm eylemişdür ve ba'zı 'ibādunı

[23A]

⁽¹⁾şāķī vü ba'īd hüküm eylemişdür şol kula ki 'ilm-i ezelisinde sa'ādet ü
karībiyyetle ⁽²⁾hükmi sebkat étmiş ola ebedā ol kuli şāķī olmaz ve şol kula ki
⁽³⁾'ilm-i ezelisinde şekāvet ü bu'diyyetiyle hükmi sebkat étmiş ola ⁽⁴⁾ebedā ol
kuli sa'īd olmaz allāhümme'c-'alnī mine's-su'ādā bi-fadlik⁵¹⁷ ⁽⁵⁾buña binā'en
dénmiş men aqşathu's-sevābiķu lem yedühül-vesāyilü ⁵¹⁸ ve bu ism-i
⁽⁶⁾şerīfden 'ārifūñ hażzı Allāhuñ hükmine rāzī olup emrüne muṭī' ⁽⁷⁾ vü
munkād ola **el-'Adl** Türkī ma'nāsı her nesneyi yērlü yērince étmege ⁽⁸⁾dērler
bu maķāmda 'ādil ma'nāsına olup ve maşdar iken mevzi'-i ⁽⁹⁾'ādilde vaż'
olinmaķ inde'l-bulegā eblağdur ki 'ādil kāmil-i ğāyeti ⁽¹⁰⁾'adālete bāliğ olup
ih̄timāl cevri muḥāl olup ke'ennehu 'ayn-ı ⁽¹¹⁾'adl olmağın 'adlıyla mevşūf
oldı ma'nā-yı āhar ya'nī kendüsini ⁽¹²⁾hevā-yı 'adldan çevre meyl étdürmez
Şeyh Ebū'l-Kāsım buyurdılar ki ⁽¹³⁾haķīķat-i 'adl oldur ki fā'il eyledügi fi'il-i
şavāb u ḥasen ⁽¹⁴⁾ola ve fi'il-i şavāb u ḥasen olmaz meger ol fi'ili fā'ile işlemesi
⁽¹⁵⁾cāyiz ola ol vaķitde ol fā'il 'ādil olur ve ef'āli 'adl

Der-kenâr: Haqq Te'ālāda hevā-yı mutaşavvir olmaķ muḥāl olmağıyla cevri
daḥı muḥāl olup 'adem-i hevā ve 'adem-i cevri murād olmuş olur mene

⁵¹⁷ **Tercümesi:** Allah'ım! Fazlıla beni saīdlerden eyle!

⁵¹⁸ **Tercümesi:** Allah Teālā'nın önceden vermiş olduğı hükümlerin bulunduğu kimseye vesileler yakışmaz. Önceden hüküm verilmiş kimseye çaba fayda vermez.

[23B]

(1) olur ve Hakk Te'ālā için cāyızdır hakk-ı mülki olmağla maḥlūkatıda (2) murād eylediği şey'i işlemek ammā 'ibāda göre meşelā bir şer'-i şerīfeye (3) muḥālif şey' zuhūr étse mezbūr şey'i şer'-i şerīfe taṭbīk eylemek (4) lāzımdur bu taṭbīk-i fi'line 'adl dérler ve fā'iline 'ādil dénür (5) zīrā mezbūr şey' şer'-i şerīfe taṭbīk olunmasa zulm olmuş olur bu (6) taḫdīre göre bir fi'li kendü nefsi ile işlemesi yāḥūd āḥire işletdürmesi (7) lāzım olan maḥalde ol fi'li kendüsi işlemek yāḥūd āḥire işleddürmege (8) 'adl dérler zīrā fi'il-i mezbūr terk olınsa zulm olmuş olur (9) zulm ise ḥilāf-ı 'adldur ve bu ism-i şerīfden vazīfe-i 'ārif (10) Allāhuñ ḥükmine ve tedbīrüne bir şeyde i'tirāz eylesün cemī'-i (11) tedbīrünü ve ḥükmini ḥaḫ u 'adl bilmek gerekdür cemī'-i umūrunda (12) ifrāt u tefrīṭden ictināb eylesün **el-Laṭīf** bi-ma'nā (13) el-mūlaṭṭif-i cemīl bi-ma'nā mücmel olduğu gibi ya'nī muḥsin ma'nāsına (14) yāḥūd **Laṭīf** ya'nī rıfkıyla ve luṭfuyla maḥlūkına īṣāl-i (15) menāfi'de muḥsin olup 'ibādına tevfiḫ ü işmetde

[24A]

(1) bārrdur ma'nā-yı āḥar ya'nī ḥafiyyāt-ı umūrı ve deḫāyıkını⁵¹⁹ 'ālim (2) dénmiş ki Allāh Te'ālānuñ 'ibāduna luṭfundandır kifāyetlerinden (3) ziyāde ni'am-ı 'aṭā eylemesi ve ḫudretlerinden dün-ı 'ibādetiyle (4) teklīf eylemesi luṭfundandır ba'zı 'ibādunı ṭā'āta (5) muvaffıḫ eylemesi ve 'ibādātı teshīl édüp rızāsına muvāfıḫ (6) 'ameli teysīr eylemesi ve bu ism-i şerīfden 'ārifüñ ḥazḫı 'ibād (7) Allāha luṭf édüp ve 'ibādı Allāha da'vetde ve ṭarīḫ-i (8) ḥaḫḫa irşādda rıfḫ édüp yaḫīnen bilsün ki Allāh Te'ālā (9) meknūnāt-ı zamāyiri⁵²⁰ bilür ba'dehu izḫār-ı ḥasen olmayan (10) şey'i ḫalbünde izmār eylemez **el-Ḥabīr**

⁵¹⁹ "Dekā'ik", "deḫāyık" şeklinde yazılmıştır.

⁵²⁰ "Zamā'ir", "zamāyir" şeklinde yazılmıştır.

Türkî ma'nāsı hibre ⁽¹¹⁾verici ve bilici 'ālim gibi ya'nî Allāh Te'ālā bevāṭın-ı eṣyā-yı ⁽¹²⁾'ālimdür ya'nî herkesüñ bāṭınunda olan gizlü ḥafî işüni ⁽¹³⁾bilür ba'zı şālīhīn buyurmıſlar bir kimse ki bile Allāh Te'ālānuñ ⁽¹⁴⁾**Hābīr** olduğunu ol kimse zimām-ı taḳvāya meſdūd ve menā-yı ⁽¹⁵⁾nefsüñ ṭarīkinden meſdud olur Şeyḫ Ebū'l-Ḳāsim

[24B]

⁽¹⁾buyurmıſ ki kaçan 'abd bilse ki Allāh Te'ālā kendü sırrı üzre ⁽²⁾muṭṭalī' ve ḥālünü bilür déyü mezbūr 'abde kifāyet éder kifāyet ⁽³⁾éder su'āl eylemeden ḳalbiyle ref'-i himmet ve iḫzār-ı ḥācet ⁽⁴⁾eylemekle lisāna götürüp söylemekle ḥācet ḳılmaz ḫikāyet ⁽⁵⁾olındı ki bir kiſi Ebā Yezīde⁵²¹ geldi dédi ki éy şeyḫ ḫalḳ ⁽⁶⁾yağmura muḫtācdur Allāh Te'ālāya du'ā eyle yağmur vérsüñ ⁽⁷⁾şeyḫ buyurdılar ki éy kiſi var evinüñ oluğünü iſlāḫ ⁽⁸⁾eyle déyü emr eyledi ol kiſi daḫı oluğünü iſlāḫ ⁽⁹⁾éderken yağmur yağdı ya'nî şeyḫ ḫazretleri lisānuna ⁽¹⁰⁾yağmur istemeyi götürmedi ve yağmur yağdı ve bu ism-i ſerīfden ⁽¹¹⁾'ārifüñ ḫazṣı ġāfil olmaya kendü aḫvāl-ı bāṭınasundan ⁽¹²⁾bāṭınunu iſlāḫla ve bāṭında ḫādiſ olan mefātīḫ-i ⁽¹³⁾telāḳīle meſğül olsuñ **el-Ḥalīm** Türkî ma'nāsı ⁽¹⁴⁾vaḳār ve sūkūn ve yavaſlıḳ ammā bu maḳāmda ya'nî 'uḳūbet-i ⁽¹⁵⁾uſātda isti'cāl u intīḳām-ı āſāmda ta'cīl étmeyüp her

[25A]

⁽¹⁾şey'e bir zamān taḳdīr édüp ol zamān muḳtezā-yı te'alluḳ-ı ⁽²⁾irādet cümle maḫlūkāt meẓāhir-i tecelliyāt-ı ſıfāt olur ⁽³⁾pes 'āḳile vācib olan āḫiret emründen ḫaber-dār olup ⁽⁴⁾terk-i evzār eyleye zīrā niçe cūhhāl bu 'adem-i

⁵²¹ **Ebā Yezīd** ile kastedilen Bāyezīd-i Bistāmī'dir.

isti‘câldan ⁽⁵⁾zann-ı ihmâl édüp ğurûrıyla dilünden dūr u maḫhūr ⁽⁶⁾olurlar ma‘nâ-yı âḫar-ı **Halīm** şol fâyizü'l-cûda dërler ki ⁽⁷⁾‘abduñ cürmi üzre intikâm-ı kaşd étmeyüp izhâr-ı cürmden ⁽⁸⁾i‘râz eyleye ammâ ‘**Afüvv** şol **Kerīme** dërler ki ‘abduñ cürmini ⁽⁹⁾izhâr eyledükden şoñra cürminden i‘râz eyleye rivâyet ⁽¹⁰⁾olındı ki bir kimse’i vefâtından şoñra rü’yâda gördiler ⁽¹¹⁾ve gören kimse su‘âl édüp dédi ki Allâh Te‘âlâ saña ⁽¹²⁾luṭfıyla niçe mu‘âmele eyledi ol muteveffâ dédi ki şaḫîfe-i ⁽¹³⁾a‘mâlumi elime vërdi oḫurken bir günâhıma râst geldüm ⁽¹⁴⁾oḫımaĝa ḫayâ étdüm ve dédüm İlâhî ben ḫulını rüsvây ⁽¹⁵⁾eyleme ḫıṭab geldi ki éy ḫulım señ bu günâhı işledüĝiñ

[25B]

⁽¹⁾O günde benden ḫayâ étmédüñ işledüñ ve seni rüsvây eylemedüm ⁽²⁾şimdi ise benden ḫayâ édersün niçe seni rüsvây ⁽³⁾édeyüm ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḫazṣı ḫilm-i ḫüyla ḫüylanasuñ ⁽⁴⁾ve kendü nefsüni kezṣ-i ĝayza ḫaml étdürsüñ ve ḫilmiyle ⁽⁵⁾nâr-ı ĝazabı itfâ’ étdürmege sa‘y eylesüñ **el-‘Azīm** Türki ⁽⁶⁾ma‘nâsı büyük ve ulu ‘azamet gibi ya‘nî Allâh Te‘âlâ ⁽⁷⁾aḫşâ-yı merâtib-i ‘azamete bâliĝ ‘**Azīm**-i muṭlaḫdur ki anı ‘aḫıl ⁽⁸⁾taşavvur édemez ve künhine başiret ihâṭa édemez Şeyḫ Ebū’l ⁽⁹⁾-Ḳâsım buyururlar ki şol kimse ki Allâh ‘Azīmü’ş-Şānuñ maḫdūrâtınuñ ⁽¹⁰⁾nihāyeti olmaduĝını bile ol kimse bilür eger Allâh Te‘âlâ ⁽¹¹⁾bir laḫzada yigirmi biñ kerre yigirmi biñ ‘âlem ḫalk étmeye ⁽¹²⁾murād eylese Allâh Te‘âlānuñ ḫudreti ḫatında yigirmi biñ kerre ⁽¹³⁾yigirmi biñ ‘âlemi ḫalk eylemek bir sūr-ı sengi ḫalk eylemek ⁽¹⁴⁾ḫadardur aşlâ ḫiç tefāvut yoḫdur yigirmi biñ kerre ⁽¹⁵⁾yigirmi biñ ‘âlemi ḫalkıyla bir sūr-ı sengi ḫalk eylemek mā-beyninde

[26A]

(1)ve bu ism-i şerîfden ‘abduñ hazzı nefsüni haķır ü zelîl étün (2)tā ki evāmir ü nevāhîye inķiyādıyla Mevlāsına iķbāl édüp (3)rızāsunu iķtibāsa ictihād eyleye **el-Ġafūr** Türkî ma‘nāsı (4)setr édici ve yarlıgacı bu ismeyn-i şerîfeynüñ bināları mübālağa (5)üzerine olup lākin **Ġafūr**da mübālağa bi-i‘tibārî’l-keyfiyye (6)ve **Ġaffār**da bi-i‘tibārî’l-kemiyyedür ya‘nî **Ġafūr** evzār-ı kibārı (7)ve **Ġaffār** zünüb-ı bî-şümār mağfiret neye dērler ya‘nî ‘abduñ (8)zünübundan tecāveziyle müsteħaķ olduğı ‘uķūbetden ‘abdunu (9)şıyānet eylemege dērler Bārî’ Te‘ālānuñ toķsan toķuz esmāsundan (10)raħmet ve mağfiret bināları mübālağa ile irād olmaları zann (11)olınur ki raħmet ü mağfiret emirlerin te’kîd içün ola (12)ve delālet eylesüñ ki Allāh Te‘ālā ‘azîmü’r-raħme[t] ‘amîmü’r (13)-raħme[t]dür ve keşîrû’l-mağfiret ve kebîrû’l-mağfiretdür ve iş‘ār (14)eylesüñ ki Allāh Te‘ālānuñ raħmeti ğāzabundan aĝlebdür ve (15)ĝufrānı ‘iķābundan ekşerdür yā ‘azîmü’r-raħmeti irħamnî ve yā keşîra’l

Der-kenâr: İsmeyn-i şerîfeynden murād **Ġafūr** u **Ġaffār**dur

[26B]

(1)-mağfirati iĝfirlî veli-vālideyye veli’l-mü’minîne ve’l-mü’mināti⁵²² (2)eş-**Şekūr** ma‘nāsı şükr édici şükürlüğünde ‘alā-vechi’t (3)-ta’zîm bir kimse’i medħ ü senā étmege dērler burada ma‘nāsı ya‘nî (4)Allāh Te‘ālā kullarına şevāb-ı cezāli ‘itā eder ‘amel-i ķalîl (5)üzre bir ma‘nā daħı ya‘nî Allāh Te‘ālā kullarınıñ şükri (6)üzre ‘ibādını mecāzî eder bu ma‘nāya göre izdivāc-ı țarîķiyle (7)cezā-yı şükr şükriyle müsem mā olmışdur Şeyħ Ebū’l-Ķāsım (8)buyurdı ki haķîķat-i şükr muħsinüñ iħsānını zikriyle muħsine (9)senā eylemege dērler ba‘dehu

⁵²² **Tercümesi:** Ey çok merhametli olan! Bana merhamet et. Ey çok(ça) baĝışlayan! Beni, anne-babamı, mü’min erkek ve kadınları baĝışla.

‘abduñ şükri **Rabb-ı Rezzākı** üzre zikri ⁽¹⁰⁾ihsānıyla şenā vü medh eylemekdür **Rabb-ı Rezzāk** dağı ‘abdı ⁽¹¹⁾üzre şenā éder ya‘nī medh éder tã‘āt u ‘ibādātını ⁽¹²⁾zikriyle hikāyet olundı ki bir kimse’i rü’yāda gördiler ⁽¹³⁾ve su’āl eylediler ki Allāh Te‘ālā luḫfiyla saña niçe mu‘āmele ⁽¹⁴⁾eyledi déyü cevāb vérdi ki beni muḫāsebeye koyup ḫasenātum ⁽¹⁵⁾kefesi ḫafīf geldi bu kerre bir kâğıd parçası gelüp

[27A]

⁽¹⁾ḫasenātum kefesine ḫondı ḫasenātum kefesi bu kerre ağır ⁽²⁾geldi ben dédim ‘aceb bu kâğıd ne ola cevāb vérdildi ki ⁽³⁾bir müslim mezārına bir avuç toprak koymış idüñ bu ol ⁽⁴⁾toprak şevābıdır déyü ya‘nī Allāh Te‘ālā ḫullarınıñ ‘amel-i ḫalīl ⁽⁵⁾üzre çok şevāb védür bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḫazızı ⁽⁶⁾Allāh Te‘ālānuñ kendüsine ihsān eylediği ni‘am-ı ‘ārif ve mevācib-i ⁽⁷⁾şükr üzre ḫāyim olup vezāyif⁵²³-i şükr üzre muvāzabet ⁽⁸⁾eylemekdür **el-‘Aliyy** Türki yüce ve yüksek refī‘ ma‘nāsına ⁽⁹⁾ammā bu maḫāmda ya‘nī Allāh Te‘ālā ‘ulüvv-i rütbede bir ḫayşiyete ⁽¹⁰⁾bāliğdür ki kendü rütbesünden ve kendü hükminden fevḫ ne ⁽¹¹⁾bir rütbe vardur ve ne bir hüküm vardur bir ma‘nā dağı ya‘nī Allāh ⁽¹²⁾Te‘ālānuñ zāt-ı ‘aliyyesi derk olmadan ‘ālīdür ve şifāt-ı ⁽¹³⁾ḫudsiyyesi taşavvur olmadan kebīrdür ve bu ism-i şerīfden ⁽¹⁴⁾‘abduñ ḫazızı tã‘āt-i ilāliyyede nefsüni zelīl eylesüñ ve ‘ilm ⁽¹⁵⁾ü ‘amelde kendü ḫudretini bezl étsüñ tā ki ebnā-yı cinsine

⁵²³ “Veza’if”, “vezāyif” şeklinde yazılmıştır.

[27B]

(1)kemālāt-ı nefsāniyyede ve merātib-i ‘ilmiyye ve ‘ameliyyede fāyik⁵²⁴ ola **el-Kebīr** (2)‘ulüvv-i rütbe vü şeref ve ‘izz ü ‘azametde isti‘māl olunur ya‘nī Allāh Te‘ālā (3)**Kebīr**dür şol i‘tibāriyla ki ekmel-i mevcūdāt ve eşref-i (4)mevcūdātdur zīrā ‘alā’l-ıtlāk ğanī ve kadīm ve zelīldür (5)ve ğayrısı bi’z-zāt hādīs ve hażīz-i faqr u ihtiyācda (6)nāzil ü müstefilldür yāhūd şol i‘tibāriyla **Kebīr**dür ki (7)ya‘nī müşāhede-i havāss ve idrāk-i ‘uqūl ve vehm ü (8)kıyāsdan ekberdür iki ma‘nāya göre esmā-i tenzīhden (9)olur ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ hażzı ‘ilmen ve ‘amelen tekmīl-i (10)nefse ictihād eyleye bir mertebe ki kemāl-i ğayra te‘addī eyleyüp (11)kendü āşār-ı muqtedī olup envār-ı āşār-ı muqtebis olına (12)rivāyet olındı ki ‘İsā ‘aleyhi’s-selām buyurmışlar ki (13)şol kimse ki ‘ālim olup ‘ilmiyle ‘amel eyleye ol kimseyi (14)melekūt-ı semavātda ‘azīm déyü deñiz éderler **el-Hafīz** Türkī (15)ma‘nāsı şaqlayıcı ve hıfz édici ya‘nī Allāh Te‘ālānuñ

[28A]

(1)‘ilm-i ezeliinde cemī‘-i eşyā maḥfūza olup sehv ü nisyāniyla (2)zevāle imkān-ı muḥāl olup mevcūdātuñ külliyesini kemā-yeşā (3)ihtilāl u zevālden hıfz éder ma‘nā-yı āḥar **Hafīz** ya‘nī (4)‘ibāduñ dünyāda ‘amellerin hıfz édüp ‘uqbāda aqvāl (5)u ef‘allerin birer birer ihşā éder ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ (6)hażzı sırrını şübühāta ve bid‘atlara ittibā‘dan hıfz eylesüñ (7)ve cevāriḥini shevāta ve ğazaba inkıyād eylemeden ve nefsüni (8)ifrāt u tefriṭe meyl eylemeden hıfz édüp cemī‘-i umūrında (9)vasatü’l-ḥāl-i ihtiyār étsüñ ammā bu ism-i şerīfden ‘arīfün (10)hażzı bāḥnunuñ mülāḥaza-i ağyārdan ve zāhirünü muvāfaqat-ı (11)fuccārdan hıfz eylesüñ hikāyet şuleḥādan birinüñ gözi (12)ḥarāma vāқи‘ oldı ‘aḳabinde dédi ki İlāhī beñ gözimi (13)senüñ ‘ibādetinden

⁵²⁴ “Fā’iḳ”, “fāyik” şeklinde yazılmıştır.

ötürü isterüm çünkü senün emrüne ⁽¹⁴⁾muhâlefete sebep oldu yâ Rabb bundan gözlerim selb eyle ⁽¹⁵⁾dédigi gibi kör oldu ancak bu şâlih-i müteheccid idi

[28B]

⁽¹⁾gece tahârete muhtâc oldu lâkin tahârete kâdir olmadı ⁽²⁾dédi ki yâ Rabb beñ dédim gözümü senün 'ibadetünden ⁽³⁾ötürü isterüm bu gece ise senün 'ibadetünden ötürü ⁽⁴⁾gözlerime muhtâc oldım dédiği gibi gözleri açıldı ⁽⁵⁾**el-Mukîb** kuvvetdendir Türkî ma'nâsı ta'âmdan beden-i ⁽⁶⁾insânı kâyim eden şey'e déler ya'nî Allâh Te'âlâ aqvât-ı ⁽⁷⁾bedeniyyeyi ve rûhâniyyeyi halk édüp kuvvet-i bedeniyyeyi ⁽⁸⁾ecsâma ve kuvvet-i rûhâniyyeyi ervâha işâl éder ⁽⁹⁾Şeyh Ebû'l-Kâsım buyurdılar ki aqvât-ı 'ibâd muhtelifdür ⁽¹⁰⁾Allâh Te'âlâ ba'zı kulına kuvvet-i nefsi tevfiq-i 'ibâdât ⁽¹¹⁾ve kuvvet-i kalbi tahkîk-i me'ârif ve mükâşefât ve kuvvet-i ⁽¹²⁾rûhî idâmet-i müşâhedât u müvânisât étmişdür her kulına ⁽¹³⁾lâyık ne ise lâyığıyla tahşîş eyledi ve kaçan bir abd ⁽¹⁴⁾tâ'ât u 'ibâdete meşgûl olsa Mevlâ ol kulu ⁽¹⁵⁾ecel-içün bir gayrı kulını ol 'abduñ muşâlihini

[29A]

⁽¹⁾görmek için ikâmet étdürdüp meşgûl u muqayyed ⁽²⁾olur ve bu ism-i şerîfden 'abduñ hazzı nâsa **Nâfi'** ⁽³⁾vü **Hâdî** olup cey'ân olanlara it'âm-ı ta'âm édüp ⁽⁴⁾gâfilini tarîk-i haqqa irşâd eylesün **el-Hasîb** kâfi ⁽⁵⁾ma'nâsına Türkîce kifâyet ma'nâsı yetecek miqdârı ⁽⁶⁾nesne ve bir nestenün yérine kâyim olan ve **Hasîb**-i muflak ⁽⁷⁾ancak Allâh Te'âlâdur zîrâ şey' vücûdında ve bekasında ve kemâl-i ⁽⁸⁾cismâniyyesinde ve rûhâniyyetinde muhtâc olduğı cemî'-i ⁽⁹⁾umûruñ kifâyeti hâşıl olmaz Allâh Te'âlâdan gayrıyla bu ⁽¹⁰⁾ma'nâyâ göre fi'ile râci' olmuş olur yâhûd **Hasîb** ⁽¹¹⁾muhasîb ma'nâsına ya'nî Allâh Te'âlâ

yevm-i hisābda ‘ibādīnuñ ⁽¹²⁾a‘mālīni muḥāsebe édüp be-vefķ-ı va‘d ve ‘abd-i sābīķ luṭfen ⁽¹³⁾ve ‘adlen ḥayşü-yeşā cezā éder bu ma‘nāya göre eger muḥāsebe ⁽¹⁴⁾mükāfātđan ‘ibāret olursa fi‘ile rāci‘ olur ve eger ⁽¹⁵⁾muḥāsebeden murād su‘āl u mu‘ātebe ve ta‘dād-ı ḥasenāt

[29B]

⁽¹⁾u seyyi‘āt olursa muḥāsebe ķula rāci‘ olmuş olur Şeyḥ ⁽²⁾Ebū’l-Ķāsım démiş ki şol kimse ki ‘ālim ola ki Allāh Te‘ālā ⁽³⁾anuñ umūrında kāfīdür ol kimseye vaḥşet gelmez ḥalk ⁽⁴⁾kendüsinden i‘rāz eylemek ile zīrā Allāh Te‘ālāya i‘timādı ⁽⁵⁾vardur ki ‘ilm-i ezelişünde kendüsine maķşüm olan şey’ ⁽⁶⁾fevt étmez ḥalk i‘rāz étmegiyle ve ‘ilm-i ezelişde maķşüm ⁽⁷⁾olmayan şey’ kendüsine vāşıl olmaz ḥalk kendüsine iķbāl ⁽⁸⁾u meyl étmegiyle buña binā‘en dénmiş in kāne’l-lāhu me‘ake fe mimen ⁽⁹⁾teḥāfu ve in kāne’l-lāhu ‘aleyke femen tercū ya‘nī Allāh Te‘ālā ⁽¹⁰⁾eger senüñ ile böyle ise kimden ķorķarsın ve eger senüñ ile ⁽¹¹⁾böyle degilse kimden recā édersin ve bu ism-i şerīfdan ⁽¹²⁾‘arīfüñ ḥazızı muḥtāc olanlara ḥācetleri kifāyetlerine mütesebbib ⁽¹³⁾olup kendü nefsiyle muḥāsebe eyleye kendüsini muḥāsebeye ⁽¹⁴⁾çekmeden tā‘at u ma‘rifetiyle kendüsini şerīf ü ‘azīz eylesün ⁽¹⁵⁾el-Celīl Türkī ma‘nāsı ulu ve büyük ‘azīm ü kebīr gibi

[30A]

⁽¹⁾ya‘nī Allāh Te‘ālā şifāt-ı celāliyle mevşüfdur şifāt-ı ⁽²⁾tenzīhiyyeden olur **Ķuddūs** ve **Ķanī** gibi İmām Faḥr-i Rāzī ⁽³⁾ḥazretleri buyurmuşlar ki **Celīl** ve **Kebīr** ve ‘**Azīm** mā-beyninde ⁽⁴⁾farķ **Kebīr** zātđa ķāmil olanuñ ismidür **Celīl** şifātđa ⁽⁵⁾ķāmil olanuñ ismidür ‘**Azīm** zātđa ve şifātđa ķāmil olanuñ ⁽⁶⁾ismidür Şeyḥ Ebū’l-Ķāsım dédiler ki Allāh Te‘ālā ķulüb-ı ‘ābidīni ⁽⁷⁾taķlīb éder iki ḥāl

arasında ya'nî şühud-i şevāb u ifzāl ⁽⁸⁾ve şühūd-ı 'azāb u inkāl mā-beyninde bu kerre 'ābidīn Allāhuñ ⁽⁹⁾şevāb u ifzālünü fikr eyledükleri ve katında rağbetleri ⁽¹⁰⁾izdiyād bulur ve 'azāb u inkālünü fikr eyledükleri vaķıtde ⁽¹¹⁾hāvfları izdiyād bulur bu ism-i şerīfden 'ārifūñ hāzzı ⁽¹²⁾ef'āl-i reddiyye ve ahlāk-ı zemīme ve hayālāt-ı fāriġa ve 'aķāyid⁵²⁵-i ⁽¹³⁾zāyigadan nefsünü tenzīh ya'nî pāk eylesūñ **el-Kerīm** ⁽¹⁴⁾Türki ma'nāsı iyilik ve ihsān ve keşret hāşıl-ı hamīdesi ⁽¹⁵⁾olan kimesneye **Kerīm** dērler ya'nî 'aķāsı dūkenmez mu'tā-ı

[30B]

⁽¹⁾cevād **Kerīm**-i muṭlaķdur bir ma'nā daķı ya'nî vesīlesüz ve su'ālsüz ⁽¹⁾mu'tā-ı mutafazẓıldur bir ma'nā daķı ya'nî 'ibādınıñ 'itābundan ⁽³⁾ziyāde su'ālden tecāvez éder bir ma'nā daķı ya'nî ķudreti ⁽⁴⁾ve katında 'afv éder ve va'de eyledükde vefā éder ve ihsān ⁽⁵⁾étdüġide recādan ziyāde vērür ve naķiddür keşret üzre ⁽⁶⁾ihsān eylese ķayırmaz ve kime ihsān éder baķmaz ya'nî ⁽⁷⁾herkese vērür ve kendüsinüñ ġayrısına hācetünü 'arz ⁽⁸⁾eylesūñ rāzī olmaz bu ism-i şerīfden 'abduñ hāzzı ⁽⁹⁾kerīmlik şıfatıyla muteħallık olup va'desüz 'aķā vü ihsān ⁽¹⁰⁾eylesūñ ve ķudreti altında olandan 'afv édüp ef'āl-i ⁽¹¹⁾mu'ziye ve ahlāk-ı reddiyye ictināb étsūñ **er-Raķīb** ⁽¹²⁾hāfīz ve nāzır ve muntazır ma'nāsına ammā bu maķāma ġöre ya'nî ⁽¹³⁾eşyā-yı rāķıb ve cemī'-i eşyā-yı mülāhiz olup 'ilminden ⁽¹⁴⁾biride öñüñde mişķāl-i zerre denlü şey' ġāyib⁵²⁶ degildür bir ma'nā ⁽¹⁵⁾daķı ya'nî aķvāl-i 'ibād 'ālim olup 'aded-i enfāsların

⁵²⁵“Aķā'id”, “aķāyid” şeklinde yazılmıştır.

⁵²⁶“Ġā'ib”, “ġāyib” şeklinde yazılmıştır.

[31A]

(1)ihşā vü ‘add éder Şeyh Ebū'l-Ḳāsım buyururlar ki murāḳabe-i (2)şūfiyye ḳatında ‘abduñ ġālib-i ḫālī zıkr-i ḳalbi ola ve şöyle (3)bile ki Allāh Te‘ālā üzerine muṭṭali‘dür cemī‘-i aḫvālünde (4)Mevlāsına rücü‘ édüp her nefesde saṭavāt-ı ‘uḳūbetden (5)ḫavf éder ve her anda kendüsine mehābet ḫāşıl olur (6)ve yaḳīnen bile ki ḳalīl ü keşīr-i ‘amel üzre muḫāsebe olunur (7)ḫikāyet olındı ki şuleḫādan birisini rü’yāda gördiler (8)su’āl eylediler Allāh Te‘ālā saña ne luṭfiyla mu‘āmele eyledi (9)dédi ki beni mağfiret eyledi ve baña ihşān eyledi ancak benüm ile (10)muḫāsebe édüp bir gün şāyim⁵²⁷ édeyüm ifṭār vaḳtünde bir (11)dōstumuñ dükkānunda bir buğday dānesi alup ḳırdum (12)ba‘dehu ḫātırıma geldi ki bu senüñ buğdayuñ degildür déyü (13)ve ḳırılmış iken yine dōstumuñ buğday üzre bıraḳdum (14)bu kerre muḫāsebede buğday ḳırdıḳmadan ötüri ḫasenātumdan (15)diyetüni aldılar bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḫazzı aḫvāl-i

[31B]

(1)nefsi murāḳabe étsüñ tā ki şeyṭān kendüsine fırsat (2)bulup ‘alā-ğafletin helāk eylesüñ **el-Mücīb** dā‘īlerin du‘ālarını (3)icābet ü ḳabūl éder ve sā’ilüñ ḫācetüni iltimās üzre (4)bitürür ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḫazzı evvelā emr-i vehnide (5>Allāha icābet eylesüñ ya‘nī emriyle mu’temir-i vehni ile müntehī (6)olsuñ ba‘dehu Allāh Te‘ālānuñ ‘ibāduna cevāb-ı luṭfiyla (7)telāḳḳī eyleyüp ḫācetlerin bitürsüñ ḫaberde gelmişdür Allāh (8)Te‘ālānuñ bir ḳulı elini ḳaldırup bir şey’ ṭaleb eyledükde (9)boş redd étmege ḫayā éder ve evliyāsundan bir velīnüñ (10)ḫācetüni ḳalbine ḫuṭur eylese zıkr eylemedin Allāh Te‘ālā (11)ḫācetlerin ve murādların vērür **el-Vāsi**‘ vus‘atdandır

⁵²⁷ “Şā’im”, “şāyim” şeklinde yazılmıştır.

(12)vus'atuñ mekānda i'tibārı haqīkatdür Allāh Te'ālāya (13)vus'at-i mekān i'tibārı ile ıtlāk cā'iz degildür (14)zīrā mekāndan münezzehdür çünki cā'iz degildür bu kerre (15)vus'at mecāzen a'lāmda ve in'āmda ve ğınāda i'tibār olunur

[32A]

(1)ma'nāsı ya'nī Allāh Te'ālānuñ 'ilm-i **Vāsi'** vü muhītdür cemī'i (2)ma'lümāta külliyyesine ve cüz'ıyyesine mevcūdına ve ma'dūmına (3)ve bir ma'nā dağı ya'nī Allāh Te'ālānuñ cūdı **Vāsi'**dür ki (4)in'ām-ı ni'meti 'āmm u rahmeti şāmil olup bārr u fācire (5)ve mü'min ü kāfire vērür ve bir ma'nā dağı ya'nī Allāh Te'ālānuñ (6)ğınāsı **Vāsi'**dür diledüğü kılına ğınāyı vērür ve ba'zı (7)'arifin bir ma'nā vemişler ya'nī Allāh Te'ālā eyle **Vāsi'**dür ki (8)bir burhānuñ nihāyeti yok ve sultānlığıñ ğayeti yok ve ihsānınuñ (9)haddi yok ve bu ism-i şerīfden 'abduñ hazzı sa'y (10)eylemesidür vus'at-ı me'ārifde ve vus'at-ı ahlākda ve bi't-tab' (11)cevād olup nefsi ğanī ola **el-Hakīm** zü'l-hikmetdür (12)hikmet üç şeyden 'ibāretdür ya'nī kemāl-i 'ilm ve ihsān-ı (13)'amel ve etķān-ı 'amel bir dağı ya'nī **Hakīm** oldur ki taķdīrde (14)muşib ola ve tedbīrde muşsin ola ve bu ism-i şerīfden (15)'abduñ hazzı kuvvet-i nazariyyeyi me'ārif-i ilāhiyyeyi

[32B]

(1)taşşīliyle tekmīlüne cehd eylesüñ ve kuvvet-i 'ameliyyeyi (2)rezāyilden⁵²⁸ nefsüni taşıye ile istikmāle cehd eylesüñ (3)**el-Vedūd** ma'nā-yı fā'il ve mef'ül-i cāmī'dür ma'nā-yı fā'il (4)olduķda démek olur ya'nī muhibb-i evliyā vü enbiyādur (5)ma'nā-yı mef'ül olduķda démek olur ya'nī micveb-i (6)ķulüb-ı

⁵²⁸ "Rezā'il", "rezāyil" şeklinde yazılmıştır.

aşfiyâdur şıfat-ı **Hak**da olan muhabbetüñ ma'nası ⁽⁷⁾ya'nî 'ibāduna rahmet ü irāde-i cemīl ve in'ām u ihsān ⁽⁸⁾étmesidür ve 'ibādda olan muhabbetüñ ma'nası ya'nî ⁽⁹⁾'ibādet ü t̄a'at édüp emrüne muvāfaqat ve nehyinden ⁽¹⁰⁾ictināb étmeleridür ma'nā-yı āḥar ya'nî cemī'-i ḥalāyıkā ⁽¹¹⁾ḥayr-ı muhabbet édüp aḥvālüñ cemī'sünde 'ibaduna ⁽¹²⁾ihsān éder ve bu ism-i şerīfden 'abduñ ḥazzı kendü ⁽¹³⁾nefsi için murād eyledüğünü ḥalkā anı murād eyleye ve vus'at ⁽¹⁴⁾u ḳudreti ḳadarınca ḥalkā ihsān édüp şālih ḳullarına ⁽¹⁵⁾muhabbet eyleye **el-Mecīd Mācid**üñ mübālağasıdur luğatda

[33A]

⁽¹⁾**Mācid** ya'nî yüce 'ālī kerīm ü şerīf démekdür kerem-i **Vāsi'** ⁽²⁾ma'nāsına bir ma'nā daḥı **Mecīde** vérdiler ya'nî şeref-i zāt ⁽³⁾ḥasen-fi'āle muḳārin olduḳda **Mecīd** müsem mā olur démişler ⁽⁴⁾Şeyḫ Ebū'l-Ḳāsım buyurdılar ki her kimse ki **Mecīd** dér ⁽⁵⁾ol kimse démiş olur ya'nî Allāh Te'ālā '**Azīm** Rafī' ⁽⁶⁾el-Kadr-i cemīlü'l-'aṭā muḥsin-i cezīlü'l-berr Şeyḫ Ebū'l-Ḳāsım ⁽⁷⁾buyurdılar ki Allāh Te'ālānuñ 'ibaduna ihsānundandır ⁽⁸⁾taşfiyet-i evḳāt-ı ihsānıyla ḳulüb-ı 'ibādı ḥıfz ⁽⁹⁾étmesi zīrā ni'met-i 'uzmā ni'met-i ḳalbdur nitekim miḥnet-kibri ⁽¹⁰⁾miḥnet-ḳalb olduḳı gibi ḥikāyet olındı ki ba'zı ⁽¹¹⁾şālihīñ bir kimseyi gördiler beyt-i şerīfi ṭavāf éder ⁽¹²⁾ve dér ki ünsden soñra vaḥşete vāy 'izzetden soñra ⁽¹³⁾zillate vāy ğınādan soñra faḳra vāy mezkūr şālih ⁽¹⁴⁾yanuna varup dédi ki kişi malın mı gitdi yoḥsa ⁽¹⁵⁾bir muşībet işābet eyledi dédi ki yok ancak

[33B]

⁽¹⁾şafā-yı ḳalbe mālīk idim şimdi anı yitürdim déyü cevāb ⁽²⁾vérdi ve bu ism-i şerīfden 'abduñ ḥazzı nāsıla mu'āmeleyi ⁽³⁾kerem üzre édüp ḥasen-i ḥulḳıyla geçinsüñ tā ki ḥalk ⁽⁴⁾arasında mācid ola **el-Bā'ış** ma'nası irsāl étmek ⁽⁵⁾ve

koparmak ve perākende édüp tağıtmaq ma'nā-yı maqām ya'nī ⁽⁶⁾Allāh Te'ālā 'ibāduna sebel-i hidāyeti beyān için ba's-ı ⁽⁷⁾rusul édüp sebīl-i sedād ve şarīk-i reşādı günden ⁽⁸⁾'ayān étmişdür ve yevm-i nüşürda ihyāyı mevtāyı kubūrlarundan ⁽⁹⁾haysü-yeşā ba's édüp kimine mazhar-ı 'adl ve kimine ⁽¹⁰⁾fazl u luţf-ı bī-nihāye ve envā'-ı ihsān u 'aţā éder ⁽¹¹⁾ve bu ism-i şerīfden 'abduñ hazzı evvelen **Bā'is** ismüñ ⁽¹²⁾iki ma'nāsına ĩmān getürüp cemī'-i vücūdıyla ıslāh-ı ⁽¹³⁾me'ada iqbāl édüp yevm-i cezāya musta'idd olup ⁽¹⁴⁾bi-ţab'ihı rusulil-lāhi münkād ola **eş-Şehīd** huzūr ⁽¹⁵⁾ma'nāsına olan şühūddandır binā-yı mübālağadır

[34A]

⁽¹⁾ya'nī her hāle 'alā-vechi'l-kemāl hāzır u nāzırdur ki arz ⁽²⁾u semāda bir şey' gāyib olmayup cümle eşyā muhāt-ı 'ilm ⁽³⁾olup 'ālim-i muhīt'dür kemāl 'ilmiyle tavşif olındukda ⁽⁴⁾'Alīm dénilür ve 'ilminüñ umūr-ı bāţınaya izāfetiyle **Habīr** ⁽⁵⁾dénilür ve aḥvāl-i zāhireye te'allukı ile **Şehīd** dénilür ⁽⁶⁾bir ma'nā daḥı mübālağa şāhid ola ya'nī 'ibādundan müşāhede ⁽⁷⁾ile ma'lūmunı yevm-i cezāda şehādet éder iki vech üzre ⁽⁸⁾bu ism-i şerīf şifāt-ı me'āniden olur zīrā merci'i ya 'ilmdür ⁽⁹⁾ya kelāmdur ve bu ism-i şerīfden 'abduñ hazzı kendüsini ⁽¹⁰⁾taşfiye vü tezkiye eylemege sa'y édüp ehl-i şühūddan ⁽¹¹⁾ola **el-Hakḳ** Türki ma'nası gerçek ve toğrı nesne ⁽¹²⁾şıdḳ u sedād gibi bātilüñ zıddıdır ve naşīb ü vāki' ⁽¹³⁾vü vācib ma'nāsınada gelür ammā maqāma münāsib ya'nī ⁽¹⁴⁾ḥaḳīkat-i şābit-i muḫlak ve vücūd-ı muḥakḳak vācibü'l-vücūddur ki ⁽¹⁵⁾zāt-ı vücūdın iktizā éder ve cümle-i mümkināta ḥil'at-ı

[34B]

(1)vücūd ol zü'l-cüddan olup hadd-i zātında bir mevcūd-ı (2)muḳtezā-yı vücūd u şübūt olmayup şaded-i fenāda olmağın (3)bāṭıl u ma'dūm dénilür bir ma'nā daḫı **el-Haḳḳ** bi-ma'nā **el-Haḳḳ** (4)ma'nāsı maẓhar u mücid ya'nī ḫikmet-i ezeliyye muḳtezāsı (5)üzre cemī'-i eşyāyı 'ademden vücūda izhār eyledi (6)ve bu ism-i şerīfden 'abduñ ḫaẓẓı Allāḫı **Haḳḳ**-ı s̄ābit bile (7)ve mā-sivāyı zātında bāṭıl-ı icād-ı İläḫıyla ḫaḳ bilüp (8)her mücidinüñ künhi 'ibāduna ḫafī isede luṭf (9)u ḫikmetden ḫālī degildür **el-Veḳīl** ma'nāsı ḫāfız démek olur (10)nitekim Kur'ānda gelmişdür **حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ḫasbūna'l-lāhu ve ni'me'l-veḳīl[ü]**⁵²⁹ éy (11)ve ni'me'l-ḫāfız maḳāma münāsib ma'nā ya'nī meşāliḫ ü erzāk (12)'ibāda ḳāyim vāfī ve kefīl-i kāfīdür ve bu ism-i şerīfden (13)'abduñ ḫaẓẓı Allāḫa mütevekkil olup umūrunu aña tefvīz (14)étmegiyle ve istimdādı ğayrıdan isti'āneni İläḫıyla iktifā (15)étsün **el-Ḳavī** Türkī ma'nāsı berk muḫkem nesne ya'nī

[35A]

(1)Allāḫ Te'ālā eyle **Ḳavī**dür ki aḫvālünden bir ḫâlde kendüsine (2)ac-z-i müstevlī olmaz ya'nī kemāle bāliğ ḳudret-i tāmme şāḫibdür (3)ve bu ism-i şerīfden 'abduñ ḫaẓẓı evvelā nefsüni ḳavī (4)étsün tā ki hevāsuna ğālib olup hevāda mü'eşşir ola (5)hevādan müte'eşşir olmasuñ **el-Metīn** Türkī ma'nāsı muḫkem (6)berk nesne metānetdendür şiddet ü ḳuvvet ma'nāsına ya'nī (7)Allāḫ Te'ālā ḳudret-i tāmme bāliğ olduğı ḫayşiyyetle (8)**Ḳavī**dür ve şiddet-i ḳuvvete bāliğ olduğı cihetiyle **Metīn**dür (9)**el-Veliyy** muḫibb ve şadīḳ ve naşır ma'nāsına ya'nī muḫibb-i (10)müttaḳīn ve nāşır-ı mü'minīndür bir ma'nā daḫı her ḫâlde umūr-ı (11)'āleme ve ḫalāyḳa mütevellī-i dāyim ve tedbīr-i mükevvenāta ḳāyimdür (12)ve bu ism-i şerīfden 'abduñ ḫaẓẓı Allāḫa ve

⁵²⁹ "...Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" (Âl-i İmrân Sûresi 3/173).

evliyāsına ⁽¹³⁾muḥabbet édüp cehd étsüñ Allāha ve evliyāsına nuṣret ⁽¹⁴⁾édüp
ḳahr-ı a‘dā-yı Allāh étmege sa‘y eylesüñ **el-Ḥamīd** ⁽¹⁵⁾ma‘nāsı ögilmış
maḥmūd gibi ammā maḳāma münāsib ma‘nā

[35B]

⁽¹⁾ya‘nī şifāt u ef‘alde ve her ḥâlde ‘alā-vechi’l-kemāl ⁽²⁾şenāya müsteḥaḳ
maḥmūd-ı muṭlaḳ olup her kemāliyle mevşūf ⁽³⁾ve her nevāl-i Mevlādur ve bu
ism-i şerīfden ‘abduñ ḥazẓı ⁽⁴⁾sa‘y eyleye tā ki Allāha lezzāte ḥāmid-i ‘ibād-ı
muḳarrebīn ⁽⁵⁾silkine münḥariṭ olup ism-i şerīfüñ nūr-ı in‘ikāsıyla ⁽⁶⁾müstezī
ola **el-Muḥşī** Türkī ma‘nāsı şaymaḳ ‘add ⁽⁷⁾gibi ve bilmek ve zabṭ étmek ya‘nī
cümle ma‘lūmāta ‘ālim ⁽⁸⁾olup cemī‘-i aḳvāl u ef‘āl ‘ibād ‘indinde ma‘dūd u
⁽⁹⁾‘ilm-i muḥiṭdür **el-Mübdī** ma‘nāsı izḥār édici ya‘nī ⁽¹⁰⁾cümle eşyāyı
‘ademden vücūda izḥār éder muḥaşşalü’l ⁽¹¹⁾-kelām ḥālīḳ-ı eşyādur bilā-mişāl
ḥaysü mā-yeşā ihtirā‘ ⁽¹²⁾u inşā édüp kāyinātı⁵³⁰ mezāhir-i ḳudret ve merāyāyı
⁽¹³⁾maḥal-i ‘ibret étmişdür **el-Mu‘īd** i‘ādedendür i‘āde ⁽¹⁴⁾bir şey’ ma‘dūm
olduḳda anı yine ḥalḳ étmege i‘āde ⁽¹⁵⁾dérler ya‘nī Allāh Te‘ālā muḥdeşāt
ma‘dūm olduḳda

[36A]

⁽¹⁾anları cevāhir ü a‘rāzıyla i‘ādeye ḳādirdür ammā bu ḳavl ⁽²⁾muḥālifdür şol
ṭāyifeye ki dérlér i‘āde mişlüni ḥalḳdur ⁽³⁾yoḫsa ‘aynını i‘āde degildür buñuñ
beyānı budur ki ⁽⁴⁾mu‘ād olan ḥalḳ olmadan evvel taḫt-ı maḳdūrda ise ⁽⁵⁾bu
kerre vücūddan soñra ma‘dūm olduḳda géne i‘āde ⁽⁶⁾olduḳda ḳable’l-‘adem
olan vücūdı üzre i‘āde ⁽⁷⁾olinur ve mükellefinüñ eczā-yı müteferriḳīñ cem‘iyle
i‘ādenüñ ⁽⁸⁾olması cā’iz olup yevm-i ḳıyāmetde Allāh Te‘ālā maḥlūḳın ⁽⁹⁾ba‘ş u

⁵³⁰ “Kā’ināt”, “kāyināt” şeklinde yazılmıştır.

haşr eyledükde anları i'āde étmiş olur ve bu ⁽¹⁰⁾iki ism-i şerīfden 'abduñ hażzı ibtidā-yı hayrāta sa'y ⁽¹¹⁾édüp te'sīs-i hasenāt eyleye ve kendü hasenātundan ⁽¹²⁾münkaṭi' olan 'ameli i'āde eyleye tā ki bu ismeyn-i şerīfeynün ⁽¹³⁾āşārundan naşīb şāhibi ola **el-Muhyī** ihyādandur ĩcāda ⁽¹⁴⁾rāci'dür lākin mūcid-i hayāt olursa ol ĩcāda ⁽¹⁵⁾ihyā dérler zīrā bir cisimde hayātı halk étmege ihyā dérler

[36B]

⁽¹⁾**el-Mümīt** imātedendür ĩcāda rāci'dür eger mūcid-i ⁽²⁾mevt olursa ol ĩcāda imāte dérler zīrā bir ⁽³⁾cisimden hayāt-ı izāle étmege imāte dérler ve Bāri' ⁽⁴⁾Te'ālādan ğayrı mevti ve hayātı halk éder yoğdur ⁽⁵⁾nitekim Qur'ānda buyurur **عَلَى الْمَوْتِ وَالْحَيَاةِ هَالَاكًا** ⁽⁶⁾olnursa mevt 'adem-i hayātdur 'adem ise fā'iliyle ⁽⁷⁾olmaz cevāb vérilür 'adem-i aşlī fā'iliyle olmaz ammā ⁽⁸⁾'adem-i müteceddid fā'iliyle olur ve zāt-ı fā'il 'adem-i fā'il ⁽⁹⁾degildür bil ki 'adem-i müstelzim olan şey'i fā'ildür nitekim ⁽¹⁰⁾nażm-ı Kerīimde gelmişdür **وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ نَبَيْتُكُمْ** ve **küntüm emvāten feahyāküm şümme yümītüküm** ⁽¹¹⁾bu āyet-i kerīimde Allāh Te'ālā mevt-i şānī kendü fi'ilüne ⁽¹²⁾isnād eyledi ve mevt-i evveli isnād eylemedi zīrā evvelden ⁽¹³⁾murād 'adem-i aşlīdür ve bu iki ism-i şerīfden 'abduñ ⁽¹⁴⁾hażzı rūhunu me'ārif-i ilāhiyye ile ihyā édüp ⁽¹⁵⁾vāridāt-ı ğaybiyyeyi qabül için müsta'idd ola ve kuva-yi

[37A]

⁽¹⁾ğazabiyyeyi ve şeheviyyeyi nefsünde imāte eyleye **el-Hayy** ⁽²⁾lā-yezāl **Hayy** bāqīdür ki hayātı hayāt-ı maḥlūqātı gibi ⁽³⁾i'tidāl-ı mizācdan 'ibāret olmayup

⁵³¹ "...Ölümü ve hayatı yaratan." (Mülk Sûresi 67/2).

⁵³² "...Sonra sizi öldürecek, sonra diriltecek." (Bakara Sûresi 2/28).

zāt-ı ‘aliyyesiyle ⁽⁴⁾ķāyime-i şıfāt-ı kemāliyye zātıyyedendür **el-Ĥayy** ya‘nı zü’l-ĥayātdur ⁽⁵⁾ma‘nāsı mübālağa ile fā‘il-i müdrık bir ma‘nā daĥı **el-Ĥayy** ⁽⁶⁾ya‘nı ezelen ve ebeden bākıdür ve bu ism-i şerıfden ‘abduñ ⁽⁷⁾ĥazızı ĥayātı Allahıyla ola tā ki kendüsi mevt-i ⁽⁸⁾ĥaķıķıyile ölmeye nitekim buyurur وَلَا تَحْسَبَنَّ
الْبَيْنَ قُتُلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا **velā taĥsebbenne’l-lezıne** ⁽⁹⁾ķutilū fı sebıli’l-lāhi **emvātā[en]**⁵³³ **el-Ķayyūm** ķāyim bi-zātı-hı dāyimü’l ⁽¹⁰⁾-beķādur ki ķıyām-ı eşyā ikāmetıyile olduĥı ĥünden ⁽¹¹⁾eclā olup cümle mevcüduñ vücudı ol zü’l-cüddandur ⁽¹²⁾bu ism-i şerıfün mefhüm-ı nu‘üt-ı celāliyle şıfāt-ı ef‘alden ⁽¹³⁾mürekkebdür ve bu ism-i şerıfden ‘abduñ ĥazızı mā-sivādan ⁽¹⁴⁾müstaĥnı olup nāsa imdād eyleye **el-Vācid** ebedā faķır ⁽¹⁵⁾olmayan ve ‘ālim ma‘nāsına daĥı gelür ya‘nı her ne ĥaleb

[37B]

⁽¹⁾étse ve murād étse ‘indinde mevcüd olup murād u ma’lūbdan ⁽²⁾bir şey’ gizlenüp mestür olmaz ve bu ism-i şerıfden ‘abduñ ⁽³⁾ĥazızı Mevlāsunu ĥanı éydüĥını bilüp Mevlāsıyla ĥayrıdan ⁽⁴⁾müstaĥnı olup Mevlāsına ilticā eyleye **el-Mācid** ma‘nāsı ⁽⁵⁾yüce ‘ālī kerım ü şerıf bi-ma‘nā **Mecıd** olup ancak **Mecıdde** ⁽⁶⁾mübālağa vardur yāĥūd mecden ola ‘azamet ü kerem ⁽⁷⁾ma‘nāsına ya‘nı vāsı‘ü’l-kerem démek olur. **el-Vāĥid** ⁽⁸⁾**el-Eĥad** şol ferddür ki kendüsiyle ferd-i āĥir mevcüd ⁽⁹⁾olmayup kendüsi **Vāĥid** olmadan zāyil olmadı lafz-ı ⁽¹⁰⁾**Eĥad** Cāmi‘ü’t-Tirmizı ve De‘avāti’l-Beyĥaķıde ve Şerĥu’s ⁽¹¹⁾-Sünnede yoķdur ammā Cāmi‘u’l-Uşūlde vardur ba‘zı ⁽¹²⁾mütekellimın ĥāşşaten Bāri’ Te‘ālāya şıfat olduĥda beyinlerinde ⁽¹³⁾farķ-ı i’tibār eylediler meşelā **Vāĥid** zāt-ı i’tibāriyle ⁽¹⁴⁾ya‘nı münferid bi’z-zāt olup zātde şerık yoķdur ⁽¹⁵⁾**Eĥad** şıfat-ı i’tibāriyle ya‘nı müteferrid-i bi’ş-şıfāt

⁵³³ “Allah yolunda öldürülenlere sakın ölümler sanma!” (Âl-i İmrân 3/169).

[38A]

(1)olup şıfâtda şerîk yokdur ve bu ism-i şerîfden (2)‘abduñ hazzı lücce-i tevħîde ğāyiş⁵³⁴-i mustağrağ olup (3)mine’l-ezel ile’l-ebed **Vāhid Şamedden** ğayrıyı görmeye (4)**eş-Şamed** ma’nası şol nesne ki anuñ cevfi olmaya (5)ve kaçd u seyyid ma’nāsına ya’nī bir seyyiddür ki ğāyet (6)siyādet anda nihāyet bulup cümle mümkināt-ı havāyici (7)ve cümle-i hālâtda ol zāt-ı a’lāya kaçd u ‘arz-ı (8)hācāt éderler maқşad aқşā-yı halk-ı cihāndur (9)Hakқ Te’ālā bir kimseyi ‘ibadınuñ mühimmāt-ı dīniyyelerinde (10)ve dünyeviyyelerinde maқşad қoyilup lisānı üzre ve yedi (11)üzre havāyic-i halkı icrā étmiş ola tahkīk-i (12)Hakқ Te’ālā ol kimse üzre **Şamed** vaşfınuñ (13)ma’nāsından hazz u naşīb in’am u ihsān étmişdür (14)**el-Kādir el-Muқtedir** zū’l-kuğret ma’nāsınadır lākin (15)mübālağa binā-yı **Muқtedirde** zāhirdür bu iki ism-i

[38B]

(1)şerīfiyle Hakқ Te’ālāya vaşf eylemeden murād-ı meşiyetünde (2)ve irādetünde ‘aczi nefy içündür **el-Muқaddim el-Mu’ahħir** (3)қarīb ü ba’id éder ma’nāsına ya’nī ba’zı ‘ibāduna (4)hidāyet ü tevfiķiyle rahmetüne қarīb étmegiyle taқdīm (5)étmiş olur meşelā enbiyā vü evliyāyı taқrībiyle **Muқaddim**dür (6)ve ba’zı ‘ibādunı rahmetünden ba’id étmegiyle te’ħir (7)étmiş olur meşelā kefere-i müşrikīn teb’idiyle **Mu’ahħir**dür (8)bir ma’nā dağı ya’nī Hakқ Te’ālā ba’zı eşyā’ taқdīm éder (9)ba’zı āhar üzre bu taқdīmde yā zātīdür besāyiṭüñ⁵³⁵ (10)mürekkebāt üzre taқdīm gibi ya vücūdīdür esbābuñ (11)müsebbebāt üzre taқdīm gibi yāħūd şeref ü қurbiyyetdür (12)enbiyā vü evliyānuñ sāyir-i ‘ibād üzre taқdīm gibi (13)yāħūd mekānīdür ecsām-ı

⁵³⁴ “Ġā’iş”, “ġāyiş” şeklinde yazılmıştır.

⁵³⁵ “Besā’iṭ”, “besāyiṭ” şeklinde yazılmıştır.

‘ulviyyenüñ süfliyye üzre ⁽¹⁴⁾ve şā‘idātuñ hābiḫāt üzre taḫdīm gibi yāḥūd ⁽¹⁵⁾zamānīdür eṭvār u ḫurunüñ ba‘zısını ba‘zı āḥar

[39A]

⁽¹⁾üzre taḫdīm gibi bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḥazḫı ⁽²⁾ihtimām eyleye kendü umūrında ehemmi olanı taḫdīm ⁽³⁾ile ziyāde mühimm ise emr-i āḫiretdür bu kerre emr-i ⁽⁴⁾āḫireti isti‘cāliyle taḫdīm étsüñ **el-Evvel el-Āḫir** ⁽⁵⁾**ez-Zāhir el-Bāṭın el-Evvel** ya‘nī cemī‘-i eṣyā üzre sābıḫ ⁽⁶⁾ve cemī‘-i eṣyā-yı mücid ü mübdi‘dür **el-Āḫir** ya‘nī ⁽⁷⁾cemī‘-i ḫalḫ fānī olup yalnız bāḫīdür **ez-Zāhir** ya‘nī ⁽⁸⁾arḫ u semāda olan āyāt-ı bāhire ve delāyil⁵³⁶-i zāhire ⁽⁹⁾ile vücūd-ı ‘aliyyesi celī vü **Zāhir**dür **el-Bāṭın** ya‘nī ⁽¹⁰⁾géne zāt-ı ḥucub ‘azamet ü kibriyā ile enḫār-ı ḫalḫ-ı cihān ⁽¹¹⁾ve efkār-ı üns ü cāndan muḫtecihdür ḫattā ba‘zı ‘arīfīn ⁽¹²⁾bu ma‘nālara işāret édüp böyle ma‘nā vérdiler ki ⁽¹³⁾ya‘nī **el-Evvel** ḫable külli şey’in ve’l-**Āḫir** ba‘de külli şey’in ve’z ⁽¹⁴⁾**Zāhir** bi’l-ḫudreti ve’l-**Bāṭın** ‘anı’l-fikrati ya‘nī

[39B]

⁽¹⁾Allāh Te‘ālā her şeyden **Evvel**dür ve her şeyde **Āḫir**dür ⁽²⁾ve ḫudretiyle **Zāhir**dür ve géne zātı fikr olunmadan ⁽³⁾**Bāṭın**dur Şeyḫ Ebū’l-Ḳāsım Hazretleri buyurdılar ki ⁽⁴⁾Bāri’ Te‘ālānuñ bu dört esmāı şifāt-ı fi‘iliyyesine ⁽⁵⁾işāretdür ya‘nī hüve’l-**Evvel** bi-iḫsānihi ve’l-**Āḫir** bi-ḡaferātihi ⁽⁶⁾ve’z-**Zāhir** bi-ni‘metihi ve’l-**Bāṭın** bi-raḫmetihi⁵³⁷ ve bu ism-i şerīfden ⁽⁷⁾‘abduñ ḥazḫı emründe ihtimām édüp kendüsinüñ ⁽⁸⁾evvelüni ve āḫirüni fikr ü tedbīr édüp zāhir ü bāṭınunu ⁽⁹⁾işlāḫ étsüñ **el-Vālī** ḫākim ü pādişāḫ cem‘i vülāt ⁽¹⁰⁾gelür ya‘nī

⁵³⁶ “Delā’il”, “delāyil” şeklinde yazılmıştır.

⁵³⁷ **Tercümesi:** Allah Teâlâ ihsânıyla Evvel, bağışlamasıyla Āhir, nimetiyle Zâhir, rahmetiyle Bâṭın’dır

müdebbir-u umûri'l-halkı mütevellihâ ma'nâsı ⁽¹¹⁾cemî'-i eşyānuñ mālîki ve mütevellîsi olup umûr-ı ⁽¹²⁾halkı müdebbirdür ma'nā-yı vilāyetde üç şey' lâzımdur ⁽¹³⁾hattâ bu üç şey' bulunmazsa **Vālî** ıtlāk-ı şahîh ⁽¹⁴⁾deñlüdür mezkûr üç şey'in evveli tedbîr ikinci ⁽¹⁵⁾ķudret üçüncü fi'il **el-Müte'ālî** ya'nî 'ulüvvde

[40A]

⁽¹⁾bālîğ ü neķāyişden mürtefi' olup ğayet 'izz ü celālete ⁽²⁾vehm ü hayāl érmek muhāldur **el-Berr** şādık ve keşîrül' ⁽³⁾-ihsān ma'nāsına ya'nî bir muhsindür ki berr ü ⁽⁴⁾ihsān ve luţf-ı bî-pāyānına cümle maħlûķ-ı cihān ⁽⁵⁾mezāhirdür ma'na-yı āħar ya'nî luţf u ihsānuyla 'ibāduna ⁽⁶⁾aţūfdur **et-Tevvāb** mübālağa ile tevbe'i ķabûl édici ⁽⁷⁾ammā tevbenüñ ma'nâsı ķişi günāhundan rücû' édüp ⁽⁸⁾peşimān olmağa dёрler tevbe rücû' ma'nāsına olduğı ⁽⁹⁾içün ma'nā-yı āħar vérilmiş ya'nî 'ibādı 'işyān ⁽¹⁰⁾işrārundan tevbe vü istiğfār édüp iltizām-ı tāt ⁽¹¹⁾étmeleriyle **Rabb-ı Ğaffār** daħı tevbelerin ķabûliyle in'am-ı ⁽¹²⁾mağfirete rücû' éder ma'nā-yı āħar ya'nî **Rabb-ı** ⁽¹³⁾**Tevvāb** 'ibādınıñ tevbelerini ķabûl éder merreten ba'de ⁽¹⁴⁾uħrā⁵³⁸ bu ism-i şerîfden 'abduñ ħazẓı ⁽¹⁵⁾rahmet ü **Rahmāndan** me'yūs olmayup tevbessinüñ ķabûl

[40B]

⁽¹⁾olmasına vāşık u mu'temed olsuñ **el-Müntakım** Türkî ⁽²⁾ma'nâsı intikām édici intikām ise kîn almak ve ⁽³⁾uķûbetiyle mükāfātudur ammā maķāma münāsib ma'nā ⁽⁴⁾ya'nî 'azîz-i zü'n-tikāmdur ki 'ibād-ı uşāt-ı ef'al-i ⁽⁵⁾mekrûhları üzre mu'ākıb olup 'uķûbetde ⁽⁶⁾mübālağa éder **el-'Afüvv** fa'ül vezni binā-yı mübālağadur ⁽⁷⁾keşîrül-'**Afüvv** ma'nāsına Türkîce terk étmek ve

⁵³⁸ **Tercümesi:** Diğerinden sonra, tekrar.

maḥvetmek ⁽⁸⁾ve terk-i ‘uḫūbet-i müsteḥak ammā maḫāma münāsib ya‘nī ⁽⁹⁾zünüb-ı müznib̄inden keyfe-yeşā tecāveziyle terk-i ⁽¹⁰⁾‘iḳāb éder ‘**Afüvv** Ğafūrdan eblağdur zīrā Ğufrān ⁽¹¹⁾setrden inbā éder ‘**Afüvv** ise maḥvdan inbā éder ⁽¹²⁾ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḥazẓı zāhirdür **er-Ra’ūf** ⁽¹³⁾Türkī ma‘nāsı esirgemek ve şefkat étmek ya‘nī ⁽¹⁴⁾zū‘r-re’fet aşıl re’fet şiddet-i raḥmet ma‘nāsınadır ⁽¹⁵⁾ya‘nī ‘ibādı üzre raḥmet ü şefkati keşīrdür

[41A]

⁽¹⁾re’fet ile raḥmet beyninde fark re’fet muhsinüñ muḥtāc ⁽²⁾-ileyhe şefkatünden neş’et édeñ iḥsāna dérler raḥmet ⁽³⁾muḥtāc-ileyhüñ faḫrından ötüri muḥsinden neş’et ⁽⁴⁾édeñ iḥsāna dérler Şeyḫ Ebū’l-Ḳāsım buyurdılar ki Ḥaḫḫ ⁽⁵⁾Te‘ālānuñ raḥmetündendür ‘ibādunı mücibāt-ı ‘uḫūbetden ⁽⁶⁾ḥıfz eylemesi zīrā bāb-ı raḥmetde zelleden ‘işmet-i eblağdur ⁽⁷⁾Ğufrān ma‘şiyetden ve Ḥaḫḫ Te‘ālānuñ raḥmetündendür ⁽⁸⁾‘abdunı mülāḥaza-i ağıyārdan ḥıfz eylemesi **Mālikü’l** ⁽⁹⁾-**mülk** mülk ü melekūtda ‘alā-vechi’l-kemāl ḥükmini infāz ⁽¹⁰⁾édüp keyfe-mā-yeşā ĩcād u i’dām ve ibḳā vü ifnā eyleyüp ⁽¹¹⁾ḳazāsını redd ve ḥükmini ta‘ḳīb éder ḥükm-i muḥāl **Zü’l-Celāli** ⁽¹²⁾**ve’l-İkrām** cümle-i şeref ve kemāl-i zāt zü’l-celāle maḥşüş ⁽¹³⁾olup ‘ibād-ı kirāma kerāmet ve ikrām u mekremet zāt-ı ⁽¹⁴⁾‘aliyyeden feyż olur **el-Muḳsıt** şöyle ‘ādil ber-kemāldür ki ⁽¹⁵⁾taḥayyül-i ihtimāl-i cevri muḥāl ve mazlūmlar için zalemeden

[41B]

⁽¹⁾āḫz-i intiḳām édüp be’s-i zaleme-i zu‘afādan def‘ ü men‘ ⁽²⁾éder ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḥazẓı ibtidā kendü nefsüne ⁽³⁾zūlm eylemeden ictināb édüp ba‘dehū gayrıyla zūlm ⁽⁴⁾eylemeden ictināb étsüñ **el-Cāmi**‘ ya‘nī ‘alā’l-istiḫḳāḳ ⁽⁵⁾evşāfı ḥamdi vü şenāyı **Cāmi**‘dür bir ma‘nā daḫı ya‘nī ⁽⁶⁾kāfiye-i maḥlūḳatı

düz hisâbda cem‘ édüp ‘alâ-vefkı’l ⁽⁷⁾-taqdîr kimi mazhar-ı luṭf ve kimi mazhar-ı ‘adl olur bir ma’nâ ⁽⁸⁾daḥı ya’nî Ḥaḳḳ Te‘âlâ ḥaşr için eczâ-yı müteferriḳa-i mütebeddide-i ⁽⁹⁾cem‘iyle eczâ-yı müteferriḳa-i te’lîfden ebdânı kemâ-kân ⁽¹⁰⁾i‘âde édüp ebdândan mufâraḳat édeñ ervâhı ⁽¹¹⁾cem‘iyle iḥyâ édüp mevḳıf-ı hisâbda cezâ için ⁽¹²⁾cem‘ éder **el-Ġanî** şol **Ġanî**dür ki cümle-i kâ’inâtdan müstaġnî ⁽¹³⁾olup zât u şifâtında bir şey’e muḥtâc degildür ⁽¹⁴⁾**el-Muġnî** şol **Muġnî**dür ki bi-muḳtezâ-yı irâdet ve ḥikmet-i ⁽⁵⁾vefret üzre her şey’e muḥtâc-ileyhiye ‘aṭâ ḳoyılup

[42A]

⁽¹⁾maḥz-ı fazlundan ġanî eyledi bir ma’nâ daḥı ya’nî ḥavâşş-ı ⁽²⁾‘ibâdı mâ-sivâdan müstaġnî édüp Ḥaḳḳ Te‘âlâdan ġayrı ⁽³⁾kimse ‘arz-ı ḥâcet eylemezler Ḥaḳḳ Te‘âlânuñ iġnâsı iki ⁽⁴⁾kışımdur bir kısım ba’zı ‘ibâdunı tenmiye-i emvâliyle ġanî éder ⁽⁵⁾ve ba’zı ‘ibâdunı taşfiye-i aḥvâliyle ġanî éder bu kısım-ı ⁽⁶⁾şânî ġınâ-yı ḥaḳîḳî dédikleri budur **el-Mâni**‘ ya’nî evliyâ ⁽⁷⁾vü ehl-i tâ‘atdan ḥilâf-ı rızâ olan ḥâlâtı ve ebdân ⁽⁸⁾u edyândan bi-muḳtezâ-yı irâdet esbâb-ı helâkı vü noḳşânı ⁽⁹⁾men‘ édüp muḥaşşal cümle-i mümkinâtda men‘ ü ‘aṭâdan ⁽¹⁰⁾zuhûr éden ol vâcibü’l-vücûddandur ki **لَا مَانِيَ لِمَا أَعْطَى وَلَا مُنْطِي لِمَا مَنَعَ** **lâ mâni‘a limâ** ⁽¹¹⁾**a‘ṭâ velâ mu‘ṭiye limâ mene‘a** ⁵³⁹ Şeyḫ Ebû’l-Ḳâsım buyurdılar ki ⁽¹²⁾**Mâni**‘üñ ma’nâsı ya’nî nüfûs-ı ‘avâmdan şehevâtı ve ḳulûb-ı ⁽¹³⁾ḥavâşşdan iḥtiyârât u irâdâtı men‘ éder ve ḳulûbdan ⁽¹⁴⁾şübehi ve ‘aḳâyidden bida‘ı ve evḳâtta muḥâlifâtı ve nüfûsdan ⁽¹⁵⁾zeleli men‘ édüp luṭfen ve keremen ‘ibâd-ı muḳarrabîn zümresine

⁵³⁹ “...*Senin verdiğine mâni olacak, Sen’in mâni olduğuna da verecek hiç kimse yoktur.*” (Buhârî, “Ezân” 155 [nr:844]; Müslim, “Salât” 194 [nr:471-477-478]).

[42B]

(1)ilhāk éder zīrā bu men'ciyle evliyā-yı müntecebīne ikrām (2)éder allāhümme'c-‘alnī minhüm vaḥşürnī fī zümretihim (3)āmīn⁵⁴⁰ **ed-Dārr en-Nāfi'** bu ismeyn-i şerīfeyn ile vaşf-ı (4)mānend vaşf-ı **Vāhid** olup fi'l-ḥaḳīḳat ḳudret-i tāmme (5)vü şāmīle ile vaşıfdur zīrā her ḥayr u şerr ve nef' ü zarr (6)ol vācibü'l-vücūddan şādır u vāsıta yā ğayrı-ı vāsıta (7)ile zāt-ı muḳaddesine mensüb olup mümkināt bu ḥālātdan (8)bi-muḳtezā-yı ḥikmet āşār-ı meşiyete mezāhir oldukları zāhirdür (9)Şeyḥ Ebū'l-Ḳāsım buyurdılar ki bu ismeynüñ ma'nālarında (10)tevḥīde işāret vardur zīrā mülk ü meleḳütde cümle (11)muḥdesātuñ ḥudūşı ĩcādıyla ve ḥükmiyle ve ḳazāsıyla (12)ve irādetiyle ve meşiyetiyledür şol kimse ki ḥükmine münḳād (13)oldı rāḥatla dirlik éder ve şol kimse ki kendü (14)iḥtiyārına tābi' oldı her āfete vāḳi' olur **en-Nūr** (15)Türkī ma'nāsı aydınlıḳ ammā burada zāhir ma'nāsınadır

[43A]

(1)ya'nī şöyle zāhirdür ki bi-nefsihi zāhir olup cemī'ci zuhūrātuñ (2)zuhūrı anuñ zuhūrı iledür pes zāhir bi-nefsihi ve maẓhar (3)li-ğayrihi olana nūr tesmiye olunur ve bu ism-i şerīfdan 'abduñ (4)ḥazḳı nūr-ı ma'rifetiyle ḳalbüni ziyālandursuñ zīrā ḳulūbuñ (5)ziyāsı ma'rifetiyledür **el-Hādī** Türkīce delālet ü irşād (6)ma'nāsına ve ḥilaf-ı ḍalālete dērler ammā bu maḳāma göre (7)ma'nā ya'nī şol **Hādī**dür ki kendüsine ḫarīḳ-ı ma'rifeti (8)ıbāduna gösterüp bildürmesiyle rubūbiyyetine iḳrār (9)eylediler ma'nā-yı āḫar ya'nī cemī'ci maḥlūḳatı mā-lābüddlerine (10)ki devām-ı vücūdda ve beḳāda lāzım olan eşyāya (11)hidāyet eyledi ma'nā-yı āḫar ya'nī şol **Hādī**dür ki (12)ḥavāşş-ı 'ibādunı ma'rifetine hidāyet étmesiyle maşnū'āt-ı (13)ma'rifetine muḫḫali'

⁵⁴⁰ **Tercümesi:** Allah'im! Beni de onlardan eyle. Onların zümresine dâhil et.

oldılar ve ‘ämme-i halkı ma‘rifet-i maşnū‘ata ⁽¹⁴⁾hidāyet étmesiyle şāni‘-i ma‘rifetine ‘alā-ṭarīki’t-teraqqī ⁽¹⁵⁾istişhād eylediler bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḥazzı ‘ibādı

[43B]

⁽¹⁾irşād eyleye ḥaqq-ı kavmiyye ve şırāt-ı müstaḳīme bu ismiyle müteḥallik ⁽²⁾olan enbiyā’ vu vereṣe-i enbiyādur **el-Bedī** Türkī ma‘nāsı ⁽³⁾emr-i ‘acīb ve yeñi nesne’i ihdāş édici faīl bi-ma‘nā ⁽⁴⁾müf’il ya‘nī mübdi‘-i kāyinātdur ki cümle-i kāyināt ⁽⁵⁾bunca temāşīl ü eşkāl ile bilā-mişāl ibdā‘ eyledi ⁽⁶⁾ma‘nā-yı āḥar ya‘nī şol **Bedī**’dür ki mişlī ma‘hūd ⁽⁷⁾olmadı ya‘nī zāt-ı muḳaddesine zihinde ve ḥāricde ⁽⁸⁾mişl ü nazīrī olmak ihtimāli muḥāl mübdi‘-i ‘ālem-i ⁽⁹⁾bedī‘-i bī-mişāl zihn ü ḥāricde şebīh olmak muḥāl ⁽¹⁰⁾ve bu ism-i şerīfden ‘abduñ ḥazzı Ḥaqq Te‘ālānuñ ‘acāyib-i ⁽¹¹⁾şan‘atda te‘emmül eyleye tā ki ğarāyib⁵⁴¹-i ḥükmini görüp ⁽¹²⁾yanında kemāl-i ḳudreti müteḥaqqik ola **el-Bākī** ma‘nāsı ⁽¹³⁾dāyim ü şābit demekdür maḳāma göre ya‘nī dāyimü’l-vücūd ⁽¹⁴⁾ebediyyü’l-beḳādur ki ğāyet ü intihādan müberrā vü a‘lādur ⁽⁵⁾**el-Vāriş** şol **Vāriş**’dür ki maḥlūkātı fānī olduḳdan

[44A]

⁽¹⁾şoñra bākī olup maḥlūḳına vāriş olur nitekim buyurur ⁽²⁾إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا ⁽³⁾innā biz ⁽³⁾نَحْنُ **naḥnu** biz ⁽⁴⁾نَحْنُ **naḥnu** biz ⁽⁵⁾نَحْنُ **naḥnu** biz ⁽⁶⁾نَحْنُ **naḥnu** biz ⁽⁷⁾نَحْنُ **naḥnu** biz

⁵⁴¹ “Ġarā’ib”, “ğarāyib” şeklinde yazılmıştır.

⁵⁴² “Yeryüzü ve onun üzerindekiiler sonunda yalnız bize kalır.” (Meryem Sûresi 19/40).

Vāriş bākī ma'nāsına olup ya'nī ⁽⁸⁾ibādı fānī olduğdan sonra bākī olup müllāk-i ⁽⁹⁾mecāzī olanlar fānī olmağıyla cemī-i emlak Allāh ⁽¹⁰⁾Te'alāya rücū' eder demekdür bu ma'nā naẓar-ı 'āmmeye ⁽¹¹⁾göredür ve illā naẓar-ı ḥaḳīkiye göre **Mālik**-i muṭlaḳdur ⁽¹²⁾min ezeli'l-ezel ilā ebedi'l-ābād⁵⁴³ mülki mütebeddil ⁽¹³⁾olmadı olmazda **er-Reşid** beyne'n-nās lafz-ı ⁽¹⁴⁾**Reşid** bālig ü 'āḳil ve sebīl-i ḥayrāta delālet ⁽¹⁵⁾édene dérler ammā şifāt-ı **Allāh**da ma'nāsı şırāt-ı

[44B]

⁽¹⁾müstakīme hādī olup maḳdūrda taḳdīr-i ḥasen ⁽²⁾ola ma'na-yı āḥar ya'nī şol **Reşid**dür ki 'ibādı ⁽³⁾ṭarīḳ-i reşāda irşād u maşlahatlarına delālet eyledi ⁽⁴⁾ma'nā-yı āḥar ya'nī şol **Reşid**dür ki cümle umūr u ⁽⁵⁾tedbīrātı bilā-işāret müşīr ve tesdīd-i müsedded ⁽⁶⁾ber-sünen sedād-ı ğāyātına münşāḳ olur Şeyḫ Ebū'l ⁽⁷⁾-Ḳāsim buyurdılar ki Ḥaḳḳ Te'alānuñ 'abda irşādı ⁽⁸⁾ḳalb-i 'abdı kendü ma'rifetüne hidāyet étmesidür bu ⁽⁹⁾irşāda irşādü'l-kiber dérler mü'mininden ba'zı evliyāsuna ⁽¹⁰⁾maḥşüş eder **eş-Şabūr** aşl-ı şabruñ ma'nāsı ⁽¹¹⁾nefsüni murādundan ḥabs étmege dérler ba'dehu isti'āre-i ⁽¹²⁾ṭarīḳiyle her şeyde te'ennī eylemek üzre isti'māl ⁽¹³⁾olındı bu taḳdīrce bir kimseye şabr ile dence ⁽¹⁴⁾işünde te'ennī ile demek olur ammā şifāt-ı **Ḥaḳḳ**da ⁽¹⁵⁾ya'nī şol **Şabūr**dur ki mu'āḳabe-i müznibinde ve mu'āḥaze-i

[45A]

⁽¹⁾uşātta 'acele étmeyüp ācāl-ı muḳaddereye imhāl ⁽²⁾éder **Şabūr** ile **Ḥalīm** beyninde fark müznib şifāt-ı ⁽³⁾**Şabūr**da 'uḳūbetden emīn degildür şifāt-ı **Ḥalīm**de ⁽⁴⁾emīn olduğı gibi bir 'abd ḳaçan hevā kendüsini ⁽⁵⁾da'vet eyledügi

⁵⁴³ **Tercümesi:** Ezelden ebede; ezelin ezeline, ebedin ebedine.

şeyden nefsiñi habs édüp ⁽⁶⁾terk-i shevât u meşakqati tâ'ât üzre şabr ⁽⁷⁾eylese bu ism-i şerîfüñ hażz-ı evkâsıyla fâyiz⁵⁴⁴ olmuş ⁽⁸⁾olur biliglige Bâri' Te'âlânuñ ism-i şerîfleri ⁽⁹⁾bî-nihâye iken toksan toköz zıkr olması ziyâde ⁽¹⁰⁾ü noqşân olmaz déyü murâd degildür zîrâ kitâbu'l-lâhda ⁽¹¹⁾ve hadîş-i şerîfde isimler gelmişdür bu hadîş-i şerîfde ⁽¹²⁾zıkr olandan ğayrı kitâbu'l-lâhuñ delâlet ⁽¹³⁾eyledügi isimler bunlardur er-Rabb el-Ekrem el-A'lâ ⁽¹⁴⁾Ahķemü'l-Hâkimîn Erhamü'r-Râhimîn Ahsenü'l-Hâliķin ⁽¹⁵⁾el-Hâfız el-Hallâķ Zü'l-tûl[ün] Zü'l-ķuvve[ti]

[45B]

⁽¹⁾Zü'l-me'âric Zü'l-'arş Refî'u'd-dececât[i] es-Sâtir ⁽²⁾es-Settâr eş-Şâkir el-'Âdil el-'Allâme el-'Âlim ⁽³⁾Ġâfiri'z-zenbi el-Ġâlib el-Fâtır el-Fâliķ ⁽⁴⁾el-Fa'âalun limâ-yürîd[u] Ķâbili't-tevbi el-Ķadîr Fe'innî ķarîb[un] ⁽⁵⁾el-Ķâhir el-Kefîl el-Kâfî el-Münîr el-Muĥîṭ ⁽⁶⁾el-Melîķ el-Mevlâ Muḥricu'l-ḥayye en-Naşîr ⁽⁷⁾ve hadîş-i şerîfde vârid olan isimler bunlardur el-Muĝîş ⁽⁸⁾el-Ķarîb el-Mübîn İmâm Nevevî ḥâzretleri Ezķârında ⁽⁹⁾böyle zıkr eyledi ve hadîş-i şerîfde gelmişdür el-Ḥannân ⁽¹⁰⁾el-Mennân ve bu toksan toköz ism-i şerîfleri hadîşini ⁽¹¹⁾İmâm Buḥârî ve İmâm Müslim ḥâzretleri rivâyet eyledükleri ⁽¹²⁾gibi İmâm Muḥammed bin Yezîd bin Mâce ḥâzretleri daḥı ⁽¹³⁾rivâyet eylediler ve İmâm Tirmizî ḥâzretleri 'add ⁽¹⁴⁾eyledükleri gibi İmâm Muḥammed bin Yezîd bin Mâce daḥı ⁽¹⁵⁾'add eylediler ancak İbn-i Mâcenüñ 'add eylesinde

⁵⁴⁴ “Fâ'iz”, “fâyiz” şeklinde yazılmıştır.

[46A]

(1) ziyāde ve tebdīl ve ihtilāf vardır bu ḥaḳīr daḥı (2) mezkūr rivāyeti burada zikr eylemeyi murād eyledüm ki (3) tā ki bu kītaba nazār eden ihvān-ı dīn kırā'at-ı Fātiḥa (4) şevābıyla bu ḥaḳīri mesrūr buyuralar esmā-i şerīfler bunlardır (5) Hū [Hüve] Allāh el-Vāḥid eş-Şamed el-Evvel el-Āḥir ez-Zāhir (6) el-Bāṭın el-Ḥālīḳ el-Bāri' el-Muşavvir el-Melik (7) el-Ḥaḳḳ es-Selām el-Mü'min el-Müheymin el-‘Azīz (8) el-Cebbār el-Mütekebbir er-Raḥmān er-Raḥīm el-Laṭīf (9) el-Ḥabīr es-Semī' el-Baṣīr el-‘Alīm el-‘Azīm (10) el-Bārr el-Müte‘ālī el-Celīl el-Cemīl el-Ḥayy (11) el-Ḳayyūm el-Ḳādir el-Ḳāhir el-‘Āliyy el-Ḥakīm (12) el-Ḳarīb el-Müciḅ el-Ġaniyy el-Vehhāb el-Vedūd (13) eş-Şekūr el-Mācid el-Vācid el-Vālī er-Rāşid (14) el-Ḥalīm el-Kerīm et-Tevvāb er-Rabb el-Meciḅ (15) el-Veliyy eş-Şehīd el-Mübīn el-Burhān er-Ra'ūf

[46B]

(1) el-Mübdi' el-Mu'īd el-Bā'is el-Vāriş el-Ḳaviyy (2) eş-Şedīd eḍ-Ḍarr en-Nāfi' el-Bāḳī el-Vāḳī' (3) el-Ḥāfīḍ er-Rāfi' el-Ḳābız [el-Ḳābıḍ] el-Bāsiṭ el-Mu'izz (4) el-Müzill el-Muḳsiṭ er-Rāzıḳ Zü'l-ḳuvve el-Metīn (5) el-Ḳā'im ed-Dā'im el-Ḥāfiz el-Vekīl el-Fāṭır (6) es-Sāmi' el-Mu'ṭī el-Māni' el-Muḥyī el-Mümīt (7) el-Cāmi' el-Hādī el-Kāfī el-Ebed el-‘Ālim (8) eş-Şādiḳ en-Nūr el-Münīr et-Tāmm el-Ḳādīm (9) el-Vitr el-Eḥadü's-Şamedü'l-lezī lem yelid ve lem yüled (10) ve lem yekun lehu kufuven eḥad⁵⁴⁵ biliglige bu rivāyetde ve bu devāyāt (11) üzre ziyāde olan

⁵⁴⁵ İsm-i A'zām duāsı olarak kaynaklarda geçmektedir: "Hazret-i Peygamber (s.a.v.), bir adamın şöyle söylediğini işitti: 'Allah'ım, şehadet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın, birsin, samedsin (hiçbir şeye ihtiyacın yok, her şey sana muhtaç), doğurmadın, doğmadın, bir eşin ve benzerin yoktur.' Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (s.a.v.) buyurdular: "Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan İsm-i A'zamı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim İsm-i A'zamla dua ederse Allah ona icabet eder, kim onunla talepte bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir." (Bkz. Ebû Dâvud, "Salât" 358 [nr:1493-1494]; İbn Mâce, "Duâ", 9; Tirmizî, "De'avât" 65 [nr:3471]; Nesâî, "Sehv" 57 [nr: 3-52]). Ayrıca duâ, İhlâs Süresi ile de benzerlik göstermektedir.

esmā cem‘ olinsa yüz kırk ism-i ⁽¹²⁾şerīfden ziyāde olur imdi bu rivāyātdan ma‘lūm ⁽¹³⁾oldı ki toksan toköz ism-i şerīfi zıkr eylemeden ğaraż ⁽¹⁴⁾ziyāde olmaz démek degıldür bil ki ğaraż şol kimse ki ⁽¹⁵⁾esmāu’l-lāhdan bu toksan toköz ‘aded ism-i şerīflerin

[47A]

⁽¹⁾‘an-iḥlāş iḥşā eyleye ol kimse cennete dāḥil olur ⁽²⁾démekdür bākī esmā-i şerīflerüñ her birisi bir iḥşāna yāḥūd ⁽³⁾bir luḥfa yāḥūd bir kereme delālet étmeden ḥālī degıldür ⁽⁴⁾‘ulemā raḥimehumu’l-lāhu te‘ālā ism-i A‘zam bu toksan toköz ⁽⁵⁾ism-i şerīflerinde mevcūddur dédiklerinden şoñra iḥtilāf ⁽⁶⁾eylediler kañğısıdur déyü ‘ulemānuñ ekşerī zāhib ⁽⁷⁾oldılar ki lafza-i celāledür ya‘nī **Allāh** ism-i şerīf ism-i ⁽⁸⁾A‘zamdur déyü ḥükm eylediler zīrā ekşer-i aḥkāmü’d-dīn ⁽⁹⁾bu ism-i şerīfiyle ibtidā olunur meşelā ezān u iḳāmet ⁽¹⁰⁾bu ism-i şerīfiyle ibtidā olunur ve namāza şürü‘ olınuḳda ⁽¹¹⁾Allāh u Ekber ile ibtidā olunur ve kelime-i iḥlāşuñ medārı ⁽¹²⁾bu ism-i şerīf üzredür görmez misüñ لآ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ lā ilāhe illa’l-lāh ⁽¹³⁾kavl-i şerīf tekellüm éden kimseye İmān ile ḥükm olunur ⁽¹⁴⁾bir delīl daḥı bu ism-i şerīfüñ hā⁵⁴⁶sından ğayrısını ḥazf ⁽¹⁵⁾étseñ géne zāt-ı ‘aliyyeye işāret ḳalur meşelā ﷲ **Allāh[u]**

[47B]

⁽¹⁾hemze’i ḥazf étseñ ﷲ **lillāhi** ḳalur evvelki lāmını ḥazf ⁽²⁾étseñ ﷲ **lehu** ḳalur géne zāt-ı ‘aliyyeye işāret olur ⁽³⁾ikinci lāmını ḥazf étseñ ﷲ **hū** ḳalur géne zāt-ı ‘aliyyesine ⁽⁴⁾ulūhiyyetle işāret ḳalur ammā sāyir esmāda bu aḥvāl yoḳdur ⁽⁵⁾imdi bunda delīl vardur ki ﷲ **Allāh** ism-i şerīf ism-i ⁽⁶⁾A‘zamdur ammā ba‘zı

⁵⁴⁶ “هـ” (Hā) burada “هـ” (he)’ye tekābül etmektedir.

‘ulemā ism-i A‘zam الرَّحْمَنُ **er-Rahmān** ism-i şerīfdür ⁽⁷⁾dédiler ve ba‘zıları ism-i A‘zam ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ **el-Bedī‘** ism-i şerīfdür ⁽⁸⁾dédiler ve ba‘zıları ism-i A‘zam أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ **Zü'l-Celāli ve'l-İkrām** ⁽⁹⁾ism-i şerīfdür dédiler ve ba‘zıları ism-i A‘zam الْقَرِيبُ **Erhamü’r** ⁽¹⁰⁾-**Rāhimīn** ism-i şerīfdür dédiler ve ba‘zıları ism-i A‘zam الْعَبْدُ الْمُتَّقِي **el-Ḳarībü'l-Mücīb** ism-i şerīfdür dédiler ve ba‘zıları ⁽¹²⁾ism-i A‘zam الْعَبْدُ الْمُتَّقِي **el-Ḳarībü'l-Mücīb** ism-i şerīfdür dédiler ve ba‘zıları ⁽¹³⁾bunların külliyesi muhtemeldür ammā şahīḥ budur ki ism-i ⁽¹⁴⁾A‘zam اللهُ **Allāh**dur zīrā sāyir esmānuñ me‘ānīlerini cāmi‘-i ⁽¹⁵⁾zāt-ı muḳaddeseye maḥşuş ism-i şerīfdür el-ḥamdu li'l-lāhi

[48A]

⁽¹⁾evvelen ve āḥiren eyyühe'l-iḥvānū fi'd-dīni ḳāle ba‘zu'l ⁽²⁾-füzalā'i lā tenzur ilā men ḳāle ve'n-ḳur ilā mā ḳāle allāhümme ⁽³⁾ḡfirli ve limen de‘ālī ve limen nazara kitābī ve setera ‘ubūnī ⁽⁴⁾ve eşleḥa ḥaṭā’i ve ‘amile bi-mā-fīhi ve'l-ḥamdu li'l-lāhi rabbi'l-‘ālemīn ⁽⁵⁾velā ḥavle velā ḳuvvete illā bi'l-lāhi'l-‘aliyyi'l-‘azīm ve şalla'l ⁽⁶⁾-lāhu ‘alā seyyidinā Muḥammedin ve ‘alā ālihi ve şaḥbihi ve sellem ⁽⁷⁾teslīmen keşīran dā’imen ilā yevmi'd-dīn⁵⁴⁷ ‘ulemā-yı ‘ārifīn ⁽⁸⁾ve fuzalā-yı kāmīlīn şerḥ-i esmā-i ḥüsnāda vérdikleri ⁽⁹⁾me‘ānī-i külliyelerinden ve nikātlarından ve ḥikāyelerinden ⁽¹⁰⁾şey-i ḳalīli lisān-ı Türkī üzre tercemesi bi-‘avni'l-lāhi ⁽¹¹⁾te‘ālā itmām-ı müyesser oldı el-ḥamdu li'l-lāhi te‘ālā ‘alā tevfiḳihi ⁽¹²⁾ve iḥsānihi ve ifzālihi ancak iḥvān-ı dīnden ṭab‘-ı ⁽¹³⁾selīm şaḥibi

⁵⁴⁷ **Tercümesi:** Hamd Evvel ve Âhir olan Allah’a mahsustur. Değerli din kardeşlerim! Bazı erdemli insanlar, “Kimin söylediğine bakmayın, ne söylediğine bakın” dediler. Allah’ım! Beni ve bana duâ edenleri, kitabıma bakanları, kusurlarımı örtenleri, hatalarımı düzelterleri, (kitabın) içindekilerle (bilgilerle) amel edenleri affet. Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’a olsun. Güç ve kuvvet ancak yüce ve büyük olan Allah’a mahsustur ve Allah’ın salât ve selâmı kıyâmete kadar, Efendimiz Muhammed’e (s.a.v.), ehl-i beytine, ashâbına, sonsuz selâmetle olsun.

olanlardan niyāz olunur ki bu risālenüñ ⁽¹⁴⁾tercemesi meşābīh-i şerīf üzre olan şerhlerden ⁽¹⁵⁾Kāḍī Beyzāvī ve Ṭībī ve Muḥammed bin Abdu'l-laṭīf

[48B]

⁽¹⁾ve esmā-i ḥüsnā üzre Muḥammed Ğazzālīnūñ şerḥ ve Ebū Mansūr ⁽²⁾‘Abdü'l-kāhir el-Baġdādī şerḥ ve ba‘zı ma‘nā-yı kāmūsdan ⁽³⁾ve ba‘zı luġat-ı Türki-i Aḥterīden maḥrec ü me’ḥūz ⁽⁴⁾olmuşdur tercemesinde edā-yı ma‘nāda sehv ü ḥaṭā ⁽⁵⁾vāki‘ olmuş olursa maḥalline göre mezkūr kitāblara ⁽⁶⁾nazar olınuğdan soñra iḥvān-ı munşifīnden ricā ⁽⁷⁾vu niyāz olunur ki ‘afv kalemīyle taşḥīḥ u zeyl-i setriyle ⁽⁸⁾tebyīz eylemelerini ricā vü niyāz olunur zīrā insān ⁽⁹⁾nisyāndan mürekkeb olup evvelü’n-nāsi evvelü’n-nāsīdür ⁽¹⁰⁾el-ḥamdu li'l-lāhi rabbi'l-‘ālemīn

⁽¹¹⁾Bismi'l-lāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

⁽¹²⁾Erbāb-ı evfāk ve aşḥāb-ı ṭarīkat-ı ḥurūf ittifāk ⁽¹³⁾eylediler ki cemī‘-i esmānuñ ḥāşşaları vardır déyü ⁽¹⁴⁾ve cemī‘-i esmānuñ ḥavāşşına ise beyān édüp

[49A]

⁽¹⁾dédiler ki cemī‘-i meṭālib-i uḥreviyye ve dünyeviyye esmāu'l ⁽²⁾-lāhiyla taşḥīl olur ancak meṭālib-i dünyeviyyenüñ ⁽³⁾her birisi kevākib-i seb‘ayı seyyāreden bir kevkebe ⁽⁴⁾mensüb olmağıyla bu kerre maḥşūd olan maşlahat-ı ⁽⁵⁾dünyeviyye mensüb olan kevkebün sā‘atinde ṭaleb ⁽⁶⁾olinmağ gerekdür tā ki murād ḥāşıl ola démeleriyle ⁽⁷⁾bu ḥaḳīr daḥı bu ṭarīk üzre esmā-i şerīfün ḥāşşaların ⁽⁸⁾ve her birisinün ‘adedin ve kevākibden ḳanğı kevkebün ⁽⁹⁾sā‘atinde tilāvet olunur beyān eylemeyi murād eyledüm ki ⁽¹⁰⁾tā ki veliyyü’n-

ni'am şāhibü'l-kerem efendüm hazretleri bu ⁽¹¹⁾ilm-i şerīfi dahı görüp ve bilüp şāhibü'l-ḥāl ⁽¹²⁾ola ve iktizā eyledügi vaḳitde ḳanġı isim ḥāle ⁽¹³⁾münāsib ise ol isme meşġül olup maḳşūda ⁽¹⁴⁾vāşıl ola imdi ma'lūmuñuz olsun ki erbāb-ı ⁽¹⁵⁾ṭarīḳat-ı hurūf şöyle buyurdılar ki ḳaçan bir

[49B]

⁽¹⁾kimse Allāh Sübhāne ve Te'ālānuñ esmāsından bir ⁽²⁾murād için ism-i intihāb édüp oḳumaḳ dilese ⁽³⁾gerekdür ki ehlinden izin ile ba'dehu kemāl-i şıdḳla ⁽⁴⁾teveccüh ve şürū' édüp evvelen iki rek'at namāz ⁽⁵⁾ḳıla ba'de's-selām bu tertīb üzre oḳıya lā ilāhe ⁽⁶⁾illa'l-lāh yedi kerre ve şalavāt-ı şerīfe yedi kerre ⁽⁷⁾ve İhlāş-ı şerīfi yüz kerre ve Fātiḥa-i şerīfe ṭoḳsan ⁽⁸⁾ṭoḳuz kerre ve Āyete'l-kürsī bir kerre ba'dehu ism-i şerīfe ⁽⁹⁾ibtidā éde her ismüñ mā-bā'dında sā'ati ve erkāmı ⁽¹⁰⁾ile 'adedi işāret olunmuşdur **Yā Allāh** ⁽¹¹⁾şemsde (66) oḳıya ḳulūbı cezb éder gönle ⁽¹²⁾ziyā ve rūḥa şafā vérür cümle ġam u ḳasāveti ref' éder ⁽¹³⁾nūr-ı ilāhiyye ile şeref bulur merātibden tenezzül étmez ḥuzūr-ı ⁽¹⁴⁾ḳalb ḥāşıl olur kırḳ güne dek 'adedince meşġül ⁽¹⁵⁾olursa 'aceb laṭīf vāḳı'alar ḥāşıl olur ve bu

[50A]

⁽¹⁾isim ile 'ulüvv-i maḳāma érişür **Yā Raḥmān** şemsde (298) ⁽²⁾oḳıya 'ālem-i şehādete mute'alliḳ murādāt-ı raḥmāniye müyesser ⁽³⁾ola ve ḥasīse oḳurlarsa saḥī' ola ve ekābirden ⁽⁴⁾murād ḥāşıl olmaḳ için ve vus'at-i dünyā için ⁽⁵⁾oḳıyan devlet ü sa'adete érişe ve manşıb u merātib ⁽⁶⁾şāhibi ola **Yā Raḥīm** şemsde (258) oḳıya 'ālem-i 'aḥirete ⁽⁷⁾mute'alliḳ murādāt müyesser ola ġazab def' olur zālim ⁽⁸⁾ü düşmen üzerine oḳısa zulmin kese 'adl ziyāde ⁽⁹⁾ola **Yā Mālik** şemsde (91) oḳıya seferde ve ḥazarda ⁽¹⁰⁾belālardan ve görünmez

āfetlerden em̄in ola pādişāhlar ⁽¹¹⁾meşğūl oldukça vilāyet feth̄ ola bu isim kişinūñ ⁽¹²⁾zāhir ü bāṭının kav̄i eyler **Yā Kud̄dūs** müşter̄ide (170) ⁽¹³⁾oқыya her meclisde ḥayr ile yād olma ve bir mekāna āteş ⁽¹⁴⁾düşse bunuñla def' olur ve ḥayālātı gönūlden ⁽¹⁵⁾def' olur tesh̄ir-i kalb içün mücerrebdür **Yā Selām**

[50B]

⁽¹⁾müşter̄ide (131) oқыya cem̄i'-i 'āfet ü 'āhātđan sālīm ⁽²⁾olup ekābir ḥuşmından ve şular geçimūñden ve āteş ve ⁽³⁾yıldırım ve yağmur ve ḥarām̄iler ve zālimler şerrinden eger ⁽⁴⁾evde eger ğayrı yerlerde em̄in ola **Yā Mü'min** ⁽⁵⁾zührede (136) oқыya kalbi nūr-ı ĩmān ile nūrlana ⁽⁶⁾dünyevī ve uḥrevī cümle murādları ḥāşıl ola ⁽⁷⁾ve ḥaşmına ğālib ola meşğūl oldukça māl ⁽⁸⁾ziyāde ola ve ekābir tesh̄ir étmege ğāyetle nāfi'dür ⁽⁹⁾**Yā Müheymin** müşter̄ide (145) oқыya temām-ı a'dāya ğālib ⁽¹⁰⁾ola ve kelimāta kav̄i ola ve peder ü māder tesh̄iridür ki ⁽¹¹⁾Yūnus peygamber 'aleyhi's-selām balık karnunda meşğūl ⁽¹²⁾olup ḥalāş buldı **Yā 'Azīz** mirriḥde (94) oқыya ⁽¹³⁾ulular ve eyüler k̄atında 'azīz ola ve düşmeni maḥhūr ⁽¹⁴⁾ve ḥaşmı mağlūb bu isim tesh̄ir içün ve k̄ahr içün ⁽¹⁵⁾cāyizdür ammā tesh̄ir içün olursa müşter̄ide oқыya

[51A]

⁽¹⁾tā ki cümle murād ḥāşıl ola **Yā Cebbār** mirriḥde (206) ⁽²⁾oқыya zālīm ve münāfıķ ve kezzāb üzerine tenezzül ⁽³⁾éder ve her biri derde mübtelā olur ve ḥalkuñ dilleri ⁽⁴⁾bağlana mücerrebdür **Yā Mütekebbir** müşter̄ide (262) oқыya tesh̄ir ⁽⁵⁾içün mücerrebdür ekābirlere pādişāhlara vüzerāya ve cümle ⁽⁶⁾ḥalk̄a tesh̄irdür meşğūl olanlar ber-murād olalar **Yā Ḥālīķ** ⁽⁷⁾şemsde (731) oқыya her işüñ ibtidāsında olursa ⁽⁸⁾işüñ intihāsı murādınca ola ve gizlü āşikāre ⁽⁹⁾ola ve

hāyin⁵⁴⁸ ü müstaķīm bilünsün için olursa ⁽¹⁰⁾düşmen kalbinde ne var ma'lūm
ola mücerredür **Yā Bārī'** ⁽¹¹⁾şemsde (213) okıya eller elinden gelmez işler
işleye ⁽¹²⁾Şeyh Şiblī éydür bu isim ile kişi haşmına gālib ⁽¹³⁾olur Ahmed-i Būnī
éydür bu isim ile kişi bī-gam ⁽¹⁴⁾u guşşa olur bu isim ile dağı akıl ziyāde olur
⁽¹⁵⁾**Yā Muşavvir** kamerde (336) okıya diledügi ve istedügi

[51B]

⁽¹⁾kişinüñ rü'yāsında görine ve dağı bir kişinüñ şeklinde ⁽²⁾mülāhaza getürmek
içün meşgūl ola çok kişi ⁽³⁾dađı meşgūl olmadın ola **Yā Gaffār** zührede (1281)
⁽⁴⁾okıya begler huşmindan ve kādīler zulminden halāş bula ⁽⁵⁾ve belālar
üzerinden def' ola ve günāhlar bağışlana **Yā Kahhār** ⁽⁶⁾mirrihde (306) okıya
a'dāya kahr için ve def'-i zulm ⁽⁷⁾içün ve nuhūset için ve āfāt u 'āhāt için
⁽⁸⁾düşmen üzerine olursa tenezzül éder ve bu isimde 'aded ⁽⁹⁾i'tibārī lāzım
degildir hemān 'adedin noķşān olmasun ⁽¹⁰⁾taķdīr ziyāde olursa harāret dağı
ziyāde olur ⁽¹¹⁾mücerredür **Yā Vehhāb** zührede (14) okıya taḫşīl-i ⁽¹²⁾dünyā
içün gāyet mücerredür ve dāyim bu isme sā'at ⁽¹³⁾gözetmek hācet degil bir
kişi her farz şoñunda on ⁽¹⁴⁾dört kerre **Yā Vehhāb** dése ol kişi 'ömrinde dünyā
⁽¹⁵⁾kıtluğın görmeye **Yā Rezzāk** zührede (308) okıya

[52A]

⁽¹⁾medyūn ise dīnen kazā éde ve cümle ğamları def' ⁽²⁾ola ve dünyevī ve
uḫrevī murādāt cümle hep hāşıl ⁽³⁾ola **Yā Fettāh** 'uṭāridde (489) okıya a'dānuñ
muḫabbeti ⁽⁴⁾olur fetḫ ü nuşret bulur ulular katında mütekellim olur ⁽⁵⁾her sözi
şavāb ve her müşkil işi fetḫ-i bāb olur ⁽⁶⁾**Yā 'Alīm** müşterīde (150) okıya dōsti

⁵⁴⁸ "Ḥā'in", "hāyin" şeklinde yazılmıştır.

ve düşmanı bile ⁽⁷⁾ve ekābir ve sāyir-i ‘avām gönüllerinde olan efkārdan ⁽⁸⁾‘ālim ola üzerine nazarları pāk-midür degil-midür ⁽⁹⁾ve bir kişiden nef‘ olur mı olmaz mı hizmetde ⁽¹⁰⁾buña hayr gelür mi deyenlere hayr u şerrine ise ma‘lūm ⁽¹¹⁾ola mücerrebdür **Yā Kābız** [Yā Kābıđ] şemsde (903) oқыya teshīr-i ⁽¹²⁾ķulūb için huşūšen ‘abd-ı ibķā ve māl-ı ğāyibi ⁽¹³⁾gerü ķabzata getürmek için ve yā bir uludan ħalāş ⁽¹⁴⁾olup helāk étmege dađı sebebdür **Yā Bāsıı** ⁽¹⁵⁾zuħalde (72) oқыya emeksüz zaħmetsüz māl ele

[52B]

⁽¹⁾gelür ķadr u kıymet göre māyide⁵⁴⁹-i ķudret bula Şeyĥ Şadrü’d ⁽²⁾-dīn Konyevī bu isim ile bī-ħadd ve bī-ķıyās-ı māl ⁽³⁾ele getürdi **Yā Ĥāfıđ** zuħalde (1481) oқыya ķahriyyedür ⁽⁴⁾ammā helāk étmez ancak nuħūset vérüp düşmeni marīz ⁽⁵⁾éder ve zarar u ziyān érişdürür **Yā Rāfi**‘ şemsde (351) oқыya ⁽⁶⁾uluları teshīr éder ekābire ve pādişāhlara te’sīr éder meşġül ⁽⁷⁾olan a‘lā-yı merātibe érişe ve bir kişi bir tarafından rüzġār ⁽⁸⁾çıķsun déyü oķursa ve ol tarafa üfürse ol tarafından ⁽⁹⁾rüzġār çıķa mücerrebdür **Yā Mu’izz** şemsde (117) oқыya sa‘adet-i ⁽¹⁰⁾dü-cihānı bula ħiç manşıbdan ve merātibden tenezzül étmeye ⁽¹¹⁾dāyim teraķķī bula ‘izzet ü ħürmet göre **Yā Müzill** ⁽¹²⁾mirriħde (770) oқыya her kimüñ üzerine olursa zelīl ⁽¹³⁾éder eger mażlūm zālim üzerine oķısa zelīl éder ⁽¹⁴⁾**Yā Semī**‘ müşterīde (180) oқыya sem‘ine ħaber gelür dōst ⁽¹⁵⁾u düşmen gönlinde olan hayr u şerrine ise aña söylene

⁵⁴⁹ “Mā’ide”, “māyide” şeklinde yazılmıştır.

[53A]

(1)hiç bir gizlü kıalmaya her birinüñ murādına édügin bile mücerrebdür (2)**Yā Başır** Őemsde (302) oķıya görmedügin göre ve mü'ennes (3)ve müzekker teshīr içündür zīrā ki bu isim teshīr-i ekberdür cümleye (4)pādiřāhlara vüzerāya 'ulemāya ümerāya ekābirlere a'yāna eřrāfa (5)pīrlere civānlara cümlesinüñ üzerlerine te'řir éder mücerrebdür (6)**Yā Hakem** Őemsde (68) oķıya hükminde hiç hařā étmeye cümle (7)işleründe iřābet müyesser ola **Yā 'Adl** Őemsde (104) oķıya (8)zulumden kesile temām-ı 'adl éde ve her hālde mizācı i'tidāl (9)üzre ola **Yā Lařif** kamerde (129) oķıya luřf-ı ilāhiyye (10)ile gönül memlū olur eger bir kiři bir kişiden bir nesne ricā (11)étmege murād eylese meşğül ola cümle murādı hāřıl ola (12)**Yā Habir** Őemsde (812) oķıya erkek diři üzerine nef' (13)ü zararı görüp añlaya 'acībdür ğayb 'āleminden haber ala (14)**Yā Halim** zuhalde (88) oķıya zālīm kimesneler üzerine ve yavuz (15)'avratlar üzerine oķıya yavaş olalar **Yā 'Azim**

[53B]

(1)'uşaridde (1020) oķıya devlet ü sa'adet bula ve 'izzet ü manşıb (2)yevmen feyevmen terakķide olur **Yā Ğafur** Şemsde (1286) (3)oķıya ğabsden ğalāř ola 'abd ise āzād ola (4)ğam-ğin ise řād ola **Yā şekur** Şemsde (526) oķıya (5)müzekker için ammā mü'ennes için zührede oķıya meşğül (6)olan erkek dişi belālarından ve zaleme şerrinden (7)ve a'dā ğahrından emin ola **Yā 'Aliyy** Şemsde (110) oķıya (8)'beyne'l-aķrān ğadr u ğürmeti yüce ola cümle 'ālem-i (9)ğalkı aña muğabbet édeler ve merātib bula **Yā Kebir** (10)müşteride (232) oķıya pādiřāhlardan ve vüzerādan (11)ve beglerden çok eylikler bula ve manşıblar ele ve mertebeye (12)ériře ve řaverdüķçe devlet terakķi éde **Yā Hafiz**

(13)şemsde (998) okıya hasta üzerine olursa şihhat (14)bula kasāvet gönülden ref' ola huşušen ki řā'unlu (15)yérlerde olursa zararı def' éder gāyet ile

[54A]

(1)mücerrebdür **Yā Mukīṭ** şemsde (550) okıya kuvvetlü ola güç şebahı (2)olsun behālevān⁵⁵⁰ olsun kemān-keş olsun gāyet (3)kavī ola **Yā Ḥasīb** zührede (80) okıya hasīs (4)üzerine olursa cömerd ola mücerrebdür **Yā Celīl** (5)şemsde (73) okıya dünyā kaydında olan ehl-i 'arz (6)ola cümle hevālardan kesile ve laşif vākī'alar göre (7)ve 'aşk-ı mecāzīyi 'aşk-ı ilāhiyyeye tebdīl éder **Yā Kerīm** (8)zührede (270) okıya ğam u ğuşşadan emīn olur ve dahı (9)çoğ māla mālīk olup hisābını bilmeye ve zālim (10)zulminden ve a'dā şerrinden emīn ola ve hāli řalāh (11)üzre ola yāre vuşlat bula hařālardan kırtılıp (12)cařālar bula ve hasta ise şihhat bulup řād ola (13)ammā müşterīde teşhīř müzekker için kavīdür **Yā Rakīb** (14)zührede (312) okıya teşhīř mü'enneş için ammā müzekker (15)içün müşterīde ve ekābir için şemsde meşğül ola

[54B]

(1)cümle murādlarına vāşıl olur mücerrebdür **Yā Mücīb** müşterīde (55) (2)okıya Ḥudā yanında her ne dilerse redd olınmaya **Yā Vāsī'** (3)kamerde (137) okıya teşhīř-i zen ve dünyā için ve def'-i ğamm (4)ve kalbe mesrūr ve rızıkda vus'at gelür ve manşīb u merātīb (5)yüzinden temām-ı hoşnüd ola **Yā Ḥakīm** kamerde (78) okıya (6)müzekker için zührede mü'enneş için teşhīř éder gāyetde (7)meşhürdür **Yā Vedūd** kamerde (20) okıya teşhīřdür müzekker (8)ve mü'enneş için mīr ü gedā için meşğül olursa (9)kalbi nūrlanur ve kasāvet ü

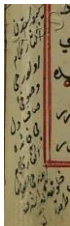
⁵⁵⁰ "Pehlivan" anlamına gelmektedir.

zulümât kalbden ref⁽¹⁰⁾ olur ammâ çok okursa yübüset vérür Hâlveti⁽¹¹⁾ karın-
dâşlarda bu hâl vardır anuñ-içün ekşerânlar mükeşşerü'l⁽¹²⁾-kelâm olurlar **Yâ**
Mecîd zührede (57) okıya dünyevî⁽¹³⁾ hâcet için ber-murâd olur mücerredür
Yâ Bâ'is şemsde (573) [okıya]⁽¹⁴⁾ her ne gizlü işler var ise âşikâre ola ve düşmen
zarar⁽¹⁵⁾ vérür mi ve dōst eylik érer mi ma'lûm ola mücerredür

Der-kenâr: Yübüsetden ekşer ... olur mı ve ... şâf-dil bî-fâ'ide ...⁵⁵¹

[55A]

⁽¹⁾**Yâ Şehîd** müşterîde (319) okıya teşhîr-i ekberdür kalbi rûşen ⁽²⁾eyler ve
düşmene okundukça dōst olur ve meşğûl ⁽³⁾olana harâret vérmez **Yâ Hakk**
kamerde (108) okıya hakk-ıla ⁽⁴⁾bâtlı fark ola ve şerr-i a'dâdan ve zulümât-ı
kalbden ol ⁽⁵⁾emîn ola **Yâ Vekîl** müşterîde (66) okıya müzekker için ⁽⁶⁾ve
zührede mü'ennes için teşhîrdür meşğûl olan ⁽⁷⁾hâşmına gâlib olur **Yâ Kaviyy**
mirrihde (116) okıya ⁽⁸⁾her murâduñ fethine okurlar Akşemse'd-dîn hâzretleri
⁽⁹⁾İslâmbül fethinde bu isme meşğûl idi ve Sulţân ⁽¹⁰⁾Selîm Hân Mışıra murâd
étdükde bu isme meşğûl olup ⁽¹¹⁾feth eyledi **Yâ Metîn** zührede (500) okıya
ululuk ⁽¹²⁾bula ve bây ve ekâbir ve sahi̇ ola **Yâ Veliyy** mirrihde (46) ⁽¹³⁾okıya
eyü vâkı'alar göre ve kalbe letâfet gelür ve şalâha ⁽¹⁴⁾meyl éder **Yâ Hamîd**
müşterîde (62) okıya eyü vâkı'alar ⁽¹⁵⁾göre ve nefsânî hevâlardan kesile
'âlemde eyü nâm kıya

⁵⁵¹ Varaktaki der-kenârın çoğu yeri anlaşılamadığı ve okunamadığı için orijinal nüshadaki hâli verilmiştir.

[55B]

(1)ve ‘aklı ziyāde ola **Yā Muḥṣī** şemsde (148) oқыya muḥabbet-i (2)dünyādan ve daḥı ‘aşq-ı mecāziden kesile ehl-i ‘arz ola (3)**Yā Mübdi**’ müşteride (56) oқыya murād édindügin düşinde (4)göre ve zāhirde ḳavī teshirdür **Yā Mu‘īd** ‘uḫāridde (124) (5)oқыya dīvāne ü maşrū‘ ve daḥı ḳorḳulu düşler görenler (6)meşğül olalar cümle zarar def‘ ola **Yā Muḥyī** (7)zührede (68) oқыya ‘İsā ‘aleyhi’s-selām virdidür ki (8)meşğül olana ḥalk-ı ‘ālem tābi‘ ola ve teshir-i ‘āmmdur (9)**Yā Mümīt** mirriḫde (490) oқыya her kimüñ üzerine olursa (10)aña nuḥüset yetiše mücerrebdür **Yā Ḥayy** şemsde (18) oқыya (11)ḥasta olursa şihhat bula ve maḥbūs olursa (12)ḥalāş ola ve esir olursa bendden āzād ola (13)**Yā Ḳayyūm** müşteride (156) oқыya devlet ve maşib ve merātib (14)ve sa‘ādet ve yāre vuşlat bula ve ele gelen ḥiç elden (15)çıkmasun déyü meşğül olursa teraḳḳī éder **Yā Vācid**

[56A]

(1)zuḥalde (14) oқыya dilden ve gözden ve siḫirden ve cümle (2)mekrden emin ola ve meşğül olana Ḥaḳḳ Te‘ālā şālih (3)veled vére **Yā Mācid** zührede (48) oқыya sa‘ādet-i (4)ebedī vü devlet-i sermedī bula ve cümle ḡuşşası (5)def‘ ola **Yā Vāhid** mirriḫde (19) oқыya mā-sivādan (6)kesile ve ḳalbe nūr u ziyā gele mücerrebdür **Yā Eḥad** (7)müşterī vü mirriḫde oқыya her kim olursa cümle (8)hevālardan kesile dāyim ḥaḳḳ-ıla ola ḥiç yaramaz yol-dāşlardan (9)aña zarar gelmeye **Yā Şamed** müşteride (134) oқыya mīr ü gedā (10)içün ‘āmmeye teshirdür müzekkeren kāne ev mü’ennesen (11)bi-emru’l-lāhi te‘ālā **Yā Ḳādir** şemsde (305) oқыya ḡazāda (12)ve da‘vāda ve bey‘ ü şirāda ve her işde ḳuvvet bula (13)**Yā Muḳtedir** şemsde (744) oқыya a‘dāya ḡālib ola (14)ve dōst üzerine her sözde ḳavī ola ve ricā (15)vaḳtinde meşğül olursa sözinde te’sir ola

[56B]

(1)ve bu ism-i şerîf ulular katında teşhîrdür ve Sultân (2)el-Hâc Bayrâm virdidür **Yâ Muḳaddim** zuḫalde (184) oḳıya (3)ekâbirler pâdişâhlar katında maḳbûl u müstaḳim olup (4)sa‘âdet-i ezeliyye bula ve ebed-nuḫûset görmeye **Yâ Mu‘aḫḫir** (5)zuḫalde (846) oḳıya a‘dâ aña kâr kılmaya ve nifâḳdan (6)ve kizbden ve bühtândan ve hışmından zâlimüñ ve mekrinden (7)sâḫirüñ emîn ola **Yâ Evvel** şemsde (37) oḳıya her (8)işde ğâlib olur ve ezeli sa‘âdet bulur **Yâ ‘Āḫir** (9)mirriḫde (801) oḳıya kahriyyedür zâlimleri ve a‘dâyı (10)ıslâḫ édüp peşimân u helâk éder **Yâ Zâhir** (11)zuḫalde (1106) oḳıya kînin ve ğazabın def éder ve (12)ḫayâlâtı ḳalbden ref éder ve ‘amme için ḳavî (13)teşhîrdür **Yâ Bâḫin** ḳamerde (62) oḳıya keşfe düşe (14)laḫîf rü’yâlar göre ve murâdı cümle rü’yâsında (15)biline seḫâb-ı ğam ref olup âfitâb-ı ma‘nevî zuhûr

[57A]

(1)éde **Yâ Vâlî** şemsde (47) oḳıya herkes ile ḳavî döst (2)ola ‘âlemde hiç aña a‘dâ ḳalmaya ḳavî teşhîrdür (3)bâzına **Yâ Müte‘âlî** zuḫalde (551) oḳıya ehl-i maḳâm olur (4)merâtibde tenezzül étmez teraḳḳî éder ammâ ululuḳda sâ‘at (5)lâzım degil manşib u merâtib teraḳḳîsinde lâzımdur (6)**Yâ Berr** zührede (202) oḳıya teşhîr-i dünyâ içündür (7)meşğûl olursa mâlik ḫisâbını bilmeye ve yâr u ağyâr (8)ayağına gele **Yâ Tevvâb** müşterîde (409) oḳıya hevâlardan (9)kesile ve ḳalbi nûrlana ve kebâyir⁵⁵² ü sağâyir⁵⁵³den emîn (10)ola ve Ḥudâ katında ḫâceti redd olmaya **Yâ Müntakım** (11)mirriḫde (630) oḳıya ḳahriyyedür a‘dâ üzerine daḫı (12)zâlimler üzerine ve ‘asker üzerine oḳıyalar murâd (13)ḫâşıl olur **Yâ ‘Afüvv**

⁵⁵² “Kebâ’ir”, “kebâyir” şeklinde yazılmıştır.

⁵⁵³ “Sağâ’ir”, “sağâyir” şeklinde yazılmıştır.

şemsde (156) oқыya қалби нұrlana ⁽¹⁴⁾ve гүнәhları gide ve mecāzī hevālardan kesile **Yā Ra'ūf** ⁽¹⁵⁾uṭāridde (286) oқыya yavuzlar ve zālimler üzerine

[57B]

⁽¹⁾meşğūl ola müzekker ve mü'ennes için cāyizdür **Yā Zū'l** ⁽²⁾-**Celāli ve'l-İkrām** şemsde (108)⁵⁵⁴ oқыya ebedī devlet ⁽³⁾ü sa'adet bula zāhirde daḥi 'ālemi bāṭında nāfi'dür ⁽⁴⁾**Yā Muksıṭ** müşteride (209) oқыya medyūn ve maḥbūs ⁽⁵⁾ve ma'zūl meşğūl olur bi'l-cümle murādı ḥāşıl olur ⁽⁶⁾**Yā Cāmi'** müşteride (114) oқыya İbrāhīm Pāşā-yı Maḳtūl ⁽⁷⁾Sultān Süleymān Ḥān ḥāzretlerin bu isim ile teshīr ⁽⁸⁾étmişdür Bābā Aḥmed dērledi ki pāşā tarafından ⁽⁹⁾dāyim meşğūl idi hemān vāḳıf-ı nūr-ı Aḥmed-i Sultān ⁽¹⁰⁾Bābā Aḥmed ol vaḳit ki fevt oldı İbrāhīm Pāşā ⁽¹¹⁾daḥi tenezzūl eyledi bu deñlü ḳavī isim yoḳdur teshīrde ⁽¹²⁾her murād için ḡāyet mücerredür **Yā Ğani'** şemsde (1060) ⁽¹³⁾oқыya mañşib u merātib bula mücerredür **Yā Muḡni'** ⁽¹⁴⁾zührede (1100) oқыya faḳir ise ḡani' ola **Yā Māni'** ⁽¹⁵⁾şemsde (161) oқыya ḳorḳulu yerlerde ḥiç ziyān

[58A]

⁽¹⁾gelmeye ve mekr zarar étmeye mücerredür **Yā Dārr** mirriḥde (1001) ⁽²⁾oқыya ḳahriyye için ḡāyet mücerredür cümleye **Yā Nāfi'** ⁽³⁾zuḥalde (201) oқыya her işüñ ibtidāsında meşğūl ⁽⁴⁾olursa intihāsı ḥayırlı olur **Yā Nūr** şemsde (256) ⁽⁵⁾oқыya ḳavī teshīrdür müzekker için ve müşteride ⁽⁶⁾mü'ennes için ve zührede ve ḳamerde bu ism-i şerīf ⁽⁷⁾şīrinlik için oқыya ḥalk-ı 'ālem anı seveler ⁽⁸⁾mücerredür. **Yā Hādī** şemsde (20) oқыya Ḥaḳḳ Te'ālā ⁽⁹⁾ḳalāletden ve zindāndan ve 'azilden ḥalāş édüp ⁽¹⁰⁾ṭarīḳ-i müstaḳīm üzre 'arz-ı sa'adetin

⁵⁵⁴ Yā Zū'l-Celāli ve'l-İkrām zikrinin adedinde ihtilaf vardır.

ziyāde éde ⁽¹¹⁾ve dü-cihānda maqbūl ola **Yā Bedī'** müşteride (86) ⁽¹²⁾oқыya devlet ü rif'ati yevmen ve fe-yevmen teraqqide olur ⁽¹³⁾**Yā Bakī** şemsde (113) oқыya her işde şebāt bula ⁽¹⁴⁾tenezzül étmeye meşğul oldukça mansıb u merātib ⁽¹⁵⁾ve cümle māl u evlādı ref' olunmaya elinde қалur

[58B]

⁽¹⁾**Yā Vāriş** zührede (707) oқыya dünyevī cümle hācetleri ⁽²⁾hāşıl olur ammā uḥrevide sā'at lāzım degildür ⁽³⁾ne niyyet éderse irāqdan ve daḥı yaқından hep ⁽⁴⁾cümle eline girür hiç maḥrūm қalmaz **Yā Reşīd** ⁽⁵⁾şemsde (514) oқыya bi'l-cümle murādāt-ı dünyevī müyesser ⁽⁶⁾olur ammā uḥrevide sā'at lāzım degildür Ḥasan-ı ⁽⁷⁾Başrī ve Şeyḥ Muḥyi'd-dīn Muḥammed bin el-'Arabī raḥimehumā'l ⁽⁸⁾-lāh қatlarında ism-i A'zam budur ve Şeyḥ Muḥyi'd-dīn ⁽⁹⁾Aқḫişārīnūñ virdidür sa'ādet ü saltanat-ı ebedī ⁽¹⁰⁾isteyenler meşğul olalar her ne murād éderler hāşıl ⁽¹¹⁾olur bu isim İmām Ca'fer-i Şādık ve Şeyḥ Şiblī ⁽¹²⁾raḥimehumā'l-lāh vird-i şerīfleridür meşğul olan elbette ⁽¹³⁾maḥrūm olmaz **Yā Şabūr** şemsde (298) oқыya yavuz ⁽¹⁴⁾ise ḥalīm ola mekrūb ise ferec bula ⁽¹⁵⁾ve kıs 'alā hazā her bir ism-i Ḥudā hāşşası

[59A]

⁽¹⁾lā-yu'add ve lā-yuḥşādur ve Allāhu ⁽²⁾a'lem bi'ş-sevāb ⁽³⁾ve ileyhi'l-merci' ⁽⁴⁾ve'l-me'āb

⁽⁵⁾Esāsü'l-īmān işnān ittişālu ve'l-bülūğ rüknü'l-īmān ⁽⁶⁾işnān ihrāru bi'l-lisān ve taşdıķu bi'l-cenān sebebü'l ⁽⁷⁾-īmān işnān ḥudüşü'l-'ālem nüzülü'l-Қur'ān ḥükmü'l-īmān ⁽⁸⁾işnān şıyānetü'l-mü'mini fi'd-dünyā ve duḥūluhu'l-cenneti

fi'l-ğayyi ⁽⁹⁾cenāhü'l-īmān işnān el-emr-i bi'l-ma'rūf ve'n-nehyi 'ani'l ⁽¹⁰⁾-
münker yedü'l-īmān işnān ta'zīmü'l-emri'l-lāhi te'ālā ⁽¹¹⁾ve's-şefkatu 'alā
halkı'l-lāhi te'ālā üznu'l-īmān işnān ⁽¹²⁾el-ḥubbu fi'l-lāh ve'l-buğzu fi'l-lāh
'aynü'l-īmān işnān eş-şükrü ⁽¹³⁾'alā ni'māi'l-lāhi ve'sabru 'alā belāi'l-lāhi ra'su'l-
īmān el-veḳār ⁽¹⁴⁾'unuḳu'l-īmān et-tevāzu' vechü'l-īmān el-ḥayā'u fi'l-īmān

[59B]

⁽¹⁾er-rızā'u bi-ğadāi'l-lāhi te'ālā lisānū'l-īmān el-ilm zahru'l-īmān ⁽²⁾er-
riyāzatuhu cenbü'l-īmān el-edeb⁵⁵⁵

[60A]⁵⁵⁶

-

[60B]

⁽¹⁾Yevm-i sebt Zuḥal/Yevm-i Eḥad eş-şems/Yevmü'l-işneyn ve kevbeb-i
ḳamer/⁽²⁾Yevm-i şelāse Mirriḥ/Yevm-i Erba'a 'Uḫārid/Yevm-i ḥamse
Müşteri/⁽³⁾Yevm-i cum'a Zühre

⁵⁵⁵ **Tercümesi:** İmanın esası ikidir; bağlılık ve olgunluktur. İmanın şartı ikidir; dille ikrâr ve kalple tasdiktir. İmanın sebebi ikidir; dünyanın yaratılışı ve Kur'ân'ın indirilmesidir. İmanın hükmü ikidir; mü'minin bu dünyada korunması, âhirette ise cennete girmesidir. İmanın kanadı ikidir; iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmaktır. İmanın eli ikidir; Cenâb-ı Hakk'ın emrini yüceltmek, Cenâb-ı Hakk'ın yaratıklarına şefkat göstermektir. İmanın kulağı ikidir; Allah için sevmek ve Allah için sevmemektir. İmanın gözü ikidir; Allah'ın nimetlerine şükretmek ve O'nun musibetlerine sabretmektir. İmanın başı, ağırbaşlılıktır. İmanın boyu, tevazudur. İmanın yüzü, imanda hayâdır. İmanın dili, Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne razı olmaktır. İmanın arkası, ilimdir. Eğitim ve halimlik imanla yan yanadır. Bu ise imanin edeplerindedir.

⁵⁵⁶ Varak boştur.

(5)Bu yıldız tahtında yazıldığı günden ibtidā sā'atleri olup (6)şu esmā-i şerīflere devām édicek kimesne sā'atlerün (7)ibtidāsında şürüt-ı mu'teberine iltizām éderek bedā' (8)édüp huluşü'l-bāl temām éde maqşūdına érişe (9)ğāyetde mücerrebdür

SONUÇ

İslâm kültür ve medeniyetimizde Esmâ-i Hüsnâ her dâim baş köşede olmuştur. Geçmişten bugüne Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili binlerce eser verilmiş, maddî ve mânevî birçok ilimde kullanılmıştır. Bazı âlimlere göre ise Esmâ-i Hüsnâ bütün ilimlerin başıdır. Yine Esmâ-i Hüsnâ, hüsn-i hât sanatıyla camileri ve mescitleri müzeyyen kılan bir ziynet, hâneleri bereketlendiren mânevî bir lütuftur. Esmâ-i Hüsnâ'nın kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerdir. Dâimâ doğruyu, güzelliği ve huzuru arayan insanoğlu görecektir ki, aradıklarının hepsi Kur'ân-ı Kerîm'de, Kur'ân'ın aksettirdiği hadîs-i şerîflerde, sünnet-i seniyyede ve Esmâ-i Hüsnâ'da gizlidir. Çünkü İslâm bütün güzellikleri, incelikleri, mükemmeliyeti ve huzuru içinde barındırır. Şüphesiz Allah Teâlâ, zâtıyla güzeldir, isim ve sıfatlarıyla güzeldir, fiil ve kelâmıyla güzeldir, en güzel isimler O'nundur. O'nun cemâlî ve celâlî bütün sıfatlarının, isimlerinin kâmil mânâda tecellî ettiği yerler Kur'ân-ı Kerîm, kâinât ve insandır. Kur'ân-ı Kerîm bütün esmâ-i ilâhiyenin "kelâmî", kâinât ise "fiilî" birer tezâhürüdür. İnsanın ise zâhiri etten ve kemikten olmasın rağmen bâtını ilâhî sıraların, nurların, hakikatlerin hazinesidir. Esmâ-i ilâhiyye de bu hazineye gizlenmiş ve insanı Allah Teâlâ'nın marifetine götüren bir yoldur. İşte böyle bir anlayışla eserini kaleme alan Alî İbn Dervîş el-Bosnevî, esmâları teker teker şerh edip kâinâtta ve insandaki tezâhürlerinden söz etmiş, Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler vermiş, hadîs-i şerîflerden örnekler vermiş, ârifin ve kulun bu isimlerden alacağı nasipten bahsetmiştir. Bundan hareketle eser hem şer'î hemde vahdet-i vücûd inancını temel alan tasavvufî bir bakış açısıyla te'lîf edilmiş bir şerh kitabıdır. Aynı zamanda Esmâ-i Hüsnâ'nın hangi vakitlerde, hangi tarz ve şekillerde, kaç adet zikredileceğini öğreten havâs türündeki bir eserdir.

Elimizde hâlihazırda tek nüshası bulunan eserin istinsah tarihi belli değildir. Eserin dili ve üslûbundan ötürü 16. yüzyılda veya 17. yüzyılın başlarında yazıldığını tahmin etmekteyiz. Hayatı hakkında kesin bilgiye sahip olmadığımız için nâsir ve eser ile ilgili kesin bir şey diyemeyiz. Nâsirin hayatı hakkında kesin bilgilere ulaşıldığı vakitte nâsirin ve eserin Türk edebiyatındaki yeri kesin olarak belirlenebilecektir. Künyesinden ötürü babasının *Murâd-nâme* eseriyle ün kazanmış Bosnalı Dervîş Paşa olma ihtimali üzerinde durulabilir. Aynı zamanda Alî İbn Dervîş el-Bosnevî ile Ali

Dede Bosnevî'nin hemen hemen aynı yüzyıla denk gelmeleri, Bosnalı olmaları, künye benzerlikleri, her ikisinin de Halvetî tarikatına mansup olup dinî-tasavvufî bilgi açısından zengin olmaları, Arapça, Farsça ve Türkçe'yi eserlerinde iyi kullanmaları ve dönemin devlet adamlarıyla yakın irtibat hâlinde olmaları bu iki kişinin aynı kişi olma ihtimalini de göz önüne sermektedir. Lâkin yapılan kaynak taramaları ve incelemeler neticesinde Ali Dede Bosnevî'nin Esmâ-i Hüsnâ'nın tercümesi ve şerhine dâir bir eserine rastlanılamamıştır. Eserin sebab-i te'lîf kısmında kitabın Osmanlı Devleti'nde yüksek rütbeye sahip "Ahmed Paşa" isimli devlet adamı vesilesiyle yazıldığı ve ona sunulduğu bilgisi geçmektedir. Lâkin hangi Ahmed Paşa'dan bahsedildiği belli değildir. Eserin medhiye kısmında paşanın bahsedilen bazı özelliklerinden ötürü III. Murâd, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemlerinde beylerbeyi, muhafız, vezirlik, sadâret kaymakamlığı gibi görevlerde bulunan ve kurduğu vakıflarla nâm salmış Hadım Hâfız Ahmed Paşa olduğu ve eserin ona sunulduğunun kanısındayız.

Alî İbn Dervîş el-Bosnevî'nin mensûr *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ*'sı Esmâ-i Hüsnâ'nın şerh ve havâs türündeki bir eseridir. Bu iki özelliğe sahip olan eser diğer Esmâ-i Hüsnâ'yla ilgili yazılmış eserlerden ayrılmaktadır. Şayet te'lîf edilen eserler Esmâ-i Hüsnâ'nın ya şerhi ya muammâsı ya da havâssı üzerinde duran eserlerdir. *Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ* ise hem şer'î ve tasavvufî bir şerh hem de havâs türünde bir eserdir. Eserin ana kaynağını Kur'ân-ı Kerîm, hadîs-i şerîfler ve yararlanılmış olduğu âlimlerin kitapları oluşturmaktadır. Eser içerisinde âyetlerden ve hadislerden iktibaslar yapılmış, Esmâ-i Hüsnâ'daki bazı isimler açıklanırken anlatılanı desteklemek için âlimlerden rivâyetle bazı hikâyeler alıntılanmıştır. Alıntılan hikâyelerin birkaçı İmâm Kuşeyrî'nin *et-Tahbîr fi't-Tezkîr Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ* isimli tasavvufî Esmâ-i Hüsnâ şerhinden alınmıştır. Müellif eserin birinci bölümü olan şerh kısmında, kendinden çok az şey katıp genellikle âlimlerin kitaplarından yararlanarak bu bölümü yazmıştır. Zîrâ kendisi de eserin sebab-i te'lîf kısmında, âlimlerin Esmâ-i Hüsnâ'ya vermiş olduğu mânâların ve konuyla ilgili rivâyetlerin bu kitapta toplandığını belirtmiştir. Eserde esmâlar şerh edilirken konu fazla uzatılmamış; söylenilmesi gereken özet hâlinde dile getirilmiştir. Eserin ikinci bölümü oluşturan havâs kısmı ise müellifin kendi bilgi dağarcığını ön plana çıkardığı bölümdür. Bu bölümde Esmâ-i Hüsnâ'nın hangi vakitlerde, kaç adet zikredileceğini söylemekle

beraber zikrin sonunda alınacak faydalardan bahsetmiş, bazı zikirlerin bazı âlimlerin devamlı meşgul olduğu virdi olduğundan bahsetmiştir. Bölümün sonunda da bahsetmiş olduğu vakitlerin hangi günlere tekâbül ettiğini belirten bir kısım vermiştir. Bu kısma göre Kamer vakti, Pazartesi; Utârid vakti Çarşamba, Zühre vakti, Cuma; Şems vakti, Pazar; Mirrîh vakti, Salı; Müşterî vakti, Perşembe, Zuhâl vakti ise cumartesidir. Her bir vaktin zikir adedi farklılık göstermekle beraber faydaları da çeşit çeşittir.

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ'nın 1B'den 10B'ye kadarki olan bölümünde meşhur Esmâ-i Hüsnâ hadisinin şerhi yapılmış, İsm-i A'zâmdan bahsedilmiş, "Hüve" lafzı ve kelime-i tevhîdin faziletinden söz edilmiştir. Bu bölümde esmâların isim-müsemmâ ilişkisi ve alanımızı ilgilendirmeyen Arapça gramer kurallarına girildiği için bu kısımlara yüzeysel değinilmiş, ilgili bölümlerde özet hâlinde verilmiştir.

Eser, kelime dağarcığı bakımından oldukça zengindir. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeler yoğunlukta olmakla beraber başta Arapça olmak üzere Arapça ve Farsça birçok tamlama vardır. Eserde vermiş olduğu iki beyitte ise daha çok Türkçe kelimeler yoğunluktadır. Nâsir, her ne kadar eserini Türkçe olarak yazmış olsa da Arapça ve Farsça'yı kullanım açısından başarılıdır. Eserin dili sade ve anlaşılır olmakla beraber sade nesirin örnekleri arasına girmektedir.

Eserin içinde bulunan iki beyit farklı vezinlerde yazılmış olup gayet anlaşılır ve sadedir. Beyitlerde vezin kusuru bulunmamaktadır.

Esmâ-i Hüsnâ şerhleri toplumun kültürü, yaşantısı ve dinî vecibeleri için çok önemli bir yere sahiptir. Klasik Türk edebiyatında daha çok manzûm Esmâ-i Hüsnâ şerhleri yazılmasına rağmen mensûr olanlarında sayıları azımsanmayacak kadar çoktur. Manzûm olarak yazılan şerhlerde şairlerin sanat kaygısı olmakla beraber halkı bilgilendirmek, Allah'ın rızasına nâil olmak ve eserden istifâde edenlerin duâsında bulunmak için yazılmıştır. Mensûr olanların ise herhangi bir sanat kaygısı olmadan hikemî tarzda yazıldığı görülür. Bu eserlerde Allah'ın rızasına ve cennete birer vesile olarak yazılır ve eserden istifâde edenlerinde eser sahibine duâ etmesi istenir. Bu sebeple çoğu Esmâ-i Hüsnâ şerhi yazan müellifler ya ismini gizlemiş ya da ismen duâ için sadece adını vermiştir. Biz de eserde tespit ettiğimiz bu özelliklerinden dolayı

Tercemetü'l-Esmâi'l-Hüsnâ'nın mensûr Esmâ-i Hüsnâ literatürüne katkı sağlayacağını ümit ediyor, müellife ve kitabı istinsah eden müstensihede duâ edilmesine vesile olmayı arzuluyoruz.

DİZİN

Dizin, transkripsiyonlu metin esaslı olup müellifin esas aldığı 99 esmâyı ve eserde geçen şahsiyetleri içermektedir. Her isim ve şahsiyet, bulunduğu varak/sayfa numarası ve satır numarasıyla beraber verilmiştir. Verilen satır numaraları yazma esere göre numaralandırılmıştır.

Esmâ-i Hüsnâ

Allâh, 5B/14; 6A/1, 5; 10B/3, 7; 12A/13, 14, 15; 44A/15; 46A/5; 47A/7, 15; 47B/5, 14; 49B/10.

Raḥmân, 6A/2; 6B/4; 10B/3, 4; 13B/6, 14; 14A/1, 4, 9, 11, 14; 14B/6; 46A/8; 47B/6; 50A/1. Raḥîm, 6B/4; 10B/3; 13B/6, 14; 14A/1, 5, 11, 15; 46A/8; 50A/6.

Melik-Mâlik, 14B/7, 9, 15; 44A/11; 45B/6; 46A/6; 50A/9.

Ḳuddûs, 15A/4; 30A/2; 50A/12.

Selâm, 15A/11; 15B/1, 7, 8, 10; 46A/7, 50A/15.

Mü'min, 16A/1; 46A/7; 50B/4.

Müheymin, 16B/1; 46A/7; 50B/9.

‘Azîz, 16B/11; 46A/7; 50B/12.

Cebbâr, 17A/3; 46A/8; 51A/1.

Mütekebbir, 17B/2; 46A/8, 51A/4.

Ḥâlîk, 8A/12; 18A/3; 46A/6; 51A/10.

Bâri’, 18A/5, 7; 46A/6; 51A/8.

Muşavvir, 18A/9; 46A/6; 51A/15.

Ġaffâr, 18B/10, 15; 19A/3; 26A/6, 7; 40A/11, 51B/3.

Ḳahhâr, 17A/7; 17B/11; 19A/8, 9; 51B/5.

Vehhâb, 19A/14; 46A/12; 51B/11, 14.

Rezzâk, 19B/5, 10, 15; 20A/2, 4; 26B/9, 10; 51B/15.

Fettâh, 20A/6; 52A/3.

‘Alîm, 20A/14; 20B/10; 34A/4; 46A/9; 52A/6.

Ḳâbîz [Ḳâbîd], 20B/11; 46B/3; 52A/11.

Bâsîṭ, 20B/13; 46B/3; 52A/14.

Ḥâfiḍ, 21A/4; 46B/3; 52B/3.

Rāfi', 21A/9; 46B/3; 52B/5.
Mu'izz, 21A/15; 46B/3; 52B/9.
Müzill, 21B/12; 46B/4; 52B/11.
Semī', 5A/1, 3; 22A/8; 46A/9; 52B/14.
Başīr, 5A/4, 8; 22A/14; 46A/9; 53A/2.
Ḥakem, 22B/9; 53A/6.
'Adl, 23A/7; 53A/7.
Laṭīf, 23B/12, 14; 46A/8; 53A/9.
Ḥabīr, 24A/10, 14; 34A/4; 46A/9; 53A/12.
Ḥalīm, 24B/13; 25A/6; 45A/2, 3; 46A/14, 53A/14.
'Azīm, 6A/15; 6B/1, 9; 25B/5, 7; 30A/3, 5; 33A/5; 46A/9, 53A/15.
Ġafūr, 18B/14; 19A/2; 26A/3, 5, 6; 40B/10; 53B/2.
Şekūr, 26B/2; 46A/13; 53B/4.
'Aliyy, 27A/8; 46A/11; 53B/7.
Kebīr, 27B/1, 3, 6; 30A/3, 4; 53B/9.
Ḥafīz, 27B/14; 28A/3; 53B/12.
Muḳīt, 28B/5; 54A/1.
Ḥasīb, 29A/4, 6, 10; 54A/3.
Celīl, 29B/15; 30A/3, 4; 46A/10; 54A/4.
Kerīm, 6A/1; 10B/2; 14B/1; 25A/8; 30A/13, 15; 30B/1; 46A/14; 54A/7.
Raḳīb, 30B/11; 54A/13.
Mücīb, 31B/2; 46A/12; 47B/11; 54B/1.
Vāsī', 31B/11; 32A/1, 3, 6, 7; 33A/1; 54B/2.
Ḥakīm, 32A/11, 13; 46A/11; 54B/5.
Vedūd, 32B/3; 46A/12; 54B/7.
Mecīd, 32B/15; 33A/2, 3, 4; 37B/5; 46A/14; 54B/12.
Bā'is, 33B/4, 11; 46B/1; 54B/13.
Şehīd, 33B/14; 34A/5; 46A/15; 55A/1.
Ḥaḳḳ, 32B/6; 34A/11; 34B/3, 6; 44B/14; 46A/7; 55A/3.
Veḳīl, 34B/9; 46B/5; 55A/5.
Ḳavī-Ḳaviyy, 34B/15; 35A/1, 8; 46B/1; 55A/7.
Metīn, 35A/5, 8; 46B/4; 55A/11.
Veliyy, 35A/9; 46A/15; 55A/12.

Ḥamīd, 35A/14; 55A/14.
Muḥṣī, 35B/6; 55B/1.
Mübdi', 35B/9; 46B/1; 55B/3.
Mu'īd, 35B/13; 46B/1; 55B/4.
Muḥyī, 36A/13; 46B/6; 55B/6.
Mümīt, 36B/1; 46B/6; 55B/9.
Ḥayy, 37A/1, 2, 4, 5; 46A/10; 47B/12; 55B/10.
Ḳayyūm, 37A/9; 46A/11; 47B/12; 55B/13.
Vācid, 9B/7, 9; 37A/14; 46A/13; 55B/15.
Mācid, 32B/15; 33A/1; 37B/4; 46A/13; 56A/3.
Vāḥid, 9B/7, 9; 37B/7, 9, 13; 38A/2; 42B/4; 46A/5; 56A/5.
Eḥad, 11B/12; 37B/8, 10, 15; 46B/9; 56A/6.
Şamed, 38A/3, 4, 12; 46A/5; 56A/9.
Ḳādir, 38A/14; 46A/11; 56A/11.
Muḳtedir, 38A/14, 15; 56A/13.
Muḳaddim, 38B/2, 5; 56B/2.
Mu'aḥḥir, 38B/2, 7; 56B/4.
Evvel, 39A/4, 5, 13; 39B/1, 5; 46A/5; 56B/7.
Āḥir, 39A/4, 6, 13; 39B/1, 5; 46A/5; 56B/8.
Zāhir, 39A/5, 7, 9, 14; 39B/2, 6; 46A/5; 56B/10.
Bāṭn, 39A/5, 9, 14; 39B/3, 6; 46A/6; 56B/13.
Vālī, 39B/9, 13; 46A/13, 57A/1.
Müte'ālī, 39B/15; 46A/10; 57A/3.
Berr, 33A/6; 40A/2; 57A/6.
Tevvāb, 40A/6, 13; 46A/14; 57A/8.
Müntakım, 40B/1; 57A/10.
'Afüvv, 25A/8; 40B/6, 7, 10, 11; 57A/13.
Ra'ūf, 40B/12; 46A/15; 57A/14.
Mālikü'l-mülk, 41A/8, 9; 44A/6.
Zü'l-Celāli ve'l-İkrām, 41A/11, 12; 47B/8; 57B/1, 2.
Muḳşıf, 41A/14; 46B/4; 57B/4.
Cāmi', 41B/4, 5; 46B/7; 57B/6.
Ġanī, 30A/2; 41B/12; 46A/12, 57B/12.

Muġnī, 41B/14; 57B/13.
Māni', 42A/6, 12; 46B/6; 57B/14.
Dārr, 42B/3; 46B/2; 58A/1.
Nāfi', 29A/2; 42B/3; 46B/2; 58A/2.
Nūr, 42B/14; 46B/8; 58A/4.
Hādī, 9B/8, 9; 29A/3; 43A/5, 7, 11; 46B/7; 58A/8.
Bedī', 43B/2, 6; 47B/7; 58A/11.
Bāqī, 43B/12; 46B/2; 58A/13.
Vāriş, 43B/5; 44A/7; 46B/1; 58B/1.
Reşīd, 44A/13, 14; 44B/2, 4; 58B/4.
Şabūr, 44B/10, 15; 45A/2, 3; 58B/13.

Şahsiyetler

‘Abdu’l-lāh bin el-Mübārek, 14A/13, 14.
‘Īsā ‘aleyhi’s-selām, 27B/12; 55B/7.
Aḥmed Paşa, 3A/1.
Ahmed-i Būnī, 51A/13.
Akşemse’d-dīn, 55A/8.
Bābā Aḥmed, 57B/8, 10.
Ebā Hureyre rağıya’l-lāhu ānh, 3B/4.
Ebā Yezīd (Bāyezīd-i Biştāmī), 24B/5.
Ebū Leheb, 7A/4.
Ebū Manşūr ‘Abdü’l-kāhir el-Baġdādī, 48B/1, 2.
Faḥr-i Rāzī, 8A/11; 30A/2.
Ḥasan-ı Başrī, 58B/6.
Ḥazret-i ‘Ālī, 3A/12.
İbrāhīm Paşa-yı Maqtūl, 57B/6.
İmām Buḥārī, 45B/11.
İmām Ca’fer-i Şādık, 58B/11.
İmām Ebū’l-Ḳāsim Ḳuşeyrī, 7A/6; 7B/11; 10A/4; 11B/13, 14; 12A/9; 13A/10; 18A/1;
22B/13; 23A/12; 24A/15; 25B/8, 9; 26B/7; 28B/9; 29B/2; 30A/6; 31A/1; 33A/4, 6; 39B/3;
41A/4; 42A/11; 42B/9; 44B/6, 7.
İmām Muḥammed bin Yezīd bin Māce, 45B/12, 14, 15.

İmām Müslim, 45B/11.
İmām Tirmizî, 45B/13.
Kâdî Beyzâvî (Kâdî Nâşirü'd-dîn), 7A/10; 12B/7; 48A/15.
Muhammed bin Abdu'l-laṭîf, 48A/15.
Muhammed Ğazzâlî, 48B/1.
Muhyi's-sünne (Ferrâ Begavî), 8A/6.
Rasûlu'l-lâh şalla'l-lâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem, 3B/4, 7, 8; 5B/5, 7, 8; 9A/4, 7, 12.
Tîbî, 48A/15.
Sulṭân el-Hâc Bayrâm, 56B/1, 2.
Sulṭân Süleymân Hân, 57B/7.
Sultân Selîm Hân, 55A/10.
Şeyh Ebâ 'Alî ed-Deḳḳâk, 12B/4.
Şeyh Muhyi'd-dîn Aḳhişârî, 58B/8, 9.
Şeyh Muhyi'd-dîn Muhammed bin el-'Arabî, 58B/7.
Şeyh Muhyi'd-dîn Nevevî, 7A/5; 45B/8.
Şeyh Şadrü'ddîn Konyevî, 52B/1, 2.
Şeyh Şiblî, 51A/12; 58B/11.
Yûnus 'aleyhi's-selâm, 50B/11.
Yûsuf 'aleyhi's-selâm, 2B/12.
Zeccâc, 8A/3.

KAYNAKÇA

- A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa.** “Muhammed b. İsmâil Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.6, s. 368-372.
- ABDULLAH İBN MÜBÂREK.** *Mutluluk yolu Hadisler Işığında Aile İlişkileri*, çev. İshak Doğan, Semerkand Yayınları, İstanbul 2013.
- ABOELEZZ, Toka İbrahim Mohamed Mohamed.** *Arap ve Türk Edebiyatında Manzûm Esmâ-i Hüsnâlar ve İbrâhîm Nüreddîn Efendi'nin “Ferâ'idü'l-Le'âlî” Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.
- AK, Mahmut.** “Derviş Paşa Bosnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C.9, s.196-197.
- AKARSLAN, Turgut.** *İbn-i Melek Muhammed Bin Abdüllatif Bahrî'l-Hikem (Giriş-Çeviri Yazılı Metin-İnceleme-İndeks)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2010.
- AKSU, Hüsamettin.** “Hurûflik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1998, C.18, s.408-412.
- ALKAN, Ercan.** “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2/3, s.906.
- ALKAN, Ercan.** “İbnü'l-Arabî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2/3, s.878-881.
- ALKAN, Ercan.** “Sadreddin Konevî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2/3, s.885-888.
- ALPER, Hülya.** “Azîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2024, C.4, s.329.
- ALTAŞ, Eşref.** “Fahreddin er-Râzî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2/3, s.536-540.

- ALTAŞ, Eşref.** “Kadı Beyzâvî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2/3, s.544-545.
- ALTIN, Mehmet.** “Kur’ân’da ‘Alîm İsmi ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.6, S.2, 2017, s.374-405.
- ALZYOUT, Hassan Abdallah.** “Ali Dede Bosnevî’nin İbn Sînâ’ya Ait Kasîde-i Rûhiyye’ye Yaptığı Manzum Tercüme”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.24, S.44, 2023, s.19-37.
- ARUÇI, Muhammed.** “el-Esmâ ve’s-Sıfât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C.11, s.420-421.
- BAĞDÂDÎ, Abdükâhir.** *el-Esmâ’ ve’s-Sıfât*, C.1/3, Dârü’t-Takvâ, Dımaşk 2020.
- BAHÂÜDDİNZÂDE, Muhyiddin Mehmed.** *Şerhü’l-Esmâ’i’l-Hüsnâ*, çev. Ali Salâhaddîn Yiğitoğlu, haz. Maruf Toprak, Serhat Gültaş ve Fakirullah Yıldız, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.
- BAKIRCI, Saffet.** “Meâlimü’t-Tenzîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C.28, s.203-204.
- BAŞ, Münire Kevser.** *Lâmîû Çelebi’nin Şerh-i Muammeyât Alâ Esmâ-i Hüsnâ’sı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.
- BAŞARAN, Selman.** “el-Ezkâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C.12, s.66.
- BAŞER, Hacı Bayram.** “Bâyezid-i Bestâmî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.1/3, s.295-297.
- BAYRAK (FERLİBAŞ), Meral ve Meryem Kaçan Erdoğan.** “Hadım Hafız Ahmed Paşa’nın İstanbul ve Diğer Yerlerdeki Hayratı”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.37, 2017, s.1-96.
- BULUT, Mehmet Ali.** *Delilleriyle İslam Akaidi: İslam İnanç Esasları*, Erkam Yayınları, İstanbul 2017.
- BOSNEVÎ, Ali Dede.** *Terceme-i Esmâ’i’l-Hüsnâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı Koleksiyonu, Demirbaş nr: 00319.

- CANIKLİ, İlyas.** “Buharî'nin Hadis İlmine Getirdiği Bazı Özgün Yaklaşımlar”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C.14, S.1, 2022, s.165-183.
- CEYHAN, Âdem ve Okan Doğan.** “16. Asır Osmanlı Şairlerinden Harîmî'nin Mevlidi: Kitâb-ı Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî”, *Littera Turca*, C.8, S.4, 2022b, s.745-827.
- CEYHAN, Adem.** “Şirvanlı Habîbullâh'ın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.17, 2016, s.13-54.
- ÇAĞMAN TÜRKMEN, Nihal.** *Ali Dede Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Fezâilü'l-Cihâd'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- ÇAĞRICI, Mustafa.** “Gazzâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C.13, s.489-505.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi.** “el-Câmiu's-Sahîh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.7, s.129-132.
- ÇALAR, Adem.** “Beğavî'nin Esbâb-ı Nüzûl'e Yaklaşımı (Meâlimü'l-Tenzîl Örneği)”, *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, C.6, S.11, 2020, s. 451-487.
- ÇELEBİ, İlyas.** “Sıfat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C.37, s.100-106.
- ÇELEBİ, İlyas.** “Vefk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C.42, s.605-607.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil.** “Kültür ve Edebiyatımızda Allah (C.C.)”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998.
- ÇERHÎ, Mevlânâ Ya'kub.** *Şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ*, çev. Mehmet Ali Özkan, Şadırvan Yayınları, İstanbul 2021.
- DEĞERLİ, Ayşe ve Yusuf Küçükdağ** “Hatunsaray-Şeyh Şiblî Zaviyesi'ne Dair Yeni Bir Kaynak: Karamanoğlu Süleyman Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S.54, 2020, s.29-40.
- DEMİR, Necati.** “Türk Düşünce Dünyasında Hazret-i Ali”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S.60, 2011, s.85-104.
- DEMİRCİ, Selim.** “Şerafüddin et-Tibî ve Eserleri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.5, 2015, s.233-259.

- DEVELLİOĞLU, Ferit.** *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2016.
- DİREKÇİ, Bekir.** “Hızır Bin Yakub’un Cevâhirü’l-Me’ânî Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.28, 2010, s. 109-129.
- DONAT, Fatma Zehra.** “Ali Hıbrî Efendi ve Havâssu’l-Kur’ân Tarzında Bir Eseri: Şifâü’l-Ebdân”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (DEUIFD)*, S.59, 2024, s.153-175.
- DURMAZ, Gülay.** “Muhibbî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/muhibbi>) [Erişim Tarihi: 17.05.2024].
- ECE, Selami.** “Serrâc-zâde Hasan Hatîf (Hayatı ve Eserleri)”, *Turkish Studies*, C.2, S.1, 2007, s.84-103.
- EFENDİOĞLU, Mehmet.** “Müdreç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.472-473.
- ERSOY, Ersen.** “Selimî (Sultan II. Selim)”, *Osmanlı Hanedan Şairleri: Osman Bey’den Sultan Vahdettin’e*, ed. Nihat Öztoprak, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2021, C.1/10, s.123-143.
- ERZURUMLU, İbrahim Hakkı Hazretleri.** *Mârifetnâme*, sadeleştirme: Cafer Durmuş ve Dr. Kerim Kara, C.2/3, Erkam Yayınları, İstanbul 2020.
- EYİBİL, İrfan.** *Abdülkâhir el-Bağdâdî’nin Esmâ ve Sıfat Anlayışı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Sakarya 2019.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi.** “Abdülkâhir el-Bağdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C.1, s.245-247.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi.** “Ali”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C.2, s.371-374.
- GÜDEKLİ, Ayşe Nur.** “Abdülkâhir el-Bağdâdî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.1/3, s.201-204.
- GÜMÜŞ, İbrahim.** “Sadreddin Konevî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/konevi-sadreddin>) [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024].

- GÜNER, Osman.** “İbn Mace’nin Süneni ve Kütüb-i Sitte’deki Yeri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.8, 1996, s.191-209.
- GÜNGÖR, Mevlüt.** “Ferrâ Begavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.5, s.340-341.
- GÜRER, Dilaver.** “Ebû Bekir Şiblî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C.39, s.125-126.
- HARÎRÎZÂDE, Kemâleddin.** *Şerh-i Vird-i Settâr*, haz. Muzaffer Ergür <https://www.muzafferozak.com/PDF/Kitaplar/virdi-settar-serhi-transkripsiyon.pdf> [Erişim Tarihi: 23.05.2024].
- HASENÎ, İbn Acîbe.** *Kısa Sürelerin Tefsiri*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2016.
- HÜCCETÜ’L-İSLÂM İMÂM GAZÂLÎ.** *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Harun Tanır, Semerkand Yayınları, İstanbul 2022.
- HÜCCETÜ’L-İSLÂM İMÂM GAZÂLÎ.** *İhyâü Ulûmid-dîn*, çev. Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2019.
- İŞIKHAN, Dilek.** “Divân Şâirlerinde İlm-i Tencîm Tesîri”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S.4, 2014, s.110-114.
- İBNÜ’L-ARABÎ.** *Fusûsu’l-Hikem*, çev. Ekrem Demirli, Alfa Yayınları, İstanbul 2022.
- İMÂM BUHÂRÎ.** *El-Edebü’l-Müfred*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, Tahlil Yayınları, İstanbul 2021.
- İMÂM NEVEVÎ.** *El-Ezkâr*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, C.1-2, Tahlil Yayınları, İstanbul 2020.
- İMÂM NEVEVÎ.** *et-Tibyân*, çev. Muhammed Danışman, Semerkand Yayınları, İstanbul 2021.
- İSEN, Mustafa v.d.** *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- İSFAHÂNÎ, Ebû Nuaym.** *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, C.3/12, Darü’l-Hadis, Kahire 2009.
- KABAÇILI, Osman.** “Hz. Yunus Kıssasında İşari Anlamlar”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.10, S.36, 2011, s.369-380.

- KALELİ, Abdullah.** *Du'â-nâme (İnceleme-Çeviri Yazılı Metin-Özel Adlar Dizini-Tıpkıbasım)*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman 2014.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “Ahmed b. Hüseyin Beyhakî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.6, s.58-61.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “Ebû Hüreyre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C.10, s.160-167.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “İbn Mâce”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, C.20, s.161-162.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “Müslim b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C.32, s.93-94.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “Nevevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C.33, s.45-49.
- KANDEMİR, M. Yaşar.** “Tirmizî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2020, C.41, s.202-204.
- KAPLAN, Yunus.** “Mehmed Münşî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/munsi-mehmed-mehmed-munsi-efendi>) [Erişim Tarihi: 21 Nisan 2024]).
- KARLIAĞA, H. Bekir.** “Gazzâlî Eserleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C.13, s.518-530.
- KAYA, Bayram Ali v.d.** *Klasik Türk Edebiyatı Temel Bilgiler*, Kesit Yayınları, İstanbul 2019.
- KAYA, M. Cüneyt.** “Gazâlî”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.2/3, s.529-531.
- KAYAOKAY, İlyas.** “Klâsik Türk edebiyatında Esmâü'l-Hüsna şerhleri ve müellifi bilinmeyen mensur bir örneği”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, S.30, 2022, s.619-643.
- KESİK, Beyhan.** “Derviş Paşa”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/dervis-pasa>) [Erişim Tarihi: 30 Mayıs 2024]).
- KILIÇ, Bilge.** *Hadis Edebiyatında Câmi' Türü Kaynaklar ve Câmi' Kavramının Sorunları (Hicri I-IV. Asır)*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Diyarbakır 2021.

KILIÇ, Hulusi. “Ahterî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C.2, s.184-185.

KILIÇ, Hulusi. “İsmâil b. Hammâd Cevherî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.7, s.459.

KILIÇ, Hulusi. “Tâcü'l-Luga”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C.39, s.356-357.

KILIÇ, Mahmud Erol. “Muhyiddin İbnü'l-Arabî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1999, C.20, s.493-516.

KILIÇ, Mehmet. “Hasan-ı Basrî Kırâatinin Temel Özellikleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S.15, 2023, s.41-54.

KİRAZ, Seydi. “Fezâyî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C.22, S.2, 2018, s.999-1034.

KOÇ, Gülçin Tunah. “Osmanlı Siyaset Kültürünü Anlamada Kaynak Olarak İlm-i Nücûm: Sadullah el-Ankaravî”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.1, 2004, s.183-195.

KOÇKUZU, Ali Osman. “Mecdüddin İbnü'l-Esîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, C.21, s.28-29.

KOLOĞLU, Orhan Şener. “Azîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2024, C.4, s.331.

KONEVÎ, Sadreddin. *Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ: Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

KORTANTAMER, Tunca. “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.8, 1994, s.1-10.

KUŞEYRÎ, Abdülkerîm. *Şerh-i Esmâillâhi'l-Hüsnâ: O'nun Güzel İsimleri*, çev. Cevher Caduk, İlk Harf Yayınevi, İstanbul 2012.

KUZUBAŞ, Muhammet. “Fahreddin Rûmî'nin Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi”, *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, C.12, S.68, 2019, s.241-261.

KÜÇÜK, Raşit. “Abdullah b. Mübârek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C.1, s.122-124.

- KÜÇÜK, Raşit.** “Abdullâh İbnu’l Mübârek ve Hadîs İlmindeki Yeri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.3, 1985, s.277-293.
- KÜÇÜKOSMAN, Hasan.** “Tirmizî’nin Hanefilere Bakışı”, *Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, S.2, 2022, s.47-76.
- LEVEND, Ağâh Sırrı.** *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- MEKKÎ, Ebû Tâlib.** *Kütü’l-Kulûb: Kalplerin Azığı*, çev. Yakup Çiçek ve Dilaver Selvi, C.1/3, Semerkand Yayınları, İstanbul 2003.
- MÜSTAKİM-ZÂDE, Süleyman Sa’deddîn Efendi.** *Tarhu’l-Ma’nâ fi Şerhi’l-Esmâi’l-Hüsnâ*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, Demirbaş nr: 01426-002.
- ONAY, Ahmet Talat.** *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz, Bilge Kültür-Sanat Yayın, İstanbul 2023.
- ÖĞÜK, Emine.** “Afüv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2024, C.1, s. 442.
- ÖZ, Mustafa.** “Ca’fer es-Sâdık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.7, s.1-3.
- ÖZKAN, Halit.** “Tîbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, TDV Yayınları, C.41, s.125-127.
- ÖZKAT, Mustafa.** “Bursalı Lâmi’î Çelebi’nin Karıştırılan Bir Eseri: Esmâ’ü’l-Hüsnâ Tefe’ül-nâmesi”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, C.60, 2023, s.201-234.
- ÖZTÜRK, Ali.** “İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ”, *İslâmî İlimler Dergisi*, C.14, S.2, 2019, s. 2-27.
- PAKSOY, Kadir.** “Allah’ın Doksan Dokuz İsmiyle İlgili Rivayetin Tahlili”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.11, S.1, 2011, s.91-111.
- PALA, İskender.** *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2017.
- PEKÇETİN, Orhan.** *Ahmed-i Dâî’nin Vesîletü’l-Mülûk Adlı eseri (1b-58b)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.
- PÜR, İlyas.** “Akşemseddin’in Dindarlık ve İnsan Anlayışı”, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, C.11, S.31, 2022, s.133-150.

- REİSOĞLU, Hacer.** *Râhî'nin Misbâhu'l-Ma'ârif'i (İnceleme-Metin-Nesre Çeviri)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022.
- SAKAR, Ekrem.** *Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlab-ı A'lâ Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı Türk İslam Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- SEMİZ, Kenan.** *Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divânı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2010.
- SENÛSÎ, Muhammed b. Yûsuf.** *Risâle fî İzâh Cümleti Muhtasar fî Şerhi İsmâi'l-Hüsnâ (Şerhu Esmâillâhi'l-Hüsnâ)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fâtih Koleksiyonu, Demirbaş nr: 03150.
- SEVİNÇ, İrfan.** “Esmâ-i Hüsnâ'dan el-Vedud İsminin Din Öğretimine Konu Edilmesi ve Ders Uygulama Örneği”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.26, 2015 s.91-124.
- SİMÂVÎ, Abdullah.** *Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi*, haz. Müzeyyen Muradoğlu Ağrıkan, Ketebe Yayınları, İstanbul 2021.
- SİNAN PAŞA.** *Tazarru-nâme*, haz. Mertol Tulum, Millî Eğitim Bakanlığı Büyük Türk Yazarları ve Şairleri Komisyonu Yayınları, İstanbul 1971.
- ŞEREF, Seda.** *Vardarî Hâfız Mahmûd Efendi'nin Muhtasar-ı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ'sı (İnceleme-Çeviri Yazı Metin-Tıpkıbasım)*, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2020.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed.** *el-Mu'cemu'l-kebîr*, tahkik: Hamdî Abdulmecîd es-Selefi, C.XX/XXV, Mektebetü ibn Teymiyye, Kahire 1983.
- TATÇI, Mustafa.** “Niyâzî Mısırî'nin Tasavvufî Bir Risalesi: Şerh-i Esmâ-i İsnâ Aşare”, *Türk Yurdu Dergisi*, C.8, S.12, 1988, s.28-32.
- TAYŞİ, Mehmet Serhan.** “Ali Dede Bosnevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C.2, s.386.
- TANYILDIZ, Ahmet.** “Selîmî, Yavuz Sultan Selim, Sultân Selîm-i Evvel, I. Selim”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/selimi-yavuz-sultan-selim-sultan>) [Erişim Tarihi: 17.05.2024].

- TEKİN, Dilek.** “Müslim ve el-Câmiu’s-Sahîh Üzerine”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, 2015, s.1-49.
- TİRYAKİ, Mehmet Zahit.** “Cafer es-Sadık”, *İslam Düşünce Atlası*, ed. İbrahim Halil Üçer, İLEM-Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2019, C.1/3, s.173.
- TOKSARI, Ali.** “Birr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.6, s.204-205.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Gafûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C.13, s.286-287.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kahhâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C.24, s.169-170.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Adl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C.1, s.387.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Ahad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C.1, s.483-484.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Âhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, C.1, s.542.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Alî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C.2, s.370-371.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1989, C.2, s.471-498.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Bâ’is”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C.4, s.525.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Bâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1991, C.4, s.536-537.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Bâri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.5, s.73.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Bâsît”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.5, s.101-102.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Basîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.5, s.102-103.

- TOPALOĞLU, Bekir.** “Bâtın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.5, s.187.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Cebbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.7, s.181-182.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Celîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.7, s.267-268.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Dâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1993, C.8, s.481-482.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “el-Maksadü’l-Esnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C.27, s.451-452.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Esmâ-i Hüsnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C.11, s.404-418.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Evvel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C.11, s.545.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Fettâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, C.12, s.482-483.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Habîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1996, C.14, s.378-379.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.9.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hâfid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.73-74.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hafiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.116-117.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.152.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hakem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.170-171.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hakîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.181-182.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Halîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.334-335.

- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hamîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.15, s.458-459.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hasîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.16, s.380-381.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Hay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, C.16, s.549-550.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “İsm-i A’zam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C.23, s.75-76.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kâbız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C.24, s.26.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kâdir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2001, C.24, s.124.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kavî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, C.25, s.68.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kayyûm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, C.25, 108-109.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kebîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, C.25, s.162.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kerîm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2022, C.25, s.287-288.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Kuddûs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C.26, s.314-315.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Latîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C.27, s.108-109.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mecîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2003, C.28, s.238-239.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Melik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C.29, s.50, 51.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Metîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2004, C.29, s.414-415.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Muhsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.45-46.

- TOPALOĞLU, Bekir.** “Muhyî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.78-79.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Muiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.94-95.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mukaddim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.114-115.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mukât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.138.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Muksit”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.141.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Muktedir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.143.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Musavvir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.241.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mü’min”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.556.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mübdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.429-430.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mücîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.449-450.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Müheymin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2020, C.31, s.516-517.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Müntakım”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C.32, s.23-24.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Müteâlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C.32, s.181-182.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Mütekebbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C.32, s.189-190.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Nâfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C.32, s.285-286.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Nûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C.33, s.243-244.

- TOPALOĞLU, Bekir.** “Râfi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C.34, s.391.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Rahmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C.34, s.415-417.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Rakîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C.34, s.431.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Raûf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2007, C.34, s.468.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Rezzâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C.35, s.47-48.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Sabûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, C.35, s.361-362.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Samed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C.36, s.68-69.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Selâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C.36, s.341-342.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Semî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, C.36, s.492.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Şehîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C.38, s.428.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Şekûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, C.38, s.493.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Vâcid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C.42, s.409.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Vâsi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C.42, s.547-548.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Vedûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C.42, s.598-599.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Vehhâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2012, C.42, s.610-611.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Vekîl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, C.43, s.9-10.

- TOPALOĞLU, Bekir.** “Velî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, C.43, s.24-25.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Zâhir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, C.44, s.85.
- TOPALOĞLU, Bekir.** “Zü’l-Celâl ve’l-İkrâm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2013, C.44, s.515.
- TOPBAŞ, Osman Nuri.** *Kur’ân-ı Kerîm Işığında Nebîler Silsilesi*, C.1-2-3, Erkam Yayınları, İstanbul 2020.
- TURAN, Fatma Ahsen.** “Hacı Bayram-ı Velî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/haci-bayrami-veli>) [Erişim Tarihi: 20 Nisan 2024]).
- ULUDAĞ, Süleyman.** “Ahmed b. Ali Bûnî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.6, s.416-417.
- ULUDAĞ, Süleyman.** “Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, C.26, s.473-475.
- ULUDAĞ, Süleyman.** *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2016.
- USLU, Recep.** “Ebû Ali Dekkâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1994, C.9, s.112.
- YAR, Halim v.d.** “Şifâî Mehmed Dede’nin Hediyyetu’l-fukarâ İsimli Esmâ-i Hüsnâ Şerhi”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, C.31, S.3, 2020, s.529-566.
- YAVUZ, Yusuf Şevki.** “Beyzâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, C.6, s. 100-103.
- YAZICI, Mehmet Yunus ve Halim Yar.** “Seyyid İbrahim Enverî’nin Esmâ-i Hüsnâ Şerhi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.29, 2022, s.1396-1467.
- YERİNDE, Adem.** “Münşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, C.32, s.22-23.
- YILDIZ, İbrahim.** “Ebû İshâk ez-Zeccâc’ın Esmâ-i Hüsnâ ve Besmele Hakkında İki Eseri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.24, S.1, 2015, s.33-64.

YILMAZ, Ali. “Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsmâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.2, 1998, s.1-34.

YURDAGÜR, Metin. *Esmâ-i Hüsnâ'yı Anlama Kılavuzu*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2021.

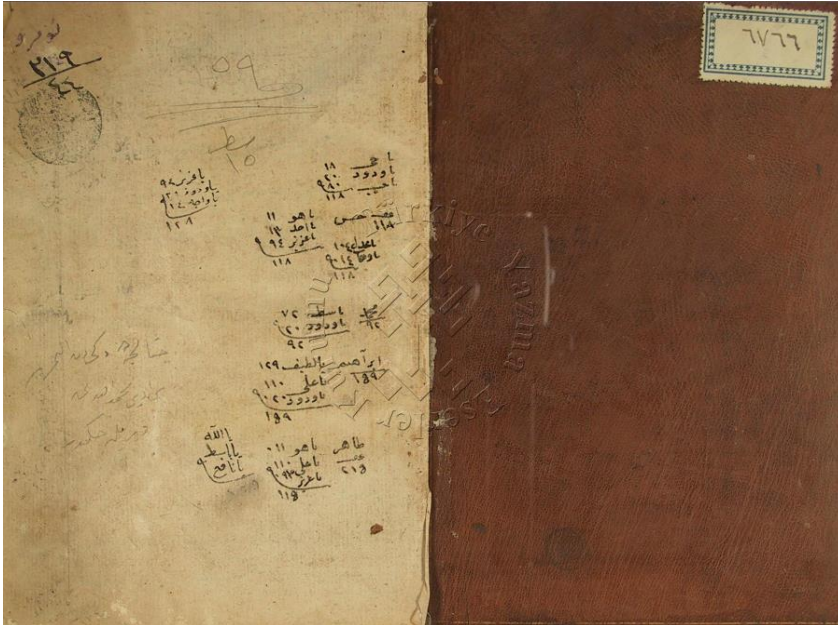
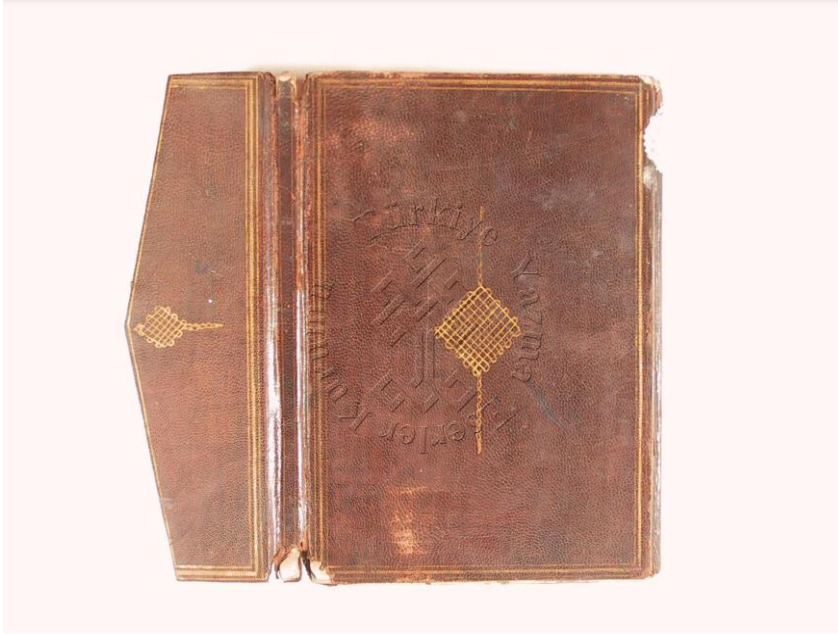
Url-1 Kur'ân-ı Kerîm Meâli: <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>
<https://www.kuranmeali.com/> , Erişim Tarihi 15.03.2024

Url-2 Hadîs-i Şerîf: جامع الكتب التسعة
https://play.google.com/store/apps/details?id=com.arabiat.sunna&hl=en_US., Erişim Tarihi 20.03.2024; <https://www.hadisveritabani.info/>, Erişim Tarihi 22.03.2024

Url-3 Dijital Sözlük: <https://lugatim.com/>, Erişim Tarihi 20.04.2024

EKLER

EK 1: TERCEMETÜ'L-ESMÂ'L-HÜSNÂ NÜSHASI

ترجمه و شرح علی بن ابی طالب
 کتب العبد العاصی
 عبد القاضی محمد
 خفله

مراقبه الزمین الخیر
 کتب العبد العاصی
 المحدثه الذی من علی بن ابی طالب
 بلطفه و کرمه باقر معانی اسماء الحسنى و الرضا
 بامر و لا يزال رحمته بالذات اسماء الحسنى و الصلاه
 علی بن صل اخص اسماء الحسنى و علی بن ابی طالب
 تخلقوا باسماء الحسنى فصاروا من قبل علی بن ابی طالب
 احسبوا الحسنى اما بعد اذ اخدمت محمداً لیته
 وفضاه حقوق رساله شرعیته ایله کذا صکر سبب تألیف
 رساله بود که نوع نبی آدم لطف و کرم سبب فی فضل
 و احسان رحمتی بر مظهر و شمس در اول و لسه انسان

الیق

الیق اولاد اولدکه عمری ضایع اتیوب جهان سیه
 بقاده بر اتیوب کل خرب عالم مشرکون مضمون اولد
 سی ای دیوب مجبودی باروی همه کتوب حقیقه
 عالمه کدوسه باعث خیر دعایا و مغفه بر اتیوب
 یوقیه حقیر و فی کیدا زمان کسیر و بی ابن دروش ابوسوق
 حق تعالی نیک بی نرایه عطا سید و بی غایب سید بلکه
 آله تعالی نیک اسمای حسنی اولان خصان طفوز
 اسم شریفی عربی لیا سندن خفایا و بی کسوه سیه
 زینت و شرح و عماد و پروردگاری معانی و نکات و
 روایات و معانی برین درج و بیان ایلیا زکاء عرب
 دلکته محفوظ اولماتنا استفاد ایلیا برین یوقیه
 دهر برلیدن بر جاله تقوی مانع و سبب دایمی فی
 ظاهر و با مقید الحور مرهونه باقره من مبین
 وقت و زمانی کما مکمل وجوده کلمه مقدر اولدیوب
 زیاره عسکر صاحبی وارد و اول عصره ظهور

یا وارث زهب بده اوقیه دنیوی جمله حاجت
 حاصل اولور اما آخرویه ساعت لازم ککله
 نه نیت ایدر سه اراقتن و وحی یا قلدن هب
 جمله الله کبر و هیچ محروم و قلمن یا رشید
 شمسک اوقیه بالجمله مرادات دنیوی هستی
 اولور اما آخرویه ساعت لازم ککله حسن
 بصری و شیخ عی الدین محمد بن العربی جمعهما
 الله قلمنک اسم اعظم بود و شیخ عی الدین
 آق حصار نیک و مرید سعادت و سلطنت ایدی
 استیلا و شعول اوله رهزیه مراد ایلد ککله حاصل
 اولور و اسم امام جعفر صادق و شیخ شبلی
 جمعهما الله ورد شرعی ایدر مستغول اولان البته
 محروم اولور و یلیصور شمسک اوقیه یا وارث
 ایسه حلیم اوله مکروب ایسه فیج بوله
 و قس علی هذا امر بر سر خدا خاصه سے

لا یعد

لا یعد ولا یحصی درو آفته
 اعلم بالصلوات
 والیه المرجع
 والمآب

اساس ایمان انسان انقدر ابوبغی رکن ایمان
 انسان اقران باللسان و تصدیق بالجان سبب الا
 ایمان انسان حدود العالم نزل القرآن حکم الايمان
 انسان صیانت المؤمن فالله ادر حوله الجنة فی القیوم
 جناح الايمان انسان الامیر بالمعروف والنهي عن
 المنکر بن الايمان انسان تعظیم لامر الله تعالى
 والنسفة علی خلق الله تعالى اذن الايمان انسان
 الحبه فی الله و البغض فی الله عن الايمان انسان الله
 عدل الله و الهی علی بوالله و الايمان التواضع
 عن الايمان التواضع وجه الايمان الحیاة فی الايمان

